

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ПРАЦЬ

Неперервність та наступність між початковою і
базовою загальною середньою освітою
як передумови успіху реформ
Нової української школи
(за матеріалами засідання круглого столу)
18 листопада 2021 року

Хмельницький 2022

Неперервність та наступність між початковою і базовою загальною середньою освітою як передумови успіху реформ Нової української школи / Зб. наук. та наук.-мет. пр. [ред. кол. І. Б. Вашеняк (гол.) та ін.]. Хмельницький: Видавництво ХОШПО, 2022. 275 с.

У збірник вміщено матеріали Всеукраїнського круглого столу «Неперервність та наступність між початковою і базовою загальною середньою освітою як передумови успіху реформ Нової української школи», присвяченого актуальним проблемам наступності початкової та базової середньої освіти. Робота заходу проходила за такими напрямками: неперервність і наступність у навчанні як передумова забезпечення якості освіти; наступність між початковою та базовою загальною середньою освітою в умовах реалізації нових освітніх стандартів; технології організації наступності між початковою і базовою середньою освітою; досвід працівників освіти: досягнення, проблеми та шляхи їх подолання. Збірка адресована широкому колу читачів: студентам, магістрантам, аспірантам, викладачам закладів загальної середньої та вищої освіти, педагогам початкової і базової школи та всім, хто цікавиться зазначеним питанням.

Редакційна колегія:

Вашеняк І. Б., проректор з науково-педагогічної роботи та моніторингу якості освіти Хмельницького ОШПО, кандидат історичних наук, доцент. **Гільберг Т. Г.**, завідувач кафедри теорії та методик природничо-математичних дисциплін і технологій Хмельницького ОШПО, кандидат географічних наук, доцент. **Жук Ю. О.**, завідувач відділу моніторингу та оцінювання якості загальної середньої освіти ІІІ НАПНУ, доктор педагогічних наук, доцент. **Сологуб О. О.**, старший викладач кафедри теорії та методик природничо-математичних дисциплін і технологій Хмельницького ОШПО, доктор філософії. **Максименко В. А.**, старший викладач кафедри теорії та методик природничо-математичних дисциплін і технологій Хмельницького ОШПО. **Баля С. А.**, методист науково-методичного центру організації наукової роботи та моніторингових досліджень Хмельницького ОШПО, коректор.

Рецензенти:

Пустовіт Григорій Петрович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри природничо-математичної освіти Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Тарнавська Світлана Степанівна, завідувач сектору дидактико-методичного супроводу модернізації змісту освіти відділу наукового та навчально-методичного забезпечення змісту дошкільної та початкової освіти в Новій українській школі ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти».

Шоробура Інна Михайлівна, доктор педагогічних наук, професор, ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Рекомендовано до друку
рішенням вченої ради Хмельницького ОШПО
(протокол № 2 від 25 червня 2021 р.)

За зміст статей відповідальність несуть автори публікацій. Редакційна колегія не завжди поділяє погляди авторів.

Гривко Антоніна,
старший науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України,
кандидат педагогічних наук,
старший дослідник

**Формувальне оцінювання результатів навчання учнів:
підходи до змісту та проблеми реалізації**

У тезах окреслено питання реалізації формувального оцінювання в умовах сучасних викликів загальної середньої освіти. Наведено підходи, врахування яких є однією з умов ефективної реалізації формувального оцінювання в процесі освітньої діяльності закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: *формувальне оцінювання, результати навчання, таксономія освітніх цілей.*

Упровадження нової концепції освітньої діяльності в рамках загальної середньої освіти передбачає застосування нових підходів до реалізації науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на формування й розвиток у здобувачів освіти компетентностей. Процес формування результатів навчання (за ст. 1 Закону України «Про освіту» – знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистісних якостей, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів [1]) тісно пов'язаний з оцінювальною діяльністю вчителя. Водночас деякі результати навчання, визначені Державним стандартом початкової освіти та Державним стандартом базової середньої освіти (наприклад, розвиває емпатію [6 ГІО 6.2.2], сприймає конструктивні пропозиції (критику) як нові можливості і стимули до вдосконалення [9 СЗО 4.4.1-3], ощадно використовує ресурси, зважаючи на можливість повторного використання, ремонту і переробки [9 СЗО 4.5.1-1], бере участь у громадських ініціативах щодо формування інклюзивного простору [9 ГІО 2.3.2-2], дотримується принципів академічної доброчесності в навчанні та повсякденному житті [6 ГІО 6.1.3-2], усвідомлено самовдосконалюється [9 МІО 3.1.1-3] [2]), можливо оцінити лише в процесі або на певному етапі навчання (наприклад, у кінці року), але процес їх формування супроводжується формувальним оцінюванням.

Особливостями формувального оцінювання є своєчасний оперативний зворотний зв'язок у системі «учень-учитель», аналіз навчальної діяльності відповідно до поставлених навчальних цілей із визначенням шляхів покращення процесу і результатів їх досягнення. У зв'язку з цим реалізація формувального оцінювання

передбачає врахування питань, які на сьогодні залишаються недостатньо розробленими.

1. Потребує уніфікації розуміння змісту формульованого оцінювання. Оскільки в базовій ланці середньої освіти учні взаємодіють із різними вчителями, необхідною умовою ефективного здійснення формульованого оцінювання є спільне розуміння його цілей педагогами. На сьогодні визначають два основні підходи до формульованого оцінювання – діяльнісний та інструментальний. За діяльнісного підходу формульоване оцінювання розуміють як процес навчання учнів, як ставити цілі навчання, відстежувати прогрес (динаміку) їх досягнення (реалізації), оцінювати якість своєї роботи та визначати стратегії вдосконалення (зосереджене на індивідуальному зростанні). За інструментального – процес усного або письмового опитування, тестування спрямований на визначення того, як навчається учень/учениця, у чому полягають його/її сильні та слабкі сторони та визначення потенційних стратегій для вдосконалення цього навчання (зосереджене на покращенні якості викладання з урахуванням особливостей навчальної діяльності учнів). Ці підходи різняться розумінням основної мети та вибором стратегій оцінювання. Вони можуть бути поєднані, однак у педагогічному колективі має бути вироблено єдиний підхід до здійснення формульованого оцінювання, що може фіксуватися в Положенні про внутрішню систему забезпечення якості освіти в закладі загальної середньої освіти.

2. Здійснення формульованого оцінювання передбачає застосування таксономічного підходу до навчання, що пов'язано з необхідністю розуміння та чіткого розрізнення рівнів досягнення учнями оцінюваних результатів навчання для забезпечення об'єктивності оцінювання їх. На сьогодні розроблено різні таксономії освітніх цілей, серед яких: таксономія Блума (Bloom, 1956) – є кумулятивною (накопичувальною, сумарною) шестирівневою ієрархією рівнів мислення за зростанням складності мисленнєвих операцій; таксономія Андерсона-Кратвола (Anderson&Krahtwohl, 2001) – двовимірна структура за чотирма типами знань і шістьма рівнями переглянутої таксономії Блума; таксономія Марцано-Кендела (Marzano&Kendall, 2006) – відображає рівневу систему двох вимірів – знань та мисленнєвих процесів; таксономія навчальних досягнень SOLO (The Structure of Observed Learning Outcomes, 1982) – розроблена Дж. Біггсом і К. Коллісом на основі теорії когнітивного розвитку структура навчальних досягнень, що охоплює 5 категорій розуміння за зростанням складності мисленнєвих процесів; таксономія Кембера (Kember, 1999) – містить 2 категорії: мислення нереклексивне (дії за звичкою та осмислені дії) та рефлексивне (розмірковування та критичне мислення) та інші [3]. Наскрізною ідеєю таксономій освітніх цілей є врахування змістової і процедурної складності пізнавальної діяльності учнів. Необхідно розуміти, що таксономії не є одновимірними, в них тісно взаємопов'язані знаннєві та діяльнісні компоненти, що співіснують на різних рівнях.

Так, у процесі оцінювання знань важливо розрізняти фактологічні знання (знання основних елементів навчальної інформації (співвіднесення термінології з навчальним предметом), але не обов'язково розуміння структури предметних знань), концептуальні знання (знання взаємозв'язків між основними елементами предметних знань – класифікацій, періодизацій, теорем, законів, принципів тощо), процедурні знання (знання процедур – алгоритмів виконання певних завдань, прийомів та методів різних навчальних дій, здійснення експериментальної чи дослідницької роботи) та метакогнітивні знання (знання про пізнання загалом та про особливості власного пізнання зокрема – аналіз здійснення навчальної діяльності, свого розуміння навчальної інформації, власних особистісних особливостей навчання, правильності виконання завдань, переваг, а також недоліків власної пізнавальної діяльності, планування можливих шляхів її покращення). Іншим наскрізним виміром таксономій освітніх цілей є когнітивний, що полягає в здійсненні пізнавальної діяльності на різних рівнях – запам'ятовування, відтворення, розуміння, застосування навчальної інформації, аналіз знань і їх застосування в процесі навчання та за межами навчальних ситуацій, оцінювання власної навчальної діяльності (рефлексія, саморегуляція) та навчальної діяльності інших), творчо-продуктивна діяльність (створення продуктів навчальної діяльності). Реалізація ідеї таксономій освітніх цілей потребує оволодіння відповідними техніками й методами їх застосування. Отже, у зв'язку зі складністю (багатовимірністю й різнорівневістю) результатів навчання здійснення формуального оцінювання передбачає відповідний рівень володіння педагогами оцінювальною компетентністю (навичками розроблення критеріїв оцінювання до різних видів робіт, володіння техніками та стратегіями формуального оцінювання як системного процесу тощо). Одним зі шляхів вирішення окресленого питання може бути організація методичних семінарів і тренінгів для педагогів з метою обміну досвідом та вдосконалення оцінювальних навичок.

Розв'язання проблем, зумовлених означеними питаннями щодо реалізації формуального оцінювання, є однією з первинних умов ефективності та досягнення мети його впровадження, що підтверджується низкою досліджень [4]. Вторинними, але не менш важливими умовами продуктивності формуального оцінювання та його впливу на підвищення якості навчальних досягнень здобувачів освіти відповідно до висновків за результатами аналізу сукупності досліджень, є регулярне, постійне й системне здійснення його [4].

Наведені проблемні питання не є вичерпними й потребують подальшого розроблення обґрунтованих шляхів вирішення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Закон України «Про освіту», 2018. [Інтернет-ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n186>

2. Державний стандарт базової середньої освіти (2020). Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020. Київ. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>

3. Гривко А. Рамкові підходи до створення та оцінювання компетентісно орієнтованої системи вправ і завдань підручника. Проблеми сучасного підручника: ключові компетентності та предметні навички: збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (електронне наукове видання), 20-21 травня 2021 р. Київ: Педагогічна думка, 2021. 270 с. С. 59-61.

4. Lane R., Parrila R., Bower M. et al. Formative Assessment Evidence and Practice Literature Review. AITSL: Melbourne, 2019. 174 p.

Коча Інна,
старший викладач кафедри теорії й
методики дошкільної й початкової
освіти та мовних комунікацій
КВНЗ «Херсонська академія
неперервної освіти»,
кандидат педагогічних наук

Забезпечення принципу наступності між дошкільною та початковою ланками освіти

У статті висвітлено проблему наступності та перспективності як важливої умови підготовки дитини до Нової української школи. Автором розкриваються основні компоненти готовності дошкільника до навчання в школі: психологічна, фізіологічна, особистісна, інтелектуальна.

Ключові слова: *наступність, Нова українська школа, готовність дитини, дошкільна освіта.*

Проблема забезпечення перспективності й наступності між дошкільною та початковою ланками освіти сьогодні набули особливої актуальності, адже з переходом загальної середньої освіти на нові терміни, структуру та зміст навчання актуалізується встановлення взаємозв'язку, творчої взаємодії між освітніми закладами, що є необхідною умовою успішного вирішення завдань наступності.

Закон України «Про освіту» серед засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності основне місце відводить «гуманізму, цілісності і наступності системи освіти» [4].

Новий Базовий компонент дошкільної освіти (2021 р.) визначає становлення особистості дитини через дошкільну зрілість дитини та її психологічну готовність до систематичного навчання в школі [1]. Ураховуючи попередню редакцію, сучасні

тенденції та орієнтири системи освіти, в документі відображено індивідуалізацію освітніх процесів, урізноманітнено види дитячої діяльності, актуалізовано значення освітнього середовища, участь батьків в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Проблема наступності дошкільної й початкової ланок освіти привертала увагу різних науковців: П. Блонського, Н. Гавриш, В. Котирло, А. Макаренка, С. Русову, О. Савченко, В. Сухомлинського та ін. У сучасних працях дослідників (А. Богущ, Н. Гавриш, К. Крутій, С. Скворцової, О. Хартман) акцентується увага на забезпеченні всебічного розвитку старших дошкільників як передумови їхньої успішної адаптації до навчання в Новій українській школі.

Поняття наступності в педагогічній літературі має достатньо різноплановий діапазон тлумачень. Так, О. Хартман, досліджуючи сутність дефініції «наступність», визначила її «як певний взаємозв'язок, систему роботи, опору на попередній результат, послідовне опанування нового та систематичність знань» [10, с. 10].

Науковець А. Богущ підкреслювала, що освітній процес у межах дошкільної та початкової ланок освіти повинен забезпечити «плавний, природний перехід дитини від позиції дошкільника до позиції молодшого школяра» [2, с. 34].

Звертаємо увагу на думку Л. Іщенко, яка готовність дитини до школи розглядала як «психологічний, емоційний, етично-вольовий та фізичний розвиток дошкільника, який забезпечує її легку адаптацію до нового етапу життя» [6].

Ураховуючи потужні зміни в системі освіти, серед позитивних тенденцій розвитку наступності та перспективності виокремлено:

- *гуманізм* як норму поваги до особистості, доброзичливе, бережне ставлення до дитини без спонукання й насилля;
- *визнання самоцінності* кожного вікового періоду та орієнтацію на вікові особливості;
- *врахування індивідуальних інтересів, здібностей, темпу розвитку дитини; опору на досягнення попереднього етапу розвитку;*
- *створення сприятливих умов* для формування й розвитку в дитини пізнавальних, психічних процесів, належної спрямованості на активність у соціумі, конструктивних мотивів поведінки, самосвідомості, позитивної самооцінки, самоповаги та шанобливого ставлення до тих, хто її оточує;
- *забезпечення реалізації можливостей дитини* тощо [7].

Необхідно підкреслити, що в Новій українській школі передбачено основні компоненти готовності: психологічну, фізіологічну, особистісну, інтелектуальну. Звернемо увагу на кожен з них:

1. Психологічна готовність дошкільника характеризується можливістю проявити свою продуктивну активність у взаємодії з навколишнім світом через різні види діяльності. Психологічна готовність дитини до шкільного навчання (так звана «психоемоційна зрілість») проявляється в розвитку всіх психологічних досягнень

дитини, упевненості в собі та своїх силах, емоційній стабільності особистості. Під час перебування першокласника в школі (перший семестр) є ризик виникнення синдрому дезадаптації. Тому дуже часто в школярів можуть спостерігатися порушення у вигляді:

- зниження мотивації до навчання;
- несформованості елементів навчальної діяльності;
- невміння пристосуватися до темпу шкільного життя;
- нездатності довільної регуляції поведінки, уваги [11].

Отже, одним зі шляхів удосконалення адаптації дитини до навчання в Новій українській школі є забезпечення психологічного комфорту в освітньому середовищі, створення умов, що сприятимуть появі атмосфери довіри між дорослим та дитиною.

Основні завдання сучасного вчителя полягають у:

- створенні простору, де дитина із захопленням ознайомлюватиметься з оточуючим світом, при цьому відчуватиме себе щасливою та потрібною;
- заохоченні дитини до взаємодії;
- вмінні домовлятися з дитиною, інтуїтивно відчувати кожного [4].

2. *Фізіологічна готовність* формується через розвиток рухової та здоров'язбережувальної компетентностей на основі виховання ціннісного ставлення до власного життя та здоров'я оточуючих.

У дітей 6-7 років стрімко відбувається фізичний розвиток організму: збільшується маса тіла, зростає фізична сила та рухова активність, організм адаптується до відносно тривалої діяльності. Показником фізіологічної готовності дошкільника до навчання в школі є рівень її фізичного розвитку.

3. *Особистісна готовність* дитини відбувається через формування низки складових: мотиваційну, вольову, емоційно-почуттєву, комунікативну.

Мотиваційна складова проявляється в бажанні дошкільника навчатися в школі, отримувати знання.

Вольова складова виступає свідомим керуванням своєю поведінкою та діяльністю, докладанням вольових зусиль для її досягнення.

Емоційно-почуттєва готовність розкривається в здатності дитини співвідносити свої вчинки із засвоєними нормами моралі.

Комунікативна готовність проявляється в готовності дошкільника вступати в діалог, спілкуватися за інтересами, активно використовувати різні форми мовленнєвих висловлювань відповідно до життєвих ситуацій [7].

4. За рівень розвитку пізнавальної сфери дитини відповідає *інтелектуальна готовність*, спрямована на забезпечення розумових операцій, емоційного інтелекту, аналітичного мислення, диференційованого сприймання, творчої самореалізації особистості та формування нових компетентностей.

Іноді інтелектуальну готовність порівнюють з уміннями дошкільника читати, писати, розв'язувати задачі, але насправді це не так. Насамперед дитина повинна мати

інтелектуальні здібності, певні знання, уміння та навички. Наприклад, класифікувати об'єкти, пояснювати, аналізувати, підтримувати конструктивну взаємодію з дітьми в процесі групової роботи; виконувати інструкції дорослих; мати достатній рівень арифметичних умінь. Не менш важливими є практичні вміння, наприклад, підготовка руки до письма, виконання загальноприйнятих правил, фізична спритність.

Отже, готовність дитини до навчання в Новій українській школі відіграє важливу роль, адже становлення особистості дитини, її фізичний, інтелектуальний, соціальний розвиток впливатиме на успішність засвоєння знань та рівень адаптації дитини в освітньому просторі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 15.11.2021).
2. Богуш А. Передшкільна освіта: реалії сьогодення. Наукові записки: науковий журнал. Серія «Психолого-педагогічні науки». Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2011. № 4. 206 с.
3. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. та інші. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу». Київ: Видавництво «Алатон», 2019. 128 с.
4. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 10.11.2021 р.).
5. Інструктивно-методичні рекомендації щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти: лист МОН України від 19.04.2018 № 1/9-249.
6. Іщенко Л. В. Логіко-математичний розвиток дітей 5-7 років. Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). Бердянськ: БДПУ, 2010. № 3. С. 141-144.
7. Карабаєва І. Дитячий садок і Нова українська школа: як прокласти місток. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2018. № 9. С. 9-12.
8. Нова українська школа: поради для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди»», 2017. 206 с.
9. Хартман О. Наступність дошкільної й початкової освіти у запитаннях і відповідях. Вихователь-методист дошкільного закладу. № 9. 2018. С. 20-23.
10. Я досліджую світ. Частина 1: посібник для вчителя з інтегрованого курсу для 1 кл. закладів загальної середньої освіти (у двох частинах) / Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко, О. Л. Хомич, І. В. Гарбузюк, Н. В. Андрук, К. С. Василенко. К.: Видавництво «Алатон», 2018. 432 с.

Пархоменко Наталія,
начальник відділу наукового і
навчально-методичного забезпечення
змісту дошкільної і початкової освіти
в Новій українській школі
ДНУ «Інститут модернізації
змісту освіти»
(<https://orcid.org/0000-0003-1313-3323>)

Актуальність вальдорфської педагогіки для впровадження формувального оцінювання результатів навчання здобувачів початкової і базової освіти в Новій українській школі

Впровадження компетентнісно орієнтованого навчання в шкільну практику актуалізувало питання вдосконалення системи оцінювання результатів навчання здобувачів освіти. Щоб інноваційні зміни в контрольно-оцінювальній діяльності забезпечили очікування щодо підвищення якості освіти, важливо не втратити раціональні зерна перспективного педагогічного досвіду, вивчити досвід прогресивних освітніх систем світової практики.

Державним стандартом початкової освіти визначено, що «вимірювання результатів навчання здобувачів освіти відбувається шляхом формувального оцінювання, яке допомагає відстежувати особистісний розвиток здобувачів освіти й хід опановування ними навчального досвіду як основи компетентності, вибудовувати індивідуальну траєкторію особистості; підсумкового оцінювання, під час якого навчальні досягнення здобувачів освіти співвідносяться з обов'язковими результатами навчання, визначеними Державним стандартом» [1].

Питання формувального оцінювання є новим і недостатньо вивченим у контексті впровадження в школах України. Його безпідставно стали синонімічно пов'язувати з безбальним оцінюванням, що призвело до спотворення суті формувального оцінювання як оцінювання для навчання і протягом усього навчання. Сутність безбального оцінювання закладена в його назві: без балів, що передбачає фіксацію результату оцінювання (формувального, підсумкового) не з допомогою балів, а іншими засобами усного, писемного мовлення, невербальними засобами спілкування тощо. Використання безбального, у тому числі вербального оцінювання результатів навчання не означає вилучення оцінювальної діяльності зі структури освітнього процесу. Оскільки потенціал формувального оцінювання для успішного руху учня освітньою траєкторією розкривається через оцінювальне судження вчителя, самого учня чи його однокласника, то в нашому дослідженні для розкриття питання актуальності вальдорфської педагогіки для впровадження формувального оцінювання результатів навчання учнів вважаємо доцільним застосовувати поняття вербальне оцінювання.

Вальдорфська школа має багаторічний досвід використання вербального оцінювання результатів навчання в системі спостереження за навчальним поступом учнів та оцінювання цього поступу. Практика вальдорфських шкіл доводить, що відсутність традиційної оцінки в балах має позитивний вплив на когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий складник Я-концепції дитини [4, с. 79]. Описова характеристика сильних та слабких сторін, що «переважають у сфері мислення, почуття і волі» кожної дитини, є для неї дороговказом для подальшої навчальної діяльності. За цим дороговказом учні щотижнево відстежують свою роботу, повторюючи під час ритмічної частини «головного» уроку рекомендації вчителя [2].

Навчання у Вальдорфській школі зорієнтоване на створення ситуації, коли навчальна діяльність за інструкцією переходить у саморегульовану навчальну діяльність, що ґрунтується на власній відповідальності та самостійності учня. Стимулювання такого переходу забезпечується зворотним зв'язком, метою якого є зменшення невідповідності між «актуальним розумінням та метою розуміння» того, що опановує в навчальній діяльності учень. Аналізуючи функціональне наповнення зворотного зв'язку, можна зробити висновок про те, що він реалізує формувальне оцінювання. Тому формувальне оцінювання можна визначити як зворотний зв'язок між учасниками освітнього процесу, що зорієнтовує зміст їхньої подальшої взаємодії задля забезпечення навчального поступу дитини.

Дослідник Філіп Мартцог підкреслює, що ефективність зворотного зв'язку може бути досягнута, якщо учень бажає сприйняти його, сприймає і приймає. Зворотний зв'язок виникає тоді, коли мають місце прогалини в знаннях і навчальному досвіді учня. Саме ці виявлені прогалини відкривають можливості для навчання. Учений наголошує, «коли прогалини в знаннях викликають сором, страх, і, як наслідок, поведінку уникнення», ефективність зворотного зв'язку зменшується. Розв'язання зазначеної проблеми актуалізує значущість дотримання культури зворотного зв'язку, що виражається в коректності, чіткості, глибині і зрозумілості оцінювальних суджень учителя й однокласників [2, с. 241].

Заслуговують на увагу підходи вальдорфських педагогів щодо визначення змісту зворотного зв'язку стосовно результатів навчання учнів. Зворотний зв'язок педагога здійснюють і щодо процесу виконання навчального завдання, і щодо його результату, ураховуючи при цьому обсяг робочої пам'яті учня. Якщо учні з великим обсягом робочої пам'яті можуть сприйняти зворотний зв'язок і стосовно процесу, і стосовно його результату й адекватно обирати післядію, то учні з незначним обсягом робочої пам'яті потребують дозованих коментарів щодо результатів окремих кроків, що ведуть до досягнення результату.

Науковці з вальдорфської педагогіки наголошують на необхідності здійснення індивідуалізованого зворотного зв'язку, оскільки ними досліджено, що екстраверти й інтроверти по-різному сприймають зворотний зв'язок; що сприйняття оцінювального

судження залежить від сформованості самооцінки учня. Тому оцінювальні судження вчителя мають бути адаптованими до індивідуальних особливостей учнів.

Окрім зворотного зв'язку стосовно процесу і стосовно результату у вальдорфській школі оцінні судження спрямовують і на саморегуляцію учнів, що передбачає надання інформації щодо передумов успішного виконання завдання. Найменш ефективною формою зворотного зв'язку вальдорфські педагоги вважають похвалу чи докори, оскільки вони не орієнтують на подальші навчальні дії, а лише впливають на емоційний стан, який може виражатися як у прояві позитивних емоцій, так і в появі тривожності тощо.

Філіп Мартцог зазначає, що у вальдорфській педагогіці розрізняють безпосередній і відкладений зворотний зв'язок, що є одним з інструментів індивідуалізації оцінювання. За висновками вченого, відкладений зворотний зв'язок відкриває учням можливість самостійно розробляти та випробовувати різні стратегії виконання завдання. Пошук приводить дітей до певного результату. Водночас вони підкреслюють, що «переваги відкладеного зворотного зв'язку при складних навчальних завданнях виявляються лише тоді, коли учні мають достатні здібності з обробки інформації» [2, с. 247]. В інших випадках учні потребують частого й безпосереднього зворотного зв'язку.

Ефективність зворотного зв'язку залежить і від вибору його оптимального місця в освітньому процесі. Реалізуючи комплексність і цілісність освітнього процесу, що зокрема виражається в чіткій його структурованості, вальдорфська педагогіка рекомендує враховувати особливості зворотного зв'язку на різних фазах навчання. В освітньому процесі виокремлюють фазу постановки мети та планування виконання завдання, фазу виконання (опрацювання) і фазу оцінювання.

Під час фази постановки мети і планування зворотний зв'язок стосується того, чи реалістичним для виконання стосовно можливостей дитини, її готовності працювати є завдання. Також оцінюється планування стратегій виконання завдання. Необхідно зауважити, що пріоритет у виборі завдання та визначенні готовності його виконувати надається дитині.

Під час фази виконання (опрацювання) завдання зворотний зв'язок стосується як оцінювання покрокових результатів на шляху досягнення мети, так і того, як ці результати досягаються, тобто аналізується стратегічний аспект процесу навчання. Під час цієї фази не рекомендовано повторне надання зворотного зв'язку стосовно обрання завдання, оскільки може викликати сумнів щодо готовності виконувати завдання, що негативно впливає на формування наполегливості.

Під час фази оцінювання зворотний зв'язок спрямовується на результат навчання: чи досягнуто мети, які причини успіху/невдачі серед них, наскільки докладалися зусилля, чи дотримувався стратегічний образ дій, як долалася складність завдання. Окрім опису рівня сформованості предметних компетентностей чи їхніх складників, вальдорфський педагог оцінює здатність учня до самостійної роботи,

активність роботи в класі, особливості темпераменту, соціалізацію. Також учитель враховує настрій учня, почуття щастя. Починають зворотний зв'язок із самооцінки учня. Педагог зорієнтовує учня й сам починає з аналізу докладених зусиль. Важливу роль надають тому, як представити причини успіху/невдачі, формують в учнів переконання в тому, що в них наявні здібності, здібності є змінюваними. Цим забезпечують позитив у навчальній поведінці дітей.

Аналіз літературних джерел [2, 3, 4] дає змогу стверджувати, що у вальдорфській педагогіці зворотний зв'язок виконує функції підвищення успішності та створення передумов переходу від керованого до самостійного навчання через рівноцінне стимулювання різних сфер розвитку особистості. Ключовою його особливістю є стимулювання власної відповідальності й самостійності учня, проте це стимулювання ззовні має бути стриманим та актуалізувати внутрішню позицію учня щодо самооцінювання та сприйняття порад педагога. За цих умов учні мають «здобути довіру до власних здібностей», відчувати ясність своїх навчальних дій та усвідомлювати власну самоефективність [2, с. 249].

Завдання вчителя – бути гнучким під час зворотного зв'язку, що проявляється у врахуванні індивідуальних особливостей учня, виборі для нього відповідного за складністю рівня завдання, урахування фази навчання тощо. Задля цього вчитель вальдорфської школи має глибоко володіти теорією пізнання, педагогікою, загальною та віковою психологією, а також системно працювати над самоосвітою, відточувати професійну майстерність у практичній діяльності.

У контексті підвищення якості зворотного зв'язку дослідниця вальдорфської педагогіки Олена Мезенцева підкреслює, що «через рефлексію, відтворення цілісного образу дитини у своїй пам'яті учитель віднаходить відповіді на запитання про поведінку, успіхи чи утруднення дитини, що супроводжували її цілий рік» [3, с. 89]. Тим самим оцінювальна діяльність учителя стосовно результатів навчання учня поєднується із самоаналізом професійної діяльності, плануванням шляхів удосконалення способів взаємодії з конкретною дитиною.

Суголосність підходів до організації оцінювальної діяльності в освітньому процесі у вальдорфській і в Новій українській школах є очевидною. В умовах впровадження реформи загальної середньої освіти важливим є вивчення досвіду роботи вальдорфських шкіл у питанні забезпечення зворотного зв'язку між учасниками освітнього процесу та застосування його раціональних зерен для становлення системи формування оцінювання результатів навчання здобувачів початкової й базової освіти в Новій українській школі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний стандарт початкової освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.10.2021).

2. Вальдорфська педагогіка та педагогічна наука: аналіз і перспективи розвитку [Текст] : монографія / редактор Йост Шірен ; пер. з нім. Надія Басай, Олександра Гичка. К.: Педагогічна думка, 2019. 572 с.

3. Мезенцева О. І. Вчителю вальдорфської школи. Методичні рекомендації до освітньої програми за вальдорфською педагогікою. Перший цикл початкової освіти (1-2 класи). К.: НАІРІ, 2019. 128 с.

4. Передерій О. Л. Розвиток емоційно-оціночної складової Я-концепції особистості засобами вальдорфської педагогіки. // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Психологія». 2010. № 9/1. Т. 18. С. 76-81.

Тарнавська Світлана,
завідувач сектора дидактико-методичного
супроводу модернізації змісту освіти
відділу наукового та навчально-
методичного забезпечення змісту
дошкільної та початкової освіти
в Новій українській школі ДНУ «Інститут
модернізації змісту освіти»

Дошкільна і початкова освіта: дотримання наступності у формуванні математичної компетентності

Одним із факторів, які забезпечують ефективність освіти, є неперервність і наступність у навчанні. Під наступністю розуміють неперервність на межах різних етапів або форм навчання.

Законом України «Про освіту» визначено, що відправною ланкою в системі освіти є дошкільна освіта, у рамках якої реалізуються програми і завдання першого рівня, спрямовані на розвиток тих чи інших здібностей дітей та формування в них необхідних життєвих навичок та елементів навчальної діяльності. Важливого значення при цьому набуває наступність у роботі двох перших ланок освіти – дошкільної та початкової.

Наступність забезпечує поступовий перехід від попереднього вікового періоду до нового, поєднання щойно здобутого дитиною досвіду з попереднім, і, відповідно, створення бази для наступного ступеня.

Час змінюється, змінюються діти, змінюються їхні пізнавальні інтереси, їхні можливості, потреби, змінюються завдання і цілі сучасної освіти...

І як ніколи – повинна бути співдружність, співпраця і наступність двох суміжних ланок освіти для розв'язання сучасних проблем. Зокрема:

– у завданнях освітнього процесу (формування і розвиток особистості, сприяння в пізнанні дитини навколишнього світу і себе в ньому);

- у змістовому наповненні навчально-пізнавальним матеріалом програм дошкільної ланки освіти й початкової школи;
- в узгодженості в розкритті суті понять, у використанні відповідної термінології, обсягу матеріалу;
- в організації освітнього середовища;
- у методичній роботі тощо.

Сучасною метою дошкільної освіти є забезпечення цілісного розвитку дитини, її фізичних, інтелектуальних і творчих здібностей через виховання, навчання, соціалізацію та формування необхідних життєвих навичок. Отже, назріла нагальна необхідність у програмах дошкільного виховання визначати базу, основу, на якій буде продовжуватися освітня робота в початковій школі. Для цього розробникам програми для здобувачів дошкільної освіти варто бути ознайомленими з типовими освітніми програмами для початкової школи. Відчувати/усвідомлювати зміст цих програм, для яких вони мають скласти відповідну базу; уникати необґрунтованого випередження, використання в освітньому процесі дошкільних закладів всеосяжних тем, необмеженої кількості інформації тощо.

Спільним завданням дошкільної та початкової ланок освіти має стати визначення змістового наповнення та оптимальні форми роботи з дітьми, яке б забезпечило перехід із закладів дошкільної освіти до нових умов шкільного навчання з найменшими психологічними труднощами.

Розвиток дитини стрімкий. Протягом кількох років діти дошкільного віку оволодівають мовою, збагачують словниковий запас, оволодівають умінням орієнтуватися в просторі, який їх оточує, розвиваються фізично та розумово.

У ранньому віці вибудовуються основні механізми майбутнього сприйняття себе і навколишнього суспільства, формується низка здібностей і звичок. Роль родини в цих процесах на вказаному етапі незамінна, але важливу роль у розвитку дитини відіграють усі фактори зовнішнього світу.

Кожне покоління має свою специфіку умов, факторів, причин, що впливають на розвиток дитини, але не всі вони відіграють позитивну і важливу роль. Сучасні діти менше рухаються, механічні іграшки та технічні ігри часто замінюють дитячі маніпуляції з реальними об'єктами або сучасними гаджетами. Батьки доволі часто замість читання чи розмови з дітьми воліють дивитися телевізор тощо. Водночас вважають ознакою математичного розвитку дитини той факт, що діти вміють називати числа від одного до двадцяти або впізнавати деякі цифри (числа) тощо і цим задовольняються.

Виходячи з цього, важливого значення набуває формування та розвиток математичної грамотності в дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в закладах освіти.

Перше математичне «мислення» дитини виявляється в його словесній формі, тобто під час усвідомленого користування словом. Розвиток мислення істотно

впливає на розвиток мовленнєвих здібностей. Розвинене мислення допомагає чітко і конкретно сформулювати свої думки. Завдання батьків і педагогів вести постійне спілкування: обговорювати умову завдання, робити припущення щодо способу розв'язання, озвучувати висновки; виконувати письмову фіксацію міркувань, обчислень (за допомогою схематичних рисунків, малюнків тощо). Такий вид діяльності допомагає розвивати зовнішнє мовлення дитини (оформлене у звуках або графічно, звернене до співрозмовника або аудиторії) і внутрішнє мовлення (матеріально не висловлена форма мовно-мисленнєвої діяльності, мова «для себе» і «про себе»). Отже, робимо висновок, що розвиток мовлення дитини безпосередньо пов'язаний із розвитком його логіко-математичних здібностей.

Науковими дослідженнями було доведено, що розв'язування математичних завдань є найкращим способом тренування мозку, пам'яті в будь-якому віці. Тобто обчислювальні вміння допомагають формувати, розвивати, удосконалювати і зберігати когнітивні здібності.

Інтелект формується не тільки за допомогою знань, але і в навичках їх застосування на практиці. Знання та вміння забезпечують успіх будь-якої діяльності.

За визначенням PISA, математична грамотність – це здатність особи до визначення й усвідомлення ролі математики в сучасному світі, надання добре обґрунтованих суджень, уміння використовувати математику в особистих цілях і в суспільному житті.

Математична компетентність передбачає виявлення [учнем/ученицею] простих математичних залежностей у навколишньому світі, моделювання процесів та ситуацій із застосуванням математичних відношень та вимірювань, усвідомлення ролі математичних знань та вмінь в особистому і суспільному житті людини [1].

Математична грамотність визначається як функціональна, тобто пов'язана із математичними здібностями, знаннями і навичками учня, але водночас вона пов'язана із прикладним характером застосування математичних знань, тобто опирається на математичні компетентності учня, а саме на здатність учнів вирішувати конкретні життєві ситуації математичним способом у межах своєї вікової готовності.

Для дошкільного та молодшого шкільного віку можна описати математичну грамотність спільними критеріями, що полягають у:

- розумінні різних типів математичного тексту (символічний, словесний, малюнок, графік, таблиця тощо) та в активному використанні математичної мови;
- здатності здобувати та класифікувати досвід через власну маніпулятивну, експериментальну та дослідницьку діяльність;
- узагальненні набутого досвіду та відкритті законів (закономірностей), властивостей;
- створенні моделей і вмінні їх описувати (математичного моделювання в різних видах і формах);

- здатності ефективно працювати з помилками (їх пошук, пояснення, усунення) як стимулами для глибшого розуміння досліджуваної проблеми;
- здатності аналізувати процеси, відношення, факти та ситуації в галузі математики окремо та в дискусії (особливо з однолітками);
- потребі здобувачів освіти знову відчувати радість від успішно розв’язаного завдання, впевненості у власних силах, потребі вдосконалюватися.

Розвиток оперативного мислення на основі маніпулювання об’єктами, тобто сортування/класифікація, переміщення предметів, об’єднання за певними ознаками тощо. У цій діяльності вчитель/вихователь може спрямовувати дитину:

- думати про те, що він робить;
- проявити власну ініціативу;
- відповідати за прийняті рішення;
- використовувати самоконтроль, знаходити та виправляти помилки;
- відкривати нові знання, явища та зв’язки між ними;
- набувати нових навичок, компетентностей.

Важливу роль у цих видах діяльності відіграють засоби навчання, якими оперують (маніпулюють) діти – дидактичні ігри (підручні засоби, предмети загального користування) або дидактичні матеріали, які може вчитель/учителька виготовляти сам/сама.

Пропедевтикою (основою) для формування й розвитку математичної грамотності є формування та розвиток форм діяльності дитини, у т. ч. психічної:

- уваги, її концентрації, пам’яті;
- творчості, винахідливості, уяви;
- розрізненні образних і графічних позначень;
- просторово-часовій орієнтації;
- розв’язуванні навчальних проблем.

Необхідно подбати про забезпечення достатніх стимулів/мотивів для дітей дошкільного віку оволодіти поняттями, необхідними для шкільної зрілості. Пропозиції щодо дій мають підтримувати маніпулювання дитиною предметами. Для правильного сприйняття понять необхідно вибудовувати шлях від предметних до абстрактних понять, подекуди використовуючи остенсивне сприйняття предметів.

А загалом мова математики для дошкільника повинна охоплювати і поважати його досвід, заснований на інтуїтивному сприйнятті світу і сприйнятті об’єктів, з якими він уже зустрічався. Найкращим рішенням є, коли діти передають один одному ці переживання, збагачують свій словниковий запас новими термінами. Нові поняття, які ми використовуємо, не можуть передувати розумовій зрілості дитини, навіть якщо вони призначені для того, щоб розвивати мову, мовлення дитини та поступово її вдосконалювати.

Наприклад, загальноприйняте позначення пакунка сірників – коробка, і ми точно не будемо вживати для її називання термін – прямокутний паралелепіпед.

Водночас ми повинні бути обережними щодо зловживання хибними термінами, що, на жаль, трапляється в дитячих садках: вихователь називає куб квадратом, призму – прямокутником тощо. Такі помилки є дуже небезпечними.

Формування та розвиток логічного мислення розпочинається з розвитку мислення під час розв'язання найпростіших завдань з навколишнього світу: аналізувати реальні ситуації, розуміти проблему, класифікувати дані, використовувати конкретну думку для моделювання ситуації, потім розв'язувати і формулювати відповідь.

За своєю природою математика потребує діяльнісного підходу. Заохочення учнів до діяльності, у якій вони використовують свій математичний дошкільний досвід, є дуже хорошим засобом розвитку уваги та демонстрацією ступеня розуміння математичного матеріалу в першому класі. При цьому розвивається вміння учня/учениці висловлювати свої думки, зміцнюється впевненість його в своїх силах. Виховання уваги та впевненості в собі тісно пов'язане з вихованням почуття відповідальності за власну працю в школі та за її результати. Почуття відповідальності за власну роботу успішно формується, коли учнів/учениць привчають до самоконтролю. Діяльнісні форми навчання дають широкі можливості для постійного заохочення учнів до активних дій [3].

Діяльнісний підхід до навчання математики має здійснюватися впродовж усього освітнього процесу. Ми розуміємо, що жодна звичка не може створитися всього за годину, так само як і кожна компетентність і жодне математичне поняття не може бути сформоване за один урок. Необхідний час, система цілеспрямованих занять / серія послідовних уроків для формування певного уявлення, створення поступового сприйняття кожним учнем / кожною ученицею математичного поняття в його розвитку, поглибленні з обов'язковим практикуванням (вправлінням) у навчальних і життєво зорієнтованих завданнях та збагаченні/доповненні їх учнівськими ідеями, тобто власною творчістю.

Резюмуючи, наголошуємо на математичних навчальних цілях, що мають реалізовуватися в дошкільній та початковій освітніх ланках:

- засвоєння елементарних математичних уявлень на основі активної діяльності кожного здобувача освіти;
- акцент на розумінні основних понять і їхніх взаємозв'язках;
- розвиток досвіду математичного моделювання через діяльність здобувачів освіти (розпізнавати і знаходити ситуації, які можна описати математично);
- використання практичного досвіду здобувачів освіти, отриманого вдома та в довкіллі;
- простір для активного самовираження здобувачів освіти: використання їхніх інтересів, спілкування, ефективного використання набутих знань;
- графічні вирази здобувачів освіти – від думки, намальованої на картині, до ескізів, рисунків (моделювання);

– поступове засвоєння перших математичних уявлень, способів використання математичної мови тощо.

Математична освіта в період дошкільного і початкового навчання допомагає учням усвідомити роль і значення математики в житті. Здобувачі освіти навчаються користуватися математичним мовленням для опису і пояснення елементарних явищ, процесів, фактів, залежностей довкілля, досліджувати його. Математика розвиває увагу, посидючість, здібності розрізняти, відкривати, створювати, описувати різні ситуації. У процесі вивчення математики учні/учениці навчаються аналізувати, контролювати, порівнювати, висловлювати усно та письмово результати своїх спостережень, здатність логічно мислити й одночасно здобувають впевненість у собі, впевненість у досягненні нових знань та можливостей.

Список використаних джерел та літератури:

1. Постанова КМУ від 21 лютого 2018 р. № 87 (зі змінами) «Про затвердження Державного стандарту початкової освіти». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>
2. Наказ МОН від 12 січня 2021 року № 33 «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти). Нова редакція».
3. Eduard Fuchs, Hana Liskova, Eva Zeiendova Rozvoj predmatematickych predstav deti predskolního věku / Metodický průvodce / Vydala Jednota českých matematiků a fyziků, Praha 2015 / Режим доступу: https://www.vospstps.cz/files/user/u1894/download/rozvoj_predmatematickych_prestav_deti_p_reskolního_veku-mp.pdf.pdf

Шоробура Інна,
ректор Хмельницької
гуманітарно-педагогічної академії,

Рогатюк В.,
директор Центру національного
виховання учнівської молоді

Національно-патріотичне виховання: виклики сучасності

Розвиток у суспільстві національної свідомості, популяризація культурної спадщини українського народу, формування почуття патріотизму на засадах моральності та духовності базуються на питанні національно-патріотичного виховання.

Національно-патріотичне виховання – це цілеспрямована системна робота влади на рівні місцевого самоврядування, закладів освіти, позашкільця, закладів культури, громадянського суспільства щодо формування почуття свідомості, почуття

відданості своїй державі – Україні, професійних, громадянських, психологічних якостей, необхідних для реалізації інтелектуального та творчого потенціалу особистості [2, 5].

У сучасних умовах розвитку держави Україна, коли є пряма загроза денаціоналізації, втрати державної незалежності та можливості потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого та здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей: повага до національних символів (Герб, Прапор, Гімн України) [1, 3, 4]; повага до прав людини; рівність усіх перед законом; готовність захищати суверенітет та територіальну цілісність України.

Центр національного виховання учнівської молоді працює з різними категоріями населення: дітьми, підлітками, молоддю тощо та проводить із ними навчально-виховну, культурно-дозвілєву роботу. Організація дозвілля в закладі є одним із найважливіших напрямів роботи, що охоплює проведення культурно-мистецьких масових заходів, створення любителських об'єднань, аматорських колективів за жанрами. Національно-патріотичне виховання в Центрі національного виховання учнівської молоді здійснюється під час проведення культурно-масових заходів, навчальних занять через систему виховних годин, гурткову роботу, проведення екскурсій.

Провідна роль у вихованні дітей, молоді, підлітків належить українській мові. Рідна мова завжди є одним із найважливіших засобів патріотичного виховання, вона була і є важливою сферою впливу на національну свідомість молоді.

Велика увага в закладі приділяється збереженню і примноженню традицій, духовних цінностей, шанобливому ставленню до української мови. Щорічно в закладі проводяться конкурси читців поезії, дитячих малюнків, фольклору рідного краю, тематичні вечори до «Дня рідної мови», «Дня української писемності та мови», літературно-музичні композиції до дня народження Лесі Українки та Тараса Шевченка. У 2021 році заклад, працюючи для громади міста Хмельницького, зокрема мікрорайону Гречани, організував та провів 176 культурно-мистецьких заходів, де кожен захід несе в собі виховну функцію. Протягом літніх місяців поточного року Центр національного виховання учнівської молоді спільно з Хмельницькою гуманітарно-педагогічною академією провів заходи, присвячені Дню вишиванки та святкуванню 30-річчя Незалежності України, спільно організували та провели флешмоб (створення національного герба за участю молоді в українських вишиванках). Такі акції піднімають дух патріотизму кожної причетної людини.

Патріотичне виховання – це планомірна виховна діяльність, спрямована на формування у вихованців почуття патріотизму, доброго і гарного ставлення до своєї Батьківщини. Важливим у роботі закладу є участь колективів у міжнародних, всеукраїнських, регіональних, міських фестивалях та конкурсах. Такі хореографічні

колективи як Зразковий ансамбль народного танцю «Калина» та Народний молодіжний ансамбль народного танцю «Веснянка» Центру національного виховання популяризують українську культуру, український танець, український одяг як на теренах нашої країни, так і за кордоном.

Як завжди, велике починається з малого. Любов до України починається з любові до рідного дому, рідної малої Батьківщини. Велику роботу в такому напрямі щодо формування перерахованих почуттів у дітей проводить керівник гуртка з підготовки до школи «Читайлики» Трембач Діана. Такі цікаві тематичні уроки як «Єдиний скарб у тебе – рідна мова» до Дня української писемності й мови, «Дай лапу» до Всесвітнього Дня домашніх тварин, до Міжнародного Дня толерантності та інші формують у дітей дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій, відповідальність за природу, відповідальність за ближнього, потребу зробити свій внесок у долю Батьківщини.

Осередком національного виховання є гурток декоративно-прикладного мистецтва під керівництвом Козак Анжели. Під час уроків висвітлюється та практично втілюється в дитячих роботах виховна тематика: «Радість дитинства», «Україна – це ми», «Писанка – символ життя» тощо.

У закладі панує національний дух, усі урочисті заходи проводяться з використанням національної та державної символіки, українського традиційного одягу.

Уже традиційною в Центрі національного виховання учнівської молоді є робота любителівського об'єднання «Закон і порядок». Забезпечують формування в підлітків та молоді норм правової культури, поваги до Конституції, законодавства України, законів такі виховні заходи: «Закон – єдиний для всіх», «Закон і право», «Кримінальна відповідальність неповнолітніх» тощо.

Перлиною серед гуртків та любителівських об'єднань Центру національного виховання учнівської молоді є театр «Без меж», яким опікується Павловський Володимир. Вистава «Енеїда» за мотивами твору Івана Котляревського, «Монологи війни» та «Монологи війни. Жінки» виховують у молоді дух патріотизму, любов до України на зразках героїчних вчинків наших сучасників.

Патріотизм складає основу будь-якого демократичного суспільства. Тому мета закладу на такому етапі – виховати гуманну, творчу, відповідальну особистість, яка б уміла самовдосконалюватись, сформувати в неї національну свідомість, громадянську позицію, власну гідність.

Список використаних джерел та літератури:

1. Закон України від 06.03.2003 № 602-IV «Про Державний Гімн України».
2. Указ Президента України від 13.11.2014 № 871 «Про День Соборності України».
3. Постанова Верховної Ради України від 28.01.1992 № 2067-XII «Про Державний прапор України».

4. Постанова Верховної Ради України від 19.02.1992 № 2137-ХІІ «Про Державний герб України».

5. Лист МОН від 16.08.2019 № 1/9-523 «Про національно-патріотичне виховання у закладах освіти у 2019/2020 навчальному році».

Баля Сніжана,
методист науково-методичного
центру організації наукової роботи та
моніторингових досліджень
Хмельницького ОІППО

Формувальне оцінювання як освітній тренд

У статті розкрито сутність формувального оцінювання, його роль у формуванні й розвитку особистості учня через забезпечення ефективного зворотного зв'язку з учнем, спостереження за навчанням учнів, формування середовища, що мотивує учасників освітнього процесу на успіх. Досліджено формувальне оцінювання як інтерактивне оцінювання учнівського прогресу, що дає змогу вчителям визначати потреби учнів, здійснюючи постійний зворотний зв'язок:

Ключові слова: *формувальне оцінювання, формувальна оцінка, зворотний зв'язок, технологія.*

На сьогодні в українській освіті здійснюються пошуки нових технологій навчання. Адже повертаючись обличчям до учнів, розуміючи, що враховуючи індивідуальні можливості і потреби кожного учня, можна отримати найбільш значущий результат для суспільства загалом.

Діагностика навчання – обов'язковий компонент освітнього процесу, який спрямований на визначення рівня досягнень поставлених цілей та вміщує контроль, перевірку, облік, оцінювання, накопичення статистичних даних та їх аналіз, рефлексію, виявлення динаміки освітніх змін і особистісного поступу учня, перевизначення цілей, уточнення освітніх програм, коректування процесу навчання, прогнозування подальших змін та розвитку освітнього процесу. Однією зі складових діагностики навчальних досягнень учнів на уроках є оцінювання.

Навчання й оцінювання – взаємопов'язані процеси. Від правильної організації оцінювання залежить ефективність навчання. Саме формувальний підхід дає змогу педагогам одержати інформацію про стан навчальних досягнень учнів і вчасно відреагувати на проблеми в навчанні.

Важливим компонентом ефективного навчання є оцінювання. Від правильної організації оцінювання залежить ефективність освітнього процесу. Оцінювання – це невіддільний складник навчання та обов'язок кожного вчителя.

Серед основних трендів осучаснення освітнього процесу науковці і практики називають формувальне оцінювання як технологію, здатну змінити ставлення учнів до навчання, підвищити їхню мотивацію, змінити відношення між учасниками процесу та, найперше, сформувати в них навички 21 століття.

Класичним у світовій практиці є визначення новозеландського вченого Бібі К. Е., який трактує оцінювання як «систематичне збирання і тлумачення фактів, за яким йде наступний етап – судження про їхню цінність і відповідне планування подальших дій».

Оцінювання виконує низку функцій в освітньому процесі: контролюючу, навчальну, діагностико-коригуючу, стимулюючо-мотиваційну, розвивальну, виховну та функцію управління процесом навчання. Аналіз сучасних поглядів науковців країн ЄС на оцінювання навчальних досягнень учнів свідчить про зміни в теорії і практиці цієї галузі педагогіки в контексті акцентування особистісно орієнтованого навчання, а саме визнання так званої формувальної функції оцінювання, яка в науково-педагогічній літературі трактується як формувальне оцінювання.

Тож під формувальним оцінюванням розуміють інтерактивне оцінювання прогресу учнів, що дає змогу вчителю визначати потреби учнів та відповідним чином адаптовувати процес навчання [4].

Формувальне оцінювання, на відміну від традиційного, у якому результати тестів та контрольних замірів знань та умінь є основним джерелом відомостей про рівень навчальних досягнень учнів, здійснюється в тісному зв'язку з тим, як реально відбувався процес навчання. Фішман І. С. і Голуб Г. Б. у своїй роботі «Формувальна оцінка навчальних результатів учнів» [6] вказують на те, що формувальне оцінювання передбачає оцінку досягнень учнів, виявлення пропусків у засвоєнні елементів змісту задля того, щоб усунути їх із максимальною ефективністю.

Посилаючись на Smith A., Lovatt M. I. Wise D. [Smith, 2003] варто підкреслити метафору, яка визначає сутність формувального оцінювання: «Якщо уявити учнів в образі рослин, то зовнішня (підсумкова) оцінка, прийнятна для традиційного навчання, – це процес простого вимірювання їх зросту. Результати вимірювань будуть цікавими для порівняння та аналізу, але вони самі по собі не впливають на ріст рослин. Формувальне оцінювання, навпаки, схоже на підживлення і полив рослин. Тим самим безпосередньо впливає на їх ріст» [7].

Різними аспектами проблеми формувального оцінювання присвячені роботи [2-6] таких науковців як: Морзе Н. В., Барна О. В., Вембер В. П., Дементієвська Н. П., Гевин Браун, Пауль Блек П., Бронвен Ков'є, Беверлі Белл та ін. Про важливість і актуальність теми свідчать нормативні документи МОН України з рекомендаціями щодо запровадження формувального оцінювання в Новій українській школі [1, С. 21].

Проте залишаються недостатньо розробленими як питання теоретичного обґрунтування ідей формувального оцінювання, так і механізми його здійснення на практичному рівні за умов використання платформ масових відкритих онлайн-курсів.

Дослідження показують, що постійне оцінювання дає дані про те, як учні отримують знання. Тому з огляду на це вчитель та учні можуть планувати та здійснювати ті чи інші дії. Саме дії вчителя та учня роблять таку оцінку «формувальною». Відомо, що в тому випадку, коли учні та вчитель однаково розуміють цілі та очікувані результати навчання, процес навчання стає більш ефективним. Учні мають розуміти, яких результатів навчання потрібно досягнути, і в будь-який час встановити, на якому етапі досягнення своїх цілей вони перебувають, оцінити точність виконаних дій та операцій, скоригувати у разі необхідності та зрозуміти, коли очікуваного результату досягнуто. Сьогодні проблема формувального оцінювання є досить популярною.

Отже, формувальна оцінка – це «зворотний зв'язок» для учнів, який дає змогу їм зрозуміти, яких заходів треба вжити, щоби покращити власні результати. З іншого боку, така оцінка для вчителя забезпечує зв'язок оцінки з індивідуальним навчальним рухом учня, приростом його навчальних результатів: знань, умінь, компетентностей тощо. Вона створює умови розвитку в учнів навичок 21 століття, а саме планування власного процесу навчання, прийняття аргументованих рішень, робота в команді, співпраця тощо. Окрім цього, така оцінка створює передумови оцінювання запланованих результатів навчання: особистісних, міжпредметних та предметних.

Важливим є визначення умов, за яких зворотний зв'язок (реакція, feedback), який отримує учень у відповідь на свою навчальну активність, стане ефективним механізмом формувального оцінювання і який результат найбільш можливого прогресу учня.

Формувальне оцінювання забезпечує учнів відомостями щодо власного прогресу та професійного росту. Щодо інструменту формувального оцінювання – зворотного зв'язку. Термін «зворотний зв'язок» у загальному розумінні визначається як «вплив результату функціонування будь-якої системи на характер її подальшого функціонування. Термін «зворотний зв'язок» використовують стосовно протікання процесів у соціальних, біологічних, технічних, економічних та інших системах, а також у кібернетиці та теорії автоматичного регулювання та управління».

Зворотний зв'язок (реакція, feedback) є важливим механізмом навчального процесу. У всіх навчальних концепціях йому відводиться суттєва роль. Чому він зворотний? Відповідно до кібернетичного підходу до прямих і зворотних зв'язків у системах прямим зв'язком у навчанні вважаємо вплив учителя на учня. Відомості про те, як учень сприйняв цей вплив – зворотний зв'язок. Проте, якщо відійти від учителецентричної моделі системи навчання, то прямим зв'язком доречно вважати навчальну діяльність учнів (учень діє, учитель спостерігає), а зворотним – інформування учня про його навчання. Інакше кажучи, маючи на увазі зворотний

зв'язок, говорять як про необхідність отримувати його від учнів учителям, так і навпаки, від учителів – учням. У першому випадку вчителі, отримавши реакцію від учнів, мають можливість коригувати процес навчання (провести додаткові консультації, перейти до більш складного матеріалу, зарезервувати іншу кількість годин для вивчення тієї чи іншої теми тощо). Така ситуація є зрозумілою і широко застосовною при традиційному навчанні. У підручниках з педагогіки можна побачити трактування зворотного зв'язку, як «отримання вчителем інформації про ступінь утруднень, недоліки, якість етапів навчання» [3, С. 96]. В іншому випадку учні, отримавши реакцію від учителя або іншого учасника навчального процесу, залежно від низки чинників можуть: використати її для побудови власної траєкторії навчання; бути демотивовані навчатися далі; взагалі не знати, що з цим робити.

Зворотний зв'язок, який отримує учень є одним з найважливіших і вагоміших чинників, для перетворення традиційного оцінювання у формувальне, тобто таке, яке формує і підживлює процес навчання.

Зворотний зв'язок – це інформування учня про його навчання.

Згідно з дослідженнями ефективний зворотний зв'язок має 5 важливих характеристик:

1. Спрямовує увагу на прогнозування навчання, вказуючи на сильні сторони та пропонуючи конкретні кроки для вдосконалення.

2. Відбувається під час навчання, до виставлення бала. Тобто тоді, коли ще є час щось удосконалити.

3. Стосується часткового розуміння. Якщо робота учня не демонструє хоча б часткового розуміння поняття чи процесу – зворотний зв'язок не є ефективним. У такому випадку треба дитину навчати й тренувати.

4. Ефективний зворотний зв'язок не замінює самостійного мислення учнів. Їм не доводиться аналізувати, якщо вчитель сам усе пояснює, а це шкодить процесу навчання.

5. Зворотний зв'язок має бути обмеженим. За один раз варто давати дитині стільки інформації, скільки вона може опанувати та виправити. Наприклад, під час першого вичитування твору варто звертати увагу на те, наскільки повно розкрита тема, і допрацьовувати цей аспект. А на орфографічні помилки на цьому етапі звертати увагу не варто.

Разом з «формувальним оцінюванням» зустрічаються такі поняття як: аналітичне, розвивальне, формаційне, формативне, формуюче оцінювання тощо. На сьогодні більш точним виявився термін «формувальне оцінювання», тому що він правильний з погляду правил української мови та відображає головну сутність поняття: спільними зусиллями вчителя та учня формувати особистісну траєкторію розвитку та навчання. Цей термін вживається, коли потрібно відрізнити традиційне оцінювання (стандартизоване, підсумкове), під час якого результати досягнень учня порівнюється із наперед заданою нормою, стандартом, і таке оцінювання, під час

якого результати досягнень учня порівнюються лише з попередніми результатами самого учня (не з результатами інших учнів, не з нормативом). Переваги такого оцінювання цілком зрозумілі: учні, намагаючись покращити власні результати, не зупиняються на досягнутому (більш здібні учні) і не «опускають руки» в результаті зниження самооцінки (менш здібні учні).

Формувальне оцінювання – це спостереження за навчанням учнів, формування середовища, що мотивує учасників освітнього процесу на успіх.

Значущим етапом оцінювання є розробка критеріїв оцінювання, що залежить від конкретної ситуації й розробляється як самим учителем, так і колективно з учнями. Це сприяє позитивному ставленню до оцінювання. Критерії оголошуються на початку й відображають навчальні цілі.

Досягненню мети й покращенню результатів сприяє самооцінювання (листи чи карти самооцінки, заповнення Google форми та ін.). Це не лише оцінювання своєї роботи, а й виявлення прогалин у своїх знаннях з метою визначення проблем й способів їх подолання. Завершальний етап – корегування спільно з учнями підходів до навчання з урахуванням результатів оцінювання.

Формувальне оцінювання формує в учасників освітнього процесу впевненість, що кожен здатен покращити свої результати й досягти успіху.

Важливі принципи сучасного уроку – активність і свідомість. Здорова дитина мотивована на успішне навчання, дослідницьке ставлення до життя, увагу до свого внутрішнього стану. Та без допомоги вчителя учню складно навчитися керувати собою. Саме єдність цілей вчителя і дитини веде в кінцевому підсумку до певних результатів, коли кожен учень може дати оцінку своєї діяльності на уроці. Це викликає в дітей почуття радості і своєї значущості.

Навчання й оцінювання – нероздільні процеси. Змінюються підходи до оцінювання результатів навчання: від накопичення оцінок у журналі та фіксації рівня знання-незнання, уміння-невміння до прагнення побудувати процес навчання на засадах педагогіки партнерства, компетентнісного підходу.

Отож, одним із таких підходів і є формувальне оцінювання, яке вважають оцінюванням для поліпшення навчання. Це інтерактивне оцінювання учнівського прогресу, що дає змогу вчителям визначати потреби учнів, здійснюючи постійний зворотний зв'язок:

Чого я навчився за урок?

Що для мене залишилося нез'ясованим?

Які запитання я б поставив учням, якби був учителем?

Позитивно налаштований учитель пропонує учневі допомогу у виконанні завдання. Чим більше інформації отримує вчитель про те, що учні знають, як міркують, що вчать і як, тим більше має можливостей для корегування процесу.

Для учня формувальне оцінювання слугує рекомендацією до дії, а не педагогічним вироком. Такий підхід сприяє підвищенню навчальної мотивації й самостійності учнів.

Батьки багатьох першокласників досі не можуть звикнути до того, що вчителі не виставляють оцінок їхній дитині. Деякі мами й тати навіть вимагають від педагога пояснити: «То яка це оцінка, якщо Ви кажете, що моя донька демонструє помітний прогрес?».

Тож варто раз і назавжди прояснити ситуацію: у Новій українській школі оцінювання результатів навчання та особистих досягнень учнів, наприклад, у першому класі має формувальний характер та озвучується словесно. Це робиться для того, щоб залучати учнів до самоконтролю та самооцінювання.

Завдання формувального оцінювання – мотивувати і надихати дитину на навчання, формувати її впевненість у собі, стимулювати бажання вчитися та запобігти дитячому страху помилок.

Формувальне оцінювання – це оцінювання в процесі навчання: щоб зрозуміти, як пройдено певний етап, чи немає затримки, чи діти не збилися із заданого напрямку. Ще одна його мета – це подальше навчання учнів. Отже, що потрібно робити, щоб рух до поставленої мети відбувався в запланованому темпі.

Оцінюючи учнів за певними критеріями, педагог показує дітям, що саме вони мають вивчити. Це допомагає вчителю скласти покроковий план навчання учнів. А щоби бути успішним у навчанні та реалізувати свої навчальні плани, учень має розуміти:

- Куди я йду?
- Де я перебуваю тепер?
- Що я маю робити, аби досягти поставленої мети?

То яка ж роль учителя в цьому процесі? На рівні «Куди я йду?» вчитель надає учням чітке та зрозуміле бачення навчальної мети та кінцевого результату. Також педагог має тут продемонструвати зразки робіт високого та низького рівня успішності.

На рівні «Де я тепер?» учитель допомагає учням ставити власні цілі, надає регулярний описовий зворотний зв'язок та навчає учнів оцінювати власні досягнення.

На рівні «Що я маю робити, аби досягти поставленої мети?» вчитель за результатами оцінювання визначає надалі кроки в навчанні учнів. А ще надає інструкцію, орієнтовану на потреби кожного учня та дає дітям можливість відстежувати власні успіхи в навчанні, розмірковувати над ними і ділитися ними з іншими.

Саме тому конструктивний зворотний зв'язок від учителя – важлива складова прогресу учнів на шляху від однієї навчальної мети до іншої. Зворотний зв'язок – це відгук учителя про виконані навчальні завдання, пов'язаний саме з результатами

діяльності учнів. У ньому вчитель підкреслює те, що зроблено правильно, та спонукає до наступних дій, щоб учні могли покращити свою роботу.

Діти, як і більшість дорослих, повинні максимально вмотивовано вчитися, коли є визначена кінцева мета, й розуміти кроки її досягнення. Під час навчального процесу діти хочуть, щоб їх хвалили за добре виконану роботу, а також потребують допомоги, коли відчувають труднощі.

Формувальне оцінювання – це справжній освітній тренд. Саме воно допомагає учням зрозуміти свої сильніші й слабші сторони, визначити пріоритети. Для вчителя і батьків – це сигнал, над чим варто ще попрацювати з дитиною.

За останні десятиліття формувальне оцінювання активно впроваджується у світі, зокрема у країнах ЄС, та набуває дедалі більшої ваги в Україні. Його особливостями є сприяння у формуванні й розвитку особистості учня, що досягається за рахунок забезпечення ефективного зворотного зв'язку з учнем, активної участі учня в процесі навчання, постійного коригування навчального процесу, мотивування учня, усвідомлення ним відповідальності за власне навчання. Це означає, що застосування технології формувального оцінювання на сучасному етапі може перетворитись на один із ключових важелів забезпечення якісної освіти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/.../ukrainska-shkola-compressed.pdf>...
2. Проект нового Державного стандарту початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://newstandard.nus.org.ua/>
3. Гусейн Т. Моніторинг стандартів освіти: чому і як усе починалося / Торстен Гесен, Альберт Тайджиман // Моніторинг стандартів освіти / за ред. Альберта Таджимана і Т. Невілла Послтвейта. Львів: Літопис, 2003. С. 15-41.
4. Локшина О. Інновації в оцінюванні навчальних досягнень учнів у шкільній освіті країн Європейського союзу / Олена Локшина // Порівняльно-педагогічні студії. 2009. № 2. С. 107-113.
5. Black P. Formative Assessment and Curriculum Consequences / Paul Black // Curriculum and Assessment. Scott David (Editor). Westport : Greenwood Publishing Group, Incorporated, 2000. P. 7-24.
6. Фишман И. С. Формирующая оценка образовательных результатов учащихся: Методическое пособие / И. С. Фишман, Г. Б. Голуб. Самара: Издательство «Учебная литература», 2007. 244 с.
7. Smith, A., Lovatt, M. and Wise, D. (2003) Accelerated Learning: A User's Guide, Network Educational Press Ltd, ISBN 978-1855391505.

Адаптація п'ятикласників: проблеми та шляхи їх розв'язання

***Ключові слова:** адаптація, дезадаптація, патерни поведінки, індивідуальний підхід, диференціація, діагностика, психологічна готовність до навчання, роль педагога, педагогіка співробітництва.*

Термін «адаптація» (від лат. adaptatio – прикладання, пристосування) уперше ввів Г. Ауберт і вживався він у лікарській та психологічній літературі, де означав зміни чуттєвості аналізаторів під впливом пристосування органів чуття до діючих подразників. Надалі вживання цього терміну зустрічається в більш широкому сенсі, як будь-яке пристосування живого організму до умов існування (І. А. Мілославова).

У наукових підходах, залежно від того, який рівень взаємодії людини із середовищем, виділяють різні рівні адаптації: фізіологічний, психологічний, соціальний.

Під соціальною адаптацією розуміється постійний процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища й результат цього процесу. Співвідношення вказаних компонентів визначає характер поведінки, орієнтацій індивіда, можливостей досягнень у соціальному середовищі.

Незважаючи на безперервний характер соціальної адаптації, її зазвичай пов'язують із періодом кардинальної зміни діяльності індивіда та його соціального оточення (А. В. Петровський, М. Г. Ярошевський). Будь-який вид соціальної адаптації (навчальна, професійна, побутова та ін.) вміщує соціально-психологічний аспект, тому що соціальне середовище, з погляду структури, підрозділяється на предметну й особистісну.

Методологічною основою вивчення соціальної адаптації у вітчизняній науці є культурно-історична теорія Л. С. Виготського. «Вростання дитини в цивілізацію, – зазначає Л. С. Виготський, – представляє зазвичай єдиний сплав з процесами її органічного дозрівання. Обидва плани розвитку – природний і культурний – збігаються і зливаються один з одним».

Важливим є усвідомлення патернів поведінки, які здійснюють тлумачення поведінкових проявів індивіда та забезпечують можливість сприяти адаптації без особливих наріжних каменів.

Визначення патерн (від англ. pattern – шаблон, модель) використовується в багатьох сферах діяльності людини. Патерн у психології – це шаблон реакцій індивіда або закономірність (система) створення стереотипних дій. Коротко можна позначити як парадигму поведінки, властиву людині в певних обставинах. Ця модель працює

автоматично, мимоволі, у процесі взаємодії людини з навколишнім світом. Патерни можна зустріти всюди: вмивання зранку, рукостискання під час зустрічі, спосіб їсти яблуко. Відповідати на телефонні дзвінки і т. ін.

Розглянемо властивості патернів:

– Патерн – категорія стійка. Його легко розпізнати, тому що він часто повторюється. Як правило, несвідомо створений алгоритм поведінки складно піддається корекції.

– Патерн може проявлятися цілком і частково. В останньому випадку емоції називають кодом. Наприклад, ми чуємо ім'я людини або назву місця відпочинку, де вона була, нас охоплюють спогади, емоції, пов'язані з цим. Так, під час проголошення коду відбувається запуск усього патерну.

– Психологічні патерни не бувають окремо один від одного. Є вроджений патерн – відправна точка. На нього нашаровуються інші. Вони об'єднуються зі стереотипами, звичками, формуючи характер і спосіб життя людини.

– Людина постійно перебуває в розвитку, накопичує досвід, самовдосконалюється. Відповідно трансформується й патерн. Наприклад, людина з дитинства звикла до замкнутості, але соціалізація немінуча. Вона розуміє, що для гармонізації життя в суспільстві потрібно заводити знайомства, уміти вести діалог, бути взаємо толерантним. У міру освоєння нових навичок і відбувається зрушення в патерні поведінки. При цьому деякі звички нової моделі можуть бути ще активнішими.

– Патерни є: поведінкові, розумові, мовні, комунікативні; вроджені і набуті, позитивні і негативні, соціальні і індивідуальні.

– Патерни поведінки виробляються за допомогою виховання, розвитку та спостереженням за оточуючими. Найактивніше цей процес відбувається в дитинстві. Діти бачать, які шаблони поведінки застосовує оточення в тих чи інших ситуаціях, і запозичують або не запозичують.

Діти на рубежі між початковою та основною школою характеризуються такими патернами: учитель постійно веде мене за руку, без нього я в сумніві, у страхі помилки; батьки завжди виконують зі мною або за мене домашнє завдання; я в усьому хочу бути схожим на свого вчителя (95 %); школа для мене – це можливість погратися з друзями; я чекаю любові від учителя, він мене полюбить та ін. Усвідомлення педагогами зазначених патернів є відправною точкою забезпечення процесу адаптації п'ятикласників.

Перехід із молодшої школи до основної пов'язаний із внесенням змін у динамічні стереотипи спілкування, діяльності, а також зі збереженням окремих компонентів попереднього соціального досвіду.

Діти в шкільному періоді адаптуються до школи, до вчителів, до уроків, до іншого режиму дня постійно. Проте науковцями доведено, що процес адаптації з початкової школи до основної є найбільш тривалим та найбільш болісним. Це досить

тривалий процес, пов'язаний зі значним навантаженням на всі системи організму. Різкі зміни умов навчання, різноманітні та більш ускладнені вимоги, які ставляться до дітей-п'ятикласників, зміна статусу із «наймолодшого» на «ти вже дорослий і навчання – це досить серйозні випробування» сприяють тому, що діти стають невпізнаними. У дітей з'являється тривога, боязкість чи, навпаки, розв'язність, надмірна метушливість, збудження. Вони часто розчаровуються.

Ускладнюють процес адаптації і:

- Протиріччя та неузгодженість вимог різних педагогів. Рівень вимог різко росте. Здобувач/здобувачка повинні враховувати вказані вимоги, співвідносити їх між собою, долаючи пов'язані з цим труднощі.

- На п'ятикласників звалюється величезний потік інформації, насичений термінами, незрозумілими словами. Треба зауважити, що неповне, неточне розуміння слів нерідко лежить в основі нерозуміння шкільного матеріалу.

- П'ятикласники часто відчують самотність, тому що улюбленої першої вчительки немає, а класному керівнику часто не вистачає часу приділити їм увагу такою ж мірою. Інші, навпаки, «шаленіють» від свободи та носяться по школі.

Учитель також проходить період адаптації: необхідно запам'ятати нових учнів, вивчити їхні особливості, переключитися на роботу з п'ятикласниками, враховуючи основні психологічні особливості дітей даного віку.

Що ж необхідно робити педагогу для проходження адаптації в перехідний період?

1. Враховувати індивідуальні та психологічні особливості 10-11-річних здобувачів/здобувачок освіти. Необхідно розробити «Заповіді до вчителя вустами п'ятикласників». Вони допоможуть учителеві відчувати очікування дітей і взаємодія з дітьми стане більш позитивною, теплою, психологічною. Зважати на сформовані патерни поведінки дитини початкової школи.

2. Здійснювати диференціацію та індивідуалізацію освітнього процесу на основі об'єктивного пізнання дитини (об'єктивно можна пізнати за допомогою тестових методик).

3. Постійно опиратися на попередні знання, уміння і навички і на основі зазначеного забезпечувати їх удосконалення, осмислення вже на новому вищому рівні.

4. Здійснювати обов'язкову підготовку до засвоєння нових навчальних компетентностей.

5. Забезпечити систему взаємозв'язків у змісті, формах і методах педагогічного процесу, оптимальне співвідношення та зв'язок між окремими етапами освітнього процесу.

6. Створювати освітньо-дидактичні ситуації, у яких дитина почувала б себе невимушено, комфортно, не боялася помилитися та розкрити світ власних емоцій.

7. Забезпечити систему оптимальних вимог до знань і поведінки дітей, їхніх моральних якостей, форм і методів роботи з ними на всіх етапах навчання.

8. Упроваджувати засоби стимулювання та заохочення до пізнавальної діяльності (застосовувати формувальне оцінювання, використовувати метод дослідження, розвивати критичне мислення).

9. Розвивати рефлексивні вміння, тобто здатність бачити себе зі сторони, аналізувати причини проблем, з якими стикається дитина.

10. Розвивати в дітей вміння толерантного ставлення до інших, уміння здійснювати позитивну комунікацію з однолітками, розвивати культуру поведінки (засобами проведення тренінгів із дітьми).

11. Розвивати позитивне ставлення до дітей з особливими освітніми потребами.

Окрім цього варто постійно співпрацювати з батьками: проводити тренінги позитивної комунікативної взаємодії з дітьми, тренінги повноцінного батьківства, тренінги позитивного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами та ін; співпрацювати з батьками в освітньому процесі (проведення батьками частини уроку, майстер-класів). Така співпраця сприятиме адаптаційному періоду та розвиватиме педагогіку співробітництва.

Список використаних джерел та літератури:

1. Адаптація учнів до шкільного навчання. 1-10 класи. / Укладач О. Є. Марінушкіна, Ю. О. Замазій; за заг. редакцією Л. Д. Покроєвої. Х.: Видавництво «Ранок», 2011. 192 с.
2. Беляєва О. Поговоримо про перехід до середньої ланки. // Психолог, № 26 (410). 2010. С. 3-6.
3. Дзюбка Л. Перехід з початкової до середньої школи. Психолого-педагогічні особливості. / Психолог, № 21 (453). 2012. С. 4-7.
4. Тригук О. Як підготуватися до навчання у 5 класі. // Психолог, № 13 (445). 2011. С. 8-9.
5. Ткаленко Л. Адаптація п'ятикласників до нових умов навчання. // Психолог, № 13 (445). 2012. С. 6-8.

Гудима Марина,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
спеціальності 013 «Початкова освіта»
Хмельницької гуманітарно-
педагогічної академії

Шляхи вдосконалення підготовки майбутніх педагогів до створення творчого освітнього середовища

У статті розкрито зміст пошуку оптимальних шляхів професійної підготовки вчителів початкових класів щодо реалізації творчого освітнього середовища, що проходять у контексті сучасних освітніх парадигм.

***Ключові слова:** творче освітнє середовище, шляхи професійної підготовки, принципи здійснення підготовки майбутніх учителів.*

Постановка проблеми. Поняття «середовище» широкіше за обсягом і об'єднує сукупність зовнішніх умов, факторів та об'єктів, серед яких народжується, живе та розвивається живий організм [2]. Розвиток дитини відбувається не через односторонній вплив середовища на особистість, а є результатом її постійної взаємодії. Для сучасної науки властива неоднозначна дефініція середовища, що пояснюється наявністю різних підходів до його вивчення. Реалізація стратегії освіти спрямована на формування творчих, перетворювальних здібностей людини, необхідних для самореалізації в усіх сферах життєдіяльності. В умовах модернізації системи освіти в Україні суттєво змінюються вимоги до професійної підготовки й діяльності вчителя початкових класів. Пошуки оптимальних шляхів професійної підготовки вчителів початкових класів проходять у контексті сучасних освітніх парадигм. Успіх реалізації всіх ланок педагогічної підготовки студентів визначається впровадженням у практику навчання нових підходів до його організації й сучасних педагогічних технологій. Однією з інноваційних ідей модернізації фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи має стати перехід до нових форм організації освітнього процесу.

Реалізація в освітній діяльності закладу вищої освіти інноваційних технологій пов'язана з вирішенням основних завдань підвищення професійного рівня майбутніх педагогів, зокрема:

- організація науково-дослідного підходу до створення творчого освітнього середовища початкової школи у вищій школі;
- створення науково-методичного супроводу для готовності педагогів початкової школи до створення творчого освітнього середовища в закладах вищої освіти;
- створення необхідних умов для успішної комунікації між студентами та

викладачами;

- розроблення викладачами діагностичних процедур самоаналізу рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до створення творчого освітнього середовища;

- розроблення змісту науково-методичної роботи, відбір і структурування форм, зорієнтованих на підвищення рівня готовності викладачів до створення творчого освітнього середовища.

Нині в Україні відбувається модернізація професійної освіти. Попит на отримання молодим поколінням відповідної спеціальності слугує індикатором підвищеного інтересу всього суспільства до цього освітнього сегмента. На означеному етапі важливою є організація системи науково-методичних заходів щодо формування готовності майбутніх учителів до професійної діяльності загалом і реалізації інтерактивних технологій у процесі творчого розвитку, зокрема, на всіх рівнях функціонування. Нижче охарактеризовано принципи здійснення підготовки майбутніх учителів початкової школи до створення творчого освітнього середовища.

Наповнення навчального матеріалу творчим змістом. У процесі вивчення навчальних дисциплін студентам важливо дати уявлення про творче освітнє середовище як важливу умову розвитку учнів початкової школи. У процесі навчальної діяльності важливо підвищити особистісну мотивацію студентів до перетворення професійної педагогічної діяльності в напрямі реалізації творчого потенціалу. Важливо також розвивати в педагогів уміння проектувати творче середовище для спільного навчання дітей з нормальним і порушеним розвитком та сприяти їхній професійній самоосвіті.

Можливе також застосування таких методичних прийомів: знайомство з термінологією, вивчення навчальних посібників з технології критичного мислення, рецензування статей з проблем створення творчого освітнього середовища, візуалізація, підготовка повідомлення, доповіді з використанням презентаційного обладнання.

Використання інноваційних технологій навчання. Важливий поштовх до прийняття цінностей особистості в освітньому середовищі дають студентам перегляд фільмів і соціальних роликів про досягнення відомих людей. Сучасні освітні технології дають змогу підвищити продуктивність освітнього процесу, зробити його ефективним і динамічним. Створення власних презентацій, організація «мозкового штурму» для розв'язання проблемних питань, розробка проєктів творчої спрямованості дадуть змогу активізувати пізнавальну діяльність студентів, мотивувати їх на саморозвиток у плані готовності працювати у творчому освітньому середовищі.

Для формування особистісних якостей педагога початкової ланки освіти доцільно проводити *тренінги*.

Ще одним методом є *коучинг* (англ. *coaching* – навчання, тренування) – метод консультування та тренінгу, відрізняється від класичного тренінгу й консультування тим, що коуч не дає порад і жорстких рекомендацій [4]. Коучинг як форма і метод навчання в загальному вигляді може виконувати діагностично-корекційну, навчальну, комунікативну, рефлексивну, командоутворюючу функції.

Для формування діяльнісного компонента готовності майбутніх педагогів початкової школи до створення творчого освітнього середовища необхідно застосовувати такі методичні прийоми, що *імітують професійну діяльність* в умовах освітнього середовища: складання технологічних карт уроків і позаурочних занять, батьківських зборів, побудова алгоритму дій учителя щодо знайомства учнів, розробка методичних рекомендацій по застосуванню технологій організації творчого освітнього процесу, враховуючи індивідуальність учнів.

Особливе місце у формуванні ключових компетенцій педагога початкової ланки освіти займає *вирішення контекстних завдань*. Концепція контекстного навчання розроблена Вербицьким А. А. у 1991 році. Сутність його визначається як організація такої діяльності, яка вимагає придбання нових знань і їх подальшого застосування, пояснює і виправдовує зусилля, витрачені на їх засвоєння [3]. Такі завдання стимулюють пізнавальну активність студентів, підвищують мотивацію до підвищення професійної майстерності і, створюючи ситуацію успіху, вселяють в майбутніх педагогів початкової школи впевненість у своїх силах і педагогічний оптимізм. Важливим методичним прийомом є складання тематичних проблемних ситуацій і завдань студентами на основі аналізу спостережуваного педагогічного досвіду або досвіду власної педагогічної діяльності [1].

Важливу роль у підготовці майбутніх педагогів початкової школи до створення творчого освітнього середовища відіграє *формування в них рефлексивних умінь*. Рефлексія пов'язана з аналізом і переоцінкою студентами власного життєвого та професійного досвіду, переглядом алгоритму педагогічних дій. Рефлексивну діяльність можна здійснювати з використанням різноманітних методичних прийомів: есе, інтерв'ювання, ведення рефлексивного щоденника.

Підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу установи освіти в аспекті ознайомлення із сутністю, особливостями, принципами та структурою творчого освітнього середовища початкової школи, а також орієнтація змістовних можливостей навчальних дисциплін на позиціонування готовності майбутніх педагогів початкової школи до створення творчого освітнього середовища. Формами роботи з науково-педагогічними працівниками установи можуть бути навчальні семінари, методичні конференції, тренінги [4].

Створення та підтримка толерантного середовища освітнього процесу як умови, що сприяє розвитку творчих здібностей, передбачає прийняття педагогом різноманітності як джерела збагачення досвіду спілкування і взаємодії, розширення уявлень про навколишній світ і реалізації можливості надати підтримку й допомогу,

а також змістовної та організаційної варіативності освітнього процесу. Створення толерантного освітнього середовища виходить за межі установи освіти і поширюється на позанавчальну діяльність студентів, у якій майбутні педагоги залучаються до участі у волонтерському русі, організують соціальні акції.

Забезпечення системності та послідовності у формуванні готовності педагога до створення творчого освітнього середовища, створення умов досягнення ефекту «педагогічного резонансу» за допомогою варіативності організаційних форм, технологій і методів навчання, а також позааудиторної діяльності (залучення до волонтерської діяльності, проведення інфокампаній, зустрічей із батьківською громадськістю тощо), які передбачають цілеспрямоване й комплексне формування академічних, професійних і соціально-особистісних компетентностей, що складають основу фахової готовності майбутніх педагогів початкової школи [4].

Комплексність і варіативність форм і засобів формування фахової готовності за допомогою послідовного долучення майбутніх педагогів початкової ланки освіти в педагогічну діяльність, адекватну актуальним умовам професійної діяльності. Широке використання форм роботи, що дають змогу формувати в студентів компетентності колегіального (командного) стилю діяльності, прийняття рішень і їх реалізації в полісуб'єктному освітньому просторі (кейс-технології, метод проектів тощо).

Діагностико-методичний супровід процесу формування готовності студентів до створення творчого середовища в цілому та її окремих компонентів на основі моніторингу освітніх результатів. Основу такого супроводу становить комплекс критеріїв, що вміщують оцінку процесу підготовки педагогічних кадрів та освітніх результатів (комплексу компетенцій, що визначають компоненти творчої готовності майбутніх педагогів початкової школи).

Висновки. Отже, основною метою підготовки кваліфікованих учителів початкової школи є створення оптимальних умов для максимального задоволення потреб держави в компетентних педагогічних кадрах.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бохан Ю. В., Форостовська Т. О. Контекстні хімічні завдання як засіб реалізації інтегрованої підготовки майбутніх учителів природознавчих дисциплін. / Наукові записки. Вип. № 186. Кропивницький: ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. 84 с.
2. Литвиненко С. Я., Ямницький В. М. Дитина і середовище: проблеми взаємодії. Оновлення змісту та методів навчання і виховання в закладах освіти: Зб. наук. праць. Вип. 22. Рівне: РДГУ, 2002. С. 216-219.
3. Каташов А. І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею : Автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01. Луганськ: 2001. 15 с.
4. Пряжников Н. С. Профорієнтологія: навч. посібн. Москва: Юрайт, 2018. 405 с.

Гудима Марина,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
спеціальності 011
«Освітні, педагогічні науки»
Хмельницької гуманітарно-
педагогічної академії

Використання лінгводидактичного потенціалу сучасних технологій організації самостійної роботи студентів

У статті розкрито зміст використання інноваційних навчальних засобів, зокрема – педагогічних технологій в організації самостійної роботи в підготовці майбутніх учителів початкових класів.

***Ключові слова:** педагогічні технології, технології, самостійна робота, інформаційний модуль, проблемно-пошуковий модуль.*

Постановка проблеми. Вивчення наукової літератури та практичного досвіду організації самостійної роботи в підготовці майбутніх учителів початкових класів до навчання української мови засвідчує, що в умовах сьогодення в цьому процесі активно використовуються інноваційні навчальні засоби, зокрема й педагогічні технології. Зазначимо, що проблемі технологізації освітнього процесу на різних рівнях освіти, зокрема й вищої, присвячено розвідки багатьох дослідників (А. Алексюк, С. Архангельський, Ю. Бабанський, В. Беспалько, Л. Беляєва, В. Бондар, О. Глузман, І. Дичківська, В. Монахов, О. Пехота, М. Фіцула, та ін.).

Слово «технологія» грецького походження й означає «знання про майстерність». О. Пометун зазначає, що педагогічна технологія дає відповідь на запитання як, якими методами, прийомами, засобами досягти поставленої мети, установлюючи порядок використання різноманітних моделей навчання [5]. Як свідчить аналіз фахової літератури, будь-яка технологія засновується на ґрунтовному знанні механізму процесу виготовлення і практично ігнорує чинник особистості працівника в реалізації цього процесу. Тобто для отримання запланованого продукту важливо виконати всі операції, передбачені технологічною картою, і неважливо, хто ці операції виконуватиме. Отже, технологія передбачає певну серійність в отриманні однакового продукту.

Услід за О. Копусь розглядаємо педагогічну технологію як складну комбінацію різноманітних організаційних, методичних, технологічних елементів навчання [2, с. 279].

Одним із засобів оптимізації самостійної роботи студентів є проблемно-модульна технологія, що являє собою систему аналітико-логічних операцій змістового наповнення дисципліни, її структурування, визначення провідних

напрямів майбутньої професійної діяльності й передбачає активну діяльність викладача і студента. Її застосування забезпечує інтеграція двох модулів – інформаційного і проблемно-пошукового [3; 4].

Інформаційним модулем передбачено модернізацію навчальних програм, зокрема і змісту самостійної роботи в процесі опанування української мови доповненням нормативних курсів спецкурсами з мови та методики її навчання через дистанційну форму навчання. За такого підходу майбутні вчителі мають змогу самостійно вдосконалювати й поглиблювати знання з основних розділів сучасної української літературної мови, підвищувати фаховий рівень, розширювати діапазон філологічної підготовки, глибше усвідомлювати філософську сутність мови, розвивати культуру усного й писемного мовлення, вміння організації самостійної роботи.

Проблемно-пошуковий модуль спрямовано на розвиток у студентів можливостей самостійно засвоювати нові знання, пріоритетним же виступає розвиток творчого і критичного мислення, формування досвіду та інструментарію навчально-дослідницької діяльності, рольове й імітаційне моделювання, пошук себе як особистості. Зазначений модуль містить виокремлені аспекти навчальної діяльності та самостійної роботи, які допомагають майбутнім учителям початкових класів максимально розкривати індивідуальний творчий потенціал: теоретико-пізнавальний, дослідницький, дискусійний, моделювальний, рефлексійний.

Впровадження технології організації самостійної роботи зумовлене багатьма об'єктивними чинниками, з-поміж яких вагоме місце посідають ті, що пов'язані з індивідуальними освітніми запитами майбутніх учителів початкових класів і впливають на вибір кожним студентом власної траєкторії навчання. Відповідно технологією організації самостійної роботи вчителів початкових класів у процесі вивчення української мови та методики її навчання передбачено можливість вибору студентами виду, типу самостійної роботи.

Проблемно-модульна технологія зорієнтована на активне залучення суб'єктів навчання до самостійної, навчально-дослідницької роботи. У дослідженні проблемно-модульну технологію визначаємо як форму відносин між викладачем і студентом, за яких усі учасники, долучені до самостійної роботи, займають активну позицію (викладач або керівник наукової роботи – як суб'єкт навчання, студенти – як суб'єкти учіння). Суб'єкт-суб'єктний характер відносин суттєво вирізняє організацію самостійної роботи майбутніх учителів початкових класів за проблемно-модульною технологією. Технологія центрована на студентів, тобто активною стороною в самостійній роботі є студент, а викладач створює умови для його творчого самовираження. Водночас активне «особистісно зорієнтоване» навчання, забезпечуючи майбутньому вчителю початкових класів можливість самовизначитися й самореалізуватися через вибір та оволодіння способами

самостійної роботи, усе ж зберігає форму зовнішнього соціального впливу на цілеспрямований розвиток особистості й цим відрізняється від стихійного навчання.

Для ефективного формування професійної компетентності (мовної, мовленнєвої, комунікативної, дослідницької, самоосвітньої, лінгводидактичної компетентностей) майбутніх учителів початкових класів доцільно використовувати різноманітні тренінги.

У процесі проведення аудиторних занять і організації самостійної роботи необхідно враховувати низку найбільш важливих психологічних чинників активізації особистості в навчанні: пізнавальний та професійний інтерес; творчий характер навчально-пізнавальної діяльності; ігровий характер проведення занять; емоційний вплив через урахування індивідуальних особливостей майбутніх учителів початкових класів.

Ефективними формами роботи зі студентами виявилися такі: 1) ділові й рольові ігри («Свобода і відповідальність у професійній діяльності», «Ремісник чи майстер»); 2) круглі столи «Методика – наука чи мистецтво?», «Мовленнєва креативність учителя»; 3) дидактичні ігри «аукціон» методичних ідей, «скарбничка» слухних методичних рекомендацій.

Для розвитку мовленнєвої креативності студентів широко використовуються творчі вправи.

Важливим у контексті проблеми організації самостійної роботи майбутніх учителів початкових класів є використання інформаційно-комунікаційних технологій, під якими дослідники розуміють інноваційне технічне забезпечення та сукупність комп'ютерно зорієнтованих методів і засобів навчання з високою адаптивністю, що сприяють оптимізації навчального процесу у вищих навчальних закладах на засадах індивідуалізації, диференціації й інтенсифікації, розвивають інтелектуальний і творчий потенціал майбутніх учителів [1, с. 6].

Інформаційно-комунікаційні технології дають змогу залучити мультимедійні можливості сучасних засобів навчання для організації спостережень над чужим і власним мовленням в аудіозаписі, що уможливує кількаразове прослуховування аудіофрагментів, пошук мовленнєвих девіацій, щоб спланувати роботу над їх усуненням, а також опанувати взірці правильного мовлення.

На думку С. Сисоевої, поняття «інформаційні технології навчання» доцільно розглядати як ефективне використання програмних і технічних засобів (кіно-, аудіо- і відеозасобів, комп'ютерів, телекомунікаційних мереж) для роботи з інформацією, що виявляються в реалізації особою управлінських функцій пошуку, аналізу, синтезу, узагальнення, технічної обробки й передачі інформаційних потоків [6, с. 172].

Висновки. Отже, лінгводидактичний потенціал технологій організації самостійної роботи значно розширює діапазон можливостей суб'єктів освітнього процесу, оскільки організована в такий спосіб самостійна робота майбутніх учителів початкових класів стає більш результативною, сприяє подальшому застосуванню

продуктивних сучасних форм, методів, засобів навчання, стимулює самореалізацію, самоорганізацію, саморегуляцію студентів, спонукає їх до самоосвіти, самоактуалізації, самовдосконалення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Захарчук-Дуже О. О. Розвиток культури мовлення майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій в школі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02. «Теорія та методика навчання (українська мова)». Київ: 2015. 20 с.
2. Кучерук О. А. Система методів навчання української мови в основній школі. URL: http://eprints.zu.edu.ua/20632/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_%D0%9A%D1%83%D1%87%D0%B5%D1%80%D1%83%D0%BA.pdf (дата звернення: 31.10.2021 р.).
3. Любашенко О. В. Лінгводидактичні стратегії: проектування процесу навчання української мови у вищій школі. Монографія. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. 296 с.
4. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково-методич. посіб. URL: https://www.studmed.ru/view/pometun-o-pirozhenko-iv-suchasniy-urok-nteraktivn-tehnologyi-navchannya_aa56c3aee3.html (дата звернення: 31.10.2021 р.).
5. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / укладачі В. Б. Шапар, В. О. Олефир, А. С. Куфлієвський. Харків: Прапор, 2009, 672 с.
6. Словник-довідник з української лінгводидактики. / За ред. М. І. Пентилюк. Київ: Ленвіт, 2014. 310 с.

УДК 004.77

Дрижал Олександр,
старший викладач кафедри теорії та
методик природничо-математичних
дисциплін та технологій
Хмельницького ОІППО

Використання доповненої реальності (AR) на уроках природничо-математичного циклу

У статті розкрито можливості використання сучасної технології доповненої реальності (AR) в освітньому середовищі, зокрема на уроках природничо-математичного циклу, наведено приклади практичних завдань та коментар до них.

Ключові слова: AR, REAL, VR, доповнена реальність, реальність, віртуальна реальність, комп'ютерна програма, прикладна програма.

Перед тим як розпочати висвітлювати вказану тему, варто підняти таке загальне філософське питання: «А що таке реальність?».

Вікіпедія нам дає таке визначення: *«Реальність – філософський термін, який означає все те, що існує насправді. Окреслення того, що існує насправді, а що насправді не існує – складне онтологічне питання, а тому серед філософів термін реальність вживається в різних значеннях в залежності від філософського напрямку чи школи»*. Тобто людина чітко має усвідомити, що є насправді, а чого немає насправді [1].

Віртуальний світ, комп'ютерний світ, світ комп'ютерних ігор із дитинства пристосовують дітей до симуляції ігор. Дитина звикає до ігрової ситуації й у деяких випадках може розмито ставитися до віртуальної та звичайної реальності, що може негативно вплинути на психіку дитини, на її реальне сприйняття світу.

Віртуальна реальність (від англійської Virtual Reality або скорочено VR), за визначенням Вікіпедії, *«...різновид реальності в формі тотожності матеріального й ідеального, що створюється та існує завдяки іншій реальності. У вузькому розумінні – ілюзія дійсності, створювана за допомогою комп'ютерних систем, які забезпечують зорові, звукові та інші відчуття»*. Тобто це ілюзія дійсності, а не сам світ. І це потрібно усвідомлювати нам, учителям, насамперед [2].

Одним із таких перехідних понять між реальністю та віртуальним світом ілюзією є доповнена реальність, допоміжна цифрова реальність. Тобто це частинка ілюзії, яка може проектуватися на реальний світ.

Доповнена реальність (у перекладі з англійської Augmented Reality або AR) у Вікіпедії подається як *«Доповнена реальність – термін, що позначає всі проекти, спрямовані на доповнення реальності будь-якими віртуальними елементами. Доповнена реальність – складова частина змішаної реальності, у яку також входить “доповнена віртуальність”»* [3].

Доповнена реальність (AR) має свої різновиди:

- *Перший тип.* Доповнена реальність, що базується на маркерах.
- *Другий тип.* Безмаркерна доповнена реальність.
- *Третій тип.* Доповнена реальність, що базується на проекції.
- *Четвертий тип.* Доповнена реальність, що базується на VIO.

Перший тип. Доповнена реальність, що базується на маркерах, використовує камеру та спеціальний пасивний візуальний маркер, наприклад, QR-код, який показує запрограмований результат лише тоді, коли сенсор камери його зчитує.

Таким чином вдається вирізати віртуальні об'єкти з реального світу.

До *другого типу* AR можна віднести GPS (з англійської Global Positioning System): система визначення місцеперебування через вимірювання сигналу від спеціальних супутників, що обертаються навколо Землі.

Вимірюючи час проходження сигналу (повідомлення, у якому міститься інформація про час, точку орбіти супутника, з якої було надіслано повідомлення і приблизні дані орбіт усіх інших супутників системи GPS), приймач визначає відстань до супутників.

Отримані координати перетворюються в наочну форму (широта та довгота чи положення на карті) та зображуються користувачеві.

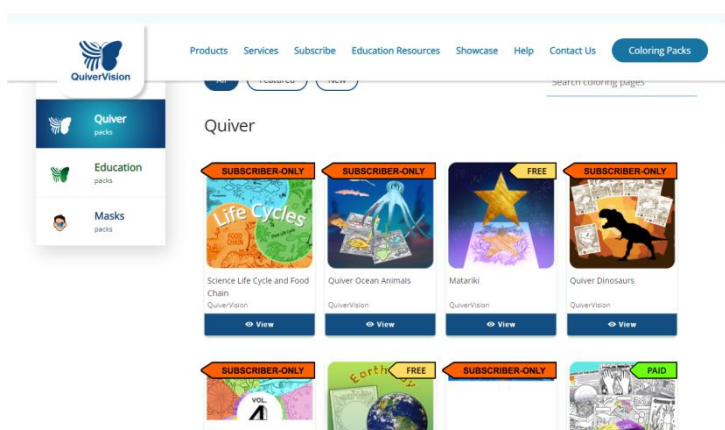
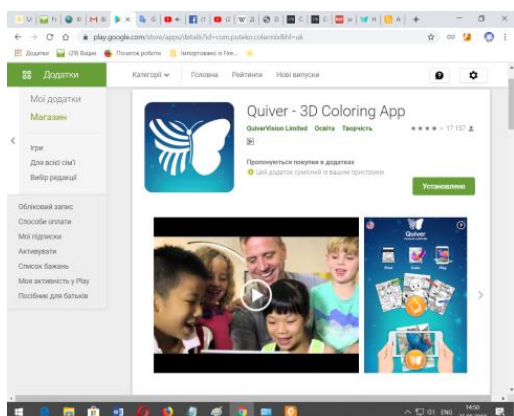
Третій тип AR, це коли доповнена реальність працює через проектування світлових форм на фізичні поверхні.

Спеціальні додатки допомагають здійснювати взаємодію між людиною та проекцією, визначаючи моменти дотику людини до світла, яке проектується.

Четвертий тип AR базується на VIO (Visual Inertial Odometry) – візуальна інерціальна одометрія. Одометрія – це спосіб оцінки переміщення за допомогою даних, отриманих із сенсорів руху. Ця технологія допомагає відстежувати позицію та орієнтуватися в просторі за допомогою сенсорів та камери.

Завдяки цьому можливо створити точну 3D-модель простору навколо пристрою, оновлювати її в режимі реального часу, визначати в ній положення, передавати ці дані всім додаткам та накладати поверх неї додаткові шари.

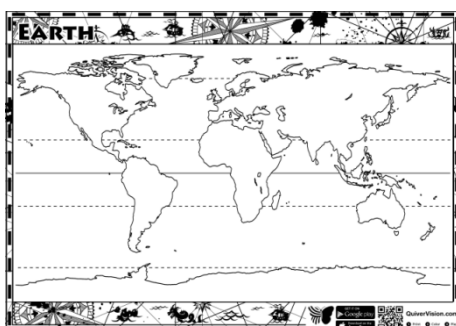
Ця модель безпосередньо вже втілюється в Китаї, коли все можна відстежувати в реальному часі на камерах спостереження. І кожній людині присвоєний так званий «базовий соціальний рейтинг». У реальності це може бути цифровий геноцид. Де людина, підконтрольна системі.

Розпочнемо наше знайомство з ресурсу [7], який можна використовувати в початковій школі. Це QUIVER – сайт, де можна роздрукувати маркери <https://quivervision.com/>

У початковій школі його можна використовувати як звичайну розмальовку. Єдине зауваження, що розмальовувати об'єкти потрібно олівцями або ручками.

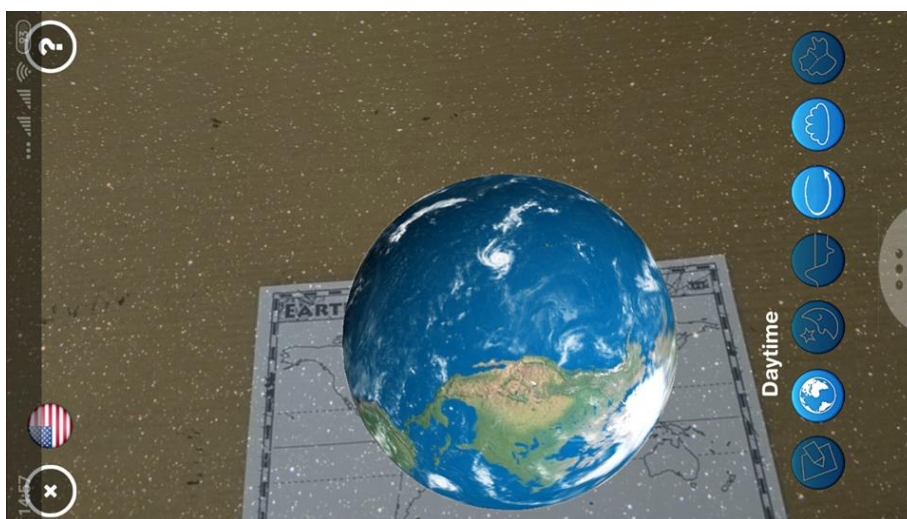
У середніх класах можна використовувати безкоштовні навчальні маркери, такі як глобус-карта.

На мобільному пристрої доповнення виглядає ось так:

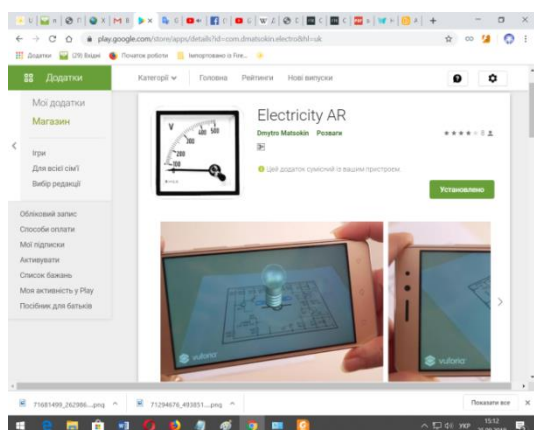

Або ось у такому форматі:

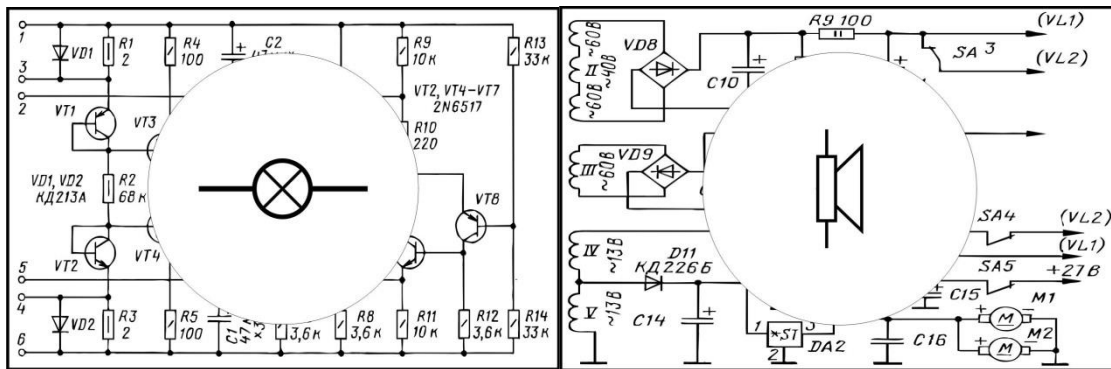
Залежно від включених параметрів може бути кольоровий чи чорно-білий варіант із додаванням хмарності та нічного часу.

Як завдання учням можна запропонувати намалювати контури певної країни й розфарбувати в кольори прапора країни (або в один заданий колір). На мобільному пристрої тоді частина глобуса з чорно-білим варіантом перетвориться в кольорову частину.

Є ще багато безкоштовних маркерів у форматі PDF, які можна безкоштовно завантажити із сервісу QUIVER. Також там є і платний контент.

Якщо говорити про вітчизняний контент [4, 8, 11, 12], то розробки Харківського національного університету ім. В. М. Каразіна, які пов'язані з фізичними явищами, краще використовувати на уроках природознавства та фізики. Зокрема, додаток *Electricity AR*.

Подані маркери – це позначки елементів електричного кола із вмістом AR, а на мобільному пристрої – це елемент, який є насправді. Відповідно це покращує в учнів запам'ятовування схем і їх розуміння.

Для ігрового та пізнавального характеру «Растішка» використовує свої магніти як маркери, а сам додаток [4] можна вільно завантажити на мобільний пристрій.

Якщо хтось хоче спробувати себе в авторстві маркерів доповненої реальності, то можна використати безкоштовний сервіс Vlippar [15].

Використання доповненої реальності (AR) є одним із факторів сучасної освіти. Доповнена реальність розширює можливості друкованих підручників, роблячи їх інтерактивними та цікавими для дітей. Тому за AR є майбутнє в освітній галузі, а от до віртуальної реальності варто ставитися обережно, тому що вона може викликати залежність і, як наслідок, психічні розлади. Звісно, усі ці технології будуть випробовуватися часом і моделями їх використання, і досліджень їхнього впливу та висновків ще немає. Тому вибір завжди залишається за людиною... Використовувати чи не використовувати!

Список використаних джерел та літератури:

1. Вікіпедія про реальність [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C> (дата звернення: 15.11.2021 р.).

2. Вікіпедія про VR (доповнену реальність) [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D1%80%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C (дата звернення: 15.11.2021 р.).
3. Вікіпедія про AR (доповнену реальність) [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B0_%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C (дата звернення: 15.11.2021 р.).
4. Вежі (Skyscrapers AR) (Electricity AR) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.dmatsookin.skyscrapers&hl=uk> (дата звернення: 15.11.2021 р.).
5. Додаток «Растішка» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.Wear.Rastishka&hl=uk> (дата звернення: 15.11.2021 р.).
6. Додаток для сканування власноруч створеної доповненої реальності Blippar – The Augmented Reality [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.blippar.ar.android&hl=uk> (дата звернення: 15.11.2021 р.).
7. Додаток з розмальовками та інтерактивними моделями Quiver – 3D Coloring App (AR) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.puteko.colarmix&hl=uk> (дата звернення: 15.11.2021 р.).
8. Елементи електричного кола (Electricity AR) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.dmatsookin.electro&hl=uk> (дата звернення: 15.11.2021 р.).
9. Маркери до AR для додатків, розроблених Харківським національним університетом ім. В. М. Каразіна [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://kfk.rf.gd/Android/> (дата звернення: 15.11.2021 р.).
10. Мобільний додаток Futurio – зростаюча бібліотека AR на основі шкільних уроків [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.ftr.futurio&hl=uk> (дата звернення: 15.11.2021 р.).
11. Мости AR [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.dmatsookin.bridges&hl=uk> (дата звернення: 15.11.2021 р.).
12. Пристрої Да Вінчі Da Vinci Machines AR [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.dmatsookin.vinci1&hl=uk> (дата звернення: 15.11.2021 р.).
13. Сайт з маркерами AR додатку Quiver – 3D Coloring App [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.quivervision.com/> (дата звернення: 15.11.2021 р.).
14. Сайт із презентаціями до уроків про нові технології з маркерами AR Futurio [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://thefuture.news/> (дата звернення: 15.11.2021 р.).
15. Сайт сервісу Blippar [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.blippar.com/> (дата звернення: 15.11.2021 р.).

Дяков Інна,
старший викладач кафедри
теорії та методики дошкільної
та початкової освіти
Хмельницького ОШПО

Розвиток інтелекту молодших школярів методами кінезіології

У статті розкривається актуальність значення та зміст кінезіологічних вправ у роботі з молодшими школярами. Обґрунтовується поняття науки «кінезіології», яка спрямована на розвиток міжпівкульової взаємодії. Аналізується вплив кінезіологічних вправ на розвиток усіх психічних процесів та розвиток інтелекту.

Ключові слова: кінезіологія, кінезіологічні вправи, міжпівкулева взаємодія, розвиток інтелекту, дрібна моторика, координація рухів рук, корекційно-розвиткова робота.

Останнім часом в Україні у зв'язку з вагомими політичними, економічними та соціальними змінами, які суттєво впливають на всі сфери життя суспільства, відбулися значні зміни й у сфері освіти. Загальна освітня парадигма спрямована на модернізацію змісту, форм і методів роботи, створення всіх необхідних умов для формування всебічно та гармонійно розвиненої особистості.

Але з року в рік спостерігається тенденція до збільшення кількості дітей молодшого шкільного віку, які зазнають труднощів у навчанні та адаптації, спостерігаються різні порушення в їхньому розвитку, у тому числі й мовленнєві. Для забезпечення допомоги таким дітям та подоланню різних видів проблем є організація проведення комплексної психокорекційної роботи. Зокрема, одним з основних її складників є проведення поетапної відповідної роботи з метою підтримки взаємозв'язку мозку з рухами рук.

На роль міжпівкульової взаємодії звертало увагу чимало педагогів минулого й сучасності. Зокрема, В. Сухомлинський вважав, що розвиток інтелекту безпосередньо залежить від сформованості півкуль головного мозку та їхньої належної взаємодії. Саме тому кінезіологічні вправи він визнавав такими інноваційними технологіями, які допоможуть стати доступною методикою тренування «мозку» в дітей молодшого шкільного віку.

Водночас про вагому користь та значення кінезіологічних вправ у своїх працях звертали увагу: В. Бехтерев, А. Лурія, Б. Анохін, М. Сеченов та ін. Науковці доводили наявний зв'язок головного мозку з діями та можливість розвитку обох півкуль головного мозку через спеціальні дії – кінезіологічні вправи. Тобто

кінезіологія спрямована на суттєвий розвиток міжпівкульової взаємодії, що є основою розвитку інтелекту.

Треба зазначити, що кінезіологія (від грец. кінезіс – «рух», логос – «наука») – це наука про розвиток розумових здібностей і фізичного здоров'я через певні рухові вправи [2, с. 2]. Зазначена наука належить до здоров'язбережувальних технологій та знаходиться на межі педагогіки, психології та медицини. Це «нетрадиційні методи і прийоми», які використовує логопедія для оптимізації корекційно-розвиткової та профілактичної роботи з дітьми молодшого шкільного віку.

Актуальність кінезіології зумовлена проблемою пошуку шляхів та методів удосконалення роботи з корекції та розв'язання проблем розвитку психіки через моторику та координацію рухів рук.

Враховуючи функціональну спеціалізацію півкуль (права – гуманітарна, образна; ліва – математична, знакова), а також роль спільної діяльності в здійсненні вищих психічних функцій, можна вважати, що порушення міжпівкульової передачі інформації спотворює пізнавальну діяльність дітей [3, с. 134]. Зокрема, як наслідок, є прояви у відхиленні просторової орієнтації, координації зорового і слухового сприймання та узгодження вказаних операцій із діями руки, тобто порушуються процеси сприймання інформації, читання та письма.

З метою забезпечення успішного проведення навчання та розвитку молодших школярів є необхідність в удосконаленні розумових процесів та операцій, яких можна досягти саме за допомогою проведення кінезіологічних вправ. Так, у посібнику О. Яловської «Пальчики дошкільнят: розвиваємо руку – розвиваємо мозок» авторка звертає увагу на формулювання основних завдань розвивальної кінезіологічної програми, спрямованих на:

- розвиток міжпівкульової спеціалізації;
- розвиток міжпівкульової взаємодії;
- синхронізацію роботи півкуль;
- розвиток дрібної моторики;
- розвиток здібностей;
- розвиток пам'яті, уваги, мовлення;
- розвиток мислення;
- усунення дислексії [3, с. 134].

Для успішного досягнення ефективності та результативності виконання кінезіологічних вправ варто проводити їх щоденно в першій половині дня. Тривалість таких занять повинна становити 10-15 хв. Яловська О. пропонує такі вправи: «Кільце», «Кулак – ребро – долоня», «Лезгинка», «Дзеркальне малювання», «Вуха – ніс», «Змійка» та багато інших [3, с. 135-144].

Аналізуючи видання І. Волкової «Пальчикові вправи. Для всіх вікових груп», авторка пропонує збірник ілюстрованих вправ, про які говорить: «Виконання таких вправ сприяє інтелектуальному розвитку дітей, удосконаленню мовлення, розвиває

образне мислення та творчу уяву» [1, с. 2]. Дійсно, виконання вправ, поданих у вказаному посібнику, можна використовувати як самостійний вид діяльності під час дозвілля, а також на перервах під час різноманітних занять, зокрема навчання письма. На її думку, «Це сприяє концентрації уваги на відтворення рухів пальчиками і зниженню психологічного навантаження. Дорослий може читати віршики й показувати дитині зразки рухів або залучити й саму дитину до читання. Завдяки тому, що деякі слова в тексті замінені малюнками, читати віршики можна разом і з тими дітьми, які тільки починають опановувати це вміння» [1, с. 2]. Це, наприклад, вправи: «Гусачки», «Нагодуймо горобця», «Смачна каша», «Апельсин», «Пташка», «Зайченята», «Горобчик-швець», «Ножиці» та багато інших [1, с. 3-62].

Кінезіологічні тренування допомагають налагодити тісний взаємозв'язок між двома півкулями головного мозку. Оскільки будь-яку інформацію легше зрозуміти та запам'ятати, задіявши якомога більше рецепторів: зір, слух, тактильні відчуття, смак, дотик, рух, кінезіологія допомагає досягти цього, тому що стимулює інтелектуальний розвиток і моторику дитини.

Висновки. Отже, наука кінезіологія – це особлива система навчання, що вивчає питання взаємозв'язку тіла й розуму. Кінезіологічні вправи розвивають міжпівкульну взаємодію та підвищують здатність до кращого сприйняття та обробки інформації. Ефективність таких занять залежить від систематичності та наполегливості його учасників, тому підвищення розумової працездатності й оптимізації інтелектуальних процесів може носити як негайний, так і накопичувальний ефект.

Кінезіологія для дітей молодшого шкільного віку використовується для поліпшення пізнавального процесу, розвитку всіх психічних процесів, стимулювання розумової та інтелектуальної праці.

Список використаних джерел та літератури:

1. Волкова І. І. Пальчикові вправи. Для всіх вікових груп. / І. Волкова. Х.: Вид-во «Ранок», 2017. 64 с.
2. Забродська О. П. Кінезіологічні вправи в корекції психомовного й моторного розвитку старших дошкільників. // Логопед, 2015. № 7. С. 2-5.
3. Яловська О. О. Пальчики дошкільнят: розвиваємо руку – розвиваємо мозок / О. О. Яловська. 2-ге вид. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 228 с.

Формування гендерної культури майбутніх учителів початкової школи: досвід роботи закладів вищої освіти

Здійснено розгляд наукової дефініції «гендерна культура». З'ясовано необхідність формування гендерної культури майбутніх учителів початкової школи як провідних агентів соціалізації молодших школярів. Розглянуто досвід впровадження форм та методів формування гендерної культури майбутніх педагогів в українських закладах вищої освіти.

Ключові слова: *гендер, гендерна культура, формування гендерної культури.*

Вступ. Гендерний підхід пронизує всі сфери людської життєдіяльності, виступаючи одночасно метою, регулятором, засобом, каталізатором та результатом активності чоловіків та жінок. У сучасному трактуванні «гендер» тлумачиться як соціокультурний конструкт. Проте багатогранність проявів та визначень культури дає можливість використовувати словосполучення «гендерна культура» як показник розвитку соціальних суб'єктів. У сучасному трактуванні гендерної культури значуще змістове навантаження зумовлене рівноправністю, оскільки відповідно до норм та вимог світового [11] та українського [5; 9] законодавства, а також ідеєю егалітарності як самоцінності людини рівноправність є провідною особливістю сучасних гендерних відносин.

Звернення до гендерної культури студентства в сучасному українському просторі актуалізоване тим, що процес її становлення, інтенсивного розвитку та ціннісного наповнення протікає в умовах глибокої соціокультурної кризи. Ця криза, що проявляється в сучасній Україні у вигляді низки гострих проблем, серед яких значну тривогу в соціологів, психологів, педагогів викликають негативні тенденції гендерної складової соціальної нерівності, гендерно зумовленого насильства, роздільне навчання, «скляна стеля» тощо.

Вища школа орієнтована на інноваційну організацію навчально-пізнавального процесу. А освітні пріоритетні цінності тісно пов'язані з культуротворчими функціями освіти. Освічений студент є носієм своєї культури, що дає змогу йому рахуватися з іншими думками та поглядами, змінювати власні, тобто бути толерантною. Особливо це стосується підготовки майбутніх учителів початкової школи як провідних агентів соціалізації молодших школярів.

У зарубіжних та вітчизняних дослідженнях проблема гендерної культури особистості розглядається в таких напрямках: теоретико-методологічні засади

гендерної культури (Т. Говорун, І. Ільїних, О. Кікінеджи та ін.). Окрема увага приділена формуванню гендерної культури студентської молоді (Є. Васильченко, М. Ткалич та ін.). Впровадження заходів із формування гендерної культури в закладах освіти різного рівня представлені в працях О. Расказової, С. Тафінцевої та ін.

Специфіка дослідження особливостей формування гендерної культури майбутніх учителів початкової школи обумовлена її міждисциплінарним характером та інтеграцією в низку фундаментальних проблем сучасної науки. Її дослідження в цьому плані дають змогу розкрити особливості формування гендерної культури, визначити її компоненти та їхній зміст. Саме науково-практичне значення означеної проблематики, яке представлено в низці науково-практичних досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, і визначає актуальність подальшого дослідження означеного поняття.

Основна частина. Психолого-педагогічні, соціологічні, філософські дослідження пропонують значну кількість підходів до трактування поняття «гендерна культура». На основі аналізу та узагальнення наукових досліджень варто зазначити імпліцитний стан поняття «гендерна культура». Українські дослідниці С. Котова-Олійник, Б. Стельмах, О. Ярош розглядають гендерну культуру як цілісну систему уявлень, цінностей, знань, норм, інтересів і потреб, які спрямовані на формування соціокультурних аспектів становлення статі, встановлюють статуси жінок і чоловіків, визначають їхню рольову реалізацію та взаємодію, взаємовідносини та моделі поведінки в різних сферах життя та впливають на форми й результати творчої співпраці статей, визначаючи їхнє місце в загальній картині світу [4, с. 39]. Як вважає Г. Карелова, гендерна культура розвивається за законами історичного спадку, оскільки кожна епоха привносить своє бачення в розвиток соціальності і при цьому історичне збагачення не несе в собі заперечення раніше набутих цінностей [3, с. 22]. Отже, гендерна культура, закріплюючись у досвіді конкретних поколінь, передається нащадкам і завдяки процесу спадкування сприймається як щось природне.

Гендерна культура – це системне утворення, що взаємодіє з компонентами вищого рівня і вміщує структурно-функціональні компоненти (аксіологічний, технологічний, особистісно-творчий) [2, с. 216]. Отже, гендерна культура, будучи однією з базових характеристик соціальної спільності (етносу, нації тощо), детермінована іншими специфічними соціально-культурними характеристиками цієї спільності (рівень розвитку та форми прояву відносин конкуренція – солідарність, характерні для цієї спільності моделі сім'ї, батьківської практики, особливості референціальних стосунків). Причому її зміни можуть бути в ролі індикатора глибини соціальних та соціально-культурних трансформацій у суспільстві.

Васильченко Є. зазначає, що гендерна культура пронизує всі сфери життєдіяльності людини і є суттєвим детермінантом її особистісної та професійної самореалізації. Через наявні в культурі суспільства цінності з орієнтацією на ієрархічність чи рівність відбувається формування гендерної культури, або

патріархальної традиційної, або егалітарної демократичної [1, с. 162]. З огляду на це зміст гендерної культури обумовлений наявними гендерними стереотипами суспільства, визначенням гендерних ролей і загальною гендерною чутливістю соціального середовища, у якому зростає індивід.

Отже, гендерна культура може бути означена як сукупність гендерних матеріальних та духовних цінностей, які створені людьми в історично визначені періоди, що визначають рівень розвитку суспільства та людини. Можемо підсумувати, що прояв гендерної культури зумовлений громадянською позицією особистості, свободою від стереотипно-шаблонного мислення, толерантним ставленням до інших людей, набутим соціальним досвідом.

Відповідно до Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки [11] та проекту Стратегії впровадження гендерної рівності та недискримінації у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2020» [9] підвищення гендерної культури майбутніх учителів початкової школи через розвиток гендерної освіти є одним із соціальних пріоритетів. Однак відсутність адекватної мови ведення суспільних дискусій, низька поінформованість представників влади про характер гендерних проблем, відволікання уваги на приватні колізії є деструктивними факторами, що створюють перешкоди на шляху впровадження.

Васильченко Є. вважає, що ігнорування та нерозуміння необхідності формування гендерної культури студентів у закладі вищої освіти, в основі якої лежить ідея гендерної рівності, може, на її думку, призвести до неефективних взаємин між представниками різних статей не тільки в майбутній професійній, а й у сімейній сфері, а також перешкоджати самореалізації майбутнього спеціаліста [1, с. 162]. Прихильники нового погляду вважають, що впровадження гендерного підходу та формування гендерної культури сприятимуть розхитуванню (або знищенню) традиційних статевих ролей, які обмежують та стримують розвиток жінок та чоловіків у процесі їхньої соціалізації.

З метою визначення переліку форм та методів формування гендерної культури майбутніх учителів початкової школи нами проаналізовано діяльність закладів вищої освіти в цьому напрямі.

Зокрема, у Луцькому педагогічному коледжі з 2012 року функціонує Центр гендерної освіти. Провідною метою Центру є надання допомоги науково-педагогічному складу та студентству з упровадження ідей гендерної рівності в освітній процес. Саме через посилення змісту підготовки майбутніх педагогів гендерним компонентом у суспільно-гуманітарних дисциплінах та реалізацією низки гендерно-орієнтованих виховних заходів відбувається формування їхньої гендерної культури. Основні форми та методи, які використовуються в підготовці майбутніх учителів початкової школи в Луцькому педагогічному коледжі, є: інформаційна кампанія «Шістнадцять днів проти гендерно обумовленого насильства»; постійно діючий міжвузівський науково-практичний семінар «Гендерні студії»; конкурс

відеороликів «Суспільство крізь «гендерні окуляри»; участь у Всесвітньому дні гідності; проведення студентами-педагогами у м. Луцьку та Волинській області «уроків гендерної рівності» під час педагогічної практики; онлайн-проект «(Не)відомі волинянки» [19].

Окремими підрозділами Центру гендерної освіти Луцького педагогічного коледжу є гендерний інтерактивний театр «Дзеркало» (розігрування мінівистав про порушення прав людини та агресію на вулицях міста, про проблеми продажу алкоголю неповнолітнім, про порушення прав у школі як учнів та учениць, так і вчителів/вчительок; вистави «Квіти життя» (щодо профілактики абортів), «Скалки дзеркала тролів» (протидія гендерно зумовленого насильства), «Замість вирію» (протидія торгівлі людьми за методикою форум-театру) та Кіноклуб медіапросвіти з прав людини Docudays UA «Десята муза» (демонстрування фільмів із тематики щодо порушення прав людей із подальшим обговоренням) [19]. Отже, студенти Луцького педагогічного коледжу, окрім практичного впровадження гендерно орієнтованих тем/компонентів, мають можливість через практичну діяльність підвищувати рівень сформованості власної гендерної культури та сприяти її поширенню серед інших верств населення.

Харківська гуманітарно-педагогічна академія одним зі стратегічних завдань у Стратегії розвитку Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради на 2020-2025 роки визначає дотримання гендерної рівності, попередження та протидія булінгу, запровадження гендерно чутливого підходу в освітній процес [12, с. 6], а серед перспектив виховної діяльності визначає розвиток культури міжнаціональних відносин, проведення заходів із попередження проявів булінгу, гендерної нерівності серед студентської молоді [12, с. 19]. Також у 2009 р. на базі ЗВО створений Центр гендерної освіти як структурний підрозділ академії, який забезпечує надання допомоги суб'єктам освітнього процесу щодо впровадження ідей гендерної рівності через упровадження гендерного аспекту до змісту соціально-гуманітарного циклу, проведення виховних занять, організацію науково-дослідної діяльності, накопичення джерельної бази та додаткових матеріалів із гендерних досліджень [10, с. 167].

У межах роботи Центру гендерної освіти ХГПА реалізовано такі напрями діяльності з формування гендерної культури майбутніх учителів початкової школи:

1. Посилення в освітніх програмах та навчальних планах підготовки фахівців компонентів із гендерної тематики (освітні компоненти «Гендерна політика в Україні», «Гендерна психологія», «Методика гендерної освіти»). Окрема увага приділена практиці студентів щодо впровадження ними в практичну діяльність засвоєних гендерних знань та сформованих навичок.

2. Проведення наукової роботи із гендерної проблематики. Викладачі закладу розробляють методичні рекомендації та навчально-методичні посібники з питань гендерного виховання підростаючого покоління, профілактики гендерної

дискримінації тощо. Підготовка та публікація наукових статей до збірника наукових праць «Гендерна парадигма освітнього простору». Під їхнім керівництвом виконання курсових та дипломних робіт на гендерну тематику (гендерні стереотипи в молодшому шкільному віці, гендерна освіта в початковій школі, впровадження гендерного підходу в практику сучасної початкової школи та ін.). Окремо подається участь студентства в Регіональному конкурсі наукових робіт молодих учених від Департаменту науки і освіти Харківської ОДА.

3. Організація систематичного проходження педагогічними кадрами ХГПА підвищення кваліфікації (через участь у тренінгах і семінарах з гендерної проблематики).

4. Проведення заходів із гендерної тематики (семінари, практикуми, конференції, відкриті лекції, тренінги тощо). Зокрема, акції на підтримку людей похилого віку «Запобігання ейджизму в суспільному просторі», круглий стіл «Профілактика насилля серед молоді», серія тренінгових занять «Альтернатива насильства», постановки форум-театру «Стоп насильству!», «Профілактика торгівлі та сексуальної експлуатації жінок», уроки толерантності для молодших школярів, участь студентів закладу в заняттях Школи гендерного волонтерства (зادля поширення ідей серед дітей щодо забезпечення рівних прав та можливостей незалежно від статі).

5. Зовнішні контакти та співпраця Центру гендерної освіти з фахівцями різного рівня (входження ЦГО до складу Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти; залучення викладачів ЗВО до складу робочої групи при МОНУ щодо питань політики гендерної рівності та боротьби з дискримінацією у сфері освіти та розробки міністерської стратегії впровадження гендерної рівності та недискримінації у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2020»; реалізація соціального проекту «Видатні жінки Харківщини» в співпраці із Гендерним культурним центром) [10, с. 167-168].

Загалом можемо зазначити, що діяльність Центру Харківської гуманітарно-педагогічної академії спрямована на формування егалітарного світогляду суб'єктів освітнього процесу, прищеплення їм гендерних цінностей, трансформацію соціальних процесів у напрямі толерантності та рівності. У таких умовах практики формування гендерної культури майбутніх фахівців цей процес відбуватиметься більш організовано та цілеспрямовано.

Ще одним прикладом позитивного впровадження форм та методів формування гендерної культури майбутніх педагогів є діяльність Науково-дослідного центру з проблем гендерної освіти та виховання учнівської та студентської молоді Національної академії педагогічних наук України та Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Метою Центру є розроблення, експериментальне обґрунтування егалітарної ідеології освітніх практик у соціогуманітарному просторі як пріоритетного напрямку політики державотворення щодо гендерної рівності в українській державі [6].

Викладачами Центру ініційовано впровадження в підготовку студентів освітніх компонентів з гендерної проблематики («Гендерна педагогіка», «Історія гендерної педагогіки», «Гендерна психологія») або окремих гендерно орієнтованих модулів у зміст таких освітніх компонентів як: «Психологія», «Підготовка молоді до сімейного життя», «Методика викладання природничих дисциплін», «Психологія фізичного виховання та спорту» тощо. Окремою розробкою виступає інтегрований освітній компонент «Гендерна освіта: теорія та практика» (мета якого полягає у формуванні гендерного світогляду в майбутніх педагогів та оволодіння навичками з формування гендерно орієнтованих технологій у практичній діяльності закладів загальної середньої освіти та закладів вищої освіти).

Актуальним у рамках нашого дослідження є досвід Центру гендерної освіти як структурного підрозділу Ужгородського національного університету (який функціонував з 2003 року при кафедрі педагогіки та психології). Діяльність Центру спрямована на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, забезпечення їхньої особистої та соціальної самореалізації через формування гендерної свідомості та гендерної культури.

До основних форм та методів формування гендерної культури студентської молоді належать: проведення регіональних заходів (Всеукраїнська акція «Стоп сексизм!», Всеукраїнська акція «Я проти насильства», Міжнародна акція «16 днів проти насильства»); організація та проведення змагань із гендерно спортивного орієнтування (гендерний туризм, гендерний квест), що є авторською методичною розробкою по роботі зі студентською молоддю в напрямі здійснення гендерної просвіти; функціонування Школи відповідального батьківства для студентських пар, які планують чи вже в очікуванні народження дитини, як напрям підготовки подружжя (або молодих мам і тат); реалізація проекту «Застосування кращих практик роботи у сфері відповідального батьківства»; реалізація проекту «Рівні можливості здобуття професії молодими матерями-студентками у ВНЗ» із метою впровадження дружнього підходу до «сімейних» студенток та реалізації політики дружності до родини загалом; розробка освітніх компонентів «Основи теорії гендеру», «Гендер і ЗМІ», «Гендерна психологія», «Гендерна педагогіка» та ін. [18].

Отже, Центр гендерної освіти Ужгородського національного університету, займаючись підготовкою та проведенням досліджень з питань гендерного становлення особистості, проведенням інформаційно-роз'яснювальної роботи з гендерних проблем, популяризацією ідей гендерної рівності, поширенням гендерних знань та цінностей щодо рівних прав та можливостей кожного/кожної, сприяють якісному формуванню гендерної культури майбутніх фахівців.

Центр гендерної освіти Запорізького національного університету на базі факультету соціальної педагогіки та психології функціонує з 2013 року. Провідною метою в його створенні було надання науково-практичної допомоги викладачам/викладачкам та студентам/студенткам закладів вищої освіти щодо

впровадження ідей гендерної рівності в освітній процес через посилення гендерного компоненту змісту соціально-гуманітарних дисциплін, організацію науково-дослідної роботи для забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації будь-яких форм дискримінації, запобігання насильству в усіх сферах життя суспільства, протидії торгівлі людьми, проведення виховних заходів тощо [17].

Головною місією Центру гендерної освіти ЗНУ є здійснення систематичної та цілеспрямованої роботи з упровадження гендерного підходу в систему вищої освіти, забезпечення принципів гендерної рівності та утворення гендерно чутливого середовища у ЗВО. Адже гендерно чутлива освітня установа насамперед забезпечує можливість для всіх суб'єктів освітнього процесу навчатися та працювати у вільному від гендерних стереотипів сучасному демократичному середовищі.

Серед напрямів діяльності із формування гендерної культури студентської молоді такі: гендерний Форум – 2015 «Досягнення та виклики гендерної рівності», круглий стіл «Проблеми підготовки до шлюбу та сім'ї», семінар «Гендерні особливості при веденні переговорів у профспілках», здійснення гендерного аудиту, День інформації гендерної рівності, акція «16 активних днів проти гендерно обумовленого насильства», участь у Першому жіночому конгресі та ін. Отже, у фокусі уваги Центру гендерної освіти Запорізького національного університету є повага до прав та свобод людини, нетерпимість до приниження її честі та гідності, фізичного чи психічного насильства, дискримінації за будь-якими ознаками. Адже формування гендерної культури майбутніх фахівців є вимогою часу.

Центр гендерних досліджень і комунікацій Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького пропонує такі форми діяльності зі студентською молоддю в напрямі формування їхньої гендерної культури: студентська науково-практична конференція «Дитинство без насильства», виставка малюнків дітей дошкільного віку; круглий стіл «Жіночі постаті в історії, політиці, науці, культурі»; фотовиставка студентських робіт «Наші любі татусі» в рамках відзначення Міжнародного дня батька; популяризація роботи Центру серед викладачів та студентів університету; заняття-тренінг «Особливості гендерних відносин у сучасному суспільстві» з циклу «Гендерний підхід в освіті»; гендер-квест «Шлях до гармонії» в рамках відзначення Міжнародного дня сім'ї (спільно зі спеціалістами Черкаського обласного молодіжного ресурсного центру); Open Space «Гендерний вимір у дошкільній та початковій освіті»; заняття-тренінг «Моя майбутня сім'я» з циклу «Основи сімейного щастя»; проведення студентами-волонтерами уроків та занять у закладах загальної середньої освіти й закладах дошкільної освіти, присвячених попередженню та подоланню насильства; Школа куратора академічних груп «Попередження гендерного насильства в українському суспільстві»; конкурс студентських відеороликів з гендерної проблематики та ін. [14].

Впровадження перерахованих форм діяльності сприятиме впровадженню гендерного підходу в освітній процес та соціально-педагогічну роботу зокрема, а також підвищенню рівня гендерної культури молоді.

Центр гендерної освіти Криворізького державного педагогічного університету серед своїх надбань, які сприяють гендерній просвіті майбутніх педагогів, а також формуванню їхньої гендерної культури та неупередженості, визначає: розробку спецкурсу «Гендерна педагогіка» та його успішна апробація на різних факультетах ЗВО; ведення секції «Гендерна складова професійної культури вчителя» в межах регіонального науково-практичного семінару «Формування іміджу вчителя в умовах сучасної освітньої практики»; забезпечення діяльності секції «Педагогічні технології реалізації гендерної освіти» в межах Всеукраїнської студентської конференції «Впровадження сучасних технологій у навчально-виховний процес загальноосвітньої та вищої школи»; проведення обласного навчально-методичного семінару «Гендерне виховання в сучасній школі»; розробка, видання та поширення «Інформаційно-методичних матеріалів до виховних заходів, присвячених Міжнародній акції “16 днів активних дій проти гендерного насильства”» [15].

Концептуальними засадами діяльності Гендерного центру Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди є формування гендерних компетенцій молоді та вчительства, розробка й реалізація гендерно чутливих освітніх технологій у практиці закладів вищої освіти та закладів загальної середньої освіти [8, с. 3]. У плані роботи Гендерного центру визначено основні форми роботи зі студентською молоддю, а саме: участь у заходах Української асоціації дослідників жіночої історії; підготовка до святкування 11 лютого Дня дівчат і жінок у науці; ознайомлення здобувачок із програмою авторського, менторського проекту #ТІЩОЗМОГЛИ на чолі з амбасадоркою в рамках лідерської програми «Амбасадори Цілей сталого розвитку», а саме у сфері гендерної рівності сержантом Х. Бойчук; підготовка до участі у Всеукраїнському конкурсі з Гендерних досліджень; участь у I етапі XVI регіонального наукового конкурсу молодих учених «Гендерна політика очима української молоді: слобожанський вимір»; висвітлення проблематики дати 8 Березня в інтернет-ресурсах, на сторінках Центру; розробка міждисциплінарного дистанційного курсу «Гендерна історія» [7].

Центр гендерної освіти при кафедрі соціальних технологій Житомирського державного університету імені Івана Франка функціонує з 2007 року. Центр у своїй діяльності реалізує такі форми роботи: тренінги; майстер-класи; гендерні відеолекторії; тематичні квести; гендерний геокешинг; проектна діяльність; конкурс студентських наукових робіт; фотоконкурс; круглі столи тощо [16].

У Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії також є приклади впровадження форм та методів, які сприятимуть формуванню гендерної культури майбутніх учителів початкової школи. Зокрема, майбутнім учителям початкової школи пропонуються вибіркові освітні компоненти «Гендерна психологія і

педагогіка», «Гендерна психологія», у рамках вивчення яких використовуються методи гендерної експертизи підручників для початкової школи, написання та узагальнення гендерного досвіду, укладання гендерного портфоліо, укладання словника гендерних понять, гендерний аналіз української телевізійної реклами на предмет наявності гендерних стереотипів, дослідження гендерних особливостей особистості студента, здійснення гендерної експертизи уроку (або виховного заходу) у початковій школі та ін. Також студентам академії забезпечується поглиблення знань у науковому гуртку «Гендер на тендер» та на щорічному круглому столі «Упровадження гендерного підходу в діяльність сучасної школи», пропонується віртуальна екскурсія до Gender Museum, перегляд фільмів на гендерно орієнтовану тематику, участь у різних акціях тощо [13, с. 217].

Висновки. Отже, проаналізувавши позитивний досвід з упровадження форм та методів формування гендерної культури студентської молоді, зазначимо, що загалом українська система вищої освіти має успіхи в цьому напрямі. Це і створення центрів гендерної освіти, гендерних студій і розробка та впровадження освітніх компонентів із гендерних досліджень у підготовку молоді, а також загалом готовність українського суспільства та зацікавленість зростаючого покоління до гендерології, гендерних ініціатив та ідеї рівноправ'я й недискримінативності в освіті.

Список використаних джерел та літератури:

1. Васильченко Е. И. Формирование гендерной культуры студентов университета во время внеаудиторной работы. *Народное образование и педагогика*. 2013. № 4. С. 162-164.
2. Исаев И. Ф., Лысова И. И., Витохина О. А., Волкова О. В. Гендерная культура преподавателя высшей школы: лингвистический компонент. *Научные ведомости*. 2013. № 20 (163). С. 215-221.
3. Карелова Г. Н. Женщины обновляющейся России: опыт реализации гендерного подхода. Москва, 1997. С. 22.
4. Котова-Олійник С., Стельмах Б., Ярош О. Гендерна абетка для українських медіа. Вид. 2-е. Луцьк: Терен, 2017. 108 с.
5. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» від 10.09.2009 р. № 839. URL: <http://osvita.ua/legislation/other/4849/> (дата звернення: 22.10.2021).
6. Науково-дослідний центр з проблем гендерної освіти та виховання учнівської та студентської молоді Національної академії педагогічних наук України та Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. URL: <http://tnpu.edu.ua/naukova-robota/naukovo-dosl-dniy-tsentr-z-problem-enderno-osv-ti-ta-vikhovannya-uchn-vsco-ta-studentsko-molod-napn-.php> (дата звернення: 21.10.2021).
7. План роботи Гендерного центру Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди на 2020-2021 рр. 2020. 3 с.
8. Положення про Гендерний центр Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. Харків, 2020. 7 с.
9. Проект Стратегії впровадження гендерної рівності та недискримінації у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2020». URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:bmhdzZuTihAJ:https://mon.gov.ua/stora>

[ge/app/media/gromadske-obgovorennya/2016/proekt-gendernoyi-strategiyi.doc+&cd=3&hl=uk&ct=clnk&gl=ua](https://www.kmu.gov.ua/ge/app/media/gromadske-obgovorennya/2016/proekt-gendernoyi-strategiyi.doc+&cd=3&hl=uk&ct=clnk&gl=ua) (дата звернення: 21.10.2021).

10. Расказова О., Чернецька Ю., Онипченко О. Діяльність осередків гендерної освіти ВНЗ як умова імплементації гендерного компонента в освіту: досвід роботи ЦГО ХГПА. *Гендерна парадигма освітнього простору*. 2016. № 3-4. С. 165-172.

11. Стратегія гендерної рівності Ради Європи. Урядовий портал. 2018. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-prezentovali-strategiyu-gendernoyi-rivnosti-radi-yevropi> (дата звернення: 10.11.2021).

12. Стратегія розвитку Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради на 2020-2025 роки. Харків, 2019. 21 с.

13. Тафінцева С. І. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до соціалізації на засадах гендерного підходу. Хмельницький, 2016. 319 с.

14. Центр гендерних досліджень і комунікацій Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. URL: <http://cdu.edu.ua/pidrozdzili/naukovi-pidrozdzily/tsentr-hendernykh-doslidzhen-i-komunikatsii.html> (дата звернення: 21.10.2021).

15. Центр гендерної освіти – кафедра педагогіки КДПУ. URL: <https://www.facebook.com/genderKDPU/> (дата звернення: 21.10.2021).

16. Центр гендерної освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка. URL: http://spf.zu.edu.ua/proek_spf_16.html (дата звернення: 10.11.2021).

17. Центр гендерної освіти ЗНУ. URL: <https://www.facebook.com/groups/genderznu> (дата звернення: 21.10.2021).

18. Центр гендерної освіти Ужгородського національного університету. URL: https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/s_subdivisions-gender_center/about (дата звернення: 21.10.2021).

19. Центр гендерної освіти. Луцький педагогічний коледж. URL: <https://lpc.org.ua/%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80-%D2%91%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8/> (дата звернення: 21.10.2021).

Кучерук Андрій,
завідувач науково-методичного
центру організації наукової
роботи та моніторингових досліджень
Хмельницького ОІППО

Використання кваліметричного підходу під час проведення моніторингових досліджень

Першочерговим завданням розвитку системи освіти є підвищення її якості, що полягає в досягненні високого ступеня відповідності якості надання освітніх послуг запитам суспільства. Механізмом управління якістю освіти є моніторинг, який дає змогу на основі комплексного спостереження створити широку інформаційну базу

для прийняття ефективних управлінських рішень та вчасно реагувати на виклики, що виникають в освітньому середовищі.

Головна проблема визначення якості освіти пов'язана з вибором критеріїв, параметрів, інструментарію вимірювання. На думку В. Вікторова, застосовуючи моніторинг та кваліметрію, можна виміряти й оцінити не тільки результати педагогічного процесу, а і якість, і кількість перетворень у діяльності його учасників, чинники, що вплинули на ці зміни; виробити, прийняти й реалізувати управлінські рішення щодо спрямування цих перетворень на заданий стандарт освіти [2, с. 56].

Різні визначення поняття «моніторинг» науковцями дають підставу стверджувати, що важливою характеристикою моніторингу є постійне, спеціально організоване, систематичне спостереження за станом якості освіти з метою виявлення її відповідності бажаному результату або визначеним цілям. Моніторинг охоплює процес збору, аналізу інформації щодо основних показників якості освіти, діяльності суб'єктів освітнього процесу, факторів впливу, змін з метою оцінки якості освіти і прийняття на цій основі управлінських рішень про відповідність фактичних результатів запланованим та їх подальше коригування.

Це обумовлює необхідність використання особливих підходів у методах оброблення і формах презентації результатів моніторингу. Найбільш ефективним сьогодні є кваліметричний підхід під час здійснення вимірювань у моніторингових процедурах, який забезпечує кількісну оцінку якості діяльності.

Кваліметрія, за визначенням Г. Азгальдова, – це «наукова дисципліна, яка вивчає методологію і проблематику комплексних кількісних оцінок якості будь-яких об'єктів» [1, с. 4]. Науковцями описана технологія використання кваліметрії в управлінні освітою, результатом якої є комплексна оцінка стану об'єкта. Роль спеціального інструментарію відіграють кваліметричні моделі стану або процесу, що відстежуються, зокрема – факторно-критеріальні моделі діяльності, розроблені на основі кваліметричного підходу. Кваліметрична модель – це певна норма, зразок об'єкта з якісно-кількісними характеристиками. Така норма-зразок задає основні унормовані орієнтири діяльності об'єктів у вигляді параметрів, факторів і критеріїв першого порядку.

Розробка кваліметричної моделі якості освіти має здійснюватися відповідно до алгоритму діяльності управлінської структури, визначеного в роботі Г. Єльнікової [3, с. 79], і вміщує таке:

- на основі визначених компонентів якості освіти визначаються основні параметри цих компонентів;
- визначаються показники напрямів діяльності управлінської структури, необхідні для досягнення заданих параметрів, і показники першого порядку;
- визначаються показники другого порядку, які характеризують вимоги до кожного показника першого порядку;
- визначається вага параметрів, показників методом експертної оцінки;

– оформлюються моделі у вигляді таблиць.

Зазначена технологія працює у два етапи: перший – оцінка простих властивостей об'єкта, другий – оцінка складних властивостей і самого об'єкта загалом. Під час виконання кожного етапу доцільно провести низку операцій, в основі яких лежать принципи кваліметричного підходу до вивчення стану об'єкта.

Взаємозв'язок між загальною сукупністю властивостей та складними і простими властивостями об'єкта можна показати у вигляді ієрархічної структури. Цей принцип реалізується через факторно-критеріальне моделювання, де фактором умовно є складники навчальної діяльності, а критерієм – напрями їх вияву [6, с. 38].

Окремі властивості (прості та складні) можна виміряти в специфічних для кожної властивості одиницях. Результатом такого вимірювання є визначення абсолютних показників властивостей.

Цей принцип ми реалізували через використання абсолютного показника – бала – за п'ятибальною системою характеристики кожного критерію на основі такої порівняльної шкали:

- «не задовольняє» – 1;
- «задовольняє нижче ніж на 50 %» – 2;
- «задовольняє на 50 %» – 3;
- «задовольняє вище ніж на 50 %» – 4;
- «задовольняє на 100 %» – 5.

Значення абсолютних показників можна знаходити на будь-якій основі. Цей принцип ми здійснювали через використання експертного вимірювання.

Крім абсолютного показника, кожна проста або складна властивість може характеризуватися відносним показником. Тобто отримані абсолютні показники інтерпретуються у кваліметричні оцінки зіставленням їх із базовими (еталонними).

Наприклад, максимальна шкала балів за напрямом навчальної діяльності «уміння визначати освітні потреби» дорівнює 5 балам. Це означає, що 5 балів для цього напряму є еталоном. Якщо абсолютний показник учня дорівнює 5 балам, у відносному вимірюванні він матиме 1 (5:5), якщо абсолютний показник дорівнює 4 бали – то він матиме 0,8 (4:5), якщо абсолютний показник – 3 бали – відносний – 0,6 (3:5) і та ін.

Наприклад, у 5-бальній шкалі оцінювання за абсолютний показник треба вибрати оцінку 5. Відносний показник цієї оцінки $\frac{5}{5} = 1$. Для інших оцінок

«4» – $\frac{4}{5} = 0,8$; «3» – $\frac{3}{5} = 0,6$; «2» – $\frac{2}{5} = 0,4$; «1» – $\frac{1}{5} = 0,2$ відносні показники будуть такими.

Аналогічно можна подати рейтингову оцінку. Наприклад, максимальний бал, який учень може отримати при 100-бальній рейтинговій шкалі, становить 100 балів. Учень набрав 74 бали, відносний показник:

$$\frac{74}{100} = 0,74 \text{ і т. д.}$$

При такому підході порівнюваність оцінок знань з різних дисциплін, які мають різну шкалу балів, забезпечується повністю, а отже, шкала балів з окремих дисциплін під час визначення загального рівня знань не має значення.

При 12-бальній шкалі оцінювання навчальних досягнень учнів абсолютним показником є оцінка 12. Відносні: $\frac{12}{12} = 1$; $\frac{11}{12} = 0,92$; $\frac{10}{12} = 0,83$; $\frac{9}{12} = 0,75$; $\frac{8}{12} = 0,66$; $\frac{7}{12} = 0,58$; $\frac{6}{12} = 0,5$; $\frac{5}{12} = 0,42$; $\frac{4}{12} = 0,3$; $\frac{3}{12} = 0,25$; $\frac{2}{12} = 0,17$; $\frac{1}{12} = 0,08$.

Зазначені принципи реалізуються через факторно-критеріальне моделювання: створюється відповідна модель бажаного стану об'єкта (якість) через виділення параметрів (напрямів розвитку), факторів (складних властивостей) та критеріїв вияву факторів (простих властивостей). Іншими словами, відбудовується нормативна модель (еталон), за допомогою якої відстежується стан розвитку об'єкта та відбувається його спрямування на бажаний результат.

Отже, для створення інструментарію оцінювання стану об'єкта треба виділити параметри його розвитку (властивості 1-го порядку), декомпонувати їх на складники (властивості 2-го порядку), які своєю чергою можна розкласти на властивості 3-го рівня. Після цього визначити вагомість кожного та оцінити стан розвитку об'єкта. Для цього використовується метод Дельфі, який запропонували в США на початку 50-х років учені Т. Дж. Гордон та О. Хелмер. Сутність його полягає у виявленні переважних поглядів фахівців з того чи іншого питання [5, с. 7-8].

Основний принцип групової експертної оцінки є створення умов для індивідуального опитування експертів (незалежно один від одного). Для групової експертної оцінки підбираються кваліфіковані експерти-професіонали. Технічно це виглядає так:

- підготовка переліку питань для експертів;
- виставлення балів (ранжування, бальність тощо) експертами (незалежно один від одного) навпроти кожного питання;
- проведення статистичної обробки результатів опитування;
- повторна експертна оцінка незалежних експертів.

Результати багатьох експериментів підтверджують гіпотезу про велику надійність колективної експертної думки, порівнюючи з індивідуальною.

Центральною ланкою в здійсненні моніторингових процедур є створення базової факторно-критеріальної моделі діяльності об'єкта спостережень. В основу її покладено кваліметричний підхід, який надає можливість кількісної оцінки якісних перетворень [4].

Отже, моніторинг є дієвим засобом забезпечення високої якості освіти. Інструментом моніторингу є кваліметричні моделі оцінки якості освіти. Використання моніторингових технологій в управлінні якістю освіти спрямоване передусім на забезпечення показників якості, є закономірним вирішенням протиріч між чинними вимогами стандартів як соціальною нормою якості та результатом.

Моніторинг і кваліметрія в управлінні якістю забезпечують можливість неперервного дослідження, відстеження і прогнозування стану якості освіти, забезпечення її оцінювання.

Виділення основних положень кваліметрії та їх адаптація до задачі оцінювання якості освіти дає змогу в перспективі використовувати подібний інструментарій для вирішення нових завдань у дослідженнях, предметом яких є якість освіти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Азгальдов Г. Г. Теория и практика оценки качества товаров (основы кваліметрії) / Г. Г. Азгальдов. М.: Экономика, 1982. 256 с.
2. Вікторов В. Основні критерії та показники якості освіти / В. Вікторов // Вища освіта України, 2006. № 1. С. 54-59.
3. Єльнікова Г. В. Основи адаптивного управління (тексти лекцій) / Г. В. Єльнікова. Харків: Основа, 2004. 128 с.
4. Єльнікова Г. В., Рябова З. В. Моніторинг як ефективний засіб оцінювання якості загальної середньої освіти в навчальному закладі / Г. В. Єльнікова, З. В. Рябова // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cutt.ly/WT6aIJz>
5. Ляшенко О. Якість освіти як основа функціонування і розвитку сучасних систем освіти / О. Ляшенко // Педагогіка і психологія. 2005. № 1. С. 5-12.
6. Методика розробки інструментарію моніторингових досліджень / Т. М. Голтяй, С. С. Євтушенко, І. В. Капустін, С. В. Клімова. Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2012. 95 с.

Максименко Вероніка,
старший викладач кафедри теорії та
методик природничо-математичних
дисциплін та технологій
Хмельницького ОШПО

Інтерактивні онлайн-вправи як засіб мотивації до навчання здобувачів освіти середньої школи

У статті розглянуто технологію створення інтерактивних вправ за допомогою онлайн-платформи Wordwall. Наведено приклад створення інтерактивної вправи з географії.

Ключові слова: *Нова українська школа, інтеракція, інтерактивне навчання, інтерактивні вправи, онлайн-сервіси.*

З вересня 2018 року постановою Кабміну від 21 лютого 2018 р. № 87 запроваджено новий Державний стандарт початкової освіти з оновленим змістом

навчання, домінуючими принципами якого є: компетентнісний підхід, особистісно зорієнтований підхід, предметно-інтегроване навчання, діяльнісний підхід тощо. Особливо яскраво реалізується в контексті оновленого змісту освіти Нової української школи діяльнісний підхід через запровадження в освітній простір інтерактивної та кооперативної технологій навчання. Починаючи з першого класу, оновлений зміст освіти передбачає активне впровадження інтерактивної технології через групову й парну форми діяльності. Адже, інтеракція – це безпосередня міжособистісна взаємодія («обмін символами»), найважливішою особливістю якої визнається здатність людини «приймати на себе роль іншої».

Метою інтерактивного навчання є створення педагогом умов навчання, за яких здобувач освіти сам відкриватиме, здобуватиме й конструюватиме знання та власну компетентність у різних галузях життя. Саме це є принциповою відмінністю цілей інтерактивного навчання від цілей традиційної системи освіти. Головними в процесі навчання стають зв'язки між учнями, їхня взаємодія та співпраця. Результати навчання досягаються взаємними зусиллями учасників процесу навчання, учні беруть на себе взаємну відповідальність за результати навчання.

Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається тільки через постійну, активну взаємодію всіх учнів. Використання інтерактивних вправ у початковій школі сприяє розвитку мотивації та пізнавальної активності молодших школярів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання в співпраці), де й учень, і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, уміють і здійснюють. Учитель в інтерактивному навчанні виступає організатором процесу навчання, консультантом, фасилітатором, який ніколи не «замикає» навчальний процес на собі.

Інтерактивні онлайн-вправи – сучасні інструменти для реалізації інтерактивного навчання. Інтерактивні вправи, створені за допомогою онлайн-сервісів, починають впроваджуватися в другому класі Нової української школи, тому є логічним продовженням у середній школі.

Wordwall.net (<https://wordwall.net/>) – платформа для підтримки навчання та викладання за допомогою інтерактивних вправ та вікторин. Онлайн-сервіс має три тарифні плани: базовий (безкоштовний), стандартний та професійний. Базова версія дає змогу створювати різні типи інтерактивних вправ: «Відповідники», «Вікторина “Випадкове колесо”», «Випадкові карти», «Відкрийте вікно», «Анаграма “Відповідники”», «Сортування за групами», «Наведіть порядок», «Відсутнє слово», «Діаграма з мітками», «Пошук слів», «Відповідні пари», «Кросворд», «Ігрова вікторина», «Полювання на кротів», «Погоня в лабіринті», «Літак». Є можливість роздрукувати матеріали. Платформа доступна багатьма мовами. Переключити інтерфейс сторінки українською мовою можна, натиснувши в правому верхньому куті відповідну кнопку на головній сторінці.

Для того, щоб створити вправу, потрібно зареєструватися. Після реєстрації ви потрапляєте у свій особистий кабінет. Натисніть кнопку «Створити вправу» (Рис. 1) та оберіть шаблон однієї із запропонованих вправ.

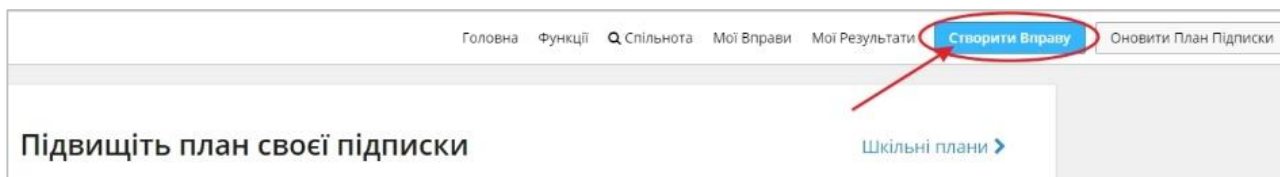

Рис. 1

Розглянемо приклад створення вправи «Діаграма з мітками». Вводимо назву вправи «Розташування областей на карті України», натискаємо «Додати зображення», шукаємо зображення за допомогою пошуковою системи Bing або завантажуюмо зображення з комп'ютера, натиснувши кнопку «Відвантажити» (Рис. 2).

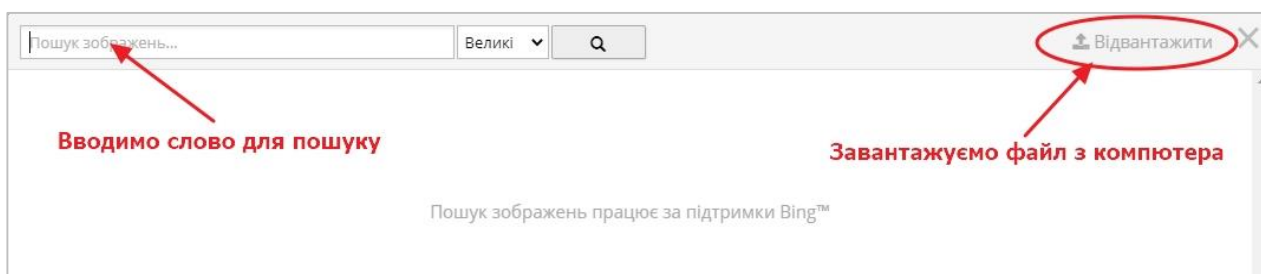

Рис. 2

Коли зображення завантажено, розташовуємо мітку «1» в потрібному місці карти і вводимо назву цієї мітки (Рис. 3).

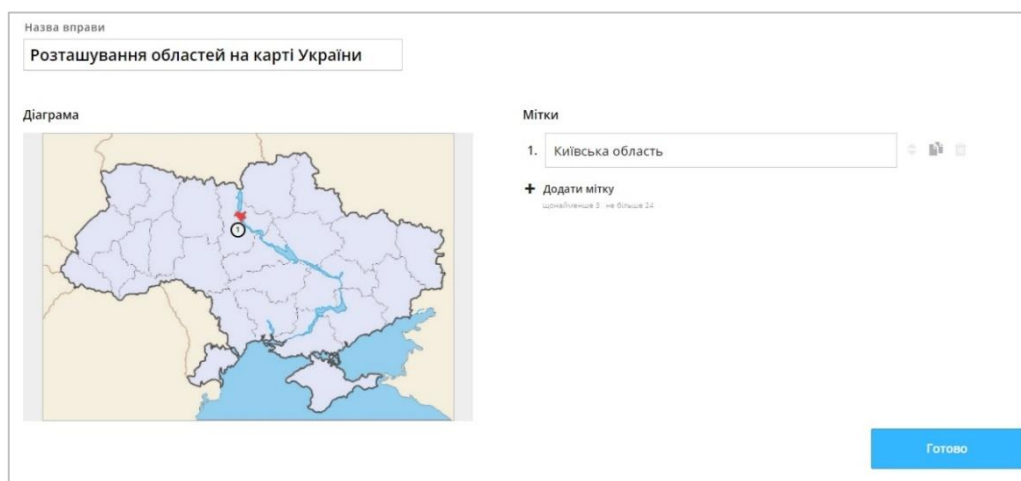

Рис. 3

Додаємо наступні мітки та їхні назви. Після завершення натискаємо кнопку «Готово», а потім «Розпочати гру».

У результаті створена вправа виглядатиме так (Рис. 4а).

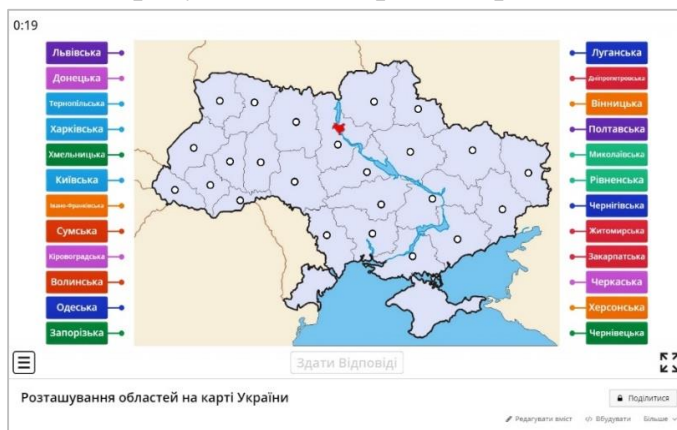

Рис. 4а

Рис. 4б

Для виконання вправи з'єднуємо назви областей з відповідними мітками на карті та натискаємо кнопку «Здати відповіді» (Рис. 4б). Платформа видасть інформацію про кількість набраних балів та час, витрачений на виконання вправи.

Далі натискаємо кнопку «Поділитися» та у вікні, що відкриється, надаємо учням доступ до вправи, натиснувши «Задати завдання» (Рис. 5).

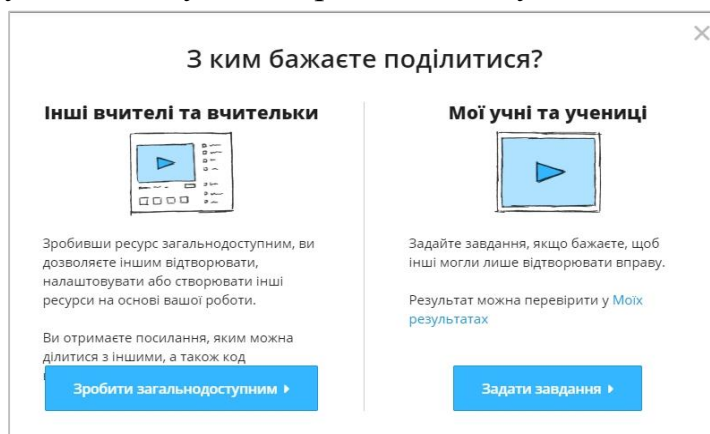

Рис. 5

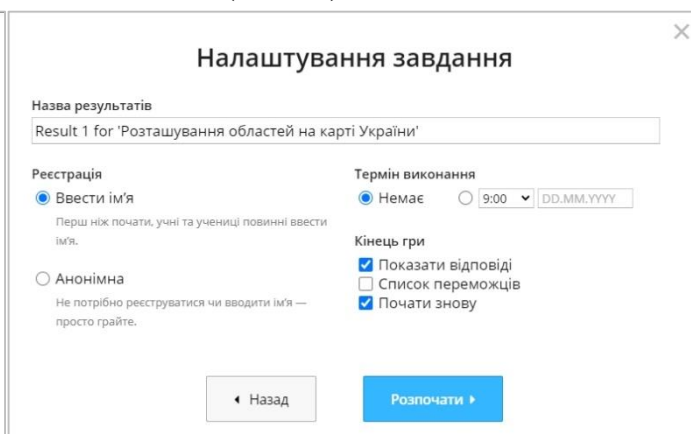
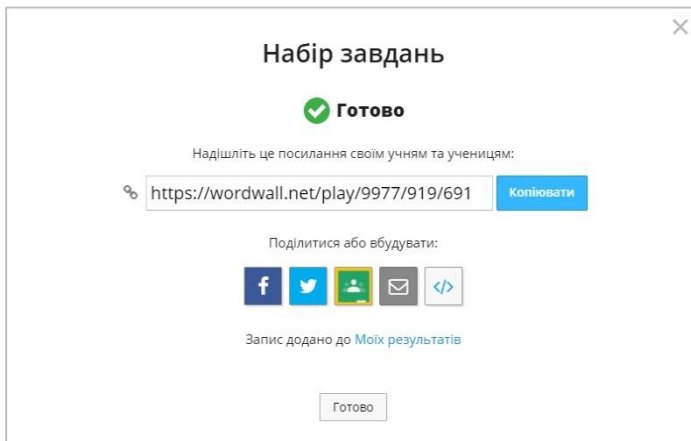

Рис. 6

У вікні «Налаштування завдання» можна встановити термін виконання. Для цього потрібно ввести час і дату. Також після завершення гри можна показати відповіді учасників, вивести список переможців та дозволити почати виконувати вправу знову, встановивши відповідні прапорці. Натискаємо кнопку «Розпочати» (Рис. 6).

Наступний крок – у вікні «Набір завдань» згенеровано покликання на вправу. Натисніть кнопку «Копіювати», а потім розмістить його у Google class або надішліть електронною поштою учням, або вбудуйте в сайт. Якщо урок проводиться дистанційно в онлайн-режимі, то покликання можна також розмістити в чаті Zoom або Google Meet залежно від того, яку платформу ви обрали для комунікації з учнями.

Рис. 7

Щоби бути ефективними сьогодні, учителі мають використовувати як повсякденний інструментарій кооперативне навчання з усіма технологіями роботи в малих групах, проєкти, дебати та інші види дискусії, експериментальні вправи, моделювання, соціологічні й польові дослідження тощо.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти: Постанова від 21.02.2018 р. № 87 / КМУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#n12>
2. Інтерактивне навчання. Електронний ресурс. [Режим доступу]: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F
3. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ, 2007. 141 с. Електронний ресурс. [Режим доступу]: https://nvk-licey.at.ua/ld/0/2_BTn.pdf

Романишина Людмила,
завідувач кафедри педагогіки
Хмельницької гуманітарно-
педагогічної академії
доктор педагогічних наук, професор,

Міхалевська Олеся,
студентка
Хмельницької гуманітарно-
педагогічної академії

Особливості підготовки майбутнього вчителя до організації ігрової діяльності в освітньому процесі початкової школи

У тезах відображено особливості підготовки майбутнього вчителя до організації ігрової діяльності в освітньому процесі початкової школи. Наголошено на тому, що гра є активним засобом виховання в молодшому шкільному віці, визначено вимоги до її організації. Демонструються думки багатьох відомих учених щодо використання сюжетно-рольової гри в професійній діяльності вчителя початкової

школи. Звертається увага на те, що від педагогічної майстерності вчителя, його культури залежить рівень загального розвитку учнів.

Ключові слова: професійна діяльність, сюжетно-рольова гра, майбутні вчителі початкової школи, учні.

Вступ. Посилення вимог щодо професійної компетентності вчителів початкових класів зумовлює необхідність підвищення якості їхньої фахової підготовки, перегляду змісту, впровадження ефективних педагогічних технологій, інноваційних форм, методів і засобів навчання. Професійна діяльність майбутнього вчителя початкової школи буде успішною, коли він ще під час навчання в закладі вищої освіти набуде досвіду інноваційної практичної діяльності, зокрема готовності до організації ігрової діяльності в освітньому процесі початкової школи.

Виклад основного матеріалу.

- Для з'ясування сутності готовності вчителів початкових класів до реалізації ігрових технологій навчання передусім розглянемо сутність таких понять як професійна готовність особистості загалом та професійна готовність учителя початкових класів до професійної діяльності зокрема [2].

- Відповідно до Академічного тлумачного словника української мови готовність – це певний стан, що виражає закінченість, кінцевий результат якої-небудь дії, етапу [2].

- Особливості професійної діяльності вчителів початкової школи стали предметом наукових досліджень Н. Бібік, Л. Коваль, О. Савченко, О. Стахової, Л. Хоміч та ін.

- Саме в закладі вищої освіти в процесі навчання закладаються основи майбутньої педагогічної техніки, технологічної грамотності та педагогічної майстерності [2].

- Такий підхід дає можливість молодому педагогові впевнено почувати себе в професійній діяльності, швидше адаптуватися в умовах сучасної школи, успішно розв'язувати складні завдання навчально-виховної роботи, уміти вивчати особистісні якості й особливості учнів, визначати оптимальні умови педагогічного впливу, глибоко аналізувати результати своєї діяльності, уміти справлятися з емоційними та фізичними навантаженнями [8, с. 124].

- Нова українська школа є актуальною для дітей сьогодення та дає можливість удосконалювати освітній процес [3, с. 8].

- Педагогіка партнерства є однією з основ школи, заснованої на взаємній повазі до особистості, праві вибору і відповідальності за прийняті рішення [3, с. 8].

- Зорієнтована на дитину початкова освіта прагне цілеспрямовано використовувати педагогічні технології, особливо ігрові в навчально-виховному

процесі, оскільки вони мають великий педагогічний потенціал і найбільшою мірою створюють для учнів у школі комфортну атмосферу [3].

- Серед практичних методів навчання, що на думку класиків педагогіки (Ю. Бабанський, І. Підласий та ін.) забезпечують застосування отриманих учнями знань у процесі розв'язання практичних задач, виокремлюється ігрові методи [4].

- Гра обов'язково побудована на інтересі й задоволенні, а тому навчаючись у грі, вона й не підозрює, що чомусь навчається.

- У грі вона не відчуває стомлюваності та перебуває в позитивному емоційному стані [4, с. 83].

- В освітньому процесі початкової школи ігрова діяльність, на думку Н. Кудикіної, є багатофункціональним педагогічним методом, ефективність якого забезпечується через: урахування вікових та індивідуальних потреб учнів, особистісно орієнтований підхід до кожної дитини, встановлення суб'єкт-суб'єктних стосунків між педагогами й дітьми; ставлення до гри як історично сформованої діяльності, яка має генетичний зв'язок з народною культурою [4, с. 7].

- Здійснення ефективного педагогічного керівництва ігровою діяльністю учнів, за твердженням Н. Кудикіної, можливе лише при умові забезпечення: гармонізації впливів педагогів з виявленням, розвитком і саморозвитком особистісного потенціалу учнів, забезпечення повноцінного функціонування всіх структурних компонентів ігрової діяльності, систематизації різноманітних ігор, моделювання ігрової діяльності, педагогізації ігрового середовища; організації діяльності педагогів на наукових засадах [4, с. 8].

- Мар'євич Н., готовність учителя до реалізації ігрових методів навчання (яку авторка розглядає в контексті музично-ігрової діяльності молодших школярів) є цілісним емоційно-психологічним та змістово-методичним утворенням, що поєднує налаштованість фахівців на організацію ігрової діяльності, засвоєння ними системи знань, формування 47 вмінь організації, оцінювання її результативності в розв'язанні завдань виховання молодших школярів [6].

- Як зазначає К. Щербакова, дорослий має організовувати ігрову діяльність дитини на засадах демократичного керівництва, без зайвої регламентації [4, с. 245].

- Структура сюжетно-рольової гри складається з таких компонентів як: ролі, які перебирають на себе діти в процесі гри; ігрові дії, за допомогою яких діти реалізують обрані ролі; ігрове використання предметів, за якого реальні предмети замінюють ігровими; реальні стосунки між дітьми, які виявляються в різноманітних репліках, зауваженнях, за допомогою яких регулюється розвиток гри [6].

- Ігрова технологія пропонує проект навчально-виховного процесу, що визначає структуру і зміст розвивальної діяльності самого учня та веде до стабільно високих результатів [8].

- Реалізацію такої технології треба передбачити на різних уроках у початковій школі, що є свідченням її міжпредметного характеру застосування [2].

- Перед проведенням гри вчитель повинен чітко усвідомлювати етапи створення гри:

- вступна частина (мета ігрового завдання);
- підготовча частина (правила гри);
- гра (постановка завдань, саме гра);
- аналіз результатів, підбивання підсумків [5].

- Готовність учителя до використання ігрових технологій у початковій школі визначається такими складовими:

- високий рівень інформаційної культури;
- знання з теорії і практики застосування ігрових технологій у навчанні математики в початковій школі;
- знання, уміння й навички створення дидактичних ігор, спрямованих на опанування курсу математики молодшими школярами;
- уміння враховувати психолого-педагогічні особливості молодших школярів під час застосування ігрових технологій;
- високі організаторські здібності [2, с. 77].

Висновки. Отже, проблема готовності вчителів початкової школи до реалізації ігрових методів навчання, а також педагогічного супроводу та організації ігрової діяльності дітей, її педагогічного керівництва вивчалась у працях багатьох учених, але вона є недостатньо обґрунтованою та не була предметом спеціальних досліджень. Опанування майбутніми вчителями початкової школи ігровими технологіями є однією з умов успішної професійної діяльності. Їх організація вимагає від учителя високого ступеня майстерності, своєрідного педагогічного мистецтва, які допоможуть дитині розкрити свої сили й можливості, відчувати радість успіху від інтелектуальної творчої праці.

Список використаних джерел та літератури:

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/ghotovnistjs> (дата звернення: 07.11.2021).
2. Казакова Н. Використання ігрових технологій у позакласній виховній роботі початкової школи. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2019. № 9 (93). С. 76-86.
3. Концепція «Нова українська школа» / упор. Л. Гриневич. Київ. 2016. 34 с.
4. Кудикіна Н. В. Внесок вітчизняних психологів у формуванні педагогічної теорії ігрової діяльності дітей. Практична психологія та соціальна робота. 2005. № 1. С. 7-9.
5. Кушакова І. В. Деякі питання професійної готовності майбутніх учителів початкових класів. Гуманізація навчального процесу : зб. наук. праць. Слов'янськ: СДПУ, 2009. С. 66-70.
6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. URL: www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf (дата звернення: 19.04.2021).
7. Педагогічна освіта і професійна підготовка в сучасному соціокультурному середовищі: монографія / Товканець Г. В. та колектив авторів / За заг. ред. Товканець Г. В. Мукачево: Редакційно-видавничий центр МДУ, 2018. 302 с.

8. Щербакова К. Й. Рольові ігри з будівельним матеріалом як засіб соціалізації дітей дошкільного віку. Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». 2019. Вип. 1. С. 244-250.

Студенець Олена,
старший викладач кафедри теорії та
методики початкової та дошкільної освіти
Хмельницького ОШПО,
кандидат педагогічних наук

Неперервність і наступність у навчанні та вихованні як передумова та основний чинник забезпечення якості освіти

У статті представлено обґрунтування значення неперервності й наступності в навчанні та вихованні як важливої передумови та основного чинника забезпечення якості освіти. Реформаційні процеси, що відбуваються в сучасному освітньому просторі, зумовлюють нагальність розв'язання комплексних соціально-педагогічних завдань, одним із яких є забезпечення наступності між суміжними ланками освіти: дошкільною, початковою та середньою.

***Ключові слова:** послідовність, інтелект, освітня діяльність, уміння та навички, світогляд особистості, компетентність, мислення та сприйняття.*

Виклад основного матеріалу. Національна доктрина розвитку освіти в Україні як один із пріоритетних напрямів розвитку освіти визначає забезпечення наступності й безперервності освіти. Дотримання принципу наступності значно полегшує адаптацію дитини до виконання нової ролі – школяра. Адже школа не повинна вносити різкий перелом у життя дітей. Ставши учнем, дитина продовжує робити сьогодні те, що вона робила вчора. Нове з'являється в її житті поступово...

Дотримання наступності в роботі дошкільної й початкової ланок системи освіти передбачає в умовах навчання в початковій школі врахування того рівня її розвитку, з яким вона прийшла до школи, опора на нього.

У цьому процесі треба закріпити й розвинути всі позитивні надбання дошкільного дитинства: пізнавальну активність, рухливість, відкритість, контактність, схильність до наслідування і водночас до фантазії.

Шестилітній першокласник за рівнем свого розвитку значною мірою залишається дошкільником. І це виявляється в особливостях мислення, пам'яті, нестійкості уваги, нетривалості вольових зусиль, слабкості координації м'язів, відсутності стійкої мотивації до навчання, невмінні самостійно працювати.

Для досягнення мети роботи необхідно виконати такі завдання:

- визначити стан розробки досліджуваної проблеми за літературними джерелами та в практиці роботи шкіл;
- виявити вікові особливості дітей молодшого шкільного віку;
- визначити умови забезпечення наступності у формуванні природничих знань у дітей дошкільного й молодшого шкільного віку.

Цілі початкової школи зумовлені її функціями в державній системі неперервної освіти та віковими особливостями молодших учнів [2]. Насамперед вона має забезпечити подальше становлення і формування дитячої особистості, її загальний розвиток засобами класичної та народної педагогіки. У початковій школі дитина опановує знання з різних галузей людської культури, набуває міцних навичок і гнучких умінь з читання, письма, усного й писемного мовлення, навчається лічити, розв'язувати практично значущі задачі.

Виховання й навчання на першому ступені школи тісно взаємозв'язані й зорієнтовані на те, щоб формувати в учня бажання й уміння вчитися, задовольняти безпосередні інтереси до пізнання навколишнього світу й самого себе, разом із сім'єю навчити гуманно й етично поводитися з людьми.

Одним з основних принципів навчання в початковій школі є принцип наступності й перспективності. Його реалізація потребує насамперед якнайточнішого врахування вихідного рівня готовності дітей не лише «на стиках» освітніх ланок, а й у межах кожного етапу. Наступність у навчальному процесі має велике значення. Вона дає можливість:

- поступово збільшувати обсяг понять і способів дій;
- формувати в школярів цілісне уявлення про наукове знання вказаної галузі науки;
- впливати на мотивацію учіння;
- дає змогу вчителю застосовувати в навчальному процесі продуктивні способи навчання, дослідницькі й пошукові ситуації;
- активізувати пізнавальну діяльність учнів, поступово збільшувати навантаження на школярів.

Наступність зазвичай з'ясовується під час зіставлення й логічного аналізу змісту, форм, методів і засобів викладання навчальних предметів зазначеної освітньої галузі на різних ступенях навчання.

Що ж розуміють під поняттям наступності в роботі дошкільної й початкової ланки школи? Під поняттям наступності в роботі дошкільної й початкової ланки системи освіти розуміють таку систему роботи, яка спрямована на підготовку дитини до умов шкільного навчання та врахування того рівня її розвитку, з яким вона прийшла до школи, опора на нього.

Перспективність – це погляд знизу вгору, це обізнаність педагогів дошкільної ланки освіти з програмами й технологіями навчання і виховання учнів початкової

школи, це той показник, який дає змогу визначити адекватні віку орієнтовні показники засвоєння дошкільниками знань, умінь і навичок, рівень розвиненості і вихованості дитини. Реалізації принципу наступності на сьогодні значною мірою сприяє обов'язковість підготовки дитини до школи, яка може здійснюватися по-різному:

- через систему дошкільної освіти;

- через організацію занять з дітьми, які не охоплені суспільним дошкільним вихованням, у недільних школах або впродовж місяця заздалегідь до початку навчального року.

Наступність та перспективність – це педагогічний аспект неперервності освіти й підготовки дітей дошкільної ланки до навчання в початковій школі. Не можна стверджувати про ефективну, повноцінну підготовку дітей до навчання в школі, якщо не враховувати її психологічного аспекту, тобто стану внутрішньої готовності дитини до переходу в нову соціальну позицію «школяр», у нову соціальну ситуацію розвитку «школа». Готовність – це усвідомлений стан організму до сприйняття певної нової діяльності, нової інформації, який запобігає виникненню кризових явищ. Зі вступом дитини до школи перебудовується весь хід її життя. Перехід від дошкільного дитинства до шкільного, характеризується вирішальною зміною місця дитини в системі доступних їй соціальних взаємин і всього її способу життя. Основні зміни відбуваються у внутрішній позиції школяра, яка зв'язана з наявністю певного ступеня готовності до шкільного життя.

Наявність внутрішньої позиції школяра виявляється в позитивному ставленні до змісту і форм занять у школі, до шкільного типу взаємин із дорослими, що є найважливішою передумовою благополучного входження дитини в навчальну діяльність.

Як зазначають дослідники, сьогодні потрібна:

- координація змісту дошкільної та початкової освіти для визначення пріоритетних напрямів діяльності кожної з цих ланок та усунення диспропорції між провідними змістовими лініями дошкільної освіти, що полягає сьогодні в переважанні пізнавального розвитку над фізичним, соціально-особистісним, морально-етичним, художньо-естетичним;

- зміна методики навчально-виховної роботи з дітьми дошкільного віку й початкової школи, за образним виразом академіка О. Савченко, «замість предметоцентризму – дитиноцентризму з урахуванням «індивідуальності кожного» [8].

Підготовка до школи старших дошкільників у таких комплексах розглядається як процес цілеспрямованого становлення особистості в сім'ї, дошкільному закладі і школі як об'єднаних взаємодією самостійних складових в умовах навчально-виховного комплексу.

В умовах комплексу «дошкільний навчальний заклад – початкова школа» полегшується процес адаптації дітей до умов шкільного життя. Діти мають можливість отримати належну психологічну підготовку до школи, спокійно, без страху перед невідомим сісти за шкільну парту.

У комплексі «дошкільний навчальний заклад – початкова школа» дошкільнята мають можливість безпосередньо бачити, що роблять молодші школярі в школі, у процесі спілкування з ними дізнатися про відмінності шкільного навчання від дошкільного [4]. Прийшовши в перший клас, мотиви учіння дітей формуються в процесі навчальної діяльності. Завдання вчителя – підтримати бажання дитини вчитися.

Організація навчально-виховного процесу в умовах комплексу «дошкільний навчальний заклад – початкова школа» сприяє формуванню досвіду колективної творчої діяльності. Діти займаються в оточенні своїх ровесників.

Забезпеченню наступності в роботі дошкільників і молодших школярів в умовах комплексу «дошкільний навчальний заклад – початкова школа» сприяє співпраця вихователів і вчителів з батьками дітей.

Провідним видом діяльності в дошкільному віці є ігрова діяльність. У першому класі вчителю необхідно використати ті надбання, які дитина здобула в дошкільному віці [8]. «Маємо створити в початковій школі такі умови, – підкреслює О. Я. Савченко, – щоб ті якості, уміння, здобутки дошкільця, формування яких ще не завершилося на рівні дошкільного віку, могли б повноцінно розвиватися в початковій школі й водночас сприяли формуванню пріоритетної, провідної діяльності, новоутворення цього віку – навчальної діяльності» [7].

В умовах комплексу «дошкільний навчальний заклад – початкова школа» відкривають великі можливості для забезпечення наступності в роботі з дошкільнятами й молодшими школярами.

Початкова школа виростає з дошкільця. Цей період педагоги визначають як унікальним у психічному становленні людини, оскільки саме тоді закладаються фундаментальні основи розвитку, пробуджуються і змінюються передумови та механізми оволодіння різноманітними видами людської діяльності [5]. Для успішного навчання і виховання шестирічної дитини вчителю потрібно знати вікові особливості її психічного і фізіологічного розвитку.

У переддошкільний період формується готовність до систематичного шкільного навчання. Про шестирічну дитину напередодні школи можна говорити як про особистість, бо вона вже може усвідомлювати свою поведінку, порівнювати себе з іншими. Школа приваблює 6-річну дитину серйознішими справами, діти знають, що на них там чекає складніше життя. «Хочу вчитися», по суті, означає прагнення дитини змінити спосіб життя. Школа приваблює 6-річну дитину серйознішими справами, діти знають, що на них там чекає складніше життя. Однак прохання дитини швидше віддати їй до школи, навіть інколи сльози, що не беруть, не можна оцінювати як зрілий

мотив учіння, бо дошкільника приваблює зміна своєї життєвої ситуації, результат (навчитися читати, писати тощо), а не праця, завдяки якій цього можна досягти.

Наскільки 6-річні діти готові до систематичної навчальної діяльності?

Шестилітній вік у психологічному відношенні є критичним. Важливо усвідомлювати, що шестилітній першокласник за рівнем свого психічного розвитку залишається дошкільником:

- у нього переважає мимовільна пам'ять (те, що запам'ятовується, головним чином, те, що цікаво, а не те, що потрібно запам'ятати);

- специфіка уваги така, що дитина здатна продуктивно займатись однією й тією ж справою не більше 10-15 хвилин.

- у них достатньо розвинене мовлення (можуть пояснити зміст знайомої гри, побудувати розповідь за малюнком, виразно розповісти вірш);

- мислення їхнє переважно наочне (думають образами, а не абстрактними поняттями, хоча розуміють і їх);

- увага, пам'ять, уява – переважно мимовільні, однак уже помітні тенденції до виникнення довільної уваги, пам'яті, уяви. Потрібні лише спеціальні умови для їх цілеспрямованого розвитку.

Діти цього віку, як правило, слухняні, з готовністю виконують вимоги дорослих.

Пізнавальні особливості першокласника проявляються в тому, що він:

- любить ставити запитання;

- полюбляє нові ігри, ідеї;

- любить розфарбовувати, малювати;

- найбільше любить навчатися, здійснюючи самостійні відкриття;

- йому більше подобається процес, ніж результат;

- береться до більшої кількості справ, ніж у змозі виконати;

- розігрує драматичні сценки;

- складає плани співробітництва в грі;

- надає великого значення характерним символам;

- краще розуміє особистісні стосунки і функціональні відносини;

- починає розуміти події минулого, якщо вони тісно пов'язані з нинішніми;

- виявляє інтерес до оволодіння навичками й методами навчальної діяльності.

У них яскраво виявляється наслідувальність – важливе джерело успіхів у початковому навчанні. Молодші учні схильні до приучування та емоційного сприймання.

Учителі початкових класів зазначають зрослою поінформованість своїх вихованців про навколишнє життя. Багато дітей приходять до школи, уміючи читати, лічити, добре володіючи мовою [6]. Однак непоодинокі випадки, коли інтелектуальний розвиток випереджає розвиток мотивації і вольових якостей.

Характерна особливість молодших школярів – їхня «демократичність» у поводженні з учителем, мимовільність поведінки, невміння узгоджувати свої дії.

Показником розвитку мислення дитини є запитання пізнавального характеру. Їх кількість у шестилітньому віці збільшується, якщо підтримувати дитячу активність, зацікавленість, допитливість.

Реалізація принципу неперервності освіти має починатися із забезпечення наступності між першими її сходинками: дошкільною та початковою ланками. При цьому потрібно розглядати цей взаємозв'язок як дві сторони одного й того ж педагогічного явища у вигляді «перспективності» та «власне наступності».

Отже, реалізація наступності між дошкільною та початковою ланками освіти передусім має орієнтуватися на усунення суперечок між запитами школи, амбіційними завищеними вимогами окремих батьків щодо підготовки їхніх дітей та необхідністю враховувати специфіку дошкільної освіти. Як показує практика, на сьогодні відсутній цілісний, системний, всеохопний підхід до реалізації наступності, який би задовольняв потреби обох ланок: і дошкільної, і початкової.

Зокрема, під час організації вчителями початкових класів освітньої діяльності учнів зустрічаються тенденції до:

- спрощеного розуміння змісту освіти дітей у дошкільному віці;
- незавершеності ліній освітньої роботи, розпочатої в дошкільному дитинстві;
- недостатнього приділення уваги для усунення шкільного стресу з позицій корекційно-розвивального підходу.

У дошкільній освіті помилково розуміється процес підготовки дітей до школи, зокрема:

- дублюються або автоматично переносяться завдання, зміст, методи навчання молодших школярів на дітей старшого дошкільного віку;
- деформується істинність дошкільної освіти в напрямі посилення неспецифічних для неї форм;
- відбувається підміна важливих завдань загального повноцінного розвитку дитини на формування навичок навчальної діяльності.

Сучасне бачення розв'язання проблеми наступності має полягати в створенні умов для реалізації в освітньому процесі дошкільного навчального закладу й початкової школи єдиної, динамічної, перспективної системи особистісного творчого зростання дитини.

Забезпечення її дієвості передбачає:

- визнання пріоритетних принципів побудови освітньої системи України, які є спільними й рівноцінними для дошкільної та початкової ланок освіти;
- врахування фізіологічних і психологічних закономірностей розвитку дітей на відповідних вікових етапах;
- збагачення змістового компонента;

– створення сучасного методичного супроводу освітньої діяльності дошкільного навчального закладу й початкової школи.

Говорячи про методичні й теоретичні засади реалізації наступності в системі освіти загалом, важливо акцентувати насамперед на тих загальних принципах, на яких вибудовується сучасна освіта і які стосуються дошкільня та початкової ланки освіти, а саме на принципах гуманізації, інтеграції, диференціації [7]. Ці принципи відображають єдину стратегічну мету обох ланок освіти – всебічний цілісний розвиток особистості, формування життєвої компетентності дитини, спрямування її на творчість і самореалізацію.

Здійснюючи наступність між дошкільною й початковою ланками в процесі освітньої діяльності, потрібно забезпечити на дошкільному етапі:

- збереження самоцінності цього вікового періоду;
- пізнавальний і особистісний розвиток дитини, формування її готовності до взаємодії з навколишнім світом;
- розвиток провідної діяльності – гри як фундаментального новоутворення дошкільного періоду;

На початковому шкільному етапі:

- опору на наявний рівень досягнень дошкільного дитинства;
- індивідуальну роботу у випадках інтенсивного розвитку;
- спеціальну допомогу з корекції несформованих у дошкільному віці якостей;
- розвиток провідної діяльності – навчання як фундаментального новоутворення молодшого шкільного віку тощо.

Висновки. Отже, основною особливістю шестирічного віку є зміна соціальної позиції особистості: вчорашній дошкільник стає учнем, членом шкільного і класного колективу, де треба дотримуватися нових правил і норм поведінки. Наступність та перспективність повинні передбачати орієнтацію і вихователів дошкільних закладів, і вчителів-класоводів на третій, розвивальний тип – сумісну діяльність із дітьми, який враховує вікову дитячу індивідуальність, спонукає її до творчого самовиявлення, зберігає унікальність і самобутність дошкільного дитинства, забезпечує ліричний, безкризовий перехід дошкільника в позицію особистості другого дитинства і водночас віддзеркалює розвивальний характер освіти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Богуш А. М. Підготовка педагогічних кадрів до реалізації принципу наступності дошкільної і початкової ланок освіти / Гуманізація навчально-виховного процесу : Збірник наукових праць (спецвипуск). Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2007. С. 3.
2. Бушуєва Н. Шестирічки: формування повноцінної навчальної мотивації // Дошкільне виховання. 2002. № 9. С. 4-13.
3. Должикова Р. А., Федосімов Г. М., Кулініч М. М., Іщенко І. П. Реалізація наступності при навчанні та вихованні дітей у ДОП і початковій школі. М.: Шкільна Преса, 2008. 126 с.
4. Доронова Т. М., Гербова В. В. Виховання, освіта і розвиток дітей 5-6 років в дитячому садку: Методичний посібник для вихователів. М.: Просвещение, 2006. 191 с.

5. Конобеєва Є. А. Наступність у формуванні уявлень про величини у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. М.: Нова школа, 2001. 97 с.
6. Назаренко Г. І. Організаційно-педагогічні умови забезпечення наступності в навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.09 / Г. І. Назаренко. Криворіз. держ. пед. ун-т. Кривий Ріг, 2002. 18 с.
7. Савченко О. Початкова освіта має стати якісно новою // Дошкільне виховання. 2001. № 1. С. 4-6.
8. Савченко О. Я. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти // Дошкільне виховання. 2000. № 11. С. 4-5.

Павич Ніна,
старший викладач кафедри теорії та
методик природничо-математичних
дисциплін і технологій
Хмельницького ОІППО

Технологічна освітня галузь: значення, мета й завдання

*Праця – одне з найчистіших і
найшляхетніших джерел емоційного
стану, радості і діяння, творення.
Думка, що народжена,
збуджена, витончена в праці,
стає радісною, оптимістичною.
Василь Сухомлинський*

Праця – основне джерело матеріального й духовного багатства суспільства, фундамент особистісного розвитку. У процесі трудової діяльності людина не тільки створює матеріальні цінності, а й розвиває свої творчі здібності, стверджується як громадянин. Зміни, що відбуваються в суспільстві, швидкий розвиток науки і виробництва, впровадження нових технологій висувають нові вимоги до шкільної освіти, метою яких можна вважати виховання людини, здатної самостійно й активно діяти, приймати рішення, гнучко адаптуватися у швидко мінливих умовах. Для повноцінної реалізації вказаної мети необхідно здійснення технологічної підготовки учнів, починаючи з початкової школи. Молодші школярі повинні не тільки засвоїти основи знань і умінь по елементарній обробці різних матеріалів, але й активно брати участь у творчій, перетворювальній, проектній діяльності, мати уявлення про культуру праці й побуту, що сприятиме якісному переходу від початкової до середньої ланки освіти.

У відповідь на виклики суспільства система освіти в Україні радикально модернізується; затверджені Державні стандарти початкової та базової середньої освіти. До Базового навчального плану базової середньої освіти входять вісім освітніх

галузей, серед яких і освітня галузь «Технології», яка посідає пріоритетне місце у вирішенні завдань трудової підготовки молоді.

Державний стандарт базової середньої освіти затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 [4].

Метою освіти є всебічний розвиток, навчання, виховання, виявлення обдарувань, соціалізації особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і здобуття освіти впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності, дбайливого ставлення до родини, своєї країни, довкілля, спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству; формування в учнів компетентностей, визначених Законом України «Про освіту» та державними стандартами, зазначено в Законі України «Про повну загальну середню освіту» [2].

Натомість метою освітньої галузі «Технології», як визначає стандарт, є формування компетентностей у галузі техніки й технологій та інших ключових компетентностей, здатності до зміни навколишнього світу з використанням засобів сучасних технологій без заподіяння йому шкоди, до використання технологій для власної самореалізації, культурного й національного самовираження.

Відповідно до окресленої мети головними завданнями технологічної освітньої галузі в базовій середній школі є:

- реалізація творчого потенціалу учня;
- формування критичного та технічного мислення;
- готовність до зміни навколишнього природного середовища без заподіяння йому шкоди засобами сучасних технологій і дизайну;
- здатність до підприємливості та інноваційної діяльності, партнерської взаємодії, використання техніки й технологій для задоволення власних потреб, культурного та національного самовираження;
- залучення учнів до різних видів діяльності, формування вмінь для створення виробу від творчого задуму до його втілення в готовий результат;
- створення умов для практичного і творчого застосування традицій і сучасних ремесел [1].

Мета технологічної освітньої галузі реалізується в таких завданнях:

- забезпечити наступність у формуванні ключових компетентностей та наскрізних умінь учнів з початкової школи, їх залучення до підготовчого циклу з вивчення технологій та дизайну;
- прилучення учнів до основ народної культури, національного виховання через вивчення технік і технологій декоративно-ужиткового мистецтва, що є складовою трудових традицій українського народу;

- подальший розвиток самозарадності в побуті, формування системного та критичного мислення, навичок безпечного та ощадливого використання технологій та матеріалів тощо [3].

Значення освітньої галузі «Технології» виходить далеко за рамки забезпечення учнів відомостями про «техніко-технологічну картину світу». При відповідному змістовному й методичному наповненні вказана галузь може стати опорою для формування системи універсальних навчальних дій у базовій середній школі. Адже в зазначеній галузі всі елементи навчальної діяльності (планування, орієнтування в завданні, перетворення, оцінка продукту, уміння розпізнавати і ставити завдання, що виникають у контексті практичної ситуації, пропонувати практичні способи вирішення, домагатися досягнення результату та презентувати власну діяльність тощо) відтворюються в навчальному процесі й тим самим стають більш зрозумілими для дітей.

Предметно-практична творча діяльність, як сенс будь-якої діяльності, дає дітям можливість не тільки відстороненого сприйняття духовної й матеріальної культури, а й почуття причетності, почуття самореалізації, необхідність освоєння світу не тільки через зміст, а й через його перетворення.

Процес і результат художньо-творчої діяльності стає не метою, а, з одного боку, засобом пізнання світу, з іншого – засобом для більш глибокого емоційного вираження внутрішніх почуттів як самого творення дитини, так і задумів досліджуваних нею об'єктів матеріального світу. При цьому художньо-творча діяльність учнів передбачає всі етапи пізнання світу, властиві й дорослим: спостереження, роздуми та практична реалізація задуму.

Вимоги до здобувачів освіти, які розпочинають навчання в базовій середній школі, мають враховувати досягнення попереднього етапу їхнього розвитку. Період життя дитини від п'яти до шести (семи) років (старший дошкільний вік) та від шести (семи) років до десяти (одинадцяти) років (початкова школа) визначаються цілісною зміною її особистості, готовністю до нової соціальної ситуації розвитку. Пріоритетом цього процесу є формування й розвиток базових особистісних якостей дітей: спостережливості, допитливості, довільності поведінки, міжособистісної позитивної комунікації, відповідальності, діяльнісного й різнобічного освоєння навколишньої дійсності тощо. Потенційно це виявляється на певному рівні готовності дитини до систематичного навчання – фізичної, соціальної, емоційно-ціннісної, пізнавальної, мовленнєвої, творчої [3].

Для забезпечення формування та розвитку базових особистісних якостей у базовій середній школі реалізується зміст технологічної освітньої галузі та зміст технологічної освітньої галузі через інтегрований курс «Я досліджую світ» у початковій школі, що є важливими ланками в системі навчальних предметів, спрямованих на всебічний гармонійний розвиток школярів [1].

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний стандарт базової середньої освіти.
30.09.2020: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
3. Модельна навчальна програма «Технології. 5-6 клас. Для закладів загальної середньої освіти»: <https://inlnk.ru/MjE5P>
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898.
Київ: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>

УДК 378.046.4: 004 (045)

Ребрина Віталій,
старший викладач кафедри теорії і
методик природничо-математичних
дисциплін та технологій
Хмельницького ОІППО
rebryna@hoippo.km.ua
ORCID ID 0000-0002-7630-0857

Забезпечення перспективності, наступності і неперервності між початковою й базовою загальною середньою освітою як злагоджений зв'язок компонентів освіти при формуванні алгоритмічної компетентності

Питання наступності між початковою школою, де з учнями в основному працює один учитель, та основною (особливо 5-й клас), де учням треба звикати до різних учителів, було актуальним завжди. Воно залишається актуальним у Новій українській школі (НУШ).

Аналізуючи програми з інформатики початкової та основної школи, чітко бачимо мету та завдання. Так, у програмі О. Савченко читаємо: метою інформатичної освітньої галузі є формування в здобувача освіти інформаційно-комунікаційної та інших ключових компетентностей, здатності до розв'язання завдань з використанням цифрових пристроїв та інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку критичного, аналітичного, синтетичного, логічного мислення, реалізації творчого потенціалу, формування активної, відповідальної, безпечної та етичної діяльності в інформаційному суспільстві.

Головними завданнями є формування умінь:

- знаходити та опрацьовувати інформацію із використанням пошукових систем;
- створювати інформаційні об'єкти та опрацьовувати їх у програмних середовищах;

- здійснювати індивідуальну й колективну діяльність в інформаційному середовищі;
- критично оцінювати інформацію для розв'язання життєвих проблем;
- дотримуватися етичних, міжкультурних та правових норм інформаційної взаємодії;
- дотримуватися правил безпечної роботи з комп'ютерними пристроями.

Реалізація мети й завдань навчального предмета здійснюється за змістовими лініями: «Інформація. Дії з інформацією», «Комп'ютерні пристрої для здійснення дій з інформацією», «Об'єкт. Властивості об'єкта», «Створення інформаційних моделей. Змінення готових. Використання», «Алгоритми».

Схожу мету й завдання бачимо в програмі Р. Шияна.

Метою інформатичної освітньої галузі для загальної середньої освіти є формування в учня/учениці здатності до розв'язання проблем із використанням цифрових пристроїв, інформаційно-комунікаційних технологій та критичного мислення для розвитку, творчого самовираження, власного та суспільного добробуту; безпечна та відповідальна діяльність в інформаційному суспільстві.

Відповідно до окресленої мети головними завданнями інформатичної освітньої галузі в початковій школі є:

- формування відповідальної позиції цифрового громадянина, навичок безпечного й етичного користування цифровими пристроями та мережами;
- формування початкових умінь розрізняти інформацію різних видів та працювати з нею за допомогою цифрових пристроїв чи без них;
- формування початкових умінь визначати, знаходити та зберігати інформацію, необхідну для розв'язання життєвих проблем (навчання, гри тощо), за допомогою цифрових пристроїв, мереж та без них, самостійно та під час групової взаємодії; розрізняти правдиву й неправдиву інформацію різних видів;
- налагодження комунікації за допомогою цифрових пристроїв та мереж для спільної творчості, співпраці, навчання, гри;
- формування початкових умінь створювати електронні тексти (зображення, відео, звуки, програми тощо) за допомогою цифрових пристроїв;
- формування вмінь презентувати себе, власну творчість, ідеї, створені продукти та інші результати індивідуальної та групової діяльності за допомогою цифрових пристроїв.

Реалізація поставленої мети та завдань у початковій школі відбувається за змістовими лініями: «Я у світі інформації (Дані. Інформація. Моделі)», «Моя цифрова творчість», «Комунікація та співпраця», «Я і цифрові пристрої», «Відповідальність та безпека в інформаційному суспільстві».

Змістова лінія «Алгоритми» спрямована на розвиток розуміння поняття виконавця, його середовища, команди, системи команд виконавця алгоритму, основних алгоритмічних структур, зокрема, слідування, розгалуження та повторення;

умінь виконувати готові алгоритми, а також складати прості алгоритми для виконавців, які працюють у певному зрозумілому для відповідної вікової категорії середовищі, використовуючи просту систему їхніх команд; навичок шукати помилки в послідовності команд, аналізувати зміст завдань на складання алгоритму для виконавців; уміння розв'язувати задачі з повсякденного життя, застосовуючи алгоритмічний підхід; уміння планувати послідовність дій для досягнення мети, передбачати можливі наслідки.

Оцінювання якості підготовки здобувачів освіти з предмета здійснюється в таких аспектах:

- 1) рівень володіння теоретичними знаннями;
- 2) здатність до застосування вивченого матеріалу в практичній діяльності;
- 3) свідоме та відповідальне ставлення до етичних, міжкультурних та правових норм інформаційної взаємодії;
- 4) уміння співпрацювати;
- 5) використання матеріалу з повсякденного життя, навчальних предметів;
- 6) свідоме знання правил безпечної праці.

Проаналізуємо тему «Алгоритми» в 3, 4 і 5-х класах.

3 клас

Команди і виконавці, алгоритми, способи подання алгоритму.

Запис лінійних алгоритмів.

Створення зображень за власними алгоритмами.

Знаходження та виправлення помилок в алгоритмах.

Логічні висловлювання.

4 клас

Середовище виконання алгоритму.

Алгоритми з розгалуженням, складання алгоритмів з повторенням.

Створення програмованих проектів, зокрема анімаційних історій.

Ігри та стратегії перемоги.

5 клас

Різні модельні програми (див. рис. 1)

Інформатична освітня галузь

Інформатика

- Модельна навчальна програма. «Інформатика. 5-6 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Морзе Н. В., Барна О. В.).
- Модельна навчальна програма. «Інформатика. 5-6 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Ривкінд Й. Я., Лисенко Т. І., Чернікова Л. А., Шакотько В. В.).
- Модельна навчальна програма. «Інформатика. 5-6 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пасічник О. В., Чернікова Л. А.).
- Модельна навчальна програма. «Інформатика. 5-6 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Завадський І. О., Коршунова О. В., Лапінський В. В.).
- Модельна навчальна програма «Інформатика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Радченко С. С., Боровцова Є. В.).

Рис. 1. Модельні програми різних авторів для 5-6 класів

В одній із програм маємо таке:

алгоритмічний підхід полягає в поданні способів виконання операцій над об'єктами у вигляді алгоритмів. Це сприятиме розвитку в учнів алгоритмічного мислення, ознаками якого є вміння поділяти задачі на підзадачі, чітко формулювати правила виконання окремих операцій та визначати їх послідовність, враховуючи можливості виконавців.

Тема «Алгоритми та програми».

Команди і виконавці.

Система команд виконавця.

Алгоритми. Різні способи подання алгоритмів.

Алгоритми і програми.

Середовища проектування.

Візуальні середовища проектування.

Лінійні алгоритми і програми.

Алгоритми і програми з циклами з лічильником.

Висловлювання.

Істинні та хибні висловлювання.

Алгоритми і програми з розгалуженнями.

Тестування алгоритмів і програм.

Отже, бачимо, що наступність у змісті програм закладена. Усе інше залежить від педагогів та реалізації програм.

Щоб забезпечити наступність і неперервність між початковою й базовою загальною середньою освітою на прикладі лише однієї теми «Алгоритми», важливо вдало вибрати середовища й мови програмування в 5 класі. У початковій школі, як правило, учителі використовують середовище Scratch. Це чудове середовище й дуже

гарно підходить для вивчення в 3-4 класах. Багато авторських колективів це ж середовище пропонують і в 5 класі. З однієї сторони, це дає змогу забезпечити наступність, з іншої сторони – учні з 5 класу мають звикати до середовищ, які є основою до подальшого вивчення алгоритмізації і програмування. Такий досвід уже є в багатьох школах області. Наприклад, у СЗОШ І-ІІІ ст. № 5 м. Кам'янця-Подільського практикують не перший рік вивчення мови програмування Python, у якій плавний перехід від Scratch до Python забезпечує графічний модуль «Черепашка». Є школи, які з 5 класу використовували мови C#, C++ з відповідними середовищами виконання алгоритмів. Універсального рецепта запропонувати не можливо. Усе залежить від багатьох факторів, таких як:

1. Якість вивчення теми в 3-4 класах.
2. Рівень фахової підготовки вчителя початкових класів із питань алгоритмізації.
3. Рівень методичної підготовки вчителя інформатики, якщо такий викладав у початковій школі.
4. Стан матеріальної бази закладу освіти й наявної комп'ютерної техніки в учнів.
5. Рівень фахової підготовки з питань алгоритмізації вчителя 5-9 класів тощо.

Список використаних джерел та літератури:

1. Програми НУШ у початковій школі. Електронні ресурси:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Savchenko.pdf>
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Shiyana.pdf>
2. Модельні програми НУШ. 5 клас. Електронні ресурси:
<https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/informatychna-osvitnia-haluz/>
<https://drive.google.com/file/d/1tmA53rTR7bsQLtduONUKceE18wkLFzRZ/view>

Теслик Алла,
методист науково-методичного центру
організації наукової роботи та
моніторингових досліджень
Хмельницького ОІШПО

Нормативно-правове забезпечення внутрішнього шкільного моніторингу якості освіти

Право на освіту сьогодні є одним з основних і невіддільних конституційних прав громадян України. Однією з фундаментальних особливостей сучасної державної

освітньої політики в Україні є забезпечення рівного доступу до якісної освіти. Безперечно, якість освіти є пріоритетним напрямом державної стратегії розвитку освіти, оскільки вона формує суспільство, визначає особливості державної політики у сфері освіти, впливає на трансформаційні процеси в соціумі тощо.

На сьогодні в Україні є політична воля щодо впровадження та розвитку процесів, що стосуються якості освіти, є сформована певна законодавча база, яка постійно розвивається та вдосконалюється. Але варто зауважити, що важливе значення при визначенні якості освіти посідають моніторингові дослідження, у тому числі і внутрішній шкільний моніторинг [3, с. 351].

Моніторинг як система збору, обробки, зберігання та поширення інформації про освітню систему або її окремі елементи орієнтована на інформаційне забезпечення управління, є потужним чинником підвищення якості освіти та виступає сьогодні одним із пріоритетних аспектів розвитку системи управління освітою в Україні. Моніторинг забезпечує інформаційну стабільність, запобігає дефіциту інформації під час підготовки рекомендацій і прийняття управлінських рішень, підвищує їх обґрунтованість.

Модернізація системи державного управління освітою насамперед передбачає впровадження платформи вимірювання та оцінювання результатів діяльності освітньої галузі, створюючи систему моніторингу якості освіти. Якісна освіта розглядається сьогодні як один з індикаторів високої якості життя, інструмент соціальної та культурної злагоди й економічного розвитку. Міжнародне співтовариство сьогодні схвильоване питанням якісної освіти з проекцією на набуття молодим поколінням ключових компетентностей, його успішне входження в сучасне суспільство [4, с. 124].

Якісний рівень освіти забезпечується у світі з допомогою відповідних механізмів, тобто моніторингу, який розуміється як система збирання, опрацювання та розповсюдження інформації про діяльність освітньої системи, що забезпечує безперервне відстеження її стану і прогноз розвитку. Отже, моніторинг треба розглядати як ефективний засіб отримання інформації про функціонування освітньої системи та її компонентів. В умовах кардинальної модернізації національної освіти це є надзвичайно важливим, оскільки дає змогу вчасно усунути можливі прорахунки та розробити стратегію подальшого розвитку освіти.

Законодавчою основою моніторингу якості освіти в сучасній школі є:

- Закон України «Про освіту»;
- Закон України «Про повну загальну середню освіту»;
- Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.01.2020 № 54 «Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти».

Закон України «Про освіту» визначає, що система зовнішнього забезпечення якості освіти може вміщувати моніторинг якості освіти. Моніторинг якості освіти – це система послідовних і систематичних заходів, що здійснюються з метою виявлення

та відстеження тенденцій у розвитку якості освіти в країні, на окремих територіях, у закладах освіти (інших суб'єктах освітньої діяльності), встановлення відповідності фактичних результатів освітньої діяльності її заявленим цілям, а також оцінювання ступеня, напряму і причин відхилень від цілей. Моніторинг якості освіти може бути внутрішній та зовнішній. Внутрішній моніторинг якості освіти проводиться закладами освіти (іншими суб'єктами освітньої діяльності).

Зовнішній моніторинг якості освіти може проводитися будь-якими органами, підприємствами, установами, організаціями, іншими юридичними особами, що здійснюють незалежне оцінювання якості освіти та освітньої діяльності. Участь закладів освіти (інших суб'єктів освітньої діяльності) та учасників освітнього процесу в зовнішньому моніторингу якості освіти є добровільною, крім випадків, встановлених законодавством (ст. 48). Порядок, види та форми проведення моніторингу якості освіти затверджуються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки (ст. 64) [1].

Законом України «Про повну загальну середню освіту» передбачено право керівника закладу освіти звертатися до центрального органу виконавчої влади із забезпечення якості освіти із заявою щодо проведення позапланового інституційного аудиту, зовнішнього моніторингу якості освіти та/або громадської акредитації закладу, крім керівника таким правом теж наділена педагогічна рада закладу освіти [2].

Важливим сьогодні є документ, у якому висвітлено механізм підготовки та проведення моніторингу якості освіти, – наказ Міністерства освіти і науки України від 16.01.2020 № 54 «Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти». Порядок містить такі розділи:

- Загальні положення.
- Суб'єкти, які беруть участь у підготовці та проведенні моніторингу.
- Види моніторингу.
- Процедура підготовки та проведення моніторингу.
- Участь у моніторингу.
- Результати моніторингу.
- Фінансування моніторингу [6].

Вказаний документ має велике значення, оскільки деталізує порядок та механізми підготовки та проведення моніторингу якості освіти як зовнішнього, так і внутрішнього, дає можливість закладам освіти забезпечувати якісну освіту, а відтак і забезпечувати розвиток держави. Упровадження внутрішнього шкільного моніторингу освітніх систем дасть змогу психологізувати педагогічну діяльність учителя, навчально-виховний процес, що підніме професійний рівень педагогічних колективів, підвищить рівень якості шкільної освіти. Результати педагогічного моніторингу дадуть змогу висвітлити позиції керівництва щодо управління в навчальному закладі, виявити мікроклімат учнівського, учительського, батьківського

колективів, надаючи тим самим можливість адміністрації школи, управлінням/департаментам освіти аналізувати свої дії, відповідно планувати педагогічну діяльність [6, с. 58].

Проаналізувавши вищезазначені нормативно-правові акти, можна зробити висновок, що сьогодні в Україні вже створено законодавчу основу, що стосується проведення моніторингу якості освіти та внутрішнього шкільного моніторингу якості освіти зокрема. На сучасному етапі в нашій державі також уже накопичено певний досвід нормативного врегулювання відносин щодо моніторингових досліджень, проте цей процес потребує постійного вдосконалення законодавчої бази, вирішення викликів сьогодення. На нашу думку, законодавча база у сфері моніторингових досліджень має бути дієвою, несуперечливою, відповідати вимогам часу, динамічним суспільним процесам, які відбуваються в Україні та у світі, а також містити чіткий механізм (порядок) реалізації моніторингових досліджень у закладах освіти, який буде зрозумілим для адміністрації закладу освіти та комфортним для педагогічних працівників.

Важливим також є той факт, що нормативно-правова база проведення моніторингових досліджень якості освіти має розглядати комплексно питання моніторингових досліджень – розпочинаючи від загальнодержавного, регіонального та закінчуючи рівнем окремого навчального закладу. Це дасть змогу представити цілісну картину стану та напрямів розвитку національної освіти в контексті її якості.

Нагальним завданням сьогодні має стати пошук нових, відкритих і демократичних моделей управління якістю освітньої галузі, удосконалення законодавчої бази внутрішнього шкільного моніторингу якості освіти. Ця діяльність є органічною складовою орієнтації освіти, спрямованої не на відтворення, а на розвиток. У зв'язку з цим необхідно всебічно досліджувати основні засади впровадження моніторингової системи в теоретико-методологічному і практичному сенсах із метою виявлення позитиву та можливих недоліків цього процесу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
3. Крисюк С. Державно-громадське управління освітою // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: Матеріали наук.-практ. конф. / За ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. К.: Вид-во УАДУ, 2001. Т. 3. С. 350-353.
4. Мітягіна С. С. Моніторингові та соціологічні дослідження в регіональній системі післядипломної педагогічної освіти / Мітягіна С. С. // Післядипломна педагогічна освіта в умовах децентралізації та модернізації: регіональний аспект: монографія / За заг. ред. В. Є. Береки. Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2017. С. 124.

5. Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи: Посібник / Кол. авт.: О. Локшина, Т. Лукіна, О. Ляшенко, О. Савченко та ін. / За заг. ред. О. І. Локшиної. К.: К.І.С., 2004. 128 с.

6. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.01.2020 № 54 «Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0154-20#Text>

Романишина Людмила,
завідувач кафедри педагогіки
Хмельницької гуманітарно-
педагогічної академії
доктор педагогічних наук, професор,

Тичинська Н.,
студентка
Хмельницької гуманітарно-
педагогічної академії

Формування готовності майбутніх учителів початкової школи до розв'язання конфліктних ситуацій

У тезах відображено теоретичні основи формування готовності майбутніх учителів початкової школи до розв'язання конфліктних ситуацій. Проаналізовано сучасні вітчизняні дидактичні підходи феномена «конфліктна ситуація» в професійній діяльності педагога, змістова характеристика й типологія конфліктів. Обґрунтовано зміст конфліктологічної компетентності вчителя початкової школи в психолого-педагогічній літературі.

Ключові слова: *конфлікт, конфліктні ситуації, конфліктологічна компетентність, професійна діяльність, майбутній учитель початкових класів.*

Вступ. Важливою рисою для кожної людини є вміння вирішувати конфлікти й запобігати їх виникненню. Середовище професійної діяльності, у якому доводиться працювати педагогу, має високий рівень конфліктогенності, її основною причиною є психологічні особливості суб'єктів педагогічної взаємодії. Адже вчитель початкової школи обов'язково матиме справу з різноманітними складними ситуаціями педагогічної взаємодії, тому підготовка до ефективного виходу з них виступає пріоритетним завданням вищої школи.

Виклад основного матеріалу.

- «Конфлікт (*лат. conflictus – зіткнення*) – процес різкого зіткнення, загострення протилежно направлених цілей, інтересів, позицій, думок або поглядів опонентів чи суб'єктів взаємодії; сприйнята несумісність дій або цілей; серйозне непорозуміння, суперечка» [13].

- Поняття конфліктологічна компетентність В. Зазикін трактує як когнітивно-регуляторну підсистему професійно значущої сторони особистості, яка охоплює відповідні спеціальні знання та вміння [5].

- У науковій літературі трапляються також поняття конфліктної компетентності (Б. Хасан) як уміння людини розібратися, наскільки точно в конфлікті представлені саме ті суперечності, які можуть і мають бути конструктивно вирішені, або ж як уміння утримувати наявні суперечності (зіткнення) у продуктивній конфліктній формі, що сприяє її конструктивному розв'язанню [14].

- Варто зауважити, що складність навчання педагога, набуття конфліктологічної компетентності полягає й у тому, що професійне знання має формуватися водночас на всіх рівнях: методологічному, теоретичному, методичному, технологічному. Це потребує розвинутого професійного мислення, здатності добирати, аналізувати й синтезувати здобуті знання в досягненні педагогічної мети, уявляти технологію їх застосування [12].

- У науковій літературі відображено одностайність думки, що саме на педагога покладено відповідальність за протікання та вирішення конфліктів у шкільному колективі. Процес їх вирішення передбачає аналіз самого конфлікту та його врегулювання, а також систему дій, які спрямовані забезпечити успіх реалізації означеного процесу [7].

- Однак швидкість набуття конфліктологічної компетентності не регламентується лише накопиченням професійних і конфліктологічних знань. Є індивідуальні передумови успішної навчально-виховної діяльності, стимулятори професійного зростання – здібності [12].

- Конфлікт виникає не одразу, початком його буває інцидент, непорозуміння, коли ще немає відкритого протистояння, наявні лише невдоволення, нестриманість студентів. Але це не можна обходити увагою, оскільки нерідко студенти трактують таку ситуацію як конфлікт. Якщо викладач не усвідомить цього і вчасно не внесе коректив у ситуацію, вона може набути деструктивного характеру. Належно продумані, делікатні превентивні дії знімають напругу, відкривають простір для позитивних емоцій. Часто ефективним буває компроміс, взаємний аналіз ситуації [6].

- У структурі педагогічної готовності О. Мороз виділив такі компоненти: мотиваційний (професійні мотиви); орієнтаційний (знання про особливості й умови професійної діяльності); операційний (володіння необхідними знаннями, вміннями, способами і прийомами діяльності); вольовий (самоконтроль, самоуправління); оцінний (самооцінка своєї професійної підготовленості) [4].

- На основі узагальнення психолого-педагогічних досліджень і практики підготовки майбутніх учителів О. Дубасенюк обґрунтована структура готовності до педагогічної діяльності, яка вміщує такі компоненти: цільовий, мотиваційний, когнітивний (змістовий), діяльнісно-практичний та оцінно-результативний [4].

- Конфлікти необхідно вирішувати. Бо невирішений конфлікт може викликати накопичення негативних емоцій у сторін конфлікту. Якщо всі будуть удавати, що конфлікту немає, – він не вирішиться. Кожна з його сторін буде відчувати негативні емоції (сум, роздратування, злість тощо). Це однозначно зіпсує стосунки [1].

- Браніцька Т. підкреслює необхідність цілісності в конфліктологічній культурі фахівців професійно-особистісної здатності конструктивно управляти конфліктами та їхніх особистісних характеристик – особистісно-діяльнісної, когнітивної, емоційно-вольової, здатності до рефлексії та внутрішньої потреби до саморегуляції, удосконалення своєї професійної «Я-концепції», використання досвіду конфліктологічної діяльності [2].

- Умовами професійного розвитку педагогів у процесі підвищення кваліфікації є:

- діагностика професійної компетентності педагогів;
- забезпечення диференційованого підходу до підвищення кваліфікації педагогічних працівників;
- впровадження інноваційних технологій навчання;
- оновлення змісту освітніх програм;
- впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі;
- забезпечення практичної спрямованості курсів підвищення кваліфікації;
- залучення педагогів-новаторів до навчального процесу;
- організація зворотного зв'язку [3].

- Процес готовності до педагогічної діяльності Л. Коваль розглядає як частину професійної підготовки майбутнього вчителя, інтегральне, багатоаспектне утворення, яке вміщує низку компонентів, адекватних вимогам, умовам та змісту педагогічної діяльності [10].

- Конфлікти між дітьми, як правило, пов'язані з емоційно-особистісним ставленням школярів до однокласників, їхніх вчинків. При цьому протистояння може бути відкритим (суперечка, сварка тощо) та прихованим (дії нишком, маскуванню істинних намірів тощо), а також спонтанним та навмисним, заздалегідь спланованим або просто спровокованим. Найчастіше дитячі конфлікти позбавлені доцільності, однак і вони можуть грати позитивну роль, наприклад, сприяти засвоєнню дитиною норм конструктивної взаємодії з однолітками [9].

- На думку деяких науковців, кількість конфліктів між учнями залежить від того, наскільки успішно проходять процеси адаптації дитини до школи, від

особливостей її соціалізації, характеру сімейних відносин, від сформованих у неї моральних цінностей [8].

• Результати аналізу наукової літератури та практичного досвіду дають підстави визначити провідні завдання підготовки до розв'язання конфліктних ситуацій у шкільному колективі:

– спрямованість майбутнього вчителя на успішну антиконфліктну діяльність, яка за своєю суттю передбачає конструктив, креативність, коректність, толерантність, гуманність взаємодії та комунікації;

– формування значущих професійно-педагогічних якостей особистості вчителя;

– формування в майбутнього вчителя системи конфліктологічних знань і умінь у галузі методології, теорії, методики і практики успішного вирішення конфліктів у шкільному колективі;

– формування діагностичних та прогностичних умінь щодо означеної проблеми;

– становлення педагогічної позиції та основ індивідуального педагогічного стилю поведінки майбутнього вчителя в педагогічному конфлікті;

– розвиток культури педагогічного мислення майбутнього вчителя [11].

Висновки. Отже, важливим аспектом професійної підготовки майбутніх учителів є формування їхньої готовності до розв'язання конфліктних ситуацій. Потребують повнішого розкриття особливості діяльності суб'єктів щодо вирішення конфліктних ситуацій; шляхи максимальної активізації учнів як суб'єктів навчально-виховного процесу; форми й методи виходу з конфлікту, які ґрунтуються на гуманних стосунках педагогів і учнів. Як засвідчують дослідження науковців, ефективність підготовки молодих фахівців залежить від сукупності адекватних принципів, функціональної спрямованості навчання, методів, прийомів, засобів та організаційно-педагогічних умов, за яких буде організоване навчання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Андрєєнкова В. Л. Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе. Базові навички медіації однолітків: навч.-метод. посібн. Київ: ФОП Нічога С. О., 2020. 200 с.
2. Браніцька Т. Р. Теоретичні і методичні засади формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій у вищих навчальних закладах: автореф. дис. доктора пед. наук. / Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2019. 34 с.
3. Вітюк В. В. Готовність педагогів до змін в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа». Педагогічний пошук. 2017. № 2 (94). С. 3-6.
4. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 38-40.
5. Зазикін В. Г. Психологічна реальність конфліктів / В. Г. Зазикін, Ю. В. Оболонський. М.: Психотерапія, 2013. С. 78-121.
6. Зданевич Л. В. Виникнення конфліктних ситуацій у взаємовідносинах між батьками і дітьми як одна з причин дезадаптації школярів молодшого шкільного віку. Впровадження сучасних

технологій в процесі забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти: зб. наук. праць. Хмельницький: ХГПА, 2019. С. 57-61.

7. Кайдалова Л. Г., Альохіна Н. В., Шварп Н. В. Удосконалення конфліктологічної компетентності викладачів вищої школи в системі підвищення кваліфікації. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки : реалії та перспективи. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 68. С. 102-107.

8. Качмар О., Крицак О. Попередження і вирішення конфліктів у молодшому шкільному віці. Гірська школа Українських Карпат. 2018. №. 19. С. 123-127.

9. Клименських М. В. Педагогічні конфлікти у шкільництві. Урал, Федерал, ун-т. Екатеринбург: Вид-во Урал. ун-ту, 2015. 76 с.

10. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку початкової освіти: монографія. [2-ге вид., перероб. і допов.]. Донецьк: ЛАНДОН – XXI, 2012. 343 с. (ukr).

11. Левкович А. Конфліктологічна компетентність майбутнього вчителя початкової школи: теоретичний аналіз. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки. 2015. № 1. С. 46-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnup_2015_1_11 (дата звернення: 19.04.2021).

12. Основи педагогічної майстерності. Занина Л. В. URL: <http://gpa.cfuv.ru/courses/os-ped-mast/Doc9F.pdf> (дата звернення: 13.06.2021).

13. Психологія конфлікту : словник. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/24905/83.pdf> (дата звернення: 19.04.2021).

14. Хасан Б. І. Конфліктні конструкції у педагогічній роботі та індивідуальний прогрес учня. 2010. С. 34-65.

Фрига Інна,

методист науково-методичного центру
організації наукової роботи
та моніторингових досліджень
Хмельницького ОППО,
кандидат педагогічних наук

Моніторинг як інструмент визначення якості освіти

Аналізуючи наукову літературу, розкрито питання моніторингу якості освіти. Обґрунтовано зв'язок між моніторингом і підвищенням ефективності освітнього процесу.

Ключові слова: моніторинг, якість освіти, освітній процес, інструмент.

Проблема якості освіти є досить актуальною на сьогодні. Моніторинг якості освіти як наукове дослідження надає об'єктивну інформацію про дійсний стан освіти, проблеми, перспективи розвитку. Проблема якості освіти є загальнодержавною, регіональною та локальною для кожного загальноосвітнього навчального закладу.

Підвищення ефективності навчально-виховного процесу як у загальноосвітніх школах, так і у вищих навчальних закладах є однією з найбільш актуальних проблем

сьогодення. Різні аспекти цієї проблеми досліджувалися вітчизняними вченими (І. Зязюн, В. Кравець, С. Максименко, Н. Ничкало, Л. Романишина, В. Семиченко, А. Степанюк, Г. Терещук, В. Чайка та ін).

Тлумачення самого терміну «моніторинг» доволі відрізняється. Термін «моніторинг» у перекладі означає контроль, нагляд, спостереження. Моніторинг застосовувався для позначення цілеспрямованих спостережень за елементами навколишнього природного середовища в просторі й часі. Моніторинг – це постійний контроль за будь-яким процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату або початковим прогнозам.

Необхідно зазначити те, що моніторинг у сфері освіти розглядається як інструмент управління якістю освіти: загальною середньою, на різних рівнях управління; інформаційна система; процедура збору даних про об'єкт [2, с. 16].

Що стосується використання поняття моніторингу в освіті, то серед учених немає єдиної думки.

В Енциклопедії освіти моніторинг в освіті визначається як спеціальна система збору, обробки, зберігання й поширення інформації про стан освіти, прогнозування на підставі об'єктивних даних динаміки й основних тенденцій її розвитку та розроблення науково-обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень стосовно підвищення ефективності функціонування освітньої галузі [1, с. 519].

Учений О. Ляшенко вважає, що моніторинг усе більше набуває статусу дослідження, а не емпіричного збору інформації про властивості та характеристики освітньої системи [4].

Крім терміну «моніторинг» у науковій літературі зустрічається термін «педагогічний моніторинг», який, на думку вчених, означає цілеспрямоване, спеціально організоване, безперервне спостереження за функціонуванням і розвитком освітнього процесу та його окремих елементів з метою своєчасного прийняття адекватних управлінських рішень на основі аналізу отриманої інформації та педагогічного контролю [5].

Моніторингові дослідження у сфері освіти проводяться з різною метою залежно від об'єкта оцінювання, рівня проведення дослідження й рівня узагальнення результатів. Об'єктами моніторингу в освіті можуть бути:

- система освіти (професійна, вища, загальна середня, національна або загальнодержавна, регіональна, муніципальна, інституційна або локальна);
- результати навчальної діяльності;
- характеристики учасників освітнього процесу (соціальний захист, задоволеність освітніми послугами, стан здоров'я, умови життя й навчання, готовність до здійснення певної діяльності тощо);
- відносини споживачів освітніх послуг з освітнім середовищем (оточуючим соціумом);

- процеси функціонування й розвитку освітніх систем та управління ними;
- компоненти освітнього процесу: умови й засоби реалізації (матеріально-технічні, кадрові, санітарно-гігієнічні, нормативно-правові, фінансові, навчально-методичні умови тощо);
- організація (мережі освітніх установ, контингент і його диференціація за різними ознаками, режим роботи, розклад навчальних занять тощо);
- наслідки (результати запровадження освітніх реформ, змін навчальних програм і освітніх стандартів тощо) [3, с. 54-55].

Моніторинг потребує систематичності й послідовності дослідження проблеми, якість результатів залежить від якості технології та інструментарію для оцінювання, з його допомогою можна з'ясувати подальший розвиток об'єкта.

Моніторинг може розглядатися і як система, і як процес. Це поняття є ширшим, ніж такі поняття, як контроль, оцінка, спостереження.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що моніторинг – це дослідницький процес, що вимагає постійного і стандартизованого спостереження за різними аспектами надання освітніх послуг; аналізу отриманої інформації для виявлення змін і попередження виникнення негативних явищ; регулярного оцінювання та прогнозування подальшого розвитку системи вищої освіти, прийняття управлінських рішень.

Список використаних джерел та літератури:

1. Енциклопедія освіти Академія пед. наук України / головний редактор В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Лукіна Т. О. Державне управління якістю загальної середньої освіти в Україні : монографія / Т. О. Лукіна. К.: Вид-во НАДУ, 2004. 298 с.
3. Організаційно-методичне забезпечення моніторингових досліджень якості загальної середньої освіти : монографія / за ред. Ляшенка О. І. К.: Педагогічна думка, 2011. 160 с.
4. Хохлова С. В. Моніторинг качества школьного образования: автореф. дисс. на соиск. научн. степени канд. педагогических наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Хохлова Светлана Викторовна. Тюмень, 2003. 240 с.
5. Шимків І. В. Моніторинг якості освіти в школах Німеччини другої половини ХХ століття: дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Шимків Інна Василівна. Тернопіль, 2008. 281 с.

Харченко Алла,
старший викладач кафедри
теорії та методик
початкової та дошкільної освіти
Хмельницького ОШПО

Дошкільна та початкова освіти: вектор наступності в умовах сьогодення

У статті розкривається роль наступності у взаємодії дошкільної й початкової ланок системи освіти, яка зорієнтована на підготовку дитини до умов шкільного навчання та є опорою на рівень її досягнень, з яким вона прийшла до школи, в умовах реформування дошкільної та початкової освіти. Висвітлено структуру «Базового компонента дошкільної освіти», «Державного стандарту початкової освіти» та головні принципи освітнього процесу, визначено ключові життєві компетентності. На сьогодні питання здійснення наступності між дошкільною та початковою ланками загальної освіти набули в педагогічній науці і практиці особливої актуальності, зміст якої полягає в тому, що нове, змінюючи старе, зберігає в собі його елементи.

Ключові слова: *наступність, компетентності, дошкільний заклад, школа, дошкільний та молодший шкільний вік, учитель, вихователь, стандарти.*

Система неперервної освіти повинна носити державно-суспільний характер та забезпечувати насамперед наступність концепцій, стандартів освіти та освітніх програм. Реформа освіти в Україні започаткована ухваленням Концепції «Нова українська школа», що визначає ідеологію змін в освіті, базові тенденції її модернізації. Засади, які покладено в основу Державного стандарту початкової школи [2, с. 26]: компетентнісний підхід, діяльнісний підхід, особистісно орієнтоване навчання, інтегровано-предметне навчання, є наступністю Державного стандарту дошкільної освіти [1, с. 27], що орієнтований на запити суспільства щодо якості освіти, окреслює питання розвитку дитини дошкільного віку, спрямовує розробку та оновлення програм для ЗДО, визначає вимоги та орієнтири щодо програм професійної підготовки.

Педагоги детально опрацьовують ці документи з метою подальшого вироблення перспектив діяльності. Реалізуючи цей виклик, в основу здійснення наступності покладаються ключові позиції: формування життєвих компетентностей, реалізація ідей педагогіки партнерства, впровадження принципу дитиноцентризму, наскрізний процес виховання, мотивування до якісної педагогічної діяльності.

Наступність та взаємодія утворюють простір для реалізації в педагогічному процесі закладу дошкільної освіти й початкової школи єдиної, динамічної та

перспективної системи, спрямованої на безкризовий розвиток дітей у новій для них соціальній ситуації – шкільному навчанні.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу констатувати, що наступність між дошкільною та початковою освітою передбачає збільшення в процесі навчання обсягу понять і способів дій, забезпечує подолання суперечностей, що виникають унаслідок характерних для кожного з цих етапів особливостей і специфічних ознак [4, с. 11]. Під поняттям наступності А. Богуш вважає, що це обізнаність класоводів з програмами й методиками навчання і виховання дітей у дошкільному навчальному закладі освіти, результатами розвиненості, навченості й вихованості дітей за всіма розділами програми і врахування їх у подальшій роботі початкової школи [3, с. 24].

Досліджуючи питання впровадження принципу наступності в діяльності перших ланок системи безперервної освіти, науковці А. Богуш та О. Савченко визначають такі її напрями:

- науково-теоретичний – наукове обґрунтування, розроблення та реалізація концепції діяльності, спрямованої на розвиток дитини;
- освітній – здійснення ступеневої освіти, починаючи з дошкільного закладу, забезпечення наступності стандартів, програм, навчальних планів дошкільного закладу і школи, їх узгодження та оптимізація;
- дослідницько-практичний – апробація авторських розробок, нових форм і методів роботи з дітьми в освітньому процесі дошкільного закладу та школи;
- організаційно-управлінський – організація і планування роботи закладу дошкільної освіти й закладу загальної середньої освіти, координація діяльності всіх ланок освітніх закладів [3, с. 25].

Принципи побудови дошкільної та початкової освіти в умовах реформування загальної середньої освіти в рамках Концепції Нової української школи мають багато спільного. Сухомлинський В. зазначав, що «Школа не повинна вносити різкого перелому в життя дітей. Нехай, ставши учнем, дитина продовжує робити сьогодні те, що робила вчора. Нехай нове з'являється в її житті поступово й не приголомшує лавиною вражень» [7, с. 145].

Відповідно до основних ідей Концепції Нової української школи та положень Державних стандарту освіти з метою забезпечення наступності змісту та уникнення його дублювання в освітніх програмах дошкільної й початкової освіти особлива увага акцентується на розвивальну і виховну складові освітнього процесу, надання пріоритету соціалізації, моральному вихованню, формуванню мотивів пізнавальної діяльності тощо [7, с. 2].

В основу Державних стандартів дошкільної та початкової освіти покладена єдина теоретико-методологічна основа – системно-діяльнісний підхід, який передбачає:

- виховання й розвиток якостей особистості, що відповідають вимогам інформаційного суспільства, інноваційної економіки;
- формування готовності до саморозвитку та безперервної освіти;
- активну навчально-пізнавальну діяльність;
- побудову освітнього процесу з урахуванням індивідуальних вікових, психологічних і фізіологічних особливостей дитини.

Суть наступності між закладом дошкільної освіти та початковою школою лежить в основі сучасних освітніх стандартів. Найважливішим завданням педагогів є створення умов для формування пізнавальних мотивів навчання, а не формування значного багажу знань, з якими дитина повинна прийти із закладу дошкільної освіти до школи. Метою освоєння освітньої програми дошкільної освіти є становлення інтеграційних якостей особистості, таких як – ініціативність, креативність, а найголовніше, готовність вчитися протягом усього свого життя. Вони формуються з дитинства й надалі є фундаментом для універсальних навчальних дій молодшого школяра.

Відповідно до Державних освітніх стандартів напрямами для здійснення наступності дошкільної та початкової загальної освіти є:

- стан здоров'я та фізичний розвиток дитини;
- рівень розвитку його пізнавальної активності як необхідного компонента навчальної діяльності;
- розумові та моральні здібності;
- розвиток комунікативних умінь, тобто вміння спілкуватися з дорослими й однолітками;
- формування й розвиток основ духовно-моральної культури, особистісний і інтелектуальний розвиток;
- процес успішної соціалізації дитини;
- розвиток творчих здібностей, ініціативи, самовдосконалення;
- збереження і зміцнення здоров'я.

Наступність дошкільної й початкової освіти – це врахування того рівня розвитку дитини, з яким вона прийшла з дошкільного закладу до школи, опора на нього. Вона забезпечує органічне, природне продовження розвитку, виховання та навчання, започатковані в дошкільному віці. У закладі дошкільної освіти наступність повинна виявлятися не тільки в підготовці дитини до школи, а й у забезпеченні її загального психічного розвитку, а з боку школи – передбачати продовження загального психічного розвитку дитини на основі максимального використання того позитивного, що дитина набула в дошкільному віці.

Реалізація принципів перспективності й наступності в закладах дошкільної та початкової освіти полягає в забезпеченні єдності, взаємозалежності та узгодженості мети, змісту, форм і методів організації освітнього процесу: учителі початкових класів мають бути добре обізнаними з *освітніми програмами, методами і прийомами*

розвитку, навчання, виховання дітей старшого дошкільного віку, які застосовуються в закладах дошкільної освіти; вихователі старших груп мають бути ознайомлені з освітніми програмами й технологіями навчання початкової школи. Це необхідно, щоб уникнути ситуацій форсування або, навпаки, штучного уповільнення природного темпу розвитку дітей. Крім того, змістовий і технологічний складові освітнього процесу в ЗДО та початковій школі доцільно узгоджувати з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей.

Наступність у роботі ЗДО та початкової школи – це не тільки традиційна наступність у змісті, методах, формах і прийомах, це насамперед бачення та реалізація наступності в лініях, основних аспектах розвитку особистості дошкільника та молодшого школяра. Вона забезпечує збалансованість, гармонійність та виваженість у педагогічних підходах вихователя та вчителя. У цьому разі створюються сприятливі умови для успішної самореалізації дитини, що передбачає не лише усвідомлення нею своїх пізнавальних, мотиваційних, діяльнісних особливостей, а й активну їх реалізацію.

Компетентності, які мають бути усталені на етапі дошкільної освіти, формуються в дитини дошкільного віку в різних видах діяльності за освітніми напрямками:

- «Особистість дитини».
- «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі».
- «Дитина в природному довкіллі».
- «Гра дитини».
- «Дитина в соціумі».
- «Мовлення дитини».
- «Дитина у світі мистецтва».

Ці компетентності мають продовження в початковій школі через освітні галузі:

- «Мовно-літературна».
- «Математична».
- «Природничка».
- «Технологічна».
- «Інформатична».
- «Соціальна».
- «Здоров'язбережувальна».
- «Громадянська».
- «Історична».
- «Мистецька».
- «Фізкультурна».

Провідні види діяльності дітей старшого дошкільного віку мають бути збережені і змістовно доповнені в молодшому шкільному віці, зокрема в НУШ. Серед провідних напрямів розвитку старших дошкільників – спілкування, гра, рух, пізнання,

господарсько-побутова діяльність, художньо-естетичний розвиток (конструювання, малювання, аплікація, ліплення, спів, слухання музики, хореографія, театралізація). Збереження провідних напрямів розвитку сприятиме поступовому переходу до процесу навчання як до нового виду діяльності в першому (адаптаційно-ігровому) періоді початкової освіти. Водночас метою цієї діяльності має бути: розвиток різних видів активності дітей, постійна творча самореалізація, формування нових компетентностей. Основою розвитку ключових компетентностей дітей у початковій школі є базові якості особистості, набуті в дошкільному віці. До останніх належать: допитливість, спостережливість, самостійність, ініціативність, відповідальність, чуйність, довільність, креативність, міжособистісна позитивна комунікація та інші. У період від п'яти до шести (семи) років у дітей відбуваються цілісні зміни особистості, під час ігрової діяльності формуються початкові компетентності, які сприяють переходу до нового етапу розвитку в інших соціальних ситуаціях. Головним завданням для старшого дошкільного віку є формування та розвиток особистісних якостей дитини.

Дієвим засобом забезпечення наступності й перспективності дошкільної й початкової освіти є реалізація діяльнісного підходу через введення в освітній процес різних видів дитячої діяльності творчого характеру (ігор, технічного й художнього моделювання тощо); насичення освітнього простору практико-орієнтованими ситуаціями, наближеними до реального життя. Такі ситуації, що відповідають потребам дітей у практичних діях, сприятимуть максимальній активізації пізнавальних інтересів і формуванню почуття відповідальності за найближче оточення (ділянка школи, рослини на ділянці, у групі/класі, уміння цінувати речі). Ефективними також є організація систематичних спостережень, пошуково-дослідницька діяльність, використовуючи розвивальне середовище групи [7, с. 4].

В освітньому процесі як дошкільного закладу, так і початкової школи провідним є спілкування дорослого з дітьми у формі діалогу. При цьому завдання дорослого – визнавати право дитини на ініціативні висловлювання, аргументоване обстоювання своїх пропозицій, право на помилку, що сприятиме розвитку в дитини активності, ініціативності, почуття власної гідності й самоповаги. Забезпечення дитині можливості взаємодії та взаємообміну досвідом з однолітками й дорослими сприятиме формуванню в неї, на основі наявного досвіду, уміння виявляти ініціативу, творчість, фантазію, відповідальність [7, с. 4].

Щодо форм організації та методів навчання дотримання наступності передбачає:

- відмову від регламентованого навчання в ЗДО (статичних поз на заняттях, розташування столів і процедуру відповіді за типовим шкільним зразком);
- забезпечення рухової активності дітей у НУШ на уроках фізкультури, перервах, а також у процесі позакласної роботи;

- використання різноманітних форм навчання, що охоплюють специфічні види діяльності на інтегративній основі;
- використання в ЗДО циклічності і проєктної організації змісту навчання, що створює умови для використання самими дітьми наявного в них досвіду;
- дотримання взаємозв'язку занять (фронтальних, групових) з повсякденним життям дітей, самостійною діяльністю (ігровою, художньою, конструктивною тощо);
- створення розвивального предметного середовища як у дошкільному закладі, так і в початковій школі, функціонально моделюючого змісту дитячої діяльності;
- використання методів, що активізують мислення, уяву, пошукову діяльність дітей, тобто містять елементи проблемності в навчанні, дивергентні задачі, задачі відкритого типу, що мають варіанти «правильних» рішень.

Запровадження окреслених вимог забезпечує створення сприятливої для фізичного, інтелектуального, емоційного розвитку дітей атмосфери як у дошкільному закладі, так і в початковій школі.

Однак, крім послідовного забезпечення наступності, важливе значення має постійний контакт між учителями початкової школи та вихователями закладів дошкільної освіти. Адже саме на педагогів-дошкільників покладаються завдання, пов'язані з:

- формуванням психологічної готовності дитини до школи (мотивація, емоційно-вольова сфера, навички рефлексії, пізнавальні інтереси, реальні уявлення про соціальне життя, школу, індивідуальна відповідальність, права, вимоги, обов'язки тощо);
- забезпеченням гармонійного співвідношення в дітей старшого дошкільного віку фізіологічної сформованості організму, фізичної підготовки, загального особистісного розвитку;
- сприянням усвідомлення дорослими (педагоги, батьки) і самими дошкільниками логічного зв'язку різних етапів у розвитку дитини й людини загалом, внеском у цей процес дошкільного й початкового шкільного етапів;
- полегшенням адаптації дитини до шкільного навчання через усвідомлення нею в дошкільний період особливостей навчальної діяльності (реалії, переваги, труднощі, суперечності), специфіки життєдіяльності в умовах школи тощо.

Отже, кардинальні зміни освітнього простору України створюють нову ситуацію щодо реалізації принципу наступності. Наскільки успішно дві перших ланки освіти зможуть відреагувати на сучасні виклики, настільки швидко відбудуться позитивні зміни відповідно до вимог часу, потреб суспільства, кожної дитини.

Список використаних джерел та літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 р. No 33 «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти» (Державного стандарту дошкільної освіти).

2. Державний стандарт початкової освіти (Затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87).
3. Богуш А. Дошкільна і початкова ланки освіти – сходи наступності / А. Богуш // Збірник наукових праць. 2017. № 28. С. 23-26.
4. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. К.: ТОВ «Видавничий дім “Плеяди”», 2017. 206 с.
5. Калмикова Л. Перспективність і наступність у навчанні мови й розвитку мовлення дітей дошкільного й молодшого шкільного віку: психолінгвістичний і лінгвометодичний виміри / Л. Калмикова. К.: ВД «Слово», 2017.
6. Ковшар О. Теоретико-методичні засади організації передшкільної освіти дітей п'яти років : монографія / О. Ковшар. Кривий Ріг, 2015.
7. Левицька І. Нові виклики наступності дошкільної і початкової освіти: оцінюємо, розмірковуємо, упроваджуємо. Житомир, 2018. С. 55-59.
8. Лист МОН України від 19.04.2018 № 1/9-249 «Щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти».

Шпак Тетяна,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
спеціальності 073 «Менеджмент»
Хмельницької гуманітарно-
педагогічної академії

Управлінська культура керівника навчального закладу як чинник ефективної передумови реформи освіти

Управлінська культура – це різновид професійної культури, який складається з політичної, правової, адміністративної, менеджерської, організаційної, соціально-психологічної, інформаційної, комунікативної та економічної культур і є інтегральним утворенням щодо системи знань і вмінь, особистісних якостей, мотивів і цінностей, які реалізуються під час управління [4, с. 88].

Сучасному керівнику навчального закладу необхідно постійно стежити за змінами, що відбуваються в суспільстві, орієнтуватися в методах управління, впроваджувати власні ідеї та професійно керувати. Своєчасне вивчення та впровадження наукових досягнень – це не тільки підвищення компетенції керівника, а успіх усього закладу. Розвиток культури завжди впливає на тенденції та принципи освіти, тому важливо навчитися орієнтуватися в таких змінах і успішно ними керувати. Очевидно, що ефективне управління навчальним закладом вимагає високого рівня управлінської культури керівника [8, с. 96].

Багатозначність самого поняття «культура» знаходить відображення в неоднозначності тлумачення змісту різних її словосполучень, у тому числі «управлінська культура керівника», «культура управлінської діяльності», «культура

управління». У «Тезаурусе менеджера» [2] наведено одне з небагатьох визначень «культури управління» як комплексної, узагальнюючої характеристики управлінської праці, яка відображає її якісні риси та особливості. Якщо виходити з визначення поняття «культура» в словнику С. Ожегова як найвищого рівня будь-чого, то культура управлінської діяльності – це високий якісний рівень організації управлінської діяльності. У цьому розумінні вказане поняття близьке за значенням до таких як професійна майстерність, професійна компетентність. Так, В. Шепель культуру управлінської діяльності розглядає через поняття культури спілкування, культури поведінки, а показником управлінської культури – стиль управління [6].

На думку Г. Єльнікової, поняття «культура управлінської праці» охоплює такі різновиди культури як: загальна, або загальнолюдська культура, культура політична, правова, естетична, педагогічна з її багатьма відтінками залежно від типу і специфіки навчального закладу [3].

Управлінська культура становить собою складне системне динамічне утворення, що виражає сукупність, взаємодію та взаємовплив її ціннісно-мотиваційного, емоційно-вольового, когнітивного, менеджерського, праксеологічного, контрольно-оцінювального та суб'єктного складових. Рівень розвиненості цих складових відображає функціональну надійність управлінської культури конкретного керівника та адекватно забезпечує виконання поставлених перед ним управлінських завдань.

Зміст управлінської культури виявляється в таких основних характеристиках:

- стилі управлінської діяльності керівника та інших суб'єктів управлінської діяльності в організації;

- цілях, цінностях і традиціях в управлінській діяльності суб'єктів управління;

- раціональній організації управлінської діяльності всіх суб'єктів управління в організації: чіткість, узгодженість, послідовність та дотримання службових і морально-етичних норм міжсуб'єктної взаємодії; організаційній культурі в установі (закладі);

- автоматизації та інформатизації процесу управління в організації; особистій поведінці, почутті міри, психологічному такті і відповідальності членів колективу організації;

- методиці проведення різноманітних нарад та їхній управлінській ефективності;

- загальному позитивному морально-психологічному кліматі в організації та управлінських структурах [1].

Формування управлінської культури майбутніх керівників дошкільної освіти відбувається на початковому (спеціалітет) і завершальному (магістратура) рівнях університетської освіти, кожний із яких вміщує три взаємопов'язані етапи: пропедевтично-прогнозувальний; курсовий; рефлексивно-корекційний. Реалізація цих етапів здійснюється на засадах упровадження технології педагогічного

менеджменту, який на кожному з означених етапів навчання набуває специфічного змісту [4].

Вважаємо, що спеціальна підготовка керівного складу освіти є проблемою важливою та актуальною сьогодні. Керівники навчальних закладів, працівники органів управління освітою здебільшого не мають відповідної професійної підготовки до управління. Як правило, вони є висококваліфікованими фахівцями з різних учительських спеціальностей. Тому витoki проблеми невідповідності реального рівня управлінської культури керівників навчальних закладів необхідному для ефективного управління криються саме у відсутності професійної освіти.

Отже, управлінська культура керівника навчального закладу – це різновид професійної культури, властивість особистості, складне динамічне утворення та міра і спосіб творчої самореалізації керівника навчального закладу, а, отже, її рівень потрібно постійно підвищувати та збагачувати відповідно до соціальних запитів до управлінської діяльності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бойко І. І. Професійна компетентність керівника закладу освіти як складова його професійної культури / І. І. Бойко. К., 2008. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/peddysk/2009_5/bojko.pdf
2. Вудкок М. Раскрепощённый менеджер. Для руководителя-практика. Пер. с англ. / М. Вудкок, Д. Френсис. М.: Дело, 1991. 320 с.
3. Єльнікова Г. В. Культура управлінської праці керівника загальноосвітнього навчального закладу / Г. В. Єльнікова // Управління школою, 2004. № 35 (83). С. 2.
4. Королюк С. В. Управлінська культура керівника школи / С. В. Королюк // Постметодика, 2003. № 5-6. С. 85-88.
5. Крамчанін В. М. Управлінська культура керівників закладів освіти як психолого-педагогічний феномен / В. М. Крамчанін [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp11/1/Kramchanin.pdf
6. Крокинская О. Н. Профессиональное мышление в контексте профессиональной культуры / О. Н. Крокинская // Социально-педагогические и психологические проблемы общей и профессиональной культуры учителя. СПб., 1992. С. 3-9.

Басистюк Валентина,
учитель початкових класів
Пироговецького ліцею
Хмельницької міської ради

Взаємозв'язок між початковою та базовою загальною середньою освітою як передумова ефективного навчання

Стаття присвячена вивченню взаємозв'язку між початковою та базовою середньою освітою як передумови ефективного навчання. Проаналізовано наступність у навчанні. Описані деякі способи впровадження в практичну діяльність принципу наступності в навчанні між початковою та середньою ланками освіти.

Ключові слова: *взаємозв'язок, початкова освіта, базова загальна освіта, передумова ефективного навчання, наступність у навчанні.*

Проблема наступності між початковою та середньою ланками освіти залишається актуальною та такою, яка потребує подальшого дослідження та розв'язання. Відповідно до чинного законодавства та нормативно-правових документів саме наступність є однією з обов'язкових умов здійснення неперервності здобуття освіти, яка певною мірою має забезпечити єдність, взаємозв'язок та узгодженість мети, змісту, методів, форм навчання й виховання з урахуванням вікових особливостей дітей на суміжних шаблях освіти.

Проблему наступності й перспективності в освіті та навчанні досліджували ще з давніх часів (А. Дистервег, Я. Коменський, Й. Песталоцці, С. Русова, К. Ушинський тощо), і в наш час вона привертає увагу методистів (А. Богуш, М. Вашуленко, М. Львов, Г. Люблінська, М. Пентилюк, К. Плиско, Л. Федоренко, Т. Чижова та ін.).

Учені В. Давидов, І. Гарамова, О. Уланова, О. Рейпольська вважають, що наступність полягає в збереженні зв'язку між побудовою навчальних предметів у початковій ланці освіти та тими життєвими знаннями, які набуті дитиною під час перебування в дошкільному закладі.

Вітчизняні педагоги К. Ушинський, С. Русова, В. Сухомлинський доводили, що принцип наступності повинен охоплювати всі сфери навчання та виховання дітей, реалізуючись через відповідні умови [12].

Головною метою роботи є розкриття сутності наступності між початковою та середньою освітою, а також визначення умов для успішного розв'язання цієї проблеми.

Наступність у педагогіці – це дидактичне правило, що передбачає засвоєння учнем понять у їхньому логічному зв'язку та взаємозалежності. У Національній доктрині розвитку освіти, законах України «Про дошкільну освіту» і «Про загальну середню освіту» зазначається, що наступність у роботі всіх ланок освітньої системи –

необхідна умова неперервної освіти, яка повною мірою має забезпечувати єдність, взаємозв'язок мети, змісту, методів і форм навчання, виховання та розвитку дитини з урахуванням вікових особливостей. Основні принципи освіти в Україні передбачають єдність системи освіти і спадкоємність усіх типів навчальних закладів, що забезпечують можливість переходу від нижчих ступенів освіти до вищих.

Відповідно до законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту» та інших нормативно-правових документів загальна середня освіта спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості через навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, послідовності, інтегрованості, єдності навчання і виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості.

Ключовими словами в цих документах, які розкривають принцип наступності та безперервності освіти, є системність, інтегрованість, єдність навчання і виховання [2].

Незважаючи на законодавчі документи, які вимагають дотримання принципу наступності в навчанні між початковою та середньою ланками освіти, у більшості шкіл проводиться недостатня системна робота по його забезпеченню. Чимало наукових досліджень було проведено з приводу розробки алгоритму успішної адаптації учнів п'ятикласників, але проблема залишається актуальною.

Посилена увага до наступності в навчанні не випадкова, адже дослідження, проведені Ю. К. Бабанським, виявили явище стійкого зниження успішності школярів у молодшому підлітковому та ранньому юнацькому віці. У свій час В. О. Сухомлинський, порівнюючи результати навчання за рік у початковій школі і в 5-7-х класах, виявив семикратне збільшення незадовільних оцінок і п'ятикратне зменшення кількості відмінників. Нині в школах України лише 28 % п'ятикласників зберігають таку саму високу успішність навчання, як і по закінченню початкової школи [12].

На думку І. Перережко, проблема наступності в навчанні – це проблема забезпечення комфортних умов для якісно нового етапу розвитку дитини та розкриття її потенціалу. Принцип наступності в навчанні означає погодженість і взаємозв'язок усіх шаблів навчально-виховного процесу. Реалізація принципу наступності гарантує цілісність і єдність освітнього процесу [8]. Наступність забезпечує поступовий перехід до нового вікового періоду, поєднання щойно здобутого дитиною досвіду з попереднім.

Для глибшого розуміння важливості проблеми наступності варто пригадати таких учених, як Я. Коменський і Й.-Г. Песталоцці, які надавали проблемі наступності в навчанні неабиякого значення. У книзі «Велика дидактика» Я. Коменський звертав увагу на те, що із самого початку треба дати дитині основи загальної освіти, розподілити навчальний матеріал так, щоб наступні заняття не

вносили нічого нового, а забезпечували лише деякий розвиток здобутих знань більш детально. Він вважав, що все, що відбувається в природі, має свої ступені, і кожний із цих окремих ступенів потребує для себе певного часу, поступовості, незмінного порядку. Уся сукупність навчальних занять, на думку науковця, повинна бути старанно поділена так, щоби попереднє завжди відкривало дорогу наступному, а наступне має спиратися на попереднє [4].

Класики педагогічної науки XIX та XX століть К. Ушинський, С. Русова, В. Сухомлинський та ін. доводили, що принцип наступності повинен охоплювати всі сфери навчання та виховання дітей, реалізуючись через відповідні умови. Значення наступності в навчанні та вихованні дітей К. Ушинський визначав як встановлення зв'язку між методами та змістом навчання в дошкільній і шкільній ланках освіти, новими й раніше здобутими знаннями. Суть сказаного можна простежити на прикладі навчання дітей початковій лічбі, запропонованого К. Ушинським, який радив під час навчання не треба поспішати, а йти далі не інакше, як цілком опанувавши попереднє, ніколи не залишати його без постійного застосування на практиці [13].

Сучасні науковці розуміють наступність як систему цілеспрямованих та різноманітних психолого-педагогічних дій, як інструмент, що дає змогу проникнути до суті дидактико-методичних проблем, досліджувати та керувати багатостороннім процесом навчання. Учені вважають, що наступність може бути досягнута завдяки відповідності способу навчання віковим особливостям дітей. Адже тільки послідовне здійснення наступності надає навчанню перспективний характер, під час якого навчальний матеріал розглядається не ізольовано від подальшого його детальнішого вивчення в школі, але з обов'язковим глибоким орієнтуванням на наступне навчання.

Для вирішення завдань наступності в навчанні учнів 4-х класів необхідно дотримуватися таких вимог:

- ретельно вивчати та виконувати вимоги Державного стандарту та навчальної програми, інших нормативних документів стосовно організації роботи в початковій школі;
- стежити за якісним засвоєнням навчального матеріалу, не допускаючи розподілу його на «важливий» і «неважливий»;
- організовувати системне повторення, ретельно виконувати аналіз типових помилок та вчасно робити корекцію знань учнів.

У період адаптації молодших школярів до нових умов навчання в 5-му класі, керівникам навчальних закладів, учителям, батькам необхідно:

- враховувати індивідуальні та психологічні особливості здобувачів освіти;
- постійно спиратися на попередні знання, уміння та навички й на основі зазначеного забезпечувати їх удосконалення, осмислення вже на новому, вищому рівні;
- створювати освітньо-дидактичні ситуації, у яких дитина почувала б себе невимушено, комфортно, не боялася розкривати світ власних емоцій;

- здійснювати обов'язкову підготовку здобувачів освіти до засвоєння нових навчальних компетентностей;
- забезпечити систему оптимальних вимог до знань і поведінки учнів, їхніх моральних якостей, форм і методів роботи з ними на всіх етапах навчання;
- забезпечити систему взаємозв'язків у змісті, формах і методах педагогічного процесу, оптимальне співвідношення та зв'язок між окремими етапами навчального процесу;
- упроваджувати засоби стимулювання та заохочення до пізнавальної діяльності;
- формувати навички самоконтролю й самооцінки;
- з кожним роком збільшувати обсяг матеріалу й темп навчання, давати додаткові завдання сильним учням, у класі виконувати складніші завдання, а додому задавати легші;
- пояснити батькам четвертокласників, що їхня надмірна допомога у вирішенні домашніх завдань шкодить інтелектуальному розвитку їхньої дитини, варто давати завдання, що контролюють ступінь самостійності здобувачів освіти у виконанні домашніх завдань;
- використовувати форми та методи організації занять, що вимагають від кожного учня активної й усвідомленої участі (у т. ч. парної, групової роботи, інтерактивних методів навчання тощо);
- створення вчителями-предметниками спільно з учителями початкової школи словника-програми поступового ознайомлення дітей з науковою лексикою, проведення окремих уроків у початковій школі разом з учителем середніх класів;
- пропонувати на уроках обчислення ланцюжків, удома (під керівництвом батьків) – спеціальні вправи на тренування уваги й пам'яті.

Теоретичний аналіз проблеми наступності дає підстави стверджувати, що вона має важливе значення в організації освітнього процесу в початковій освіті та є умовою неперервного розвитку особистості на різних вікових етапах. Наступність – багатомірне, багатоаспектне педагогічне явище, яке розглядають, по-перше, як закономірність психічного і фізичного розвитку дитини; по-друге, як умову реалізації безперервної освіти; по-третє, як принцип навчання й виховання. Окрім цього, наступність може тлумачитися як один із компонентів теоретичних засад освітніх систем, як концептуальний підхід до вирішення освітніх завдань тощо [8].

Отже, наступність як педагогічний феномен має складну структуру. У ній можна виділити провідні напрями – наступність у навчанні й вихованні та їхні складові: наступність у змісті, методах, формах, засобах, а також у педагогічних вимогах і умовах. Зміст є провідним чинником у навчанні дітей, який насамперед залежить від рівня розвитку науки, техніки, виробництва, культури та водночас виконує низку функцій: навчальну, виховну, соціальну, стимулювальну, розвивальну, мотивувальну та інші. Для дотримання принципу наступності зміст потрібно

конструювати з урахуванням такої вимоги: кожен рівень має готуватися попереднім і слугувати основою для наступного; вибудовувати зміст освіти знизу вгору, а не навпаки, зазнаючи впливу навчальних програм інших рівнів освіти.

Наступність потрібно розглядати як один з основоположних принципів неперервної освіти, завданням якої є забезпечення цілісного розвитку особистості в навчанні дітей на перших трьох ланках системи неперервної освіти. Таке розв'язання поставленого завдання дасть змогу розв'язати проблему наступності між дошкільною, початковою та середньою ланками освіти на сучасному рівні.

Пріоритетною метою освіти в сучасній школі стає створення умов для розвитку особистості дитини, тих її якостей, які необхідні для життя в умовах відкритого суспільства (відповідальність, ініціативність, самостійність, здатність до рефлексії і т. д.).

Процес наступності послідовно має продовжуватися між початковою та середньою ланками в школі. Вивченню питання наступності велику увагу приділяють науковці та педагоги-практики. Але результативність упровадження в життя принципу неперервності та наступності в навчанні залежить від злагодженої роботи педагогічних колективів навчальних закладів.

Реалізація наступності передбачає створення і впровадження єдиної, динамічної, перспективної системи конструктивних дій, спільних для управлінців, педагогів і батьків, спрямованих на розвиток, навчання й виховання старших дошкільників і молодших школярів [5], ефективність якої значною мірою залежить від упровадження в освітній процес закладу дошкільної освіти й початкової школи принципово новітніх способів взаємодії і зв'язку змісту, програм, методів і форм організації навчання в закладі дошкільної освіти та на початковому рівні загальної середньої освіти, підготовки педагогів, здатних вирішувати науково-методичні та практичні завдання з інноваційного розвитку дошкільної й початкової освіти, що відповідають реаліям не тільки сьогодення, але й майбутнього, пріоритетом яких буде формування людини нової формації.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що якість освіти оцінює споживач на ринку праці. Тому вона має відповідати його вимогам та очікуванням. Іншими словами, якість – поняття відносне і значною мірою визначається державною політикою та конкуренцією на світових і національних ринках освіти і праці.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. 2011. № 7. С. 1-18.
2. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, N 34, ст. 451. Введено в дію Постановою ВР N 1144-ХІІ (1144-12) від 04.06.91 // ВВР. 1991. N 34. 452 с.
3. Калмикова Л. Сучасні проблеми наступності й перспективності та шляхи їх вирішення // Наступність і перспективність у навчанні й вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного

віку: Матеріали конференції. Переяслав-Хмельницький, 2000. С. 10-15.

4. Коменский Я. А. Великая дидактика / Пер. с лат. СПб., 1893. 326 с.
5. Наступність у навчально-виховній роботі дитячого садка і школи / За ред. 3. Н. Борисової. К., 1985.
6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки.
7. Онушкин В. Г. К критике современных концепций непрерывного образования / В. Г. Онушкин, В. А. Тарасова. Л.: НИИ общего образования взрослых АПН, 1979. 69 с.
8. Перережко І. Проблеми наступності в навчанні / І. Перережко // Початкова освіта. 2006. № 42 (378). С. 7-9.
9. Проблеми наступності і перспективності дошкільної та початкової освіти / Дубяга С. М., Фефілова Т. В., Ткаченко С. В. Режим доступу: http://rmkboguslav.at.ua/Rmk/Seminaru/1_klas/Dop.doc
10. Савченко О. Я. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти // Дошкільне виховання. 2000. № 11. С. 4-5.
11. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. К., 1997.
12. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах. Павлиська середня школа : Розмова з молодим директором школи. Київ: Радянська школа, 1977. Т. 4.
13. Ушинский К. Д. Проблемы педагогики. Москва: Изд-во УРАО, 2002.

Бондарчук Ірина,
учитель початкових класів
Ладигівського навчально-виховного
комплексу «Загальноосвітня школа І-
ІІІ ступенів – дошкільний
навчальний заклад»
відділу освіти виконавчого комітету
Староостропільської сільської ради
Хмельницького району

Початкова й середня школа: на шляху від ізоляції до безперервності

Упродовж усього життя нам (і дорослим, і дітям) доводиться адаптуватися до різних ситуацій. Переступаючи поріг школи, дитина також увесь час адаптується: до дітей, до вчителів, до уроків, до нового режиму дня. Одним зі складних адаптаційних періодів є навчання в 5-му класі.

Перехід із молодшої школи до основної пов'язаний із внесенням змін у динамічні стереотипи спілкування, діяльності, а також зі збереженням окремих компонентів попереднього соціального досвіду.

Адаптація дитини до навчання в середній школі відбувається не одразу. Це досить тривалий процес, пов'язаний зі значним навантаженням на всі системи організму.

Ключові слова: адаптація, наступність, безперервність, модернізація, індивідуальні особливості, інтегровані уроки.

Практичний розвиток системи безперервного навчання підростаючого покоління, що здійснюється в Україні на основі нових дидактичних принципів організації навчання, посилив необхідність вирішення з нових позицій протиріч, що склалися в системі освіти, пошуку нових, більш ефективних психолого-педагогічних підходів, спрямованих на приведення змісту й методів навчання у відповідність до вимог життя. В останнє десятиліття на тлі нерівномірного процесу модернізації освіти особливо чітко простежується дисбаланс, зміщення вимог і істотна наступність між різними етапами системи загальної освіти, передусім початкового й середнього рівнів. Розв'язання цієї проблеми пов'язане з більш чітким визначенням цілей і принципів організації навчання і виховання молодших школярів початкової школи, а також учнів 5-6 класів.

Ефективність розв'язання проблем безперервності цих етапів безпосередньо залежить від успішності подальшого навчання й розвитку нового покоління, його інтеграції в суспільство, що швидко змінюється. Відносна ізоляція індивідуальних зв'язків у системі шкільної освіти склалася історично й наявна вже багато років. Перехід із початкової до середньої школи традиційно вважається однією з найскладніших педагогічних проблем, а період адаптації в 5 класі є одним із найскладніших періодів навчання. Цей період корелює з кінцем дитинства і вступом до підліткового віку. Психологічно це початок кризового періоду: активізуються механізми фізіологічного дозрівання, починається переоцінка моральних цінностей, відбувається зміна провідної діяльності. Для учня кардинально змінюється вся соціальна ситуація навчання й розвитку. Ось як характеризує цей період І. В. Дубровін: «Як показує практика, більшість дітей відчують цей перехід як важливий крок у своєму житті.

Це спостерігається навіть у тих школах і гімназіях, де дітей із самого початку навчають учителі-предметники й де немає видимих змін у житті учнів. Центральне місце займає, по-перше, сам факт закінчення молодшої школи, на чому більш-менш наголошують учителі й батьки, а, по-друге, предметне навчання. Незважаючи на те, що діти вивчали різні предмети раніше, саме під час переходу в середню школу вони починають розуміти й усвідомлювати зв'язок цих предметів із певною галуззю знань. На питання, чи є якісь зміни й чим відрізняється навчання в 5 класі й у початковій школі, п'ятикласники відповідають: «Діти просто вчать рахувати, а ми вивчаємо математику», «Раніше ми просто читали історії про те, що сталося, а тепер вчимося вивчати історію» і т. д. [8. с. 293]. Для більшості дітей перехід до середньої школи є видимим зовнішнім показником їх дорослішання. Як правило, спостерігається зниження інтересу до навчання до кінця початкової школи, певне «розчарування» усталеним навчальним способом початкової та середньої школи. Учні із

задоволенням і з певною гордістю розповідають батькам, молодшим братам, друзям про своє «нове життя». Крім того, певна частина дітей усвідомлює такий перехід, як шанс почати шкільне життя заново, налагодити відносини з учителями. Активно беручи участь у початковому навчальному житті дитини, сім'я, як правило, у цей період різко скорочує свої виховні, контролюючі функції, зокрема, саме в кінці початкової школи перестає супроводжувати дитину до школи і з неї, зменшуючи психологічний супровід дитини. Для багатьох дітей, батьків і вчителів цей період є не тільки радісною й захоплюючою подією, але часто проблемною й навіть критичною.

Часто стан дитини в 5 класі характеризується зниженням успішності в навчанні, інтересом до навчання і його результатами, відволіканням уваги, високим рівнем тривоги, зниженням самооцінки, низькою організованістю, недисциплінованістю, реакціями внутрішнього неприйняття школи, прихованими й очевидними конфліктами з учителями. На думку лікарів, саме цей період навчання часто породжує неврози, дидактогенію (захворювання, викликані тренуванням). Спостереження вчителів за дітьми, спілкування з ними в цей період показують, що вони дуже збентежені, не можуть зрозуміти, як зараз їм потрібно спілкуватися з учителями, які вимоги є обов'язковими для виконання, а які ні. Це ознаки, що свідчать про внутрішнє небажання досить значної кількості дітей прийняти нову ситуацію навчання й зайняти відповідну позицію. На жаль, під час переходу з початкової до середньої школи адаптації дитини приділяється набагато менше уваги, ніж у початковій школі.

Але система освіти в 5 класі ставить перед дитиною не менш складні завдання, ніж у першому: необхідно адаптуватися до організації освітнього процесу, різного стилю педагогічної діяльності вчителів, їхніх особистісних особливостей, самостійної організації освітньої діяльності, коли немає «класної мами» з початкової школи, але є класний керівник, з яким дитина бачиться лише кілька разів на тиждень, як правило, концентрується на вирішенні організаційних питань. Ні класний керівник, ні вчитель-предметник не має можливості цілеспрямовано й систематично займатися адаптацією кожного учня до змінених обставин. Учителі-предметники іноді не мають можливості (або бажання) враховувати індивідуальні особливості учня (темپ діяльності, тип мислення, специфіка сприйняття і т. д.), які впливають (особливо на початку) на якість навчання. Навіть якщо вчитель намагається заглибитися в проблему дитини, а тим більше знайти її ефективне рішення, йому не вистачає не тільки часу, але і спеціальних знань і навичок. Учителі початкової школи дійсно мають таку можливість через свій широкий профіль, що забезпечує більш систематичне спостереження та аналіз індивідуальних особливостей дітей та їх постійний облік протягом усього навчального періоду як на різних уроках, так і в організації самостійної роботи дітей. Головною турботою вчителя-предметника залишається засвоєння учнями знань з їхнього предмета. Тому вчитель середньої школи в оцінці орієнтується найперше на результат своєї діяльності, без урахування індивідуальних особливостей, які могли б до нього привести, тоді як у початкових

класах, як правило, оцінка будується з урахуванням процедурних особливостей досягнення результату. Будь-який учитель розуміє, що інертна, повільна дитина не повинна чути від учителя речення: «У вас не було часу, тому ви цього не зробили». Проте орієнтація вчителя тільки на результат виключає іншу посаду. Тому підхід до оцінки діяльності учня в початковій школі вчителями-предметниками часто ставиться під сумнів як упереджений, «м'який», при цьому забувається, що критерії «об'єктивності» в такому випадку різні.

Нерозуміння відмінностей на різних етапах навчання часто призводить до зміщення позицій учителів, адміністрації школи, напруги у відносинах учителів різних рівнів, до спотворення оцінки якості та ефективності педагогічної роботи, перекладання відповідальності за результати розумового розвитку учнів. Питання безперервності освіти між початковою та середньою школою не є новим. Однак, незважаючи на численні обговорення цієї проблеми, практика її розв'язання ще далека від теорії. Причин такої ситуації, на мою думку, декілька. Традиційно ця проблема була й розглядається як переважно педагогічна. Як правило, її розв'язання розглядається з двох різних позицій. Деякі вчителі вважають, що пріоритет у розв'язанні цієї проблеми повинен належати вчительці початкових класів, оскільки успіх їхньої подальшої освіти буде залежати від рівня підготовки дітей, саме вчитель початкових класів повинен забезпечити послідовний контакт дітей із майбутнім класним керівником, з учителями-предметниками. Інші вважають, що проблему готовності потрібно розв'язувати на середньому рівні, оскільки вчителі середньої школи не враховують особливостей викладання та навчання в початковій школі. Ці позиції, які, по суті, протилежні, не сприяли розв'язанню проблеми протягом десятиліть. Третю позицію – конвергентну – висловлює М. Р. Бітянова [1], відомий фахівець у галузі практичної шкільної психології. Вона вважає, що коріння труднощів цього періоду – у педагогічній практиці, яка породжує різкий стрибок від однієї системи освіти до іншої, у невідповідностях програм, форм навчання, дисциплінарних вимог, стилях спілкування і т. д. і бачить переважно педагогічні шляхи їх усунення через розробку загальних дидактичних і метаметодних вимог до організації освітнього середовища в цей перехідний період. Адже сьогодні досі бракує єдиних вимог до багатьох питань освітньої діяльності між початковою та загальноосвітньою школами. Тому не можна забувати, що діти, які перейшли до 5-го класу, повинні адаптуватися до нових умов діяльності, до індивідуального стилю навчання вчителів, до більш швидкого темпу роботи, до правил виконання нових завдань тощо.

Не секрет, що багато «почестей» і «хороших учнів» початкової школи під час переходу в середню школу змінюють свій статус на нижчий. І це не завжди пов'язано тільки з об'єктивними труднощами в навчанні. Реальні спроби розв'язати проблему наступності з базовою школою здійснюються в декількох напрямках. Ось основні з них. На предметно-контентному рівні це процес стандартизації всієї шкільної освіти,

спрямований на впорядкування навчального процесу й забезпечення значущої безперервності з усіх шкільних предметів на всіх рівнях шкільної освіти, а також розробку наскрізних предметних програм. Розширюється спектр педагогічних технологій у початковій школі [6]. Усе частіше використовуються комбіновані, інтегровані уроки, уроки з міждисциплінарними зв'язками. Комп'ютерні (інформаційні) технології все частіше використовуються в процесі навчання в початковій школі. Використання методу проекту та первинних формах дослідницької діяльності у випускних класах початкової школи також дає позитивні результати в процесі інтеграції учнів до базової школи. Створюється досвід принципово нового підходу до організації освітньої діяльності учнів початкової школи. Розробляються технології колективних форм навчання, усе частіше використовується метод пар змінного складу в практиці вчителів. Отже, В. К. Дяченко переконливо доводить необхідність відмови початкової школи від негативної класно-урочної системи освіти, яка базується на групово-індивідуальному методі та однаковому темпі вивчення навчальних предметів для всіх.

Результат традиційної форми організації освітньої діяльності – 20-30 %, а іноді і 40 % випускників шкіл не вивчають програми навчальних предметів або засвоюють їх на 50 %. Упровадження колективно-групово-пара-індивідуального методу дасть змогу кожному учневі вчитися відповідно до своїх здібностей, у своєму темпі, навчати інших працювати в різних вікових освітніх групах, що створює умови для інтенсивного інтелектуального та соціального розвитку молодших школярів. Усе частіше практикується взаємне відвідування уроків учителів початкових і середніх шкіл, проводяться спільні методичні зустрічі та семінари з цього питання.

Вивчення психологічної готовності до продовження навчання є лише одним з аспектів розв'язання проблеми підготовки дітей до середньої школи. Підготовка дітей до подальшого саморозвитку – складне, багатогранне завдання, що охоплює всі сфери життя дитини. Але в структурі цього завдання визначення психологічної готовності дитини до продовження навчання є базовим і центральним (значущим і важливим). Однак у рамках цього аспекту можна виділити різні підходи. Перший підхід може охопити навчання, спрямоване на формування певного обсягу знань, умінь і навичок, необхідних для продовження навчання молодших школярів. Такий підхід активно представлений у масовій психологічній практиці. На мою думку, проблема психологічної готовності до продовження навчання не обмежується можливістю формування певних знань, навичок, незважаючи на дуже значущу для подальшого навчання в школі дітей. Сама практика педагогічної діяльності показує, що в рамках такого підходу питання безперервності не отримує належного розвитку.

У сучасній педагогічній психології вказане питання пов'язане з критеріальною базою оцінки готовності дітей до навчання на другому етапі шкільної освіти, де відбувається процес створення та підбору діагностичних інструментів, форм і методик профілактики можливих шкільних труднощів, психологічна підтримка

дитини на етапі переходу, шляхи підключення до співпраці вчителів різних рівнів та сімей учнів.

Для запобігання можливих негативних явищ шкільні психологи займаються виявленням потенційної «групи ризику», тобто тих учнів, подальша освіта яких скоріше пов'язана з певними труднощами і яким знадобиться психолого-педагогічна підтримка [9]. Розуміння складного характеру цієї проблеми й розробка теорії та методології практичної психології освіти призвели до прояву такої нової форми співпраці між учителями початкової та середньої школи, шкільними психологами та адміністрацією закладу як консиліум, який збирається з цього питання зазвичай двічі на рік (у квітні та листопаді) [1; 4]. Його метою є створення ефективних умов для інтеграції дітей у систему середньої школи через організацію чіткої взаємодії між учителями початкової школи та вчителями-предметниками. Особлива роль у такій роботі належить психологічній службі школи, силами якої до кінця навчання дітей початкової школи здійснюється комплексна діагностика інтелектуально-особистісної діяльності кожної дитини, яка переходить до 5-го класу. За результатами такої діагностики психолог спільно з учителем початкових класів складає дитині детальну психолого-педагогічну характеристику (карту). Під час консультації обговорюються не тільки індивідуальні та психічні особливості майбутніх п'ятикласників, які вимагають підвищеної уваги в середній школі, а й форми й методи роботи з дітьми цього класу, його специфіка як дитячого колективу; визначаються принципи диференційованого навчання. Восени, на етапі вступу учнів на середній рівень школи, шкільний психолог також діагностує особливості адаптації кожної дитини до нових умов навчання. Результати цієї діагностики, а також результати спостережень учителів-предметників, класних керівників обговорюються на наступній психолого-педагогічній консультації, яка уточнює ефективність раніше використаних заходів і визначає подальші шляхи поліпшення освітнього середовища з урахуванням змінених потреб учнів.

Така форма практичної співпраці різних фахівців шкільної освіти дійсно дає змогу запобігти багатьом педагогічним і психологічним проблемам, ефективно здійснювати профілактику дитячої дезадаптації через упровадження комплексного та інтегративного підходу. Звичайно, шкільна рада й пов'язана з нею діяльність не можуть повністю розв'язати всі аспекти проблеми безперервності, тим більше, що ця нова інноваційна технологія ще не отримала масового поширення, але такі практичні способи її розв'язання, безсумнівно, сприяють прогресу в цьому напрямі, накопиченню досвіду й допомагають дітям, учителям і батькам подолати труднощі перехідного періоду, а також сформулювати більш конкретний запит на продовження психологічних досліджень.

Практична реалізація безперервності перебуває на початку подорожі. Ті способи її вирішення, які описані вище й реалізовані передовими школами, мають хороший потенціал для розвитку. При цьому зрозуміло, що проблема, яку ми

розглядаємо, не внутрішньошкільна, це проблема розвитку освітнього середовища загалом, і її потрібно розв'язувати вже сьогодні в аспекті створення для дитини безперервного освітнього середовища. Серйозна творча співпраця вчених різних галузей людських знань і практиків виховання різних рівнів необхідна для подолання наявних і відтворюваних протиріч, які виступають як уповільнення факторів у процесі особистісного зростання й розвитку дитини, її адаптації й соціалізації в суспільстві.

Список використаних джерел та літератури:

1. <https://nus.org.ua/articles/yak-dopomogty-uchnyam-m-yako-perejty-z-pochatkovoyi-v-serednyu-shkolu-finskyj-dosvid/>
2. <https://dixi.education/continuity-of-education/>
3. <https://sites.google.com/site/uchitelanglvikas2/korisni-poradi/zabezpecennanastupnostimizpocatkovoutaserednoulankamiosviti>
4. http://pervomaysk-school4.edukit.mk.ua/metodichna_robota/sistema_zahodiv_z_realizacii_nastupnosti_pochatkova_shkola-osnovna_shkola/

Власюк Людмила,
заступник директора з навчально-
виховної роботи
Судилківського ліцею
Судилківської сільської ради
Шепетівського району

Проблеми дотримання принципу наступності в процесі формування й розвитку мотивації навчальної діяльності школярів у початковій, середній та старшій школі

Чільне місце у формуванні досвіду інтелектуальної, творчої діяльності, ціннісних орієнтирів, навчанні толерантної, етичної поведінки для взаємопорозуміння і входження дитини в соціум посідає процес спілкування з дорослими й однолітками. Від ефективності й доцільності його педагогічної організації залежить подальша активність дитини, її самоусвідомлення, можливість самовираження. Тому важливого значення у зв'язку з цим набувають принципи наступності, перспективності навчання на всіх ланках освіти.

Ключові слова: наступність, безперервна освіта, мотивація, дидактичний принцип, метод навчання.

Реформаційні процеси, що відбуваються в сучасному освітньому просторі, зумовлюють нагальність розв'язання комплексних соціально-педагогічних завдань, одним із яких є забезпечення наступності між суміжними ланками освіти.

У Законі України «Про освіту» зазначено, що саме наступність є однією з обов'язкових умов для здійснення неперервності процесу здобуття знань, яка певною мірою має забезпечити єдність, взаємозв'язок та узгодженість мети, змісту, методів, форм навчання й виховання з урахуванням вікових особливостей дітей на суміжних ступенях освіти.

У контексті безперервної освіти наступність розглядається як один із її основних принципів, як необхідна умова досягнення неперервності, плановості та інтегративності освітнього процесу. При цьому наступність у системі безперервної освіти розуміється як взаємозв'язок між її суміжними ланками, що забезпечує можливість цілісного розвитку особистості на всіх ступенях її формування.

Функціями дидактичного принципу наступності є:

- взаємозв'язок та узгодженість у змісті, організаційно-методичному забезпеченні навчального процесу на різних етапах і ступенях навчання;
- забезпечення реалізації інших дидактичних принципів – науковості, систематичності, послідовності, доступності;
- встановлення зв'язків між новими та раніше здобутими знаннями як елементами цілісної системи; забезпечує їх подальший розвиток та осмислення на новому, вищому рівні;
- підготовка учнів до оволодіння новими, складнішим знаннями та вміннями в майбутньому;
- налагодження зв'язків між знаннями, які повідомляють на одному уроці й у різних темах курсу, між навчальним матеріалом різних предметів;
- здійснення послідовних зв'язків у роботі окремих класів і шкільних ступенів через застосування таких засобів, як узгодження програм, підручників, навчальних посібників, повторення навчального матеріалу, проведення узагальнюючих уроків, відвідування занять у попередніх класах і т. ін.

Досвід роботи з педагогами дає підстави стверджувати, що вчителі ліцею ставлять за мету формування креативної особистості учня, яка є конкурентноспроможною в життєвому просторі завдяки наступності та єдності змісту, методів, форм навчання й виховання з урахуванням вікових особливостей учнів на суміжних щаблях освіти.

Адміністрація закладу освіти організовує роботу із забезпечення наступності між освітніми ланками без порушення зв'язків у цілях і завданнях, змісті та методах, формах організації навчання та виховання, приділяючи належну увагу вимогам суспільства до якості освіти дітей відповідного віку. Зв'язок між усіма ланками ліцею є двостороннім. Педагоги ліцею добре володіють змістом, завданнями, принципами й методами навчання. Достатньо обізнані з нормативно-правовими документами, які

регулюють роботу закладу. Це допомагає їм правильно добирати методи і прийоми роботи.

Аналіз довідкової літератури з проблемного питання констатує той факт, що процес формування внутрішньої мотивації починається з початкових класів. Тому майбутнє ставлення дитини до навчання цілком залежить від того, наскільки вчителі початкових класів спонукають дитину навчатися не примусово, а з радістю.

Аналіз відвіданих уроків, заходів та бесід із педагогами є доказом того, що зміст освіти й організація освітньо-виховного процесу в початковій ланці й основній школі Судилківського ліцею збагачені такими формами роботи, які спрямовані на всебічний розвиток особистості школяра з урахуванням його природних задатків. Учителі модернізували навчальний процес так, щоб забезпечити його пошуковий та дослідницький характер через упровадження інноваційних технологій і різноманітних інтерактивних форм і методів навчання. За таких умов навчальна праця дитини стала активною, цікавою, результативною. Педагоги активно використовують ігрову, проектну технологію, методи критичного мислення тощо.

Взаємозв'язок педагогів ліцею, які працюють у різних освітніх ланках, здійснюється на інформаційному (семінари-практикуми з обговорення програм і планів навчально-виховної роботи) і на діяльнісному (обмін методиками, досвідом організації навчальної діяльності здобувачів освіти, взаємне консультування) рівнях.

Є також практика взаємовідвідування учнями суміжних ланок свят та виховних заходів.

Відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти головна мета основної школи – розвиток пізнавальної, інтелектуальної активності, спрямованої на формування самоосвітніх умінь і навичок учнів та самореалізації, продовження навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії.

Саме тому допрофільна підготовка Судилківського ліцею забезпечує наступність між основною та старшою ланками, закладає інформаційні та психолого-педагогічні основи для успішного профільного навчання учня і створює передумови для життєвого і професійного самовизначення.

Згідно з Концепцією допрофільна підготовка здійснюється у 8-9-х класах із метою професійної орієнтації учнів, сприяння у виборі ними напряму профільного навчання в старшій школі.

Аналіз шкільної документації доводить, що в Судилківському ліцеї основними формами допрофільної підготовки є поглиблене вивчення окремих навчальних предметів, заняття в наукових товариствах учнів, конкурс-захист науково-дослідницьких робіт у Малій академії наук, участь у предметних олімпіадах, співбесіди в кабінетах профорієнтації. Поглиблене вивчення предметів здійснюється за спеціальними програмами й підручниками.

Крім того, діють курси за вибором, що сприяють вибору учнями їх подальшого навчального профілю й розвитку відповідних предметних компетентностей через

формування цінностей і ставлень, поглиблення й розширення теоретичних і прикладних знань, формування вмінь і навичок, набуття досвіду пізнавальної і творчої діяльності, розкриття й розвитку задатків і здібностей.

Діяльність педагогів ліцею спрямована на надання учням допомоги в раціональному виборі майбутнього навчального профілю, створення сприятливих умов для самовизначення й самореалізації, подальшого профільного навчання. Так, здобувачами освіти 10-11 класів Судилківського ліцею обрано філологічний та суспільно-гуманітарний профілі.

Більшість педагогів нашого закладу забезпечують високу науковість викладання свого предмета, інтегрують освітньо-виховний процес.

Учителі-словесники, учителі іноземної мови, природничо-математичного циклу, історії в повному обсязі використовують внутрішньопредметні та міжпредметні зв'язки, пов'язують викладання свого предмета з оточенням, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості, чим сприяють розвитку в учнів внутрішньої мотивації, інтересу, зацікавленості навчальною дисципліною і, як наслідок, забезпечують свідоме ставлення до навчання.

Учителі-предметники ставлять завдання, які можна розв'язати, отримавши інформацію з Інтернету, чим спонукають дітей до пошукових видів діяльності. Учні з ентузіазмом користуються комп'ютерною мережею ліцею, вчать збирати інформацію, аналізувати, узагальнювати, використовувати досягнення інформаційних технологій у процесі написання рефератів, пошуково-дослідницьких робіт.

Для забезпечення наступності в процесі формування й розвитку мотивації навчальної діяльності школярів на суміжних ступенях освіти педагоги ліцею дотримуються таких дидактичних принципів, які створюють умови для ефективності реалізації наступності в змістовому та організаційному напрямках:

- враховують індивідуально-психологічні особливості школярів;
- створюють освітньо-дидактичні ситуації, у яких учень відчуває себе невимушено, комфортно, не боїться розкривати світ власних емоцій;
- впроваджують засоби стимулювання та заохочення школярів до пізнавальної діяльності;
- забезпечують систему взаємозв'язків у змісті та формах педагогічного процесу, оптимальне співвідношення і зв'язок між окремими етапами навчально-виховного процесу;
- постійно опираються на попередні знання, уміння й навички, забезпечують їх удосконалення, осмислення на новому, вищому рівні та підготовку школярів до засвоєння нових знань, умінь і навичок;
- забезпечують систему оптимальних вимог до знань і поведінки учнів, їхніх моральних якостей, форм і методів роботи з ними на всіх етапах навчання;

– забезпечують поступальність, відносно рівномірно-висхідного характеру розгортання педагогічного процесу;

– розвивають рефлексивні вміння учнів дивитися на себе «з боку», формувати та вдосконалювати навички самоконтролю й самооцінки;

– аналізують причини неуспішного адаптаційного періоду й запроваджують способи, спрямовані на подолання труднощів у навчанні учнів на наступному етапі навчання.

Серед результативних способів практичного забезпечення наступності в закладі освіти можна назвати:

– підсилення соціальної ролі проблеми наступності у кваліфікаційній підготовці вчителів через розкриття сутності та практичного значення наступності як принципу освіти, регулятора в організації навчального процесу на різних етапах педагогічної діяльності;

– втілення теоретичних розробок і педагогічних досягнень у практику;

– врахування надбань педагогічного досвіду вчителів із проблеми наступності;

– проектування й організація змістового компонента педагогічної діяльності на основі гуманістичного підходу до організації навчального процесу;

– підсилення мотиваційної сторони навчальної діяльності, яка є підґрунтям активізації пізнавальної сфери дитини, розвитку творчості, ініціативи та інтересу до здобування знань;

– забезпечення цілісності неперервного характеру системи освіти через вирішення протиріч, які виникають у процесі навчання на суміжних ступенях освіти;

– розроблення засобів освітньо-педагогічного управління на суміжних ступенях освіти;

– проведення діагностико-корекційної роботи із запобігання труднощам у навчальному процесі на суміжних ступенях освіти;

– створення навчального середовища, яке б сприяло самореалізації та самоствердженню кожної дитини, формуванню системності знань, усвідомленому оволодінню досвідом, становленню стійких пізнавальних інтересів.

Отже, можна зробити висновок, що вчителі ліцею перебувають у постійному пошуку, реалізують на уроках один із найважливіших принципів навчання – опору на життєвий досвід як на джерело знань, який спрямований на розвиток особистості дитини і є одним із головних чинників підвищення мотивації учнів до навчання, та дотримуються принципу наступності в процесі формування й розвитку мотивації навчальної діяльності школярів у початковій школі, школі II ступеня та старшій профільній школі.

Незважаючи на те, що проблема дотримання принципу наступності в процесі формування й розвитку мотивації навчальної діяльності школярів у початковій школі, школі II ступеня та старшій профільній школі знаходиться на постійному контролі, усе ж таки багато питань залишаються невирішеними. Практика показує, що учні

можуть добре оволодіти теоретичними знаннями, але відчують значні труднощі в діяльності, що вимагає використання цих знань для розв'язання конкретних життєвих завдань або проблемних ситуацій.

Причиною цього є недостатні знання з психології дитини, небажання творчо підходити до освітнього процесу, нездатність учнів справитися зі збільшеним обсягом домашніх завдань.

Нові умови висувають вищі вимоги до розвитку мислення, пам'яті, уваги, до особистісного розвитку, а також ступеня сформованості навчальних знань. Коли вчитель ставить перед учнями навчальні завдання, він повинен знати, наскільки сформовані в них пізнавальні процеси. Дослідження вказують на те, що високий рівень розвитку пізнавальних процесів є запорукою успішного навчання, яке формує в дитини позитивну самооцінку та впевненість. Тому в роботі всього педагогічного колективу великого значення набуває цілеспрямована й системна діяльність із розвитку в учнів мотивації, пізнавальних процесів, згуртованість колективу, діяльність на пізнання самого себе, на формування навичок взаємодії в колективі, на більш інтенсивну роботу на уроці.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://nus.org.ua>
2. Закон України «Про освіту». URL: <https://osvita.ua/legislation/law/2232/>
3. Концепція НУШ. URL: <http://zakinppo.org.ua/kabineti/kabinet-doshkilnoi-pochatkovoi-ta-inkluzivnoi-osviti/pochatkova-osvita/358-nova-ukrainska-shkola/normativna-baza/normativna-baza-mon/4468-koncepcija-novoi-ukrainskoi-shkoli-onovleno>
4. Проблеми наступності і перспективності дошкільної та початкової освіти // Дубяга С. М., Фефілова Т. В., Ткаченко С. В. Режим доступу: http://rmkboguslav.at.ua/Rmk/Seminaru/1_klas/Dop.doc

Габрик Юлія,
учитель української мови та літератури,
англійської мови Орининського ліцею
Орининської сільської ради

Неперервність і наступність у навчанні як передумова забезпечення якості освіти

У статті розглянуто теоретичні аспекти проблеми наступності між початковою та базовою освітою. Указано актуальні проблеми, які необхідно розв'язати для забезпечення наступності в навчанні української мови на різних ланках здобуття освіти: початковій та основній школі.

Ключові слова: *початкова освіта, базова освіта, принцип неперервності та наступності, комунікативна компетентність, освітня діяльність, розвиток особистості.*

Наступність є спільним законом розвитку суспільства. Як правило, цей закон полягає в поступальному русі кожного нового ступеня розвитку суспільної свідомості, безпосередньо вилучається з попереднього й тісно поєднується з ним, зберігаючи все цінне, позитивне.

Проблема наступності та неперервності в навчанні як передумова забезпечення якості освіти завжди стояла перед закладом освіти. Однією з умов неперервності навчання дитини на сучасному етапі є наступність між дошкільною, початковою, основною та старшою ланками. Основою неперервності різних рівнів освітньої системи є орієнтація на ключовий стратегічний пріоритет неперервного навчання – вміння вчитися. Спосіб досягнення цієї мети – не лише засвоєння здобувачами освіти конкретних знань та навиків з окремих предметів, а формування в них ключових життєвих компетентностей.

Поняття «наступність» Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує як «перехід чого-небудь від попереднього до наступного. // Неперервне проходження предметів, явищ і т. ін. одного за одним» [3, с. 738].

На нашу думку, наступність – багатовимірне педагогічне явище, яке розглядають, по-перше, як закономірність психічного і фізичного розвитку дитини; по-друге, як умову реалізації безперервної освіти; по-третє, як принцип навчання й виховання. Ідеї щодо порушеної проблеми знаходимо в працях відомих українських та світових науковців, філософів і педагогів – Даве Р., Вашуленка О., Коменського Я., Пентиліук М., Русової С., Савченко О., Сковороди Г., Сухомлинського В., Ушинського К. та ін. До визначення сутності наступності як дидактичного принципу вчені підходять неоднаково: від розуміння зв'язку наступного з попереднім до зв'язку знань учнів у процесах їхнього поступального розвитку, закономірних змін у різних аспектах освітнього процесу, неперервного зв'язку тощо. Так, відомий діяч ЮНЕСКО Даве Р. зазначав, що «... неперервна освіта – це процес особистісного, соціального і професійного розвитку індивіда протягом його життя, здійснюваний із метою удосконалення якості життя як окремого індивіда, так і суспільства...» [5].

Реалізація наступності передбачає створення і впровадження єдиної, динамічної, перспективної системи конструктивних дій, спільних для керівників закладів освіти, педагогічних працівників, батьків, спрямованих на розвиток, навчання й виховання школярів. Ефективність цієї системи роботи значною мірою залежить від упровадження в освітній процес закладу освіти нових способів взаємодії і зв'язку змісту, програм, методів і форм організації навчання в закладі освіти, підготовки педагогічних працівників через поглиблення, розширення, оновлення професійних знань, умінь і навичок на основі здобутого раніше досвіду, здатних

вирішувати науково-методичні та практичні завдання Нової української школи, що відповідають реаліям не тільки сьогодення, але й майбутнього.

Проблема наступності є складовою загальної проблеми наступності в освітньому процесі. Закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Державні стандарти початкової, загальної, базової середньої і профільної середньої освіти орієнтують на дотримання принципу наступності в навчанні. Відбір змісту предметів ґрунтується на принципі наступності між рівнями освіти. Зазначені документи є своєрідними орієнтирами в реалізації неперервної освіти [13].

Зберігаючи наступність із початковою освітою, базова повинна забезпечити подальше становлення особистості дитини, її фізичний, інтелектуальний, соціальний розвиток; сформувати ціннісне ставлення до держави, рідного краю, української культури, здоров'я, здатність до творчого самовираження, критичне мислення тощо.

Перехід дітей від початкового рівня освіти, зокрема від одного педагогічного працівника до багатьох учителів-предметників – складний момент у житті школяра. Змінюється, по-перше, його фізіологія і психологія, по-друге, вимоги базової середньої освіти, по-третє, методика викладання предметів, підвищуються вимоги до самостійності, відповідальності школярів, зростає складність навчального матеріалу. Перехід пов'язаний із внесенням змін у динамічні стереотипи спілкування, діяльності, а також зі збереженням окремих компонентів попереднього досвіду [7].

Важливим під час переходу від початкового рівня до базового є дотримання принципів науковості, систематичності, послідовності, наступності, перспективності, доступності, наочності, індивідуального підходу до учнів в умовах колективної роботи, роботи в групах та парах. Між ними є тісний зв'язок: свідомість засвоєння матеріалу залежить від доступності, послідовності, а міцність – від наступності, перспективності, послідовності, зв'язку теорії з практикою.

Забезпечення наступності є однією з основних умов успішної адаптації молодших школярів до навчання в базовій школі та передумовою успішного навчання в 5 та наступних класах. При цьому необхідно враховувати індивідуальні та психологічні особливості здобувачів освіти, постійно опиратися на попередні знання, уміння й навички, створювати освітньо-дидактичні ситуації, у яких дитина почувала б себе невимушено, комфортно; упроваджувати засоби стимулювання та заохочення дітей до пізнавальної діяльності. Щоб учням було легше адаптуватися до нових умов, учителям базової школи необхідно використовувати методи та форми викладання, якими користуються вчителі початкової школи.

В умовах сучасної неперервної освіти в Україні першорядна роль відводиться принципу наступності, який є провідним, на нашу думку, оскільки він лежить в основі навчання всіх дисциплін, зокрема й української мови. Значення мови як навчального предмета в закладі освіти впливає з її суспільних функцій. Освітня галузь «Мова та література» – важлива складова загального змісту освіти, оскільки вона не тільки є окремим навчальним предметом, а й виступає основним засобом опанування всіх

інших шкільних дисциплін і впливає на поступовий, накопичувальний розвиток учня як мовної особистості, забезпечує безперервність шкільного мовного навчання.

З огляду на Державний стандарт базової середньої і профільної середньої освіти головна мета навчання мови в навчальних закладах полягає у формуванні особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно та комунікативно виправдано користуватися мовними засобами в різних формах, сферах і жанрах мовлення, тобто в забезпеченні належного рівня мовленнєвої компетенції учнів, що є однією з умов успішної соціалізації в суспільстві [6]. А тому перед учителями-філологами постає важлива проблема – як закласти основи грамотного письма, досконалого володіння мовою.

Шкільний етап мовної освіти є кількарівневим (початкова, базова середня, профільна середня освіта). Кожен рівень характеризується своєю специфікою залежно від мети й завдань курсу, комунікативних потреб, вікових особливостей учнів тощо [13].

Збереження наступності в навчанні української мови між 4 й 5 класами повинно виражатися в підборі матеріалу для вивчення та його доступності для усвідомленого засвоєння його здобувачами освіти; форм і методів роботи, прийомів, способів пояснення нового матеріалу, які б не відрізнялися від тих, до яких звикли учні в початковій школі, щоб забезпечити поступовий перехід до нових, більш складних для учнів форм роботи.

Не менш важливе значення для засвоєння окремих мовних тем має вдосконалення мовленнєвих умінь і навичок учнів. Комунікативну компетентність учнів не можна сформувати виокремлено на певному етапі навчання, її необхідно формувати цілісно й системно впродовж усього освітнього процесу, що носить неперервний характер [9].

Беручи за основу попередній рівень сформованості навичок учнів з рідної мови, необхідно розвивати та вдосконалювати їхні вміння під час вивчення таких тем та розділів: «Фонетика», «Словотворення», «Частини мови», «Морфологічний розбір слів», «Речення. Зв'язок слів у реченні», «Розбір простого речення».

Учителі-предметники базової школи повинні ознайомитися з програмою та методикою роботи в початкових класах і брати її за основу, зокрема після прийому випускників початкових класів; забезпечувати поступальний рівномірно висхідний характер освітнього процесу учнів з урахування вікових та індивідуальних особливостей школярів; розвивати в них уміння й навички самостійної роботи; продовжувати розвиток творчого мислення, виявляти й розвивати індивідуальні нахили та інтереси учнів, їхні творчі здібності.

Як підсумок, можна констатувати, що наступність між різними ланками школи, між її окремими класами, між класною й позакласною діяльністю – одна з умов успішного навчання здобувачів освіти. Для забезпечення наступності важливо встановити зв'язки між цілями та завданнями виховання, розвитку й навчання, щоб

не виникало різкого перелому в житті дітей, а подача та засвоєння нового інформаційного матеріалу відбувалася поетапно відповідно до вікових категорій та психологічного розвитку учнів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посіб. Київ: Освіта, 2006. 268 с.
2. Вашуленко М. С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання. Початкова школа. 2001. № 1. С. 11-14.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Глазова О. П. Наступність і перспективність у формуванні текстотворчих умінь в учнів початкових і 5-х класів загальноосвітньої школи: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 1999. 18 с.
5. Dave R. H. Foundation of Lifelong Education: Some Methodological Aspects. Foundation of Lifelong Education. Hambourg, 1976. URL: <http://www.ec.europa.eu/education/policies/III/life/memoen.pdf>
6. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <http://mon.gov.ua>
7. Державний стандарт початкової загальної освіти. URL: <http://mon.gov.ua>
8. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів [за редакцією М. І. Пентилюк]. Київ: Ленвіт, 2004. 400 с.
9. Перережко І. Проблеми наступності в навчанні. Початкова освіта. 2006. № 42 (378). С. 7-9.
10. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки: Указ Президента України № 344/2013 від 25.06.13 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
11. Про Національну доктрину розвитку освіти України у XXI столітті: Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>
12. Про освіту: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
13. Савченко О. Я. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти. Дошкільне виховання. 2000. № 11. С. 4-5.

Гаврилюк Любов,
заступник директора з навчально-виховної роботи
гімназії № 4 ім. Валі Котика
Шепетівської міської ради

Роль особистості вчителя в Новій українській школі

У тезах подано думки щодо актуальної проблеми сьогодення – готовності вчителів початкових класів до Нової української школи, адже підготовка нового компетентного вчителя є одним із провідних завдань реформування освіти в Україні.

Ключові слова: НУШ, технології, індивідуальність, компетентності, педагогічна підтримка, співпраця.

*Ключові компетентності й наскрізні вміння створюють «канву», яка є основою для успішної самореалізації учня як особистості, громадянина та фахівця.
Концепція НУШ*

1. Сьогодення вимагає змін. Якщо вчитель не буде йти з часом у ногу, він загубиться на професійному шляху. Адже на сучасному етапі розвитку українського суспільства, модернізації системи освіти, введення нових освітніх стандартів значно зростає роль учителя як активного суб'єкта педагогічного процесу, підвищуються вимоги до його особистісних і професійних якостей, соціальної та професійної позиції, що відображено в Концепції Нової української школи. Нові принципи освіти вимагають від кожного вчителя високого професіоналізму, опанування та застосування сучасних педагогічних технологій і нових методів навчання і виховання, бажання та вміння постійно вчитися й самовдосконалюватися, творчого підходу та раціоналізму.

2. В основі сучасної системи освіти лежить допомога з боку вчителя, щоб розкрити та розвинути здібності, таланти й можливості кожної дитини на основі тріади партнерства. Модель взаємодії через тісний зв'язок поваги, довіри, рівності, відповідальності та добровільності. Концепція Нової української школи сприяє розкриттю та розвитку здібностей і можливостей дитини на основі педагогіки, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками. Сучасний світ складний, дитині не достатньо лише дати знання, її потрібно навчити ними користуватися, а знання та вміння взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учня, вони формують його життєві компетентності, які потрібні для успішної самореалізації в житті.

3. Сучасні педагоги мають бути гнучкими, щоб вміло прийняти зміни. Ми маємо передусім мати динамічну комбінацію знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь інших особистих якостей, що будуть визначати нашу здатність успішно проводити професійну навчальну діяльність, тому що творчість і творча діяльність формує індивідуальність людини, яка визначає її цінність, ось чому дитина повинна самостійно знаходити вихід у певній життєвій ситуації.

4. Як усе це втілити в життя? Як сприяти підвищенню особистої впевненості в кожного нушівського учня, як надихати на розвиток комунікативності та вміння співпрацювати, як забезпечити механізм розвитку критичного мислення дитини та вміння шукати способи розв'язання проблеми, як розвивати в учнів дослідницькі вміння (виявлення проблем, збір інформації), спостережливість, уміння висувати

гіпотези, узагальнювати, розвивати аналітичне мислення? А відповідь – одна, через запровадження різного роду ігрових методів та технологій в освітній процес.

5. Як для учнів, так і для вчителів урок цікавий тоді, коли він сучасний – це й зовсім новий і такий, що не втрачає зв'язку з минулим, тобто актуальний. А ще дієвий, сучасний, має безпосередній зв'язок з інтересами людини. Крім цього, якщо урок сучасний, то він обов'язково закладає основу для майбутнього кожної дитини.

6. Створення будь-якого уроку розпочинається з усвідомлення і правильного, чіткого визначення його кінцевої мети: чого вчитель хоче на ньому досягти. Необхідно визначити засоби, які можуть допомогти вчителю досягти поставленої мети, а вже потім обрати спосіб дії.

7. Моделюючи урок, необхідно дотримуватися таких кроків: визначити тему, навчальні цілі, тип уроку і його місце в навчальній програмі; підібрати навчальний матеріал від простішого до складнішого; відібрати найефективніші методи та прийоми навчання, різноманітні види діяльності учнів і вчителя на всіх етапах уроку; продумати оптимальний темп уроку, тобто розрахувати час на кожний його етап; обов'язково продумати форму підбивання підсумків уроку з формувальним оцінюванням.

8. Мета сучасного уроку повинна бути конкретною й вимірюваною. Мету можна ототожнити з результатом заняття. Результат уроку – це не успішність, не обсяг вивченого матеріалу, а набуті учнями компетенції. До таких універсальних дій треба віднести такі: здатність діяти, застосовувати знання, реалізовувати власні проекти, мати схильність до соціальних дій.

9. У сучасних умовах застосування отриманих знань важливіше ніж їх здобуття. До нових освітніх цілей уроку належать ті, які учні формулюють самостійно й усвідомлюють їхню значущість особисто для себе. Новий зміст уроку в сучасних умовах – розв'язання проблем, що виникають у навчальному процесі, самими дітьми на занятті через самостійну активну пізнавальну діяльність. Проблемний характер сучасного уроку можна розглядати як відхід від репродуктивного підходу до заняття. Чим захопливіша самостійна діяльність учнів, тим краща, оскільки діти набувають уміння розв'язувати проблеми. Навіть роботу з підручником на уроці можна розглядати як розвиток інформаційної компетентності учнів під час роботи з текстом.

10. Сучасний урок необхідно розглядати як ланку продуманої системи роботи вчителя, де вирішують питання навчання, виховання й розвитку учнів. Отже, вчитель є головною дійовою особою будь-яких освітянських перетворень, які вимагають переорієнтації його діяльності на нові педагогічні цінності, а мета професійного розвитку – підготовка й підтримка педагогів для того, щоб допомогти учням досягти високих стандартів навчання й розвитку, ефективність якого залежить від інноваційного управління в навчальному закладі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дубровська Л. О., Дубровський В. Л. «Молодий вчений». Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. № 5.2. 2019. С. 84-87.
2. Комар О. А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій. Теоретико-методичні аспекти. // Монографія. Умань: РВЦ «Софія», 2008. С. 45-48.
3. Нова українська школа [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/2016/12/05/konczepczyia.pdf>
4. Савченко С. В. Педагогіка партнерства у проекті Концепції «Нова українська школа» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.slideshare.net/ippokubg/ss-67119769>

Гаврілець Галина,
учитель української мови та літератури
Дунаєвецької загальноосвітньої
школи І-ІІІ ступенів № 3
Дунаєвецької міської ради

Діяльнісно-компетентнісний підхід під час викладання предметів мовно-літературної галузі в НУШ

У статті зроблено акценти на необхідності забезпечення наступності в навчанні в початкових класах та в 5-6 класах адаптаційного періоду НУШ; розкрито роль діяльнісно-компетентнісного підходу в реалізації принципу наступності під час вивчення предметів мовно-літературної галузі, зосереджено увагу вчителів-словесників на способах навчання в умовах змін.

Ключові слова: *компетентнісний, особистісно-орієнтований та діяльнісний підходи, мотивація навчання, рефлексія, технології проектного навчання, критичне мислення, кооперативне навчання.*

Розвиток суспільства кидає все нові й нові виклики освітянам: учителі опанували цифрові технології, їм вдалося адаптуватися до дистанційного навчання та налагодити зворотний зв'язок з учнями в умовах віддаленого навчання. Учителі освоїли компетенції, які мають сформувати в учнів під час наскрізного освітнього процесу. І, що не менш важливо, здійснюють професійне самовдосконалення постійно, реалізуючи принцип «навчання протягом життя». Новий виклик, який стоїть перед нами, – це забезпечення наступності й послідовності у впровадженні реформи «Нова українська школа» в середню ланку освіти.

Задля дотримання принципу наступності в освітньому процесі, для забезпечення м'якого переходу з початкової ланки освіти в середню важливо продовжувати здійснювати реалізацію компетентнісного та діяльнісного підходів.

Адже на цих засадах і ґрунтується Державний стандарт базової середньої освіти 2020 р., який реалізовано в освітніх галузях, зокрема в галузі «Мови й літератури», та відображено в результативних складниках змісту базової загальної середньої освіти. На що треба звернути увагу вчителю мовно-літературної галузі?

Нині зміст освіти розглядається як відповідь на запитання «чого навчити?» на відміну від традиційного (знаннєвого) змісту освіти – «яких знань навчати?». Компетентнісний підхід саме й робить акцент на діяльнісному змісті освіти, що передбачає запитання «Яких способів діяльності навчати?». За такого підходу основним змістом освіти повинні бути дії, операції, які співвідносяться не стільки з об'єктом докладання зусиль, скільки з проблемою, яку потрібно розв'язати. Тому в навчальних програмах, зокрема і з української мови, діяльнісний зміст освіти передано з акцентом на способах діяльності, уміннях і навичках, які потрібно сформулювати, на досвіді діяльності, який повинен накопичуватися й усвідомлюватися учнями, і на навчальних досягненнях, які учні повинні продемонструвати.

Важливо усвідомити, що діяльнісний підхід до навчання – це не сукупність окремих освітніх технологій чи методичних прийомів. Це методологічна основа, на якій створюють різні системи навчання зі своїми конкретними технологіями, прийомами й теоретичними особливостями. Він є альтернативним методу передачі знань та їх пасивного засвоєння і реалізується завдяки інтерактивним методам та прийомам кооперативного навчання, технології розвитку критичного мислення, проблемному навчанню, методу проєктів. Така **інтеграція** сучасних методик **ефективна під час синтезу п'яти характеристик**, коли вони:

- **значущі**, коли досвід і знання, що отримують учні вдома та школі, доповнюють одне одного;
- **соціальні**, коли учні працюють разом у групах, використовуючи навчальні стратегії, розроблені задля отримання максимальної користі від спільного навчання;
- **активні**, коли учні мають вибір – великий або незначний – щодо змісту або процесів, які стосуються навчання;
- **мотивуючі**, коли учні мають можливість вивчати та досліджувати нові явища, робити спроби, переживати невдачі й розпочинати знову і знову;
- **радісні**, коли, отримуючи позитивний досвід взаємодії з однолітками та вчителями, учні також здобувають позитивний досвід навчання.

Проєктне навчання цінне інтегруванням знань та практичного досвіду, адже відбувається отримання практичного результату, з одного боку, а з іншого – відбувається інтерактивність через особистісну взаємодію учасників груп проєкту. До прикладу, учні 5-6 класів з допомогою чи без учителя створюють мініпроєкти – реклами творів літератури, буктрейлери, кросенси чи кросворди за змістом прочитаного, ментальні карти за вивченою мовною темою, лепбуки та інші творчі роботи.

Інтерактивні технології кооперативного навчання передбачають парну та групову роботу як на уроках засвоєння, так і на уроках застосування знань, умінь та навичок. Кооперативне навчання дає змогу вчителю зекономити час та залучити до роботи максимальну кількість учнів, фактично задіяти в навчальну діяльність усіх здобувачів знань. У практиці роботи вчителі широко застосовують «Карусель», «Акваріум», «Діалог», «Синтез думок», «Коло ідей», роботу в малих групах тощо.

Технологія розвитку критичного мислення на уроках української мови та літератури виступає мотиваційним фактором до пізнавальної роботи, сприяє формуванню інформаційної грамотності, розвитку культури письма. Значно зростає рівень у здобувачів знань соціальної компетентності. Спостерігається підвищення інтересу до процесу навчання та активного сприйняття навчального матеріалу; розвиток здатності до самостійної аналітичної та оцінювальної роботи з інформацією, з текстами будь-якої складності; формування навичок написання текстів різних жанрів; формування комунікативних навичок та відповідальності за знання.

Для реалізації принципу наступності технологія розвитку критичного мислення пропонує конкретні методичні прийоми, які потрібні для використання на різних рівнях освіти: від ДНЗ, початкової освіти до базової середньої. Технологія розрахована не на запам'ятовування, а на осмислений творчий процес пізнання світу, на постановку проблеми та її розв'язання.

Розглядаючи **технології проблемного навчання** на уроці української мови, треба передбачати наявність спільної продуктивної співпраці вчителя й учня, під час якої словесник цілеспрямовує пізнавальну активність учня, котрий оволодіває навчальними діями розв'язування проблемних завдань, оцінки результату й самоконтролю власної діяльності, вибору й застосування понять.

Це дає можливість учню самостійно шукати правильні рішення під час розв'язування проблемних (мовленнєвих, мовних, комунікативних) ситуацій, вправ і завдань, що організовує та скеровує вчитель, а потім вводить нову змістову інформацію, що підлягає засвоєнню на цьому уроці. Важливо давати завдання, які учень може виконати, не надто складне, аби мотивувати до пошуку рішень.

Отже, працюючи з учнями 5 класу в наступному навчальному році за новим Державним стандартом, для вчителів важливо розуміти: основним надбанням особистості має стати досвід реалізації певної діяльності, набуття компетентностей, засвоєння знань у дії. Тоді освітній процес матиме успішний результат та досягне поставленої цілі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дереча Л. Як засвоїти знання в дії. Застосування діяльнісного підходу в навчанні. // URL: <http://www.osvitaua.com/2018/09/66191/>
2. Кузькова Т. П. Роль діяльнісного підходу до навчання у викладанні шкільних предметів та формуванні компетентностей учня. // URL: <https://genezum.org/library/rol-diyalnisnogo-pidhodu-do-navchannya-v-vykladanni-shkilnyh-predmetiv-ta-formuvanni-kompetentnostey-uchnya>

3. Кучеренко І. Технологія проблемного навчання української мови: сутність та лінгводидактичний потенціал. // URL: <http://surl.li/aqruo>
4. Наливайко А. Три ідеї творчих проєктів на уроках, що зацікавлять старшокласників. // URL: <https://osvitoria.media/experience/try-ideyi-tvorchyh-proektiv-na-urokah-shho-zatsikavlyat-starshoklasnykiv/>
5. Паркер Р. (Rachel Parker). Ст'єрне Томсен Б. (Bo Stjerne Thomsen) Діяльнісний підхід у школі. // URL: <http://surl.li/jgce>
6. Тупік С. П. Методика й організація уроків української мови та літератури за технологією розвитку критичного мислення. // URL: http://www.nmc.od.ua/wp-content/uploads/2015/09/Typik_2012.pdf
7. Шелехова Г. Урахування сучасних підходів до навчання української мови учнів ЗНЗ. // URL: <http://surl.li/aqrus>

Гудзяк Валентина,
вихователь Дунаєвецького закладу
дошкільної освіти № 4 «Теремок»

Педагогіка партнерства – якісно новий рівень взаємовідносин між учасниками освітнього процесу закладу дошкільної освіти в умовах НУШ

У статті висвітлено поняття педагогіки партнерства як одного з чинників модернізації підходів щодо взаємодії педагогічного колективу закладу дошкільної освіти й родини в умовах НУШ, узагальнюється інформація про форми взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї, наступності ЗДО та початкової ланки ЗЗСО, розкривається аспект батьківської участі в освітньому процесі дитячого садка на прикладі функціонування Консультативного Центру для батьків та осіб, які їх замінюють.

Ключові слова: педагогіка партнерства, соціально-педагогічне партнерство, реформування освіти, мережева взаємодія, співпраця з батьками, наступність, Консультативний Центр, форми взаємодії.

Нова українська школа відкриває широкі можливості для педагогіки партнерства між усіма учасниками освітнього процесу. В її основі – спілкування, взаємодія та співпраця між педагогами, дітьми й батьками. Дитячі, батьківські та педагогічні колективи, що об'єднані спільними цілями та прагненнями, є зацікавленими однодумцями, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Заклад дошкільної освіти має ініціювати нове, глибше залучення сімей до побудови освітньої траєкторії дитини. Цьому сприяє створення інформаційно-просвітницького простору для батьків, інших членів родин, що

забезпечуватиме відкритість закладу освіти до спілкування, конструктивність у розв'язанні освітніх завдань. Потребує поширення робота консультативних центрів для батьків або осіб, які їх замінюють, і дітей, які виховуються в умовах сім'ї як однієї із форм надання державної психолого-педагогічної допомоги батькам та особам, які їх замінюють, із питань підготовки дитини до навчання в школі.

Важливим завданням є реалізація наступності між суміжними ланками освіти, що забезпечується через компоненти професійного розвитку, що допоможуть об'єднати зусилля вихователів ЗДО, учителів початкової школи, батьків у реалізації проблеми неперервності освіти: використання апробованих та визнаних ефективними моделей професійного зростання, що формуватимуть відповідні компетентності, необхідні для переорієнтації на ключові компоненти нової школи, посилення співпраці на рівні установ та між установами освіти за можливості визначення педагогами власної траєкторії професійного зростання, створення інноваційних онлайн-продуктів із використанням офісних програм, інтернет-ресурсів та хмарних технологій.

Методичний аспект взаємодії ЗДО і ЗЗСО передбачає ознайомлення педагогів та батьків зі змістом, методами та формами освітньої роботи в ЗДО та початковій школі. Учителів початкових класів та вихователів ЗДО ознайомлюємо з елементами освітньої діяльності, з особливостями інтегрованого навчання, з компетенціями, що формуються на заняттях у дошкільних закладах та на уроках у школі. Практикується взаємовідвідування відкритих занять у ЗДО та уроків у початковій школі, проведення спільних методичних об'єднань, залучення педагогів та батьків у спільних проектах, розробка спільних методичних рекомендацій і порад, взаємообмін педагогічним досвідом.

Родина, заклад дошкільної освіти і школа закладають фундамент майбутнього дитини [1]. У них одна мета: виховати здорову, соціально адаптовану, всебічно розвинену людину з високим інтелектуальним, творчим та духовним потенціалом, підготувати її до умов шкільного навчання, до самостійного життя.

У Законі України «Про освіту» [2] зазначено, що батьки є першими педагогами для дитини. Відповідальність за виховання, розвиток і навчання дітей несе сім'я. Батьки зобов'язані закласти основи фізичного, морального й інтелектуального розвитку дитини ще в ранньому віці. Відповідно до цього змінюється й позиція закладу дошкільної освіти в роботі із сім'єю, родиною. Кожен заклад зобов'язаний не тільки виховувати дитину, а й консультувати батьків із питань навчання, виховання й розвитку дітей. У цьому зв'язку дошкільна установа має самостійно визначати умови роботи з батьками, удосконалювати зміст, форми й методи співпраці з родиною щодо виховання дітей з урахуванням умов, варіативних освітніх програм і запитів родин. Плідність та результативність навчально-виховної роботи можлива за умови тісної співпраці всіх служб дошкільного закладу – так званої команди фахівців-професіоналів (керівника ЗДО, методичної та соціально-психологічної служб,

учителя-логопеда, музичного керівника, інструктора з фізичного виховання, медичного працівника).

З метою забезпечення єдиних вимог і наступності сімейного й суспільного виховання, надання психолого-медико-педагогічної допомоги батькам у розвитку, вихованні та навчанні дітей, які виховуються в умовах сім'ї, відповідно до їхніх задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних психічних та фізичних особливостей, культурних потреб у закладі дошкільної освіти № 4 «Теремок» м. Дунаївці створено Консультативний Центр для батьків та осіб, які їх замінюють, і дітей, які виховуються в умовах сім'ї.

Його роботу організовано за такими напрямками:

- психологічний;
- методичний;
- адаптаційний;
- корекційно-розвивальний.

Форми роботи з батьками в Консультативному Центрі – це консультація, лекція-бесіда, бесіда з елементами тренінгу, практикум, виставка [3]. Їхня мета – озброїти батьків практичними навичками партнерського спілкування, організації розвивальних ігор, набуття досвіду в конструктивному вирішенні конфліктів, оволодіння багажем знань про особливості розвитку дитини певного вікового періоду.

Досвід роботи закладу дошкільної освіти із сім'єю підтвердив, що однією з виключно важливих форм здійснення контакту з батьками є індивідуальна робота. У цій роботі педагогам важливо навчитися встановлювати контакт із батьками, знайти правильний тон розмови, дати конкретну та влучну відповідь.

Однак переважна частина сучасних батьків цього не усвідомлює, перекладаючи відповідальність за розвиток своєї дитини на соціальні інститути, а саме дошкільний заклад та школу [4]. Інша ж частина свій обов'язок перед суспільством і державою розуміє, але часто не знає, як саме правильно виховувати й розвивати дитину. У теперішній час є різноманітні методи та форми педагогічної просвіти та співпраці з батьками – як традиційні, які широко та давно використовуються в практиці дошкільних навчальних закладів, так і новаторські, нетрадиційні. Але всі вони мають бути спрямовані на реалізацію завдань, поставлених державою перед дошкільною освітою.

Оскільки Консультаційний Центр функціонує в нашому закладі вже протягом кількох років, можна стверджувати, що завдяки його діяльності батьки отримують змогу ознайомитися з вимогами дошкільної освіти, дізнатися про переваги виховання в умовах дошкільного закладу, усвідомити важливість спілкування дітей з однолітками, вихователями, а також виявити реальний рівень власної психолого-педагогічної компетентності, навчитися методів і прийомів підготовки дітей до навчання в школі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Нова редакція / наук. ред. А. М. Богуш. К. «Світич», 2012. 26 с.
2. Закон України «Про освіту».
3. Вороніна Г. Л. Трикутник партнерства : педагоги-батьки-діти / Г. Л. Вороніна. 2007. С. 208-229.
4. Назаренко А. І. Актуальні проблеми взаємодії дошкільного закладу і соціального середовища / А. І. Назаренко // Проблеми освіти : наук.-метод. зб. / [редкол.: М. З. Згуровський та ін.]; Ін-т змісту і методів навчання. К., 1997. Вип. 7. С. 27-39.

Дудко Наталя,
учитель природознавства та фізики
Полонської гімназії
Полонської міської ради
об'єднаної територіальної громади

Неперервність освіти під час вивчення природознавства

*Школа не повинна вносити різкого
перелому в життя дитини.
Нехай, ставши учнем, дитина продовжує
робити сьогодні те, що робила вчора.*
В. О. Сухомлинський

Наступність освіти забезпечує органічне, природне продовження, розвиток, виховання та навчання, започатковані в дошкільному віці, створює умови для успішного переходу молодшого школяра в основну школу.

У Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти зазначено, що відбір змісту предметів ґрунтується на принципі наступності між початковою та основною школами, на принципах особистісно зорієнтованого та компетентнісного підходів до навчання. Забезпечення такої наступності сприяє формуванню ключових та предметних компетентностей учнів.

Наступність – це неперервність на межах різних етапів навчання в рамках єдиної системи освіти. Неперервність навчання – передбачає наявність послідовного ланцюга освітніх задач протягом усієї освітньої діяльності, забезпечення розвитку на кожному етапі навчання.

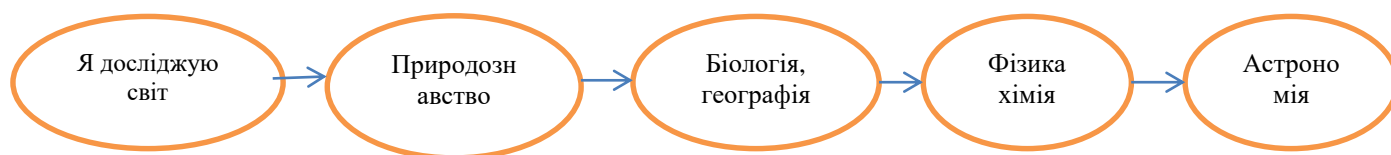
Метою освітньої галузі «Природознавство» є формування природознавчої компетентності учня через засвоєння системи інтегрованих знань про природу, способи навчально-пізнавальної діяльності, розвиток ціннісних орієнтацій у різних сферах життєдіяльності та природоохоронної практики.

Предметна природознавча компетентність – особистісне утворення, що характеризує здатність учня розв’язувати доступні соціально й особистісно значущі практичні та пізнавальні проблемні задачі, пов’язані з реальними об’єктами природи у сфері відносин «людина – природа».

Зміст програми з природознавства в 5 класах спирається на принципи наступності й системності, гуманізації й диференціації, інтеграції й передбачає розвиток творчої особистості за такими напрямками:

- створення сприятливих умов для інтелектуального, соціального й морального розвитку й саморозвитку особистості школяра;
- формування життєвих компетенцій;
- збільшення частки діяльнісного змісту освіти.

Наступність змісту початкової й основної школи в реалізації навчальних, виховних і розвивальних функцій НВП:

Починаючи з першого класу, учні вивчають предмет «Я досліджую світ». Протягом 4 років навчання в молодшій школі вони ознайомлюються з такими темами як поняття про природу, речовини, агрегатні стани речовин, молекули, уявлення про Всесвіт, горизонт, компас тощо.

Перейшовши до п’ятого класу, учні потрапляють у нове середовище: нові однокласники, нові вчителі та предмети, що викликає певні проблеми. Але завдяки наступності навчання вони швидко адаптуються. Адже теми з природознавства в 5 класі схожі до тих, що вони вивчали раніше. З частиною термінів діти знайомі, просто вони розглядаються детальніше.

Форми роботи для підготовки педагогів щодо роботи з учнями 5-6 класів

1. Організація різнорівневого співробітництва учнів 1-5 класів за активної участі вчителів початкової та основної школи.

2. Система відкритих уроків, на яких педагогами відстежується динаміка форм і методів навчання учнів упродовж 1-5 класів.

3. Використання інформаційних ресурсів і технологій для організації різноманітних форм взаємодії дорослих і дітей із метою розв’язання особистісно значущих проблем молодших підлітків.

4. Проведення спеціальних тренінгів із проблем наступності навчання.

5. Спеціальні курси та семінари підвищення кваліфікації для вчителів.

6. Об’єднані засідання вчителів початкових класів та вчителів-предметників із питань наступності.

Наступність початкової й середньої освіти забезпечується через єдність підходів до організації життєдіяльності дитини незалежно від соціально-педагогічних

умов здобуття освіти: четвертий клас початкової школи, середня школа, сімейне виховання тощо. Діяльність закладів освіти щодо забезпечення наступності має здійснюватися педагогічними колективами спільно й системно. Об'єднані зусилля педагогічних колективів початкової й середньої освіти та батьківської громадськості забезпечить психологічно виважений та успішний для дитини перехід із попереднього рівня – початкова освіта, на наступний – середня освіта.

Список використаних джерел та літератури:

1. Макаренко А. С. Книга для батьків. Київ, 1969. 150 с.
2. Наступність у навчально-виховній роботі дитячого садка і школи / За ред. З. Н. Борисової. Київ, 1985. 87 с.

Єфіменко Тетяна,
практичний психолог
Пироговецького ліцею
Хмельницької міської ради

Співпраця – запорука успішного переходу з початкової ланки школи до середньої

Хоча зміни можна вважати неминучою частиною життя, сам процес може бути як легким, так і суперечливим та складним. Це характерно для раннього підліткового віку, коли відбувається перехід з початкової ланки школи в середню. Хоча цей перехід можна вважати звичайною частиною офіційного шкільного досвіду, він може бути серйозним викликом для всіх, хто бере участь, включно з учнями, батьками та вчителями. Для успішного процесу адаптації під час переходу необхідно зрозуміти проблеми, з якими стикаються учасники навчально-освітнього процесу на цьому етапі навчання.

Ключові слова: *перехідний період, соціальний та емоційний розвиток, позитивне мислення, Я-концепція, взаємовідносини, підлітковий вік.*

Початкову школу визначають як школу, де учні спілкуються з обмеженою кількістю вчителів, а навчання зосереджено на основах читання, письма та математики. У навчальній програмі в середній школі домінує більше предметів, а від учнів вимагається більше відповідальності за власне навчання. Дослідження показують, що перехід від початкової до середньої ланки школи є одночасно важливим і складним моментом у житті дитини. До підвищених вимог середньої школи додаються проблеми, пов'язані з тим, що перехід початкова-середня ланка

відбувається в ранньому підлітковому віці. Це означає, що учні переходять з початкової школи в середню та з дитинства в доросле життя. Перехідний період часто збігається з періодом статевого дозрівання, який є часом фізичних, інтелектуальних, емоційних та соціальних змін [3].

Соціальні зміни в підлітковому віці змінюють відносини людини з іншими людьми. У шкільному контексті це стосується не тільки стосунків з учителями, однолітками й навіть батьками, а й підтримки, яку вони надають. Емоції також розвиваються в період статевого дозрівання, а це означає, що самі учні та ті, кого вони стосуються, повинні знати про гормональні зміни. Учні переживають різкі зміни в різний час; тому кожен учень матиме різні потреби до, під час та після переходу до середньої школи.

Система взаємодії учнів у шкільному середовищі вміщує такі категорії:

- а) взаємовідносини з однолітками та вчителями, батьками;
- б) навчально-виховна діяльність;
- в) Я-концепція.

Наукові дослідження показали, що перехід від початкової до середньої школи є стресовим для багатьох учнів, зокрема, це наростання психологічних труднощів (тривожності) і зниження почуття власної гідності [7].

Зміни та тиск, з якими стикаються підлітки під час перехідного періоду, можуть негативно відобразитися на вмінні долати труднощі і вплинути на їхнє навчання.

Основні чинники, які пояснюють труднощі переходу до школи, стосуються трьох сфер: збільшення соціального кола спілкування, навчальної та особистої сфери. Наприклад, наслідки швидко змінюваного соціального середовища, перехідного періоду – відмінності системи навчання між початковою й середньою ланками школи, підвищена тривожність і зміни в розвитку.

Коли підлітки переходять з початкової школи в середню, їх очікує адаптація до нового шкільного середовища, системи навчання (культури та структури), зміни в стосунках з однолітками протягом певного етапу їхнього життя, які вже зазнали глибокого розвитку та трансформації, характерні для раннього підліткового віку.

Загальновідомо, що ранній підлітковий вік є складним періодом розвитку людини з погляду змін у біологічній, пізнавальній, соціальній та психологічній сферах. Учні молодшого підліткового віку відчувають особливий виклик через багато змін, які відбуваються не обов'язково одночасно або завершують свою траєкторію з однаковою швидкістю [1].

Учні відчувають тривогу в різних складних ситуаціях і використовують різні способи їх вирішення. Впоратися з проблемою – це інвестувати в особистісні ресурси (наприклад, самоефективність) або ресурси соціальної підтримки (наприклад, звернення за допомогою до інших).

Дослідження показують, що особисті ресурси подолання та соціальна підтримка можуть зменшити вплив напруги на особистість, впоратися зі стресовими ситуаціями [8].

Бути впевненим у ресурсах самоефективності, усвідомленої компетентності, дружби можуть допомогти учням подолати стрес, з яким вони стикаються в школі. Крім того, негативні стани також можуть спонукати людину прагнути знайти позитивний сенс у різних ситуаціях, що веде до використання таких ресурсів, як соціальна підтримка, самооцінка, взаємодопомога тощо.

Дослідження стійкості також вказують на те, що захисні фактори (такі як підтримка, почуття причетності та позитивна самооцінка) можуть запобігти або пом'якшити негативні результати розвитку в осіб з групи ризику. Наявність життєвих цілей також можуть діяти як механізм стійкості до остаточного подолання дезадаптації учнів.

Для підлітка, що розвивається, шкільне соціальне середовище має вирішальне значення, оскільки багато тривог пов'язані зі школою [2].

Причинами підвищення шкільної тривожності можуть бути: події переходу до середньої ланки школи, стосунки з однолітками та вчителями, організація нової структури навчання в середній школі, успішність та проблеми, пов'язані з внутрішнім «Я» (самоефективність, Я-концепція, самооцінка). Підлітки повинні навчитися справлятися зі складними та важкими ситуаціями в школі, а також в інших сферах життя з метою розвитку психологічних умов, необхідних для набуття вмінь легко адаптуватися до інших викликів і завдань.

Перехідний період часто пов'язаний з неефективним навчанням у школі, зниженням результативності навчання та негативною ідентичністю розвитку (зниження рівня самостійності та взаємопідтримки, підвищення вимог до рівня успішності). Отже, перехід до середньої школи часто асоціюється з підвищеною тривогою і депресією, низькою самооцінкою, зниженням почуття особистої автономії, компетентності та академічної успішності [3].

Підлітки також надають великого значення своїм соціальним стосункам. Зокрема, занепокоєння щодо схвалення однолітків, виникнення конфліктів, що можуть створити різноманітні проблеми для розвитку молодшого підлітка і згодом може вплинути на успішну адаптацію.

Учні повинні вміти постійно адаптуватися й мати позитивну орієнтацію в майбутнє. Тому стратегії подолання ситуації стають особливо важливими для підлітків у цей період.

Для впровадження успішних реформ у середній ланці школи необхідно врахувати особливості розвитку та потреби учнів молодшого підліткового віку та забезпечення їх у шкільній системі. Останні ініціативи в реформі шкільної освіти запровадили деякі стратегії, які підтверджують спільні потреби учнів молодшого підліткового віку та які сприяють успішному переходу і позитивним академічним

результатам. Зміни покликані покращити якість освіти і, зокрема, підвищити рівень навчання учнів та приналежність їх до освітньої спільноти. Вказані стратегії охоплюють реформи у таких сферах як навчальна діяльність, міжособистісні стосунки та особистісний розвиток, що вміщують: наступність навчальної програми; виховання почуття спільності та приналежності; надання підтримки; розвиток самоефективності та переживання позитивних емоцій [6].

Важкі шкільні ситуації, такі як складні академічні завдання та міжособистісні ситуації, можуть вплинути на розвиток здорової особистості та міжособистісних стосунків раннього підліткового віку. Школам потрібно розглянути способи мінімізації факторів, що викликають тривогу, і максимізації тих, що сприяють створенню позитивних зв'язків, особливо для підлітків у перехідні роки.

Навчальна програма для середнього шкільного віку має охоплювати сприяння психологічному здоров'ю (наприклад, позитивне мислення, самооцінка), побудову стосунків та соціально-емоційне навчання.

Дослідження науковців підкреслюють важливість підтримки дружби в житті підлітків. Дружні стосунки, особливо з однолітками, функціонують як захисні фактори, оскільки вони посилюють адаптивність людини [8].

Учителі, як і батьки та однолітки, потрібні для доповнення психологічного здоров'я. Можна зробити висновки, що потрібно приділяти більше уваги формуванню довіри, знайомству з учнями, їхніми прагненнями та врахуванню індивідуальних потреб у навчанні.

Коли учні стикаються з проблемами, вони шукають допомогу в собі, у своїх друзях, а також у батьків і вчителів. Дружба дає підліткам безпечне середовище, у якому вони можуть бути самими собою й досліджувати різні аспекти життя. Важливо, що друзі можуть допомогти в розв'язанні проблем і можуть допомогти дитині використовувати свої особисті ресурси, надихати один одного ставити довгострокові цілі та способи їх досягнення [2].

Ключовий акцент школам необхідно робити на можливостях, які сприяють і заохочують розвиток позитивних умінь серед підлітків, продуктивних стратегій подолання та ефективних міжособистісних навичок розв'язування проблем, наприклад, уміння розв'язувати конфлікти.

Співробітники школи повинні сприяти розвитку та продовженню наявних і нових дружніх стосунків протягом усього навчання. Крім того, продовжуючи структурні реформи в середній ланці школи, необхідно створювати спільноти підлітків для обміну досвідом, впровадження стилів і підходів навчання, які сприяють і заохочують зосередженість учнів на навчанні та кооперативне групування, потреби учнів можуть бути додатково задоволені. Необхідно впроваджувати програми, які підкреслюють взаємодію однолітків, співпрацю та співробітництво, а також заохочення та сприяння фундаментальним соціальним навичкам, толерантне ставлення до людей з особливими потребами [3, 4].

Учителі мають допомагати учням зрозуміти, що вони хочуть, які цілі ставити перед собою та вибудовувати стратегії їх досягнення, щоб учні бачили та знайшли мету та напрям їхньої освіти. Дослідження активів та прагнень учнів може бути одним зі способів надихнути підлітків, щоб допомогти розширити їхній світогляд.

Перехідний період дає основу для розуміння факторів, які сприяють ранньому підлітковому соціально-емоційному зростанню та вмінню справлятися під час переходу з початкової ланки школи в середню [7].

Хоча загально визнано, що шкільні вимоги є звичайною частиною процесу змін під час переходу з початкової школи в середню, важливо, щоби персонал школи конкретно розумів потреби учнів молодшого підліткового віку, зокрема розвиток позитивного мислення, самооцінки та підтримувальних міжособистісних стосунків. Щоби підтримати їх у розвитку та навчанні, школи повинні розуміти та належним чином реагувати на думки, почуття та поведінку учнів для подальшого вивчення прагнень учнів, а також тривожності і стресів, пов'язаних зі школою, – це є надзвичайно важливо для шкіл, щоб допомогти учням зміцнити свої особисті ресурси та соціальну підтримку в класах, оскільки вони допомагають учням справлятися з негативними ситуаціями. Отриманий досвід у підлітковому віці впливає на формування стратегій і тактик поведінки в дорослому житті.

Для успішного переходу та позитивних результатів навчання школа має вкрай важливо робити це систематично, визнаючи та підтримуючи шлях розвитку кожного підлітка, а також надання можливостей, досвіду, підходів і структур, які відповідають індивідуальним потребам кожної дитини. Школи могли б почати з актуалізації ретельно спланованої програми переходу, яка заохочує та підтримує продуктивні механізми подолання дезадаптації. Це охоплює формування в усіх учнів позитивної Я-концепції, надання можливостей для розвитку сприятливих стосунків та позитивного клімату в класі, навчання взаємопідтримки та співпраці, охоплення навчальної програми, яка допомагає учням у постановці цілей, розв'язанні проблем та рефлексії. Також ефективним буде: об'єднання учнів у команди, безперервність навчальної програми, школи можуть зменшити тривожність, пов'язану зі школою, за допомогою проведення тренінгів, квестів, створення куточків розвантаження тощо. Отже, учні можуть зробити поступовий і плавний перехід до середньої школи [4].

Список використаних джерел та літератури:

1. Адаптація дітей у 1, 5, 10 класах [Текст] // упоряд. Т. Червонна. К.: Шкільний світ, 2008. 128 с.
2. Горпинич А. Наступність та узгодженість у роботі класоводів та вчителів-предметників [Текст] / А. Горпинич // Класному керівнику. 2009. № 8. С. 3.
3. Даниленко Т. Створення умов для успішної адаптації учнів п'ятих класів до предметного навчання [Текст] / Т. Даниленко // Заступник директора школи. 2011. № 9. С. 4-5.
4. Калмикова Л. Сучасні проблеми наступності й перспективності та шляхи їх вирішення. // Наступність і перспективність у навчанні й вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: Матеріали конференції. Переяслав-Хмельницький, 2000. С. 10-15.

5. Перережко І. Проблеми наступності в навчанні / І. Перережко // Початкова освіта. 2006. № 42 (378). С. 7-9.
6. Робоча книга шкільного психолога. / Під ред. І. В. Дубровиной. / М.: Просвещение, 1991. 303 с.
7. Удовенко М. Адаптація молодших школярів в основній школі [Текст] / М. Удовенко // Психолог. 2006. № 18. С. 1.
8. Чепіга Л. П. Особливості Я-концепції підлітків в залежності від умов навчання в навчальному закладі: навчальний посібник для вчителів та студентів [Текст] / Нар. укр. акад.; Л. П. Чепіга. Херсон: НУА, 2001. 44 с.

Касянчук Валентина,
учитель Шепетівського навчально-
виховного комплексу «Загальноосвітня
школа І-ІІІ ступенів – гімназія»

Неперервність і наступність у навчанні як передумова забезпечення якості освіти

Завдання школи – зростити конкурентоспроможного випускника, здатного розв'язувати життєві проблеми, швидко адаптуватися в соціумі. Успіх випускника – це результат досконало спланованого та вдало організованого навчання в школі на різних етапах. Ключовим є перехід від початкової до базової загальної середньої освіти.

Учителі цих двох ланок мають тісно співпрацювати, щоб забезпечити легку адаптацію п'ятикласників у школі ІІ ступеня. Треба пам'ятати, що навчання в школі, і на цьому етапі зокрема пов'язане ключовими компонентами Концепції, такими як:

- формування й розвиток компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві;
- орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм;
- забезпечення процесу виховання, що формує цінності;
- дотримання партнерства між учнем, учителем і батьками.

Питання успішної адаптації п'ятикласників до умов навчання в середній ланці школи є актуальним у реалізації принципу неперервності та наступності в освіті. Головною умовою його реалізації є спрямованість роботи педагогічного колективу на всебічний розвиток особистості дитини. Важливим є зв'язок програм, методів і форм навчання в початковій і середній школі.

Наступність у навчанні – це забезпечення комфортних умов для якісно нового етапу розвитку дитини та розкриття її потенціалу, це погодженість і взаємозв'язок усіх шаблів навчально-виховного процесу, це поступовий перехід до нового вікового періоду, поєднання щойно здобутого дитиною досвіду з попереднім.

У роботі з п'ятикласниками великого значення набуває цілеспрямована й системна діяльність з розвитку в учнів пізнавальних процесів, згуртованість колективу, діяльність на пізнання самого себе, на формування навичок взаємодії в колективі, на більш інтенсивну роботу на уроці. Такий напрям діяльності педагогічного колективу веде до розвитку компетентностей на уроках, до забезпечення якості освіти.

Неперервність і наступність у навчанні дають можливість легше адаптуватися п'ятикласникам до школи II ступеня, швидше сприймати новий матеріал, активно працювати на уроках, систематично виконувати домашні завдання, щоб мати глибокі знання з усіх предметів.

Кмита Дмитро,
учитель фізичної культури
Дунаєвецької загальноосвітньої
школи I-III ступенів № 3
Дунаєвецької міської ради,
старший учитель

Адаптація учнів 5 класу на уроках фізичної культури

Перехід з початкової школи в середню пов'язаний зі зростанням навантаження на психіку учня. Психологічні і психофізіологічні дослідження свідчать, що на початку навчання в п'ятому класі школярі переживають період адаптації до нових умов навчання, багато в чому подібний до того, що був характерний для початку навчання в першому класі. Різка зміна умов навчання, розмаїтість і якісне ускладнення вимог, що пропонуються школяру різними вчителями, і навіть зміна позиції «старшого» в початковій школі на «наймолодшого» в середній – усе це є досить серйозним випробуванням для психіки дитини.

Ключові слова: адаптація, оздоровчі завдання, освітні завдання, виховні завдання, корекційна спрямованість.

Організаційно-методичні вказівки

Відповідно до завдань адаптивної фізичної культури, особливостей контингенту учнів та умов проведення занять визначається зміст навчального матеріалу та корекційна спрямованість з урахуванням підбору методів, засобів навчання та виховання, способів та форм організації занять.

Організаційно-методичні вказівки базової частини навчальної програми певною мірою відповідають комплексній програмі фізичного виховання для загальноосвітньої школи.

Оздоровчі завдання:

1. Зміцнення здоров'я, сприяння нормальному фізичному розвитку: формування правильної постави, розвиток різних груп м'язів тіла, правильний і своєчасний розвиток усіх систем організму та їхніх функцій, зміцнення нервової системи, активізація обмінних процесів.

2. Забезпечення оптимального для кожного віку та статі гармонійного розвитку фізичних якостей. У молодшому шкільному віці необхідно брати до уваги всебічний розвиток фізичних якостей, проте акценти робляться на вихованні координаційних здібностей і навіть швидкості рухів. У середньому шкільному віці приділяють велику увагу вихованню швидкісних здібностей в усіх її формах, а також додається швидкісно-силова підготовка, не пов'язана з граничними напруженнями силового компонента. У старшому шкільному віці доцільно проводити роботу з виховання швидкісно-силових та, власне, силових якостей, а також загальної та анаеробної витривалості.

3. Підвищення опірності організму несприятливим впливам довкілля. За будь-якої можливості фізкультурні заняття, у тому числі й уроки фізкультури доцільно проводити на свіжому повітрі, а не в залі.

4. Підвищення загальної працездатності та прищеплення гігієнічних навичок. Ці завдання вимагають, щоб школярі щодня виконували фізичні вправи, приймали водні, повітряні, сонячні процедури, дотримувалися режимів навчання та відпочинку, сну, повноцінного харчування. Особливо це стосується дітей молодшого та середнього шкільного віку, оскільки саме в цей період здійснюється найбільш інтенсивний розвиток усіх систем та функцій організму [1].

Освітні завдання:

1. Формування та вдосконалення життєво важливих рухових умінь та навичок. У школярів необхідно формувати такі п'ять груп рухових умінь та навичок:

1) умінь та навички, за допомогою яких людина переміщує себе в просторі (ходьба, біг, плавання);

2) навички управління статичними позами та положеннями тіла під час пересувань (стійки, вихідні положення, різні пози, стройові вправи тощо);

3) умінь та навички виконувати різні рухи з предметами (м'ячі, скакалки, стрічки, гантелі, палиці);

4) навички управління рухами рук і ніг у поєднанні з рухами в інших ланках тіла (перекиди, перевороти, підйоми, виси, упори, рівновага);

5) умінь виконувати комплексні рухи для долаття штучних перешкод (стрибки опорні, лазіння, стрибки в довжину та висоту) [2].

2. Формування необхідних знань у галузі фізичної культури та спорту.

Учні повинні знати:

- 1) умови та правила виконання фізичних вправ;
- 2) вплив занять фізичними вправами на основні системи організму;
- 3) правила самостійного тренування рухових здібностей;
- 4) основні прийоми самоконтролю під час занять фізичними вправами;
- 5) роль фізичної культури в сім'ї тощо.

Виховні завдання:

1. Виховання потреби та вмінь самостійно займатися фізичними вправами, свідомо застосовувати їх з метою відпочинку, тренування, підвищення працездатності та зміцнення здоров'я. Вирішення цього завдання діяльності педагога з фізичної культури та спорту передбачає створення необхідних передумов до самостійних фізкультурних занять учнів, але це обумовлює необхідність:

- підвищення фізкультурної грамотності школярів;
- стимулювання позитивної мотивації до фізичної культури;
- формування основ правильної техніки виконання життєво важливих рухових умінь та навичок;
- формування організаційно-методичних умінь, що дають змогу правильно побудувати школяреві своє самостійне заняття, дозувати навантаження, застосовувати адекватний метод виховання фізичних якостей, здійснювати найпростіший самоконтроль тощо.

2. Виховання особистісних якостей (естетичних, моральних тощо), сприяння розвитку психічних процесів [3].

Перелічені завдання представлені в офіційних документах, що регламентують фізичне виховання в загальноосвітніх закладах. Вони відіграють роль орієнтовних установок для всіх сторін спрямованого використання фізичної культури в період шкільного віку.

Метою фізичного виховання в школі є всебічний розвиток особистості через формування фізичної культури особистості школяра. До цього поняття входить здоров'я, належний фізичний розвиток, рівень рухових здібностей.

Для досягнення цих цілей треба керуватися основними завданнями, спрямованими на зміцнення здоров'я, навчання життєво важливим руховим умінь та навичкам.

Отримання необхідних знань у галузі фізичної культури та спорту.

Виховання потреби та вміння самостійно займатися фізичними вправами, свідомо приймати їх з метою відпочинку, тренування та зміцнення здоров'я, виховання ЗСЖ [5].

Вказані завдання з фізичного виховання необхідно реалізовувати під час навчально-виховного процесу в п'ятих класах, що суттєво відрізняється від вимог у початковій школі. Тому під час проведення уроків фізичної культури націлюю дітей

на збільшення рухового навантаження та набуття навичок і вмінь у різних видах спорту.

Список використаних джерел та літератури:

1. http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/48360/
2. <http://www.ippo.if.ua/index.php/2012-10-23-11-51-07/82-uncategorised/735-111>
3. https://fizkulturamo.at.ua/publ/robota_mo/vistupi_na_mo/udoskonalennja_suchasnogo_uroku_fizichnoji_kulturi
4. <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/innovatsiini-tehnologiyi-na-urokakh-fizichnoyi-ku.html>
5. http://selydove-k.dn.sch.in.ua/Files/downloadcenter/metod_rozrobka_fizkultura.pdf

Ковальська Анна,
учитель початкових класів
Судилківського ліцею
Шепетівського району,

Ткачук Наталія,
учитель початкових класів
Судилківського ліцею
Шепетівського району

Неперервність і наступність у навчанні як передумова забезпечення якості освіти

У статті розглянуто наступність та неперервність у навчанні як передумова успіху реформ НУШ. Увагу звернено на необхідність зв'язку між усіма ланками освіти. З'ясовано можливості реалізації принципу неперервності та наступності в навчанні в умовах функціонування сучасної середньої загальноосвітньої школи України.

Ключові слова: наступність, неперервність, особистість, взаємозв'язок, цілісність, єдність.

*Школа не повинна вносити різкого
перелому в життя дитини.
Нехай, ставши учнем, дитина продовжує
робити сьогодні те, що робила вчора.*
В. Сухомлинський

Протягом останніх років наша країна вибудовує суспільні відносини на основі демократичних цінностей і філософії толерантності. Основою будь-якого суспільного прогресу у світі є освіта. Цей висновок узгоджується із загальносвітовими та європейськими тенденціями розвитку сучасного суспільства, у якому освіта стає однією з пріоритетних галузей економіки. Відповідно до зростаючих потреб розвитку суспільства, особливо в забезпеченні національної безпеки та сталого економічного розвитку, країни стали більше приділяти увагу ефективності і якості освіти.

Серед ключових напрямів державної освітньої політики визначено забезпечення доступності та неперервності освіти впродовж життя.

У Законі України «Про освіту» зазначено: «Освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства й держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями». Реформаційні процеси, що відбуваються в сучасному освітньому просторі, зумовлюють нагальність розв'язання комплексних соціально педагогічних завдань, одним із яких є забезпечення наступності між дошкільною, початковою та середньою ланками освіти.

Історично склалася традиція розглядати освіту як низку ступенів, що послідовно ускладнюються і якими повинна пройти сучасна людина. У педагогічній освіті неперервність розглядається як система безперервного навчання. Взаємозв'язок, єдність і цілісність такої системи зумовлюється дотриманням принципів наступності та перспективності в навчанні, оскільки «неперервний» означає суцільний, постійний, безупинний. У такому розумінні неперервна освіта відкриває можливості для досягнення цілісності й наступності в навчанні, перетворення освіти на процес, що триває впродовж усього життя людини. Чільне місце у формуванні досвіду інтелектуальної, творчої діяльності, ціннісних орієнтирів, навчанні толерантної, етичної поведінки для взаєморозуміння і входження дитини в соціум посідає процес спілкування з дорослими й однолітками. Від ефективності й доцільності його педагогічної організації залежить подальша активність дитини, її самоусвідомлення, можливість самовираження. Отже, важливого значення у зв'язку з цим набувають принципи наступності, перспективності навчання в дошкільному і шкільному закладах освіти.

У статті 6 Закону України «Про освіту» визначено основні принципи освіти, серед яких є і принципи «єдності й наступності, безперервності й різноманітності».

Наступність – це врахування того рівня розвитку дитини, з яким вона прийшла до школи, опора на нього. Це забезпечує органічне, природне продовження розвитку, виховання й навчання, започаткованих у дошкільному періоді життя дитини.

Наступність у педагогіці – це дидактичне правило, що передбачає засвоєння учнем понять у їхньому логічному зв'язку та взаємозалежності. Наступність є закономірною умовою цілісності й ефективності навчально-виховного процесу; чинником, що визначає логіку та послідовність навчання й виховання особистості на всіх вікових етапах, а тому вона має бути реалізована на всіх рівнях.

Відповідно до чинного законодавства та нормативно-правових документів саме наступність є однією з обов'язкових умов здійснення неперервності здобуття освіти, яка певною мірою має забезпечити єдність, взаємозв'язок та узгодженість мети, змісту, методів, форм навчання й виховання з урахуванням вікових особливостей дітей в усіх ланках освіти.

Наступність у навчанні між дошкільною, початковою та середньою ланками освіти розглядається як врахування того рівня розвитку дитини, з яким вона прийшла до школи, опора на нього. Наступність забезпечує органічне, природне продовження розвитку, виховання та навчання, започаткованих у дошкільному віці, створює умови для успішного переходу молодшого школяра в основну школу. Наявність внутрішнього зв'язку в змісті навчально-виховної роботи, методах педагогічного керівництва, формах організації діяльності в дитячому садку, у молодших та середніх класах школи забезпечує цілісність процесу розвитку, навчання і виховання дитини.

Проблема наступності між дошкільною, початковою та середньою ланками – одна зі складних проблем загальної освіти. На сучасному етапі розвитку суспільства держава визнає пріоритетну роль дошкільної освіти, що спрямована на всебічний розвиток дитини, формування моральних норм, набуття нею соціального досвіду. Згідно із Законом України «Про дошкільну освіту» вона є обов'язковою первинною складовою системи безперервної освіти. Для успішного навчання в школі і для всього подальшого життя людини особистісний розвиток у дошкільному віці має велике значення.

Наступність розглядається як врахування того рівня розвитку дитини, з яким вона прийшла до школи, опора на нього. Вона забезпечує органічне, природне продовження розвитку, виховання та навчання, започаткованих у дошкільному віці, створює умови для успішного переходу молодшого школяра в основну школу.

Сучасні науковці та педагоги-практики звертають увагу на неузгодженість у змісті, методах керівництва і формах організації педагогічного процесу дошкільних закладів і шкіл. Як наслідок, у першому класі не завжди реалізується набутий дітьми в дитячому садку досвід, що призводить до зниження пізнавального інтересу першокласників, ускладнює їхню адаптацію до умов школи. Багато проблем є й у реалізації наступності між методами навчання: у той час, як у початковій школі широко застосовуються проблемні методи навчання, у дитячому садку перевага надається різноманітним формам наочності та ігровим методам. Розв'язання зазначених суперечностей можливе за умови наступності в роботі цих освітніх ланок. Зв'язок між загальноосвітнім навчальним закладом і дошкільним навчальним

закладом має бути двостороннім. Вихователь дошкільного навчального закладу повинен добре знати зміст, завдання, принципи й методи навчання в школі. Він має бути добре обізнаним з нормативно-правовими документами, які регулюють роботу школи. Це допоможе йому правильно готувати дитину до шкільного навчання, правильно добирати методи і прийоми роботи.

Забезпечення наступності та взаємодії між дошкільною та початковою освітою утворює простір для реалізації в педагогічному процесі дошкільного навчального закладу й початкової школи єдиної, динамічної та перспективної системи, спрямованої на розвиток, виховання й навчання старших дошкільників і молодших школярів. Саме тому сучасні тенденції розвитку дошкільної й початкової ланок освіти мають багато спільного, зокрема передбачають орієнтацію на особливості дитини, створення сприятливих умов для формування в неї належної спрямованості, самосвідомості, позитивної самооцінки, самоповаги та шанобливого ставлення до тих, хто її оточує, конструктивних мотивів поведінки, нахилів,

Між дошкільною та початковою шкільною освітою наявні напрями наступності, яких необхідно дотримуватись.

Перший напрям – це узгодити мету на дошкільному й початковому шкільному рівнях.

Мета дошкільної освіти – всебічний загальний розвиток дитини, визначений Базовим компонентом дошкільної освіти відповідно до потенційних вікових можливостей і специфіки дитинства як самооцінного періоду життя людини. На кінець дошкільного періоду життя в дитини мають бути сформовані базові якості особистості: довільність, самостійність і відповідальність, креативність, ініціативність, свобода поведінки й безпечність, самосвідомість, самоствавлення, самооцінка.

Мета освіти в початковій школі – продовжити всебічний загальний розвиток дітей з урахуванням специфіки шкільного життя поряд з освоєнням найважливіших навчальних навичок у читанні, письмі, математиці.

Другий напрям – збагатити освітній зміст у початковій школі.

Третій напрям – удосконалити форми організації й методи навчання як у дошкільних закладах, так і в початковій школі.

Наступність в освіті досягається лише тоді, коли навчально-виховний процес у дошкільному навчальному закладі спрямований на всебічний розвиток та підготовку дітей до навчання в школі, коли встановлені тісні контакти між дошкільним навчальним закладом і школою. О. Савченко, трактуючи зазначену проблему, стверджувала, що методичні й теоретичні засади реалізації наступності в системі освіти загалом важливо акцентувати насамперед на тих загальних принципах, що на них вибудовується сучасна освіта і які стосуються дошкільної й початкової школи. Вони зосереджені на проблемах розвитку дитячої особистості, що є кінцевою метою вдосконалення всіх освітніх систем [17, с. 5].

Наступність у роботі дитячого садка та початкової школи – це не тільки традиційна наступність у змісті, методах, формах і прийомах, найперше – це бачення та реалізація наступності в лініях, основних аспектах розвитку особистості дошкільника та молодшого школяра [17, с. 4]. На думку вченої, наступність потрібно розглядати як двобічний процес, коли зберігається самоцінність дошкільного дитинства і створюються передумови для успішного формування навчальної діяльності першокласників.

Пройшовши період адаптації до навчання в школі, діти залучаються активно в навчально-виховний процес початкової ланки, перший учитель стає для них референтною особою, а умови навчання поступово стають комфортними.

Особливо важливою для майбутніх учнів є фігура першого вчителя, якого вони сприймають як надзвичайну людину. Він повинен розуміти дітей, виявляти душевну турботу про них, зацікавленість у їхніх успіхах; повинен створювати оптимістичний настрій, дружню доброзичливу атмосферу. Доцільно в дитячому садку розвивати практику попереднього знайомства з майбутнім учителем (на батьківських зборах), а також ознайомлення педагога з роботою випускної групи, вивчення індивідуальних особливостей дітей, участь у їхніх справах.

Одним зі складних адаптаційних періодів є навчання в 5-му класі. Перехід з молодшої школи до основної пов'язаний із внесенням змін у динамічні стереотипи спілкування, діяльності, а також зі збереженням окремих компонентів попереднього соціального досвіду.

В останні роки в педагогічній і психологічній літературі багато говориться про складності цього періоду навчання, що він став сприйматися мало не як об'єктивна криза розвитку дітей 9-10 років, що породжує серйозні педагогічні проблеми. Підстав для такого твердження більш ніж достатньо: стан дітей у цей період з педагогічного погляду характеризується низькою організованістю, іноді недисциплінованістю, зниженням інтересу до навчання та його результатів, з психологічного – зниженням самооцінки, високим рівнем ситуативної тривожності. Це означає, що збільшується число дітей, що зазнають значні труднощі під час навчання та адаптації до нових умов організації навчального процесу. Для них особливо важлива правильна організація адаптаційного періоду під час переходу з початкової школи в середню ланку.

Тому увага педагогічного колективу школи повинна бути направлена на забезпечення якості освіти як умови сталого розвитку шкільного співтовариства, постійно зростати до проблем адаптації школярів.

Перехідний період з початкової школи в основну позначається на всіх учасниках освітнього процесу: учнях, педагогах, батьках, адміністрації школи, фахівцях психолого-педагогічної служби. Часто наслідки бувають негативними, що обумовлено:

- зміною соціальної обстановки;
- зміною ролі учня;

- збільшенням навчального навантаження;
- зміною режиму дня;
- різницею систем і форм навчання;
- нестиковкою програм початкової й основної школи;
- відмінністю вимог з боку вчителів-предметників;
- зміною стилю спілкування вчителів з дітьми.

Спостереження за учнями, спілкування з ними в цей період показує, що вони дуже розгублені, не можуть зрозуміти, як будувати стосунки з педагогами, які вимоги обов'язкові для виконання – до школяра вперше пред'являється багато вимог з боку багатьох людей. На п'ятикласника звалюється потік інформації з незрозумілими для нього словами, термінами. Є й така категорія дітей, які через свій емоційний стан створюють безліч організаційних труднощів. Основною діяльністю молодшого школяра є навчання, а отже, наприкінці цього періоду в нього має бути бажання вчитися і він повинен уміти вчитися. У початковій школі відбувається розвиток пізнавальних потреб, мотивації учіння, навичок учіння, формування навчальної діяльності.

В особистісній сфері розвиваються індивідуальні особливості і здібності, навички самоконтролю, самоорганізації та саморегуляції, розвиток адекватної самооцінки й оцінювання інших. Наприкінці початкової школи в дітей мають бути сформовані такі центральні вікові новоутворення, як розвиток довільності, рефлексія, загальне позитивне ставлення до себе, адекватна самооцінка, внутрішній план дій, розвиток пізнавального відношення до дійсності, орієнтація на групу однолітків. Водночас передумовою успішної адаптації до подальшого навчання дитини в середній школі є наявність у реальному психолого-педагогічному статусі «випускника» молодшої школи основних рис статусу учня 5-го класу.

Ці новоутворення виявляються в новій особистісній позиції:

- 1) щодо навчання – учень має стати суб'єктом власної навчальної діяльності;
- 2) щодо ставлення до школи і вчителів – відповідальна усвідомлена позиція суб'єкта внутрішньошкільних відносин;
- 3) щодо однолітків – автономність від дорослих, конструктивність і певна соціальна зрілість у налагодженні усталених емоційних відносин.

Зміна форм організації навчальної діяльності може бути тою об'єктивною дійсністю, яка перешкоджає успішному переходу до основної школи. До таких різких змін умов навчання можна віднести:

- 1) сам факт переходу в середню освітню ланку, який висуває нові вимоги до дитини, що підкреслюється вчителями й батьками;
- 2) проведення уроків різними вчителями (звідси неузгодженість, різноманітність і якісне ускладнення вимог з боку вчителів; невміння ними враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей);
- 3) кабінетна система навчання;

4) збільшення навчального навантаження (поява нових навчальних дисциплін, інший рівень викладання матеріалу (більш теоретичний), що вимагає нового типу мислення; збільшення кількості уроків; прискорення інтенсивності, внутрішнього темпу уроку; розширення обсягу навчальної інформації).

Перехід дитини з початкової школи до середньої є важким і впливає на її психологічний стан. У початковій школі дитина звикла до одного педагога, до постійної емоційної підтримки. Переходячи «в руки» до значної кількості різних учителів, які іноді не пам'ятають навіть імені дитини, а надто її індивідуальні особливості, учень губиться, у нього зникає інтерес до навчання, бажання спілкуватися; з'являється тривожність, він замикається в собі, ще більше поглиблюючи прірву між собою та вчителем. Скоригувати ці проблеми можна лише ставленням до дитини як до рівного, щиро зацікавившись її проблемами, виховуючи довіру до себе й відчуття захищеності.

Адаптація дитини до навчання в середній школі відбувається не одразу. Це досить тривалий процес, пов'язаний зі значним навантаженням на всі системи організму. Як засвідчує досвід, учителі, які викладають у 5-х класах, часто не бачать різниці між п'ятикласниками й іншими школярами основної школи. І як результат – завищені вимоги до цих учнів, зниження рівня навчальних досягнень, мотивації навчання.

Під час переходу з початкової ланки до основної виникає низка проблем.

А саме:

- немає вчителя, який завжди був би поруч і прийшов на допомогу (учителів багато, але вони більше зацікавлені в успішності й бездоганній поведінці);
- зацікавленість навчанням своєї дитини й гіперопіка батьків різко знижуються: «дитина виросла – нехай сама розв'язує свої проблеми»;
- нові навчальні програми;
- вимоги вчителів, педагогічний стиль кожного з них дуже різний і не завжди спрямований на полегшення життя дитини.

Наступність між початковою та середньою ланками здійснюється за такими напрямками:

- аналіз навчальних програм;
- організація навчального процесу;
- єдині вимоги до учнів;
- структура уроків

Саме від того, як буде побудовано спілкування з дитиною вже в перші дні навчання в 5-му класі, залежатиме й мотивація учіння і ставлення до навчання загалом, а зрештою, і результативність цього навчання.

Питання успішної адаптації п'ятикласників до умов навчання в середній ланці школи є актуальним у реалізації принципу неперервності та наступності в освіті.

Отже, наступність потрібно розглядати як один з основоположних принципів неперервної освіти, завданням якої є забезпечення цілісного розвитку особистості в навчанні дітей на перших трьох ланках системи неперервної освіти. Таке розв'язання поставленого завдання дасть змогу розв'язати проблему наступності між дошкільною, початковою та середньою ланками освіти на сучасному рівні. Пріоритетною метою освіти в сучасній школі стає створення умов для розвитку особистості дитини, тих її якостей, які необхідні для життя в умовах відкритого суспільства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний стандарт початкової загальної освіти. // Початкова школа. 2011. № 7. С. 1-18.
2. Наступність у навчально-виховній роботі дитячого садка і школи / За ред. З. Н. Борисової. К., 1985.
3. Перережко І. Проблеми наступності в навчанні / І. Перережко // Початкова освіта. 2006. № 42 (378). С. 7-9.
4. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. К., 1997.
5. Савченко О. Я. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти // Дошкільне виховання. 2000. № 11. С. 4-5.

Котик Лілія,
учитель біології Нетішинської
загальноосвітньої
школи І-ІІІ ступенів № 2,
старший учитель

Інтеграція в НУШ: інтеграційний підхід у природничій освітній галузі

*Той, хто серйозно прямує
до пізнання істини,
не повинен займатися якоюсь однією
наукою, бо всі вони тісно взаємопов'язані.*
Рене Декарт

Метою повної загальної середньої шкільної освіти є різнобічний розвиток, виховання й соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення й навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності. Місцем формування креативної особистості стає Нова українська школа – ключова реформа Міністерства освіти і науки України, яка зупинить негативні тенденції та перетворить

Українську школу на важіль соціальної рівності та згуртованості, економічного розвитку й конкурентоспроможності України.

Головна мета – створити школу, у якій буде приємно навчатися і яка даватиме учням не тільки знання, а і вміння застосовувати їх у житті. НУШ – це школа, до якої хочуть ходити учні, де прислухаються до їхньої думки, вчать критично мислити, не боятися висловлювати власну думку та бути відповідальними громадянами. Головне завдання НУШ – виховати інноватора та громадянина, який уміє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини [1].

Звісно, мають відбутися ключові зміни для всіх учасників навчального процесу.

Ключова зміна для учнів стосується підходів до навчання та змісту освіти, тобто формується ядро знань, на яке будуть накладатись уміння користуватися цими знаннями, а також цінності та навички, що знадобляться випускникам української школи в професійному та приватному житті [2].

Стосовно змін для вчителя – це сприяння його професійному та особистому зростанню, підвищення його соціального статусу, отримання свободи дій – обирати навчальні матеріали, імпровізувати, експериментувати. Учитель НУШ обмежений лише Державним стандартом, у якому окреслено результати: що мають знати та вміти учні, закінчивши певний етап навчання, а як дійти до цих результатів, учитель визначатиме сам [3].

Батьки можуть створювати свої органи громадського самоврядування, а отже – впливати на освітній та виховний процеси.

Одним із принципів Нової української школи є партнерство, тому лише співпраця між усіма учасниками освітнього процесу – учителями, учнями, батьками – допоможе досягти хороших результатів.

Ідеалом сучасного навчання є не носій енциклопедичних знань, а самостійна, ініціативна, творча, активна особистість із гнучким розумом, креативним мисленням, швидкою реакцією на зміни.

Забезпечити учневі сприятливі умови для самореалізації, а вчителю – повному бачити свій предмет, більш чітко усвідомлювати його співвідношення з іншими науками допоможе інтегроване навчання.

Навчання – організована, двостороння діяльність, спрямована на максимальне засвоєння й усвідомлення навчального матеріалу та подальше застосування отриманих знань, умінь і навичок на практиці; цілеспрямований процес передачі та засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини.

Інтеграція – доцільне об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи; це процес взаємодії двох або більше систем з метою створення нової, яка набуває нових властивостей завдяки зміні властивостей та зв'язків її елементів; це поєднання частин таким чином, щоб результат об'єднання в сумі перевершував їхнє значення до взаємодії (Дж. Гіббоне); це процес взаємодії елементів із заданими властивостями, що супроводжується встановленням, ускладненням і зміцненням

істотних зв'язків між цими елементами на основі достатньої підстави, у результаті якої формується інтегрований об'єкт (цілісна система) з якісно новими властивостями, у структурі якого зберігаються індивідуальні властивості вихідних елементів (Н. Костюк); це процес і результат створення нерозривно зв'язаного, єдиного (І. М. Козловська), тобто це процес взаємодії, об'єднання, взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозближення, відновлення єдності двох або більше систем, результатом якого є утворення нової цілісної системи, яка набуває нових властивостей та взаємозв'язків між оновленими елементами системи [4].

Ця концепція сприйняття інтеграції в межах системного підходу відображається і при її проекції на сферу освіти. Освіта розглядається через призму загальної картини, а не ділиться на окремі дисципліни.

Інтегроване навчання – це навчання, яке ґрунтується на комплексному підході, це сукупність послідовних та взаємопов'язаних дій учителя й учня. Вони спрямовані на формування цілісної картини світу школяра на основі об'єднання навчального матеріалу з різних освітніх галузей (навчальних предметів). Учням потрібні відкриті можливості для інтеграції знань і навичок з різних дисциплін і критичного оцінювання того, як ці частини взаємодіють.

Під час реалізації завдань інтегрованого навчання в Новій українській школі інтеграція розглядається не як механічне об'єднання окремих питань з різних навчальних предметів, а як їхнє органічне взаємопроникнення. Воно дає якісно новий результат, нове системне й цілісне утворення – формування цілісної картини світу. Дитину не цікавить те, яка наука вивчає той чи інший об'єкт, їй цікаво пізнати його в цілісності. Але якщо звичайна школа пропонує вивчення окремих навчальних предметів (предметоцентризм), то встановлювати міжпредметні зв'язки, розв'язувати міждисциплінарні проблеми учневі важко. Учителі, які прагнуть організувати сучасне освітнє середовище, обирають інтегроване навчання, яке навчає учнів думати за межами одного предмета, краще зрозуміти сутність об'єкта чи явища в контекстах різних навчальних предметів, глибше зрозуміти ключові ідеї завдяки аналізу з різних поглядів, краще зрозуміти як застосувати здобуті ідеї та навички, мислити системно [5].

Отже, інтеграція в освіті потрібна, і вона вже триває. З першого вересня 2021 року НУШ стартувала в пілотних п'ятих класах окремих шкіл України, а з першого вересня наступного року всі п'ятикласники – учні НУШ з інтегрованим навчанням. Звісно, і середню школу чекають зміни.

Що чекає освітню природничу галузь у НУШ?

Метою вивчення курсу «Пізнаємо природу» є формування на засадах інтегрованого підходу особистості з науковим світоглядом, виховання відповідальності за збереження природи, розвиток особистісного потенціалу учнів, природничо-наукової компетентності й компетентностей, необхідних для самореалізації, соціалізації та громадянської активності [6].

Темами інтегрованого курсу «Пізнаємо світ» у модельних програмах передбачено: інтеграцію й розвиток природничо-наукових знань (фізичних, хімічних, біологічних, географічних, астрономічних, екологічних); вивчення об'єктів і явищ природи в таких актуальних контекстах: збереження здоров'я, турбота про довкілля, взаємозв'язок природничих наук з технікою й технологіями; розкриття загальнокультурних, ціннісних і прикладних аспектів пізнання природи; проведення досліджень, виконання проєктів.

Насамперед потрібен учитель. Учитель – це людина, на якій тримається реформа, без нього будь-які зміни будуть неможливими. І тут виникає якщо не проблема, то питання: «Інтегрований курс має викладати один учитель чи декілька? Як одна людина має викладати одразу фізику, хімію, біологію, астрономію, географію? Педагог якого фаху має викладати цей курс? Чи одразу кілька фахівців?». У будь-якому випадку беззаперечним є факт, що вчителю потрібна методична допомога, він має отримати додаткові знання, розвинути нові вміння й навички (наприклад, для проведення досліджень «не свого фаху»), але найголовніше – учитель має сам бути готовим до змін.

Важливим є вибір і реалізація навчальної програми, яких є кілька, і навчальному закладу треба не помилитися під час вибору. Рішення на рівні школи має бути хоч і гнучке, але цілісне. Через брак досвіду самостійного творення курикулумів у попередні роки вчителі залежні від того, яке рішення їм запропонують.

Ще одна потреба – підручники й посібники для вчителя й учнів. Підручник має бути цілісним навчальним курсом природничих наук, який сприятиме розвитку та зацікавленості учнів.

Декілька слів про види навчальної діяльності, форми, методи й засоби інтегрованого навчання. Людина пізнає навколишній світ завдяки власній практичній активній діяльності, тому навчання має бути активним, із застосуванням інтерактивних та комп'ютерних технологій, проєктної діяльності, з проведенням досліджень, лабораторних і практичних робіт, власних спостережень та порівнянь живих об'єктів, їхніх особливостей і процесів, які в них відбуваються, екскурсій у живу природу. Обов'язковими мають бути робота в групах, мозкові штурми, дискусії, розв'язування ситуаційних завдань, створення ментальних карт, буклетів, презентацій, листівок, постерів, моделей тощо. Звісно, у здобувачів освіти має бути певний багаж теоретичних знань, необхідні друковані матеріали, обладнання для фіксації даних, створення моделей, вільний доступ до інтернет-ресурсів, комфортні умови тощо. Головне – досягти результату, і сучасний творчий учитель зуміє це зробити, допоки вчиться сам.

Інтеграційні процеси в освіті тривають. Перед кожним із нас відкриваються два шляхи: жити минулими досягненнями, не помічаючи кардинальні зміни у світі та суспільстві, або прагнути до змін і проводити їх, застосовуючи новітні освітні технології.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сектор освіта – Нова українська школа (decentralization.gov.ua)
2. НУШ (myronivka-osvita.gov.ua)
3. <https://www.bing.com/search?q=вчителя+-це+сприяння+його+професійному+та+особистому+зростанню%2C+підвищення+його+соціально+го+статусу%2C++отримання+свободи+дій+-+обирати+навчальні+матеріа&qs=n&form=QBRE&sp=-1&pq=вчителя+-це+сприяння+його+професійному+та+особистому+зростанню%2C+підвищення+його+соціально+го+статусу%2C+отримання+свободи+дій+-+обирати+навчальні+матеріа&sc=0-151&sk=&cvid=41C208CD49BC42828513E9E8C16F7A37>
4. [Інтегроване навчання: тематичний і діяльнісний підходи \(Частина 1\) | Нова українська школа \(nus.org.ua\)](http://nus.org.ua)
5. [Що таке інтегроване навчання? Частина 2. Онлайн-курс для вчителів початкової школи – YouTube МОН затвердило модельні програми НУШ для базової школи – перелік \(ОНОВЛЕНО\) | Нова українська школа \(nus.org.ua\)](http://nus.org.ua)
6. [МОН затвердило модельні програми НУШ для базової школи – перелік \(ОНОВЛЕНО\) | Нова українська школа \(nus.org.ua\)](http://nus.org.ua)

Ксьондз Ірина,
учитель біології, основ здоров'я і
природознавства
Хмельницької спеціалізованої
загальноосвітньої школи № 19
I-III ступенів імені академіка
Михайла Павловського

Сутність інтерактивної технології навчання

У статті проаналізовано традиційний (пасивний), активний та інтерактивний підхід в організації освітнього процесу. Розглянуто визначення дефініцій «інтерактивне навчання» та «інтерактивна технологія навчання». Встановлено, що інтерактивна технологія навчання сприяє розвитку критичного мислення, комунікативних умінь та навичок, встановленню емоційних контактів через постійну взаємодію, співпрацю, співробітництво та розширює спектр можливостей освітнього процесу для всіх його суб'єктів.

Ключові слова: *інтерактив, інтерактивне навчання, інтерактивна технологія навчання, сутність інтерактивної технології навчання.*

Вступ. Інтеграція української системи освіти в європейській освітній простір передбачає реалізацію нових підходів до організації та проведення освітнього

процесу, підготовки зростаючого покоління до продуктивної діяльності в сучасному вимогливому й динамічному соціально-економічному та інформаційному середовищі. Ефективність рівня освіти значною мірою залежить від упровадження інноваційних технологій та методів навчання учнів. Адже сучасний освітній процес спрямований не тільки на засвоєння школярами теоретичних знань та набуття базових практичних умінь, а велика увага приділяється формуванню навичок безперервної освіти, розвитку мотивації, самоосвіти, максимальному залученню учнівської молоді до активної навчально-пізнавальної діяльності.

Саме сучасні докорінні зміни, що відбуваються в соціально-економічному житті суспільства, висувають нові вимоги до здобувачів освіти, які здатні самостійно, критично і творчо мислити, які здатні до саморозвитку й самореалізації, тобто є відповідальні, мобільні, конкурентоспроможні й компетентні. Отже, освіта сьогодні стає не просто засобом підготовки індивіда для різних сфер діяльності, а обов'язковим етапом розвитку особистості.

Основна частина. Освітній процес, як визначено в Законі України «Про освіту» [5], – це система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості через формування та застосування її компетентностей, яка відповідає вимогам сьогодення, як і традиціям української школи, що передбачають, що в закладі освіти індивід не тільки здобуває освіту, а й соціалізується, остаточно формується як особистість.

У сучасних умовах важливою вимогою суспільства до особистості вже виступає не енциклопедичність знань, а набуття певних умінь та навичок, що сприяють розвитку та самореалізації особистості. Це завдання значною мірою вирішується через упровадження інноваційних технологій, серед яких важливу роль відіграють інтерактивні методи навчання [2, с. 58]. Досягнення високого рівня інтелектуального та особистісного розвитку школяра – важливе завдання, поставлене перед системою освіти. Шлях його вирішення проходить через запровадження інтерактивного навчання в освітній процес. Реалізація саме інтерактивного навчання прямо залежить від усвідомлення його сутності та визначення позитивного впливу на становлення особистості учня.

Українські дослідниці О. Пометун та Л. Пироженко серед моделей навчання виділяють: традиційну або класичну, активну й інтерактивну (проте в деяких літературних джерелах інтерактивну модель не відокремлюють від активної) [12, с. 8-9]:

а) особливостями традиційної (класичної) моделі є те, що школярі засвоюють матеріал зі слів учителя (традиційний урок) чи з тексту підручника, не беруть участь в обговоренні, демонструють тільки репродуктивні знання та, як правило, не спілкуються між собою. Провідні методи, за яких учні слухають та дивляться: розповідь-монолог, читання, пояснення, демонстрація, відтворювальне опитування;

б) активна – передбачає стимулювання пізнавальної діяльності й самостійності школярів, діалогічна взаємодія в системі «учень-учитель», а також наявність творчих завдань. До цього методу відносять: бесіди, пошук інформації, виконання індивідуальних творчих проектів, вікторини, розв’язання кросвордів, захист творчої роботи тощо;

в) інтерактивна – (інтерактив – з англ. взаємний акт; інтерактивний – здібність взаємодіяти чи знаходитися в режимі бесіди, діалогу. Передбачає організацію комфортних умов учіння, під час якої всі учні класу активно взаємодіють між собою і вчителем, використовуючи моделювання життєвих і навчальних ситуацій, ролеві ігри та методи, що дають змогу створити ситуації пошуку, співпереживання, суперечностей, ризику, сумніву, переконання, задоволення, аналізу та самооцінки своїх дій, спільне розв’язання проблем. Це таке навчання, у якому змінюється роль учителя, його функції. Учитель в інтерактивному навчанні не тільки є носієм інформації й певної суми знань; його завдання передати ці знання, постійно й активно стимулювати школярів до самостійної творчої роботи, виконуючи роль проектувальника й консультанта. Інтерактивне навчання створює комфортні умови, за яких кожен учень відчуває свою успішність та значущість, інтелектуальну спроможність.

Науковцями і практиками доведено й загально визнано, що інтерактивне навчання є ефективним методом стимулювання інтересу особистості до навчання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності та сприяє:

- оволодінню етапами навчальної діяльності;
- розвитку критичного мислення;
- росту впевненості у власні сили;
- розвитку самостійності;
- формуванню позитивної Я-концепції;
- розвитку креативності;
- формуванню організаторських і комунікативних здібностей;
- формуванню відповідних життєвих компетенцій;
- зростанню успішності [2; 7; 9; 11; 13].

Раніше в педагогічній літературі термін «інтерактивні технології навчання» не вживали, але використовували такі поняття як «технологія активного навчання», «активні методи навчання», «інтерактивне навчання». Є різні підходи до визначення інтерактивного навчання. Одні й ті самі інтерактивні технології називають технологіями, методами або прийомами [8]. Спільним для них є те, що за своєю природою ці терміни означають здатність взаємодіяти чи перебувати в режимі бесіди, діалогу з чим-небудь (наприклад, комп’ютером) або ким-небудь (людиною). Отже, інтерактивне навчання – це передусім діалогове навчання, під час якого здійснюється взаємодія вчителя та учня [3].

Актуальним проблемам і принципам використання інтерактивної взаємодії приділяють увагу вчені (Ю. Кобюк, Л. Пироженко, О. Пометун, С. Сисоєва та ін.). Вони визначають, що інтерактивна взаємодія виключає як домінування одного учасника освітнього процесу над іншими, так і однієї думки над іншою. У процесі інтерактивного навчання учні навчаються бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, приймати виважені рішення. Сутність інтеракції в тому, що навчання відбувається через взаємодію. Основний принцип інтеракції: постійна взаємодія всіх, їхня співпраця, спілкування, співробітництво. Учитель – лише організатор і координатор інтерактивної взаємодії. Особлива увага приділяється організації процесу ефективної комунікації, у якій учасники процесу взаємодії більш мобільні, більш відкриті та активні. Основою інтеракції є принцип багатосторонньої взаємодії, яка характеризується відсутністю полярності й мінімальною сконцентрованістю на погляді вчителя [7].

Інтерактивне навчання – це специфічна форма організації пізнавальної діяльності, яка має передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність [1, с. 16].

Дослідниці О. Пометун та І. Пироженко у своїх працях розглядають інтерактивне навчання як різновид активного, яке має свої закономірні особливості: інтерактивна модель навчання, за якої відбувається полілог, тобто діалоги не лише між учителем та учнем, але й між усіма учасниками процесу пізнання (рольові ігри, завдання в групах тощо) [12, с. 7].

Коберник О. та Терещук Г. у своїх працях зауважують, що за інтерактивної моделі активну участь у процесі пізнання беруть усі без винятку його учасники. Саме в цьому розумінні інтерактив визначається як практичне навчання. Практика полягає в тому, що учні, перебуваючи в інтерактивному середовищі, уже не можуть залишатися пасивними спостерігачами освітнього процесу. І навіть стають його співучасниками. Тому перед педагогом постають нові завдання на відміну від традиційних [6, с. 58-59]. За таких умов передбачається спеціальна готовність учителя до впровадження інтерактивного навчання, розуміння змісту та місця використання кожної інтерактивної вправи.

Пометун О. визначає сутність інтерактивного навчання через особливості організації навчального процесу, який відбувається лише в напрямі постійної, активної взаємодії всіх суб'єктів навчання [11, с. 13]. Отже, змістове наповнення інтерактивних технологій полягає в тому, що навчання відбувається завдяки саме взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Це суспільна діяльність, у якій учитель і школярі є суб'єктами навчання, а не «знанневими» об'єктами.

Луцик І. визначає поняття «інтерактивне навчання» як таку організацію навчального процесу, що має проблемно-пошукову природу, здійснюється за допомогою засобів комунікації та базується на спільній діяльності, за якої педагог знаходиться в позиції фасилітатора, а школярі активно взаємодіють між собою та

вчителем. Під методами інтерактивного навчання І. Луцик розуміє такі методи, які зумовлюють процес активної взаємодії суб'єкта навчання з навчальним середовищем з метою досягнення визначених дидактичних результатів [10, с. 4].

Інтерактивна технологія навчання – це така організація освітнього процесу, за якої неможлива неучасть школярів у колективному взаємодоповнюючому, заснованому на взаємодії всіх його учасників процесі навчального пізнання: або кожен учень має конкретне завдання, за яке публічно звітує, або від його діяльності залежить якість виконання групового завдання [12, с. 24].

На основі наукових розвідок Т. Туркот [14] ми визначаємо такі позитивні моменти від впровадження інтерактивної технології навчання в освітній процес:

а) можливість розвитку соціальної та громадської компетентності школярів, тобто забезпечується соціальна активність та соціальна стійкість як ознаки соціалізованості особистості;

б) розширення пізнавальних можливостей учнів, зокрема в пошуку, аналізі (синтезі) інформації з різних джерел та подальшого її активного використання;

в) можливість перенесення отриманих умінь, навичок та способів пізнавальної діяльності на різні сфери життєдіяльності в позашкільному середовищі. І навпаки, знання отримані поза школою, стають необхідними в освітньому процесі;

г) високий відсоток засвоєння навчального матеріалу;

д) учитель відкритий перед школярами як особистість та фахівець-професіонал і виступає як організатор, консультант, фасилітатор навчально-пізнавальної діяльності;

ж) забезпечується можливість демократичного, рівноправного партнерства між педагогом і учнями;

з) школярі приймають важливі рішення в процесі навчання, мають можливість спілкуватися й розвивати комунікативні вміння, навички ведення дискусій;

к) відбувається поєднання різноманітних видів навчальної діяльності школярів;

л) забезпечується глибока внутрішня мотивація (інтерес самого учня).

Накопичений в Україні та за кордоном досвід засвідчує, що інтерактивні технології навчання сприяють інтенсифікації освітнього процесу та активізації навчально-пізнавальної діяльності учнівської молоді.

Це виявляється в необхідності: аналізувати навчальну інформацію, творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу (засвоєння знань стає більш доступним); самостійно знаходити можливі ресурси для розв'язання проблеми; виробляти стратегію досягнення цілей та планувати конкретні дії; навчитися формулювати власну думку, правильно її виражати, доводити власну думку, аргументувати й дискутувати; навчитися слухати іншу людину, поважати альтернативну думку; моделювати різні соціальні ситуації, збагачувати власний соціальний досвід через різні життєві ситуації й переживати їх; вчитись будувати конструктивні відносини в групі, визначати своє місце в ній, уникати конфліктів,

розв'язувати їх, шукати компроміси, прагнути діалогу; знаходити спільне розв'язання проблеми; розвивати вміння проектної діяльності, самостійної роботи, виконання творчих задумів [9, с. 69].

Адже для успішного навчання в сучасному закладі освіти учневі потрібно бути активним і готовим до напруженої розумової діяльності. Для отримання стійких і усвідомлених знань самих пояснень і демонстрацій замало. Пошук умов, які б активізували пізнавальну діяльність на рівні інновацій, що стосуються організації, форм і методів навчання, можна сказати, закономірно призводить до впровадження в освітній процес інтерактивної технології навчання.

На думку С. Сисоєвої, саме інтерактивне навчання дає досвід встановлення контакту, взаємозалежних ціннісно-змістових відносин зі світом (культурою, природою), людьми й самим собою – досвід діалогічної пізнавальної діяльності, соціально-моральних комунікативних відносин і самопізнання. Інтерактивна діяльність забезпечує не тільки приріст знань, умінь, навичок, способів діяльності й комунікації, але і є необхідною умовою для становлення й удосконалення професійної компетентності (компетентність – доведена готовність до дії) через залучення учасників освітнього процесу в осмислене переживання індивідуальної й колективної діяльності для нагромадження досвіду, усвідомлення і прийняття цінностей [13].

Отже, інтерактивна модель навчання передбачає застосування технологічного підходу й розглядається нами як застосування в навчанні сукупності інтерактивних технологій, загальною ознакою яких є принципи інтеракції: багатостороння комунікація, взаємодія і взаємонавчання школярів, кооперована навчальна діяльність із відповідними змінами в ролі і функціях як учнів, так і вчителів. Така модель передбачає й особливе розуміння заняття в школі як форми навчання, яка теж ґрунтується на технологічному підході.

Інтерактивне навчання в закладі освіти принципово відрізняється від традиційного. На основі аналізу та узагальнення відмінних рис двох систем навчання ми отримали дані, що представлено в таблиці 1. Для визначення компонентів, за якими здійснювали аналіз, ми використали структуру процесу навчання І. Харламова [15].

Таблиця 1

Порівняльна характеристика традиційного та інтерактивного навчання

Компонент	Традиційне навчання	Інтерактивне навчання
Цільовий компонент	Передавання знань через виклад навчальної інформації без залучення учнів до активної навчально-пізнавальної діяльності.	Розвиток учня як суб'єкта навчальної діяльності, створення умов для активного оволодіння знаннями та реалізація творчого потенціалу.

Мотиваційний компонент	Переважання системи стимулів.	Наявність глибокої внутрішньої мотивації та мотивація спільної діяльності.
Змістовий компонент	Репродуктивне засвоєння матеріалу.	Самостійний пошук та оволодіння новими знаннями, які «лягають» у структуру досвіду особистості.
Операційно-діяльнісний компонент	Переважання усного способу (форм, методів) передачі знань: розповідь, монолог, бесіди, ілюстрації/демонстрації.	Інтерактивні методи (наприклад, «Мікрофон», «Мозковий штурм», «Акваріум», «Аналіз ситуації», «2-4 – усі разом», «Карусель» тощо).
Контрольно-регулюючий компонент	Учитель контролює обсяг вивчення матеріалу, час та хід навчання. Організація зворотного зв'язку зі школярами відсутня. Педагог є «носієм» знань.	Контроль учителя за обсягом матеріалу, ходом навчання є опосередкованим. Зворотний зв'язок зі школярами є постійним. Учитель виступає організатором та фасилітатором.
Оцінно-результативний компонент	У вчителя є чіткі критерії для контролю знань. Але бали виступають формальним показником результату навчання, оскільки не враховують реального рівня розвитку особистості учня. Відсутні можливості для школярів у розвитку їхнього самоконтролю та самооцінки.	Оцінка педагога формується на основі врахування активності кожного учня, докладених ним зусиль, способу та стилю спілкування, уміння співпрацювати з іншими.

Отже, метою інтерактивної технології навчання є створення педагогом таких умов навчання, за яких школяр сам відкриватиме, здобуватиме й конструюватиме знання та власну компетентність у різних сферах життя. Саме це є принциповою відмінністю цілей інтерактивного навчання від цілей традиційної системи освіти.

Важливим завданням інтерактивної технології навчання є розвиток особистості. При цьому взаємодія між учителем та учнями має суб'єкт-суб'єктний характер. Педагог повинен віддавати перевагу не інформаційно-контрольній функції навчання, а організаційно-стимулюючій, культивуванню демократичного стилю спілкування в процесі взаємодії зі школярами, підтримці їхньої ініціативи, співпраці та солідарній відповідальності за її результати. Інтерактивні технології навчання

перетворюються на засіб розвитку особистості учнівської молоді, для якої вміння добувати й узагальнювати інформацію з різних джерел має суттєве значення [13].

Зазначимо, що використання інтерактивних технологій не вимагає відмови від традиційних форм організації освітнього процесу. Застосування таких технологій модернізує, покращує, урізноманітнює та збагачує традиційні методи навчання. Інтерактивні технології спрямовані на особистісно-креативний розвиток школяра, максимальну результативність освітнього процесу та підвищення мотивації до навчання.

Для ефективного застосування інтерактивних технологій педагог повинен старанно спланувати свою роботу, щоб: запропонувати завдання школярам для попередньої підготовки; прочитати, продумати, виконати самостійні підготовчі завдання; відібрати для заняття такі інтерактивні вправи, які б дали учням «ключ» до опанування теми; під час інтерактивних вправ дати час подумати над завданням, щоб школярі сприйняли його серйозно, а не механічно або «граючись» виконали його; на одному занятті можна використовувати одну (максимум – дві) інтерактивні вправи, а не їхній калейдоскоп. Для організації рефлексії педагогові необхідно заздалегідь підібрати питання, які б допомогли учням висловити своє ставлення до обговорюваної проблеми. Ефективність цього етапу залежить від готовності школярів до самоаналізу [4].

Отже, сутність інтерактивної технології навчання в освітньому процесі характеризується низкою особливостей: організація навчання учнів у мінігрупах зі змінним (залежно від характеру завдання) складом учасників; проблемність завдання, що слугує певним каталізатором активності школярів, яка стимулює до роздумів над інформацією, з якою працюють; мають місце власні оригінальні версії розв'язання проблеми; опора на дитячий досвід і базові знання; створення атмосфери співробітництва школярів і вчителя тощо.

На основі аналізу та узагальнення наукових джерел, за проблемою дослідження, сутністю інтерактивної технології навчання є його діалогізація, завданням якого є формування та розвиток у школярів:

- комунікативних умінь та навичок групової взаємодії, дотримання правил толерантної поведінки;
- навичок взаємодії в колективі через інтерактивне спілкування, здатності до прояву співпереживання і співчуття в різноманітних життєвих ситуаціях;
- глибокої, внутрішньої мотивації;
- особистісної рефлексії;
- пізнавальної активності й самостійності, здатності до креативності, самовираження;
- готовності до розпізнавання проблем, здатності розв'язувати сюжетні задачі, логічно міркувати, обґрунтовувати та виконувати свої дії за алгоритмом.

Висновки. Отже, використання інтерактивної технології в освітньому процесі школи дає змогу підвищувати ефективність занять, стимулювати інтерес учнівської молоді до навчально-пізнавальної діяльності; розвивати комунікативні навички та вміння, формувати емоційні контакти між школярами; формувати аналітичні здібності, відповідальне ставлення до власних вчинків (здатність критично мислити; уміння робити обґрунтовані висновки; уміння розв'язувати проблеми й конфлікти; приймати рішення та нести відповідальність за них); навички планування (здатність прогнозувати і проектувати своє майбутнє); навички самоконтролю та самооцінки тощо.

Сутність інтерактивної технології навчання полягає в тому, що вчитель організовує навчально-пізнавальну діяльність школярів таким чином, що вони самостійно розв'язують ситуації, проблеми, опираючись на свої потенційні можливості і вже набуті знання в процесі взаємодії «учень – інформація», «учень – ситуація», «учень – знання», «учень – проблема», «учень – учень», «учень – клас» тощо. Особливості застосування інтерактивного навчання в школі – це насамперед діалогове навчання, під час якого здійснюється взаємодія вчителя та школяра, а не домінування педагога над ним. У процесі діалогового спілкування учні навчаються критично мислити, розв'язувати складні проблеми на основі аналізу обставин і відповідної інформації, зважувати альтернативні думки, приймати продумані рішення, брати участь у дискусіях тощо. Для цього організовується індивідуальна, парна і групова робота, застосовуються дослідницькі проекти, рольові ігри, активізується робота з підручниками, посібниками й різними джерелами інформації, використовуються творчі роботи. Адже організація та впровадження інтерактивної технології навчання в практику діяльності вчителя сприяє емоційному та яскравому викладу матеріалу, спрямованості на сферу особистих інтересів учнів, надає можливість переносу знань із різних галузей, широкі можливості для самоорганізації й самореалізації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вербицкий А. Активные методы обучения в высшей школе: контекстный поход. Москва, 1989. 127 с.
2. Гай Н. М. Використання інтерактивних технологій на уроках спецдисциплін. / Педагог професійної школи: методичний посібник. Київ: ППО АПН України, 2009. Вип. 1. С. 57-64.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 375 с.
4. Гур'янова О. В. Педагогічні інновації в технологічній освіті. Кіровоград: ПП Центр оперативної поліграфії «Авангард», 2014. 60 с.
5. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38-39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
6. Інноваційні педагогічні технології в трудовому навчанні / За заг. ред. О. М. Коберника, Г. В. Терещука. Умань: СПД Жовтий, 2008. 212 с.
7. Кобюк Ю. М. Підготовка майбутнього вчителя до застосування інтерактивних технологій у професійній діяльності: методичні рекомендації. Київ, 2016. 32 с.

8. Колеченко А. К. Энциклопедия педагогических технологий : пособ. для препод. Санкт-Петербург: КАРО, 2002. 368 с.
9. Лалак Н. В. Інтерактивна модель навчання: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2011. Вип. 20. С. 69-70.
10. Луцик І. Г. Дидактичні умови інтерактивного навчання предметів суспільно-гуманітарного циклу в педагогічних коледжах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Кривий Ріг, 2011. 20 с.
11. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ: А.С.К., 2007. 144 с.
12. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. Київ: А.С.К., 2004. 192 с.
13. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник. Київ: ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.
14. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: навч. посібник. Київ: Кондор, 2011. 628 с.
15. Харламов И. Ф. Педагогика: учебн. 6-е изд. Минск, 2000. 560 с.

Локайчук Алла,
учитель початкових класів
Великоскнитського навчально-
виховного комплексу
«Дошкільний навчальний заклад –
середня загальноосвітня
школа I-III ступенів»
Ганнопільської ТГ Шепетівського району,
старший учитель

Комунікація з учнями та їхніми батьками на засадах партнерства

У статті розглядається педагогіка партнерства цілісного життя здобувачів освіти та їхніх батьків, учителів – система виховання й навчання. Вона базується на засадах гуманності і віри в дитину.

Ключові слова: педагогіка партнерства, гармонійний розвиток, успішне спілкування, психологічні труднощі, життєво-компетентна особистість.

Актуальність. В освіті України почався новий етап розвитку, пов'язаний зі зміною менталітету суспільства та особистості. Процеси, що відбуваються сьогодні в нашій державі, зумовлені суперечностями соціального, економічного та політичного становлення, висувають важливе завдання для освіти – формування життєво-компетентної особистості, здатної до самореалізації.

Проблема. Система виховання й навчання – педагогіка партнерства цілісного життя здобувачів освіти та їхніх батьків, учителів, яка базується на засадах гуманності і віри в дитину, на принципі виховання творчістю й партнерства педагогів з дітьми.

Сучасний учитель початкових класів – це одночасно і викладач, і вихователь, й організатор діяльності здобувачів освіти, активний учасник спілкування з учнями, їхніми батьками та колегами. У своїй роботі я завжди прагну відшукати шляхи, методи і способи створення оптимальних умов для того, щоб дитина якнайкраще реалізувала свої можливості, з любов'ю й радістю прагнула пізнати світ, свою землю, свій рід, а потім реалізувати себе в цьому світі. З цією метою я обираю комунікацію з учнями та їхніми батьками на засадах партнерства. Сьогодні вже не викликає сумнівів той факт, що саме родинність є визначальним пріоритетом української національної освіти. Дитина є головною дійовою особою навчально-виховної діяльності. Забезпечення партнерства між закладом і родиною – формування вмінь спілкування в ланцюжку «учитель – клас – батьки».

Вихідними позиціями партнерства є:

1. Концепція про два рівні розвитку учнів (Л. С. Виготський):

- ЗАР – зона актуального розвитку, те, на що здатна дитина сьогодні;
- ЗНР – зона найближчого розвитку, потенційні можливості учня.

Педагогіка має орієнтуватися на роботу в межі цих двох зон. Дитина й сама прийшла б до результату, але ми допоможемо їй зробити ще швидше. Партнерство повинно бути оптимістичним, а вчитель – допомагати дитині швидше увійти у свій завтрашній день.

2. Концепція змістовного навчання (Д. Б. Ельконін – В. В. Давидов).

З перших днів навчання в дітей можна формувати абстрактне мислення. Перевага в них конкретного мислення не означає, що в навчанні треба лише на нього спиратися.

3. Концепція про функції вчителя (Д. Н. Узнадзе).

Навчальний матеріал має бути складнішим, ніж можливості дитини, щоб учитель став для неї необхідним. Якщо ж навчальний матеріал відповідає здібностям дитини або ж нижчий від її можливостей, дитині не цікаво.

Партнерство визначається як така міра функціональної взаємозалежності сторін, коли успіх і винагорода окремого індивіда спричинені успіхом інших членів, що потребує від них узгоджених дій.

Це спільна діяльність для досягнення загальних цілей. У межах такої спільної діяльності індивідууми прагнуть одержати результати, вигідні для них самих і для всіх членів групи. Партнерство сприяє:

- високим досягненням і продуктивнішому навчанню;
- турботливим, відданим і чуйним взаєминам між учнями;
- психологічному здоров'ю дітей, соціальній компетентності й самоповазі.

Суттєвими компонентами партнерства є: позитивна взаємозалежність, особистісна взаємодія, що стимулює діяльність, індивідуальна і групова підзвітність, навички міжособистісного спілкування і спілкування в невеликих групах, обробка даних про роботу групи. Оволодіння такими компонентами партнерства дає змогу вчителям перебудувати уроки таким чином, щоб вони відповідали зазначеній навчальній ситуації та давали змогу коригувати недоліки й недостатній пізнавальний рівень.

Партнерство важливе між учителем і учнем, між учнем і батьками, між учителем і батьками, а також з іншими сферами спілкування дитини.

Заклад не може сповна виконати функцію виховання дітей, бо тут дитина проводить лише половину дня, а весь інший час – у сім'ї, на вулиці. Відтак потрібна допомога й узгодженість дій з батьками.

Саме тому визначаю психологічні принципи сімейного виховання:

1. Вільний вибір. Дитина народжується вільною й не повинна відчувати обмежень своєї свободи ззовні. Лише вона сама може обмежити.

2. Прагнення подорослішати. Граючись, діти обирають для себе ролі, престижні за віком. Допомога дитині в її дорослішанні має бути основою нашої педагогіки.

3. Бачити в кожній дитині особистість. Батькам треба бачити в дитині партнера, однодумця, друга.

Функціональним тенденціям і розвитку дитини приділяю значну увагу. Дитина народжується з безліччю задатків і функцій, які для свого розвитку мають певний час. І якщо час втрачено – функції згасають. Тому враховую в навчальному процесі сенситивні періоди, коли психічний механізм перебуває ще в дії.

Функції можуть реалізовуватися тільки в середовищі, яке для них комфортне, дасть їм змогу успішно розвиватися. Потрібно моделювати середовище, що спонукає до життя ці функції, змушує їх працювати, інакше вони швидше згаснуть. Я раджу менше забороняти, більше дозволяти. Адже без пізнавальної діяльності дитина не зможе повноцінно розвиватися.

Гра – це переживання вільного вибору. Змусити дитину гратися неможливо, якщо певні функції не задіяні. Дитина грається через внутрішнє бажання.

Але, долучаючись до гри, дитина повинна підкорятися певним правилам, що обмежує її свободу. Коли вона стомлюється – то вільно виходить з гри. Тому стверджую, що найголовніше в грі – вільний вибір: дитина починає гру, виконує правила і припиняє її. Основне завдання вчителя – зберегти за дитиною право вільного вибору в навчанні. Педагогічна майстерність учителя й полягає в тому, щоб діти не втратили серйозного ставлення до навчання – бо вони приходять до школи граючись навчатися. З одного боку, гра може бути одним із методів навчання, з іншого – навчання має органічно входити до гри. Спостереження доводять, що кожна дитина в грі намагається обрати собі роль престижнішу за віком, що сприяє дорослішанню.

Отже, у природі дитини – вільний вибір і бажання бути дорослішим. Дорослішання, соціалізація дитини спираються на вільний вибір, в основі якого – функціональні тенденції та ігрова діяльність. І ці особливості психології дитячого віку обов'язково мають бути враховані в педагогіці.

У дітей важливо формувати мотиви навчання через прагнення до дорослішання. Учитель подумки уявляє свого учня в майбутньому. Приблизно за 3020 уроків у початкових класах він має наблизити вихованця до дорослішання. Але в дитини є актуальні потреби, які повинні бути реалізованими вже тепер. Дитяче хотіння й бажання вчителя тут мають збігатися, інакше виникає конфліктна ситуація. Коли дитину примушують силоміць, вона втрачає почуття вільного вибору й починає конфліктувати і з учителем, і зі школою. І перший крок тут робить саме вчитель, тому що моменти збігу намірів дорослого й дитини – основа педагогіки партнерства.

Треба частіше надавати дітям можливість вибору. Нехай вони вчаться дискутувати навіть з учителем. І тут педагогу знадобиться артистизм. Якщо діти помітили, що вчитель «помилився», йому потрібно визнати це і вибачитись. Дитина повинна стверджуватися, творити – лише тоді вона подорослішає.

Отже, зазначаю, що між учителем і учнем з'являється духовна спільність, заснована на емоціях. Якщо її не виникне, інтереси згасають. Необхідно розрізняти пустощі від зла й незлобиві дитячі пустощі. Діти не повинні відчувати, що їх весь час виховують. Виховувати, як і навчати, потрібно ненав'язливо, приховано, непомітно, постійно розширюючи межі духовного спілкування. Це і є глибинне виховання.

З огляду на результати застосування педагогіки партнерства під час навчання учнів початкових класів ми розробили такі практичні рекомендації.

1. Впровадженню основ педагогіки партнерства в практику має передувати глибоке вивчення психолого-педагогічної літератури з проблеми.

2. Треба вивчити досвід застосування педагогіки партнерства в загальноосвітніх закладах.

3. Відвідати навчальні заклади, класи, лабораторії педагогіки партнерства.

4. Взяти участь у роботі майстер-класів, семінарів, педагогічних читань.

5. Визначити мету, завдання й методи впровадження принципів педагогіки партнерства у власну діяльність.

6. Вивчити індивідуально-психологічні особливості класу для впровадження принципів педагогіки партнерства.

7. Впровадження треба починати, орієнтуючись на вихідні педагогічні позиції, які передують встановленню гуманних стосунків між учителем і учнем:

– управляти навчанням і шкільним життям дітей з позиції їхніх інтересів;

– постійно вірити в можливості та перспективи кожної дитини;

– співробітничати зі школярами в процесі навчання;

– бути етичним і тактовним до учнів, поважати їхню гідність.

8. Обов'язково дотримуватись основних принципів педагогіки партнерства:

- любити дитину;
- олюднити середовище, у якому вона живе;
- прожити з вихованцем своє дитинство.

9. Застосовувати ідеї гуманної педагогіки на практиці, починаючи з упровадження окремих прийомів, методів педагогіки партнерства.

10. Навчально-виховний процес потрібно будувати на русі стихійних пристрастей у дитини:

- потяг до розвитку;
- бажання свободи;
- прагнення дорослішання.

11. Шлях взаєморозуміння з дітьми – від серця до серця – рекомендуємо будувати на основі віри в дитину, виховання творчістю й партнерством з дітьми, перетворити шкільні заняття на «уроки щастя життя», пізнання, спілкування, дорослішання.

12. Учитель – партнер, який має виявляти:

- віру в сили дитини;
- педагогічну любов до дітей;
- співробітництво, майстерність спілкування;
- відсутність прямого примусу;
- пріоритет позитивного стимулювання;
- терпимість до дитячих недоліків;

– будувати стосунки з дитиною на засадах довіри, демократизму, визнання права дитини на власний погляд й на власну помилку.

13. Потрібно пам'ятати, що виховання, живлення духовного стержня людини, яка перебуває на шляху становлення, має випереджати навчання.

14. Впроваджуючи гуманно-особистісний підхід, усіма освітніми засобами сприяти вихованню в дитини благородства через виявлення її особистісних якостей.

15. Зміст основної мети педагогіки партнерства – реалізовувати через облагородження душі й серця дитини, забезпечення творчого засвоєння дитиною розширеного й поглибленого обсягу знань і вмінь із певними характеристиками.

16. Формувати в дітей мотиви навчання через прагнення подорослішати. Такі моменти збігу намірів учителя та учнів і є основою педагогіки партнерства.

17. Треба частіше давати змогу дітям вільно обирати, можливість дискутувати, доводити й пояснювати власний погляд. Дитина має стверджувати себе, творити – лише тоді вона подорослішає.

18. Виховний процес кожного вчителя лише тоді буде гуманним і зверненим на особистість дитини, коли ми самі сповідуємо духовний гуманізм.

Як уникнути проблем у спілкуванні з батьками? Як має поводитися вчитель, щоб взаємини з батьками учнів були конструктивними й робочими?

Усім знайома фраза «Батьків не вибирають» для вчителя має особливе значення. У тому розумінні, що вчитель точно не може вибирати батьків: які прийшли, таких і навчатиме. Ні, навчати їхніх дітей учитель, звичайно, буде. Але кожен педагог, який бодай рік працював у школі, знає, як багато доводиться спілкуватися з батьками своїх учнів, особливо якщо працюєш у початковій школі. І батьківськими зборами все не обмежується. Будуть і вечірні телефонні дзвінки, і раптові приходи, і «несанкціоновані» відвідування уроків, і навіть підслуховування під дверима. Батьки мають право, тому що вони довірили нам найдорожче – свою дитину. І питати з учителя вони будуть сповна.

«Легких» батьків – тих, які всім задоволені, завжди в гарному настрої, миттєво реагують на вчительські прохання, – зовсім небагато. Тому готуватися потрібно до того, що легко не буде. А буде зовсім нелегко. Тому що й учителі, і батьки – насамперед люди.

Чому можуть виникати конфлікти між батьками й учителями?

Кожен батько в минулому, звичайно ж, навчався в школі. І в усіх нас були якісь свої взаємини з учителями, можливо, навіть не завжди приємні й чудові. Я помітила, що ті батьки, у яких у школі були конфлікти з учителями (і вони самі про це розповідають), набагато агресивніше спілкуються з учителями власних дітей, ніж ті, у яких у дитинстві не було проблем з педагогами. Колишні учні й учениці подорослішали, і тепер уже мами й тата «з'ясовують стосунки» з учителями своєї дитини.

А втім, усе залежить від дитини, від того, як вона вчиться й поводить себе в школі. Якщо дитина вчиться добре, то в батьків рідко коли виникають проблеми у взаєминах з учителями. Інша справа, якщо в дитини є проблеми в навчанні або поведінці. У цьому випадку батьки найчастіше вбачають проблему не в дитині або не в тому, що вони самі не виховують. Вони списують усі проблеми на педагогів, вважають, що недопрацьовують саме вчителі або що вчитель занадто упереджено ставиться до їхньої дитини.

Виховувати справжню людину, усебічно розвинену, виховану – це дуже складне і важливе завдання для педагога. Виховує не тільки школа, але й сім'я, соціум, який сьогодні має великий вплив на дитину. Тому передусім в центрі нашої уваги – робота з батьками.

З першого класу в нашій школі є традиція проводити свята разом з батьками, які стають активними учасниками кожного заходу. Вони оформляють зали до свят, добирають музичний супровід, беруть участь у конкурсах, проводять бесіди на виховних годинах.

Працюючи з батьками, проводимо найрізноманітніші заходи: анкетування, індивідуальні консультації, відкриті заняття, батьківські збори, консультації психолога.

Унаслідок тісної співпраці вчителів та батьків нашої школи вироблено єдині погляди на процес розвитку виховання та навчання дитини.

Справжнє виховання дитини – у вихованні самих себе.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дуткевич Т. В. Психологічні основи використання інтерактивних методів навчання у процесі підготовки спеціалістів з вищою освітою / Т. В. Дуткевич // Використання інтерактивних методів та мультимедійних засобів у підготовці педагога : зб. наук, праць. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2003. С. 26-33.

2. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. Пометун., Л. Пироженко. К.: А.С.К., 2006. С. 26-28.

Магальяс Леся,
учитель біології та хімії
Міцівецької гімназії
Новодунаєвецької селищної ради

Неперервність та наступність в освітньому процесі під час викладання біології та екології в умовах Нової української школи

У статті розкрито наступність та неперервність у формуванні змісту природничої освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах функціонування сучасної середньої загальноосвітньої школи України.

Ключові слова: *наступність, неперервність, системність, Державний стандарт, природнича освітня галузь, Концепція Нової української школи.*

Реформаційні процеси, що відбуваються в сучасному освітньому просторі, зумовлюють нагальність розв'язання комплексних соціально педагогічних завдань, одним із яких є забезпечення наступності між суміжними ланками освіти. Наступність потрібно розглядати як один з основоположних принципів неперервної освіти, завданням якої є забезпечення цілісного розвитку особистості в навчанні дітей на перших трьох ланках системи неперервної освіти.

Основні напрями реформування загальної середньої освіти відображено в національному законодавстві та нормативно-правових актах. Державна політика у сфері реформування загальної середньої освіти визначає орієнтири розвитку Нової української школи на її початковому ступені [6]. Новий зміст освіти заснований на:

– формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві;

– орієнтації на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризмі;

- на наскрізному процесі виховання, який формує цінності;
- педагогіці, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками [5].

Важливим завданням є розробка змісту й методики навчання за новими Державними стандартами, модельними навчальними програмами, наступність та перспективність в освітньому процесі під час викладання біології та екології. Дослідженням із проблем наступності викладання природничих дисциплін були присвячені роботи вітчизняних і зарубіжних педагогів. Велику увагу проблемі наступності навчання дошкільника та молодшого школяра приділяли І. Козак, Л. Коломієць, О. Кононко, Т. Степанова та ін. У змісті природничої освіти між дітьми старшого дошкільного та молодшого шкільного віку – Т. Байбара, Н. Буринська, Н. Коваль та ін. У дидактиці – А. Алексюк, В. Онищук, С. Гончаренко, Ю. Бабанський та ін.

Питання наступності в системі освіти не нове. На думку О. Савченко, «наступність є одним із принципів освіти, який передбачає зв'язок та узгодженість мети, змісту, організаційно-методичного забезпечення етапів освіти, які межують один з одним (дошкілля – початкова – основна школа)» [7]. На думку С. Гончаренко, наступність здійснюється «... при переході від одного уроку до наступного (тобто в системі уроків), від одного року навчання до наступного. Досягнення наступності в шкільній практиці забезпечується методично обґрунтованою побудовою програм, підручників, дотриманням послідовності руху від простого до складнішого в навчанні і взагалі всією системою методичних засобів» [2]. Основні ознаки наступності як педагогічного явища у своїх дослідженнях зазначила Д. Струннікова:

- універсальність – спостерігаються змістові внутрішньопредметні й міжпредметні взаємопов'язані складові програмового матеріалу, пересування їх за навчальною тривалістю;

- комплексність методів і прийомів реалізації;

- оптимальність – з'єднує навчальний матеріал, надаючи йому впорядкованості;

- генералізація – предмет вивчення стає повнішим, набуває реального значення своєрідність мети й завдань, суб'єктів і об'єктів педагогічного процесу [8].

Питанням наступності було приділено увагу в працях О. Вашуленко: «наступність займає важливе місце в організації освітнього процесу і є умовою неперервного розвитку особистості на різних вікових етапах. Порушення наступності в освітньому процесі призводить до зниження його ефективності» [1].

У Державному стандарті початкової освіти визначено, що початкова освіта має такі цикли як 1-2 та 3-4 класи, які враховують вікові особливості розвитку та потреби дітей і дають можливість забезпечити подолання розбіжностей у досягненнях, зумовлених готовністю до здобуття освіти [3]. Державний стандарт базової середньої освіти має такі цикли як адаптаційний (5-6 класи) та базового предметного навчання (7-9 класи), що дають змогу враховувати вікові та індивідуальні особливості розвитку

й потреби учнів, а також забезпечити просування індивідуальними освітніми траєкторіями [4]. Наступність і перспективність у формуванні змісту природничої освіти в закладах загальної середньої освіти забезпечується орієнтацією на зміст та структуру освітньої галузі «Природнича» як у початковій, так і в базовій середній школі.

Навчальна програма «Я досліджую світ» та її змістова лінія «Людина і природа» початкової школи вміщує систему знань, уявлень про закономірності в природі та місце людини в ній; елементарні уявлення й поняття про об'єкти та явища природи, їхні взаємозв'язки в системі «жива – нежива природа», «природа – людина», усвідомлення свого місця в навколишньому світі тощо.

Учні базової середньої школи за новим Державним стандартом почнуть опанування елементів біологічних знань у межах адаптивного циклу (5-6 класи) на уроках інтегрованого курсу «Пізнаємо природу» або інтегрованого курсу «Довкілля» (за вибором закладу освіти) та предметного навчання в 7-9 класах. Особливістю біологічного компонента природничої освітньої галузі є те, що, з одного боку, вона забезпечує узагальнення й систематизацію знань про живу природу, отриманих учнями в початковій школі, з іншого – створює понятійну й діяльну основу вивчення біології, починаючи із сьомого класу. Це досягається за умови дотримання принципів наступності, послідовності та системності. Послідовність і системність у навчанні дають змогу усунути суперечність між необхідністю формування предметних знань і вмінь та необхідністю формування цілісної картини світу. Реалізація принципів наступності, послідовності та системності має передбачати скоординованість в узгодженості програм, підручників, посібників, виділення основних структурних елементів курсу, які мають наскрізний характер, реалізацію зв'язку між змістом навчання на різних етапах і ланках освіти. У Державному стандарті базової середньої освіти та типових освітніх програмах закладені принципи інтегрування змісту освіти. Заклад освіти, спираючись на модельні навчальні програми, може розробляти програми інтегрованих курсів. Інтегроване навчання – система, яка об'єднує знання з окремих навчальних предметів у єдине ціле, на основі чого в учнів і формується цілісне уявлення про дійсність і обумовлені ним цілісний світогляд, соціальна зрілість. Прикладом інтеграції змісту освіти в початковій школі є курс «Я досліджую світ». Основу змісту курсу складають різні освітні галузі (природнича, соціальна і здоров'язбережувальна, громадянська та історична, технологічна, інформатична; частково мовно-літературна та математична). У процесі навчання здійснюється повна або часткова інтеграція освітніх галузей.

Державні стандарти початкової та базової середньої освіти засновані на ключових компетентностях, які мають бути наскрізними в змісті навчальних предметів і необхідними для успішної самореалізації особистості.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вашуленко О. Питання наступності в педагогічній теорії. / *Педагогіка і психологія. Вісник Академії педагогічних наук.* 2005. № 4. С. 49-59.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
3. Державний стандарт початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL:<https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennyaderzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>
4. Державний стандарт базової середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/

Музичинська Оксана,
заступник директора
з навчально-виховної роботи
Вихрівської гімназії
Дунаєвецької міської ради

«Посіяні» практичні вміння в початковій школі – стабільний якісний результат неперервної освіти

У статті висвітлені пріоритетні завдання Нової української школи. Проведено аналіз наступності цих завдань між початковою й базовою загальною середньою освітою. Надано елементи практичних завдань. Доведено їхню ефективність для неперервної освіти.

Ключові слова: *Нова українська школа, неперервність освіти, практичні вміння, усебічний гармонійний розвиток, емоційний інтелект, самоорганізація, командна робота, критичне і креативне мислення, досвід оптимістичного спілкування.*

*Життя повинне бути
безперервною освітою.*
Гюстав Флобер

*Ніколи не розглядайте навчання
як обов'язок,
але як можливість проникнути
в прекрасний і чудовий світ знань.*
Альберт Ейнштейн

Такі, здавалося б, різні думки-висловлювання... Та Нова українська школа поставила перед собою нелегке завдання об'єднати їх у свою мету. Зробити процес

здобування знань не вимушеним обов'язком, а гармонійним поєднанням пізнання нового, самовдосконалення, творчості, гри.

Саме гармонійний розвиток здатний виховати в кожній людині свідому потребу в отриманні знань. Звичайно ж, під час створення відповідних сприятливих умов.

Ми не можемо сьогодні вчити дітей так, як учили вчора. Як розробити і провести урок по-новому? Як вчитися разом з дітьми? Як залишатися цікавим собі й дітям? Саме ці питання є пріоритетними в Новій українській школі [1].

Лише йдучи в ногу з часом, розуміючи дітей, можна бути впевненим у гарному результаті.

Чи можливо в початковій школі «посіяти» практичні вміння, які дадуть якісний результат НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ?

Проведемо паралель. Проаналізуємо наступність.

– **Чи потрібна готовність навчатися й самовдосконалюватись?**

Освіта розширює наші горизонти й допомагає нам робити усвідомлений вибір для себе і для інших. Найкраще, що ми можемо дати дітям, – це прищепити їм інтерес до навчання. Дитина народжена для того, щоб учитися. Кожен новий день для неї сповнений нових речей, які можна пізнавати, спостерігати за ними, вивчати. Якщо дитина не ізольована від навколишнього світу, кожного дня вона вчиться чогось нового й радіє новим досягненням.

Конструктори LEGO на сьогодні є незамінним матеріалом для занять у початковій школі. Для педагогічного процесу LEGO-технологія цікава тим, що, базуючись на інтегрованих принципах, об'єднує в собі елементи гри та експериментування. Головна особливість цієї іграшки – розвинути ті навички, яких немає. Завдяки впровадженню LEGO-технології педагог розвиває інтерес дитини до навчання та формує комунікативні функції [2].

Беззаперечно – вчитися варто завжди. І не принципово, чи ви для цього прочитаете корисну книжку, відвідаєте музей чи виставку, переглянете пізнавальний фільм чи мультфільм, пройдете онлайн-курс, відвідаєте лекцію чи тренінг, або вступите до вищого навчального закладу. Люди, які не перестають вчитися, – всебічно розвинені особистості, що працюють більш ефективно й успішно.

– **Позитивне ставлення до життя???**

Як показує практика, кращих результатів досягають саме люди з позитивним настроєм. Оптимізм допомагає людині ефективніше долати труднощі, швидше домагатися поставлених цілей, викликати симпатію в оточення [3]. Людям приємно спілкуватися з тими, хто допомагає їм налаштуватися на позитив. Саме тому в Новій українській школі день починається з ранкової зустрічі. На ній створюється позитивний настрій. Повсякденні справи, які практикуються під час проведення ранкової зустрічі, допомагають учням зблизитися зі своїми однолітками, навчитися співпрацювати, робити компліменти, утримуватися від критики інших, поважати їх як особистостей [4].

Позитивний настрій у класі треба створювати й підтримувати. Ніщо так не знімає напругу, як дотепний жарт чи весела історія. Слухання відповідної музики. Спілкування з природою та заняття творчістю. Учитель допомагає дітям помічати «маленькі приємності» й зосереджуватися на них. Вчить, навіть у непростій ситуації, знаходити щось позитивне.

Буде в дитини досвід оптимістичного спілкування – буде бажання неперервної освіти.

– Самоорганізація – так? Ні?

«Стартовим майданчиком» для становлення самоорганізації є самостійність дитини. Не вийде в підлітковому віці вимагати від дітей прояву самостійності. Адже ця якість не може сформуватися сама собою. Самостійність зароджується на межі першого і другого років життя, коли в малюків з'являється потужне бажання пізнавати навколишній світ. Перші самостійні дії поступово вдосконалюються й ускладнюються під час ігор, занять, спілкування. Показником розвитку самостійності дитини є результативність дій. У початковій школі вчитель направляє, підтримує, допомагає розвивати навички самостійності, створює ситуацію успіху. Важливим елементом самоорганізації є навчання дітей фінансової дисципліни. Це важлива навичка, яка може допомогти дитині приймати правильні фінансові рішення протягом усього життя [5].

Учителям і батькам варто пам'ятати: не робити за дітей те, що вони можуть зробити самі, нехай якнайраніше привчаються робити те, що їм під силу, навіть якщо в них не зовсім добре виходить. Лише партнерство між учнями, учителями й батьками дасть очікуваний результат.

Діти, які розвивають у собі навички самоорганізації, більш успішні в навчанні, а в дорослому віці – у роботі та взаєминах.

– Критичне мислення = вміння аналізувати?

У сучасному світі одна з важливих навичок – вміння працювати з великими обсягами інформації, розбиратися з безліччю різних фактів, уміти аналізувати й робити правильні висновки. Фахівці відносять критичне мислення до списку семи найважливіших життєвих навичок, необхідних кожній дитині. А в Новій українській школі критичне мислення є одним із наскрізних завдань навчально-виховного процесу. Критичне мислення необхідно розвивати змалку, оскільки в дорослому віці змінити спосіб мислення надзвичайно складно. Уже з першого класу навчаємо дітей дивитися на будь-який предмет чи явище з різного ракурсу, класифікувати об'єкти за формою, кольором, розміром..., ставимо їм відкриті запитання, які не мають єдиної правильної відповіді, але потребують докладної аргументації й пояснення. Уміння аналізувати можна розвивати на кожному уроці будь-якого предмета. Навіть у букварний період під час написання букв важливо не просто показати, як писати букву. Варто показати дітям крім зразка декілька варіантів неправильного написання. Діти порівнюють їх зі зразком, аналізують, роблять висновки і вже в зошиті самі

бачать помилки і знають, як їх виправити. Запитання «Звідки ти це знаєш?» допомагає дітям усвідомити їхню власну здатність міркувати [6].

Не менш важливо обговорювати переконливі й непереконливі аргументи. Поступово показати дітям, що інформація не є істиною. Інформація – це просто інформація, лише люди можуть перетворити її на знання. І вже коли дитина перейде в середню школу й візьметься за вирішення складніших завдань, вона зрозуміє, що жоден вебсайт, телевізійна передача або стаття самі по собі не можуть дати їй повну та правдиву інформацію про питання, які її цікавлять. Як тільки дитина визначиться з потрібними джерелами, сформує власний погляд, заснований на доказах, а не тільки на емоціях, зможе розібратися в складній ситуації, зібрати і проаналізувати різні факти і прийняти правильне рішення [7].

– Стандартне мислення – так ні – креативність?!

Отримуючи життєвий досвід, ми дізнаємося правила, які рідко хочемо порушувати, знаємо як добре, а як погано, як правильно, а як неправильно. Усе тому, що так простіше, зручніше.

Та в сучасному світі хочуть бачити свіжі рішення та незвичні погляди на звичні речі. Уміння знаходити нестандартні рішення цінується в багатьох сферах.

Можливо, не варто вчитися того, що ми маємо від народження. Згадайте, як у дитинстві запросто виходили з будь-якої ситуації. Перше, що відрізняє дитя від дорослої людини, – можливість вільно образно мислити. Кожне слово для дитини – ціла картина, кожна подія – казка. Сам малюк легко може перетілитися в будь-якого казкового героя і для цього йому не обов'язково чекати костюмованого святого. Зовнішня схожість з відомим персонажем його мало хвилює, у нього до всього креативний (відмінний від загальноприйнятого) підхід [8].

Важлива задача вчителя початкових класів – під час навчання не втратити цю дорогу властивість. Дати змогу дітям творити, по-своєму розв'язувати питання. Це принесе більше користі, як виконання по шаблону.

– Працювати в команді – справді важливо?

Який би ти не був професіонал, керівник, засновник, з часом накопичується велика кількість задач, які фізично не можна виконати швидко та якісно. Успіх практично будь-якої справи залежить від згуртованої й ефективно взаємодіючої команди. Тому в початковій школі багато уваги приділяється парній і груповій роботі. Це можуть бути творчі завдання або групові проекти. Під час виконання колективної роботи кожен займається тим, що вміє робити найкраще, а недоліки навичок компенсуються колегіальними зусиллями. Робота в колективі надихає, підвищує мотивацію та взаємну відповідальність, створює середовище, де діти вчать одне в одного, домовляються про виконання частини своєї роботи, розвивають соціальні навички, адаптивність у поведінці, комунікативні здібності, уміння налагодити контакт з іншими учасниками групи, підтримувати рівні стосунки, а також залагоджувати розбіжності й конфлікти [9].

Лише в командній роботі звичайні люди досягають надзвичайних результатів.

– Просто виконати роботу, чи вміти її презентувати?

Уміння грамотно й захопливо розповісти про себе і свою роботу зараз необхідно для багатьох професій. Цей навик набувається тільки завдяки тренуванням і практичному досвіду. Саме тому в початковій школі багато уваги приділяється не просто створенню проектів, а вмінню їх презентувати. Під час проектної роботи в дітей формується вміння самостійно вчитися, сприймати інформацію, працювати з інформацією, сортувати її, осмислювати, аналізувати, творити.

– Емоційний інтелект – невже потрібен?

Сучасні психологи вважають, що люди з розвиненим емоційним інтелектом стають хорошими командними гравцями, лідерами. Вони вміють вести переговори й домагатися свого, при цьому залишаючи про себе приємне враження. Звичайно ж, професійні знання не менш важливі. Як не дивно, але емоційного інтелекту ми навчаємося з найбільш раннього віку, причому несвідомо. Учителі й батьки мають докласти спільні зусилля, щоб допомогти дітям розібратись у багатогранному світі почуттів [10].

Немає добрих чи поганих емоцій. Вони просто є. І чим швидше ми навчимо дитину розпізнавати їх, розуміти, аналізувати причину їх виникнення, тим швидше дитина зможе навчитися контролювати свої емоції й розуміти чужі. Не можна казати дітям, що проблема несерйозна й завдання нескладне. Навпаки, проблема є, але ми зрозуміємо, у чому вона і зможемо її розв'язати. Завдання, дійсно, непросте, але дитина справиться. Як потрібно – завжди можна звернутися по допомогу. Беззастережна підтримка, привід похвалити, упевненість у результаті з боку вчителя початкових класів і є основою емоційного інтелекту цілісної та впевненої в собі особистості.

Навчити дитину замість слів «Мені нічого не вдасться!» говорити «Уже краще. Я спробую ще раз!» – важлива сходинка на шляху до неперервної освіти.

– Ставити цілі й досягати їх – важливе вміння?

Чому одні люди успішні, а інші – ні? Від чого залежить успішність? Далеко не завжди від вроджених умінь і талантів! А насамперед від способу мислення та вміння ставити цілі. Свідомо ставити цілі та досягати їх – навичка, якій можна й потрібно навчитися! Якщо домовитися про те, що цілі – це оформлення мрії, можна згадати приказку «мрійте про більше». З часом цілі людини змінюються залежно від її соціального стану, знайомств, життєвих обставин. Важливо пояснити дитині, що будь-яку мету, поставлену в будь-якому віці, можна віднести до групи «великих» або «маленьких», «короткострокових» або «довгострокових». Велика мета може складатися з маленьких, а вони своєю чергою трансформуватися в завдання. Щоб цього навчитися, потрібно регулярно практикувати. Спочатку можна запропонувати дитині подумати та поставити перед собою три найбільш значущі цілі, а потім записати послідовні кроки для їх досягнення та визначити строки. Це завдання

допоможе дитині навчитися ставити перед собою актуальні цілі, ретельно планувати їх досягнення, учитися заздалегідь бачити добрі наслідки, які можна отримати в разі позитивного результату. Робота над завданням сприятиме розвитку мислення, відчуття відповідальності, учитиме аналізувати себе і свої справжні потреби [11].

Від цього залежить настрої, бажання працювати, удосконалюватися, витратити свій час, долати будь-які перепони та втілювати в життя найнеймовірніші мрії.

Висновки. Проаналізувавши наступність пріоритетних завдань Нової української школи між початковою й базовою загальною середньою освітою, розглянувши елементи практики, довівши їхню ефективність, можна із впевненістю дати відповіді на питання:

- Чи потрібна готовність навчатися й самовдосконалюватись? – ТАК!
- Чи приносить користь позитивне ставлення до життя? – ТАК!
- Розвивати навички самоорганізації? – ТАК!
- Чи важливо критично мислити? – ТАК!
- Креативне мислення? – ТАК!
- Працювати в команді – справді важливо? – ТАК!
- Уміти презентувати виконану роботу? – ТАК!
- Емоційний інтелект – невже потрібен? – ТАК!
- Ставити цілі й досягати їх – важливе вміння? – ТАК!

Як бачимо, «посяїні» практичні вміння в початковій школі допоможуть випустити з Нової української школи в доросле життя цілісну всебічно розвинену особистість, здатну до неперервної освіти, критичного і креативного мислення [12]. Її морально-етичні принципи і здатність брати на себе відповідальність за прийняття рішень допомагатимуть у постановці й досягненні цілей. Вона вмітиме працювати в команді, маючи розвинений емоційний інтелект і позитивне ставлення до життя. Що дамо дітям, діти віддадуть суспільству.

Список використаних джерел та літератури:

1. URL: [Лілія Гриневич про те, як вберегти реформу НУШ – подкаст «Дофамін для освіти» | Нова українська школа \(nus.org.ua\)](#)
2. URL: <http://dnz12.sumy.ua/intergatsiya-lego-tehnologiy-v-osvitniy-protses/>
3. URL: [10 корисних навичок для успішного працевлаштування... \(powerpact.com.ua\)](#)
4. НУШ. Ранкова зустріч: що це і навіщо. URL: <https://nus.org.ua/articles/rankova-zustrich-shho-tse-i-navishho/>
5. URL: [Велике значення самодисципліни для дітей – Розвиток дитини \(childdevelop.com.ua\)](#)
6. Розвиток дитини. URL: [Критичне мислення – запорука пізнання – Розвиток дитини \(childdevelop.com.ua\)](#)
7. Розвиток дитини. URL: [Розвиваємо в дитини критичне мислення – Розвиток дитини \(childdevelop.com.ua\)](#)

8. Креативне мислення. URL: [Креативне мислення: що це таке і як розвинути креативність? Як навчитися творчо мислити дорослим і дітям? Вправи, ігри і методи – podarynok.com.ua](#)
9. Командний гравець. URL: [Командний гравець: що таке «вміння працювати в команді» \(rabota.ua\)](#)
10. URL: інформаційно-ресурсний центр «Дитинство без насильства». Що таке емоційний інтелект і як він зробить вашу дитину успішною: <https://rescentre.org.ua/poperedzhennia-zhorstokoho-povodzhennia-z-ditmy/shcho-take-emotsiinyi-intelekt-i-iak-vin-zrobyt-vashu-dytynu-uspishnoi>
11. Розвиток дитини. URL: [Мої цілі: учимося планувати – Розвиток дитини \(childdevelop.com.ua\)](#)
12. URL: [НУШ КОРОТКО | Нова українська школа \(nus.org.ua\)](#)

Наральник Тетяна,
учитель трудового навчання
Чепелівської загальноосвітньої
школи I-III ступенів ім. П. Шемчука

Наступність між початковою та базовою загальною середньою освітою в умовах реалізації нових освітніх стандартів

У статті розглянуто сутність наступності між початковою та базовою середньою освітою: у початковій школі наступність виявляється насамперед у підготовці дітей до основної школи, а в базовій середній освіті – у використанні та вдосконаленні раніше набутих знань та навичок.

***Ключові слова:** наступність, адаптація, базова середня освіта, школа, початкова освіта, форми роботи.*

Вступ. В умовах реформування та модернізації освіти в Україні, зокрема реалізації Концепції Нової української школи суттєвих змін у змісті та методиці навчання молодших школярів з інтегративно-тематичним підходом до вивчення навчального матеріалу відбулися значні зміни. Такий підхід вимагає наступності та перспективності між двома рівнями освіти.

Виклики того часу та нерозв'язані проблеми сучасної системи освіти призвели до реформаторських процесів. Реформування системи освіти України потребує вирішення комплексних соціально-педагогічних завдань, одним із яких є забезпечення наступності між суміжними рівнями освіти: дошкільною, початковою та середньою. Відповідно до чинного законодавства та нормативно-правових актів наступність є однією з передумов неперервності навчання, яка певною мірою має забезпечувати єдність, взаємозв'язок та узгодженість цілей, змісту, методів, форм

навчання та виховання з урахуванням вікових особливостей дітей на сусідніх рівнях освіти (Закон України «Про освіту», 2017).

Аналіз наукових досліджень показав, що більшість публікацій присвячена розв'язанню проблеми наступності між дошкільною та початковою освітою, а проблема наступності між початковою та базовою школами залишається недостатньо дослідженою. Перехід учнів з початкової школи до базової середньої є однією з найскладніших педагогічних проблем, а адаптаційний період у 5 класі – одним із найскладніших періодів шкільного навчання. Сьогодні лише 28 % п'ятикласників українських шкіл зберігають таку ж високу успішність у навчанні, як і після закінчення початкової школи. Під час моніторингових досліджень навчальних досягнень учнів четвертих та п'ятих класів з математики за останні роки виявлено низку проблем, зокрема відсутність наступності у викладанні математики між початковою та основною школами.

Отже, проблема наступності між початковою освітою та базовою середньою освітою сьогодні, коли впроваджуються підходи Нової української школи, є актуальною й потребує особливої уваги з боку науковців та вчителів-практиків.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що залежно від наукових поглядів учених безперервність навчання розглядається з різних поглядів. Одні дослідники вважають, що наступність є моделлю розвитку педагогічного процесу (І. Ігнатенко, Н. Олейник, Д. Ситнікова та ін.), інші трактують її як загальнодидактичний принцип (О. Андріанчик, С. Годник, Ю. Кустов, О. Кухта, М. Махмутов, З. Михайлов, О. Мороз, О. Савченко, В. Черкасов та інші), деякі схиляються до думки, що наступність є методологічним принципом (О. Ківералг, З. Михайлов, В. Ревтович, Я. Умборг та ін.).

Основна частина. Щоб зрозуміти суть безперервності, можна порівняти визначення цього поняття сучасними вченими. Ананьєв Б. Г.: «Безперервність навчання та навчання учнями полягає в створенні зв'язків між попередніми та новими знаннями, набутими на різних етапах навчання, а також між системами знань, які здобуваються паралельно на кожному етапі навчання».

Ганелін Ш. І.: «Безперервність у навчанні – опора на минуле, використання й розвиток в учнів знань, умінь і навичок, унаслідок чого виникають різні зв'язки, взаємодія старих і нових знань, виникає система міцних і глибоких знань».

Годник С. М.: «Безперервність – це процес послідовної зміни педагогічних явищ у динаміці навчання і виховання. Розробка нової педагогічної системи враховує специфіку попередньої, акумулює її прогресивні елементи, усуває консерватизм минулого за нових умов і тим самим конструктивно суперечить йому».

Ігнатенко І. Ю.: «Безперервність – це загальнодидактична закономірність, що виявляється в єдності навчального процесу. Безперервність у навчанні – це не лише слідування логіці навчального процесу, а й використання знань, умінь і навичок учнів,

які б створювали нові зв'язки з урахуванням якісних змін, що відбуваються в особистості учня».

Кухта А. М.: «Безперервність у процесі навчання забезпечує органічний перехід від минулого через сьогодення до майбутнього і в процесі цього переходу виконує дві взаємопов'язані функції: пов'язує ці три етапи навчання і водночас готує до майбутнього».

Львов Ю. В.: «Безперервність – це: поєднання попереднього матеріалу з наступним, взаємодія наявних і нових знань; поступове розширення та поглиблення знань, умінь і навичок, відтворення їх на вищому рівні; врахування якісних змін, що відбуваються в особистості учня, підвищення рівня його розумового розвитку та наявних знань, умінь і навичок; забезпечення міждисциплінарних зв'язків; встановлення зв'язків між різними етапами навчання».

Савченко О. Я.: «Наступність – це один із принципів виховання, що забезпечує зв'язок і послідовність цілеспрямованості, змістовного, організаційного та методичного забезпечення межових етапів виховання (дитячий садок – початкова школа – базова школа)».

Ярмаченко М. Д.: «Безперервність у навчанні – послідовність у розподілі навчального матеріалу, взаємозв'язок і послідовність етапів навчального процесу».

Теоретичний огляд наукової літератури з проблеми неперервності навчання свідчить про те, що більшість учених вважає наступність загальнодидактичним принципом. Найточнішим визначенням наступності в освіті вважаємо визначення О. Савченко, яка стверджує, що наступність є одним із принципів освіти, що забезпечує зв'язок і узгодженість цілей, змісту, організаційно-методичного забезпечення межових етапів освіти (дитячий садок – початкова – базова школа) (Савченко, 1999: 48). Наступність забезпечує органічне, закономірне продовження розвитку, виховання й навчання, започаткованого в дошкільному віці, створює умови для успішного переходу від початкової до базової школи. Наявність внутрішньої комунікації в змісті навчально-виховної роботи, методиці педагогічного консультування, формах організації занять у дитячому садку, середній та молодшій школі забезпечує цілісність процесу розвитку, навчання та виховання дитини.

Отже, під наступністю у викладанні математики між початковою та основною школою розумітимемо зв'язок, узгодженість та перспективи всіх елементів системи (цілей, методів, засобів, форм навчання) на кожному рівні освіти. Перехід учнів з початкової школи в середню є однією з найскладніших педагогічних проблем. Часто наслідки негативні: для більшості випускників початкової школи в цей час характерні: зниження працездатності, порушення поведінки, емоційна нестійкість, стомлюваність. Моніторингові дослідження навчальних досягнень четвертого та п'ятого класів з математики в сучасних українських школах за останні роки показали, що лише третина п'ятикласників зберігає такі ж високі успіхи в навчанні, як і після закінчення початкової школи.

Помітно зменшується кількість учнів молодшої середньої школи, які мали достатній рівень знань, інколи учні вищого рівня відсутні, але зростає кількість дітей з початковим (низьким) рівнем знань.

Очевидно, що це зумовлено багатьма факторами, зокрема:

- зміною соціальної ситуації;
- зміною ролі учня;
- збільшенням навчального навантаження;
- зміною режиму дня;
- відмінністю систем і форм освіти;
- невідповідністю програм початкової та базової школи;
- відмінністю вимог учителів-предметників;
- зміною стилю спілкування вчителя з дітьми.

Спостереження за учнями, спілкування з ними в цей період показує, що вони дуже розгублені, не розуміють, як будувати стосунки з учителями-предметниками, які обов'язкові вимоги – уперше багато вимог висувається до учня багатьма людьми. П'ятикласника завалено інформацією зі словами, термінами тощо, які він не розуміє.

Тому однією з умов успішної адаптації до подальшого навчання дитини в початковій середній школі є забезпечення наступності навчання між початковим і базовим рівнем шкільної освіти. На думку В. Давидова, це має бути поєднання якісно різних етапів навчання, що відрізняються за змістом і способами подання його дітям. Інакше кажучи, з появою основної школи дитина повинна чітко відчувати новизну й оригінальність понять, які вона зараз освоює, їхню відмінність від досвіду початкової школи.

Аналіз наукових публікацій та власного багаторічного досвіду дає змогу виділити три групи прогалин в усвідомленні неперервності математичної освіти між початковою та базовою школами, а саме: організаційно-психологічні, загально-педагогічні та спеціально-математичні.

Перша група пов'язана з відмінностями в організації навчання в початковій та базовій школах: збільшення навантаження, прискорення інтенсивності, внутрішній темп уроків в основній школі, невміння вчителів математики враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей; недостатня насиченість уроку навчальним матеріалом і невиправдано повільний темп уроків у початковій школі, перенесення основної складності засвоєння матеріалу на домашнє завдання; нестійкість уваги, слабо розвинена оперативність, пам'ять у багатьох дітей, звичка молодших школярів отримувати оцінки за кожен невелику відповідь. Загальнодидактичні проблеми реалізації наступності між початковою та базовою школами пов'язані із запровадженням нових вимог до учня, іншим рівнем викладання матеріалу, раптовим переходом до нових порівняно з методами навчання початкової школи; розширення обсягу навчальної інформації в початкових класах; уніфікованість методів і форм навчання, збідненість математичної мови вчителів початкових класів, уникнення

ними наукових термінів і понять; недостатня швидкість письма молодших школярів, значні проблеми з розумінням тексту учнями, відсутність уміння учнями працювати з додатковою літературою. Спеціально-математичні проблеми реалізації наступності між початковою та базовою школами полягають у недостатньо сформованих уміннях випускників початкової школи у виконанні усних і письмових обчислень, розв'язуванні сюжетних завдань, недостатньо засвоєних знаннях правил порядку арифметичних дій; слабо розвинене математичне мовлення та недостатнє знання математичної термінології.

У вирішенні вищезазначених завдань важлива наступність у науці, зокрема в математиці. Ми визначили два основні напрями наступності у викладанні математики в роботі початкової та середньої школи, а саме: зміст освіти та організаційно-методичний напрями.

Адміністрація навчального закладу має організувати роботу з метою забезпечення наступності між навчальними закладами, не порушуючи зв'язків цілей і завдань, змісту й методів, форм організації навчання і виховання, приділяючи належну увагу вимогам суспільства до якості освіти.

Перехід учнів з початкової школи до молодшої середньої є однією з найскладніших педагогічних проблем, а адаптаційний період у 5 класі – одним із найскладніших періодів шкільного навчання. В останні роки в педагогічній та психологічній літературі багато говориться про складність цього періоду навчання, що він сприймається мало не як об'єктивна криза розвитку дітей 9-10 років, що створює серйозні педагогічні проблеми. Причин для такого твердження більш ніж достатньо: стан дітей у цей період з педагогічного погляду характеризується низькою організованістю, часом недисциплінованістю, зниженим інтересом до науки та її результатів, з психологічного погляду – низькою самоорганізованістю, високою ситуативною тривожністю. Це означає, що збільшується кількість дітей, які відчують значні труднощі в навчанні та адаптації до нових умов навчально-виховного процесу.

Для них особливо важливо правильно організувати адаптаційний період під час переходу з початкової школи в середню. Тому увагу педагогічного колективу школи має бути зосереджено на забезпеченні якості освіти як умови сталого розвитку шкільної громади, постійно підростаючи до проблем адаптації учнів. Перехідний період від початкової до базової школи поширюється на всіх учасників навчально-виховного процесу: учнів, учителів, батьків, адміністрацію школи, спеціалістів психолого-педагогічної служби.

Є категорія дітей, які через емоційний стан створюють багато організаційних труднощів. Побудова ідеальної моделі особистості випускника початкової школи потребує попереднього визначення поняття «психічна готовність до навчання в основній школі». Специфіка навчальної діяльності, її вимоги до особистості учня і визначають зміст психологічної готовності. Структуру психологічної готовності

можна визначити лише з урахуванням структури особистості та структури діяльності, оскільки, за О. М. Леонтєвим, «основою особистості є відношення підпорядкованості до діяльності людини, породжене ходом її розвитку» [6, с. 17].

Згідно з визначенням, поданим у «Посібнику шкільного психолога» за ред. І. В. Дубровіна, готовність до переходу до молодшої школи означає:

– формування основних компонентів навчальної діяльності, ефективно засвоєння навчального матеріалу;

– позитивні сторони шкільного віку – свобода, рефлексія, планування, теоретичне мислення;

– якісно інший, більш «дорослий» тип взаємин з учителем та однокласниками.

Основною діяльністю молодшого школяра є навчання, тому в кінці цього періоду він повинен мати бажання вчитися і вміння вчитися. У початковій школі відбувається розвиток пізнавальних потреб, мотивації до навчання, навичок навчання, формування навчальної діяльності. В особистісній сфері розвиваються індивідуальні особливості та здібності, навички самоконтролю, самоорганізації та саморегуляції, формування адекватної самооцінки та оцінки оточуючих.

Наприкінці початкової школи мають формуватися такі центральні вікові новоутворення, як розвиток довільності, рефлексії, загального позитивного ставлення до себе, адекватної самооцінки, внутрішнього плану дій, розвитку пізнавального ставлення до дійсності, орієнтації на однолітків. При цьому умовою успішної адаптації до подальшого навчання дитини в молодшій школі є наявність у реальному психолого-педагогічному статусі «випускника» початкової школи основних ознак статусу учня 5 класу.

Ці новоутворення проявляються в новій особистісній позиції:

1) по відношенню до навчання – учень повинен стати суб'єктом власної навчальної діяльності;

2) щодо ставлення до школи та вчителів – відповідальна, свідомо позиція суб'єкта внутрішньошкільних відносин;

3) по відношенню до однолітків – автономність від дорослих, конструктивність і певна соціальна зрілість у встановленні усталених емоційних стосунків.

Зміна організації навчальної діяльності може бути об'єктивною реальністю, яка перешкоджає успішному переходу до початкової школи. До таких кардинальних змін умов навчання можна віднести:

1) сам факт переходу до середньої школи, що висуває нові вимоги до дитини, на що наголошують учителі та батьки;

2) проведення уроків різними вчителями (звідси неузгодженість, різноманітність і якісне ускладнення вимог педагогів; їхнє невміння враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей тощо);

3) стаціонарна система навчання;

4) збільшення навантаження (поява нових дисциплін, іншого рівня викладання матеріалу (більш теоретичного), що вимагає нового способу мислення; збільшення кількості уроків; прискорення інтенсивності, внутрішнього темпу уроків; розширення обсягу навчальної інформації тощо). Отже, питання успішної адаптації п'ятикласників до умов середньої освіти є важливим для реалізації принципу наступності та безперервності навчання.

Головною умовою забезпечення наступності виховання й навчання є спрямування педагогічного процесу дитячих садків і шкіл на всебічний розвиток особистості дитини. Тому важливо поєднувати програми, методи та форми навчання в дитячому садку та початковій школі. Проте структура навчально-виховного процесу має свою специфіку в дитячому садку та школі. Тому спроби штучно перенести уроки в дитячий садок або ігрові методи проведення занять у школу є контрпродуктивними. При цьому елементи навчальної діяльності, що формуються в процесі навчання на заняттях у дошкільних закладах, забезпечують успішність навчання в школі. А освіта має забезпечувати взаємозв'язок, розширення, поглиблення та вдосконалення знань, умінь і навичок, набутих у дитячому садку. Проблема наступності навчання і виховання пов'язана з проблемою їх перспективи.

Якщо наступність означає врахування рівня розвитку дітей, з якими вони прийшли до школи, то опір їй, перспективи навчання і виховання мають визначити пріоритетні напрями підготовки дітей до школи. Безперервність є умовою наступності навчання і виховання – школа враховує рівень знань, умінь і навичок дітей, їхній подальший розвиток; перехід від навчальної гри до навчальної діяльності. Наявність внутрішньої комунікації в змісті навчально-виховної роботи, методиці педагогічного консультування, формах організації занять у дитячому садку та початковій школі забезпечує цілісність процесу розвитку, навчання та виховання дитини [10].

Освіта потребує пошуку нових підходів до розв'язання проблеми наступності, що допомагає ефективно розв'язувати проблеми навчання впродовж життя в Україні на ранньому етапі: у дитячому садку та початковій школі.

У реалізації цих завдань виникають певні проблеми:

- зняття суперечок між провідними напрямками навчання та виховання сусідніх вікових етапів, що визначають успіх подальшого гармонійного розвитку;
- проектування моделі цілісного освітнього простору під час переходу від дитячого садка до школи;
- управління процесом переходу від однієї діяльності (гри) до іншої (навчання);
- створення умов, необхідних для реалізації однієї лінії загального розвитку дитини на суміжних етапах навчання [5].

Ці проблеми зосереджені переважно на інтеграції двох рівнів освіти; на усуненні суперечок між вимогами школи та можливостями навчальної програми; між

непідготовленістю дітей, які не охоплені державною дошкільною освітою, та необхідністю врахування специфіки дошкільної та початкової освіти.

Діти, які перейшли в 5 клас, повинні адаптуватися до нових умов діяльності: до свого індивідуального стилю навчання, до прискореного темпу роботи, до нових правил виконання завдань. У період адаптації діти можуть стати більш неспокійними, сором'язливими або, навпаки, надмірно галасливими, вибагливими. У них може спостерігатися зниження працездатності, погіршення пам'яті, іноді порушення сну та апетиту. Може спостерігатися зниження інтересу до навчання, зниження продуктивності та проблеми в стосунках з однолітками.

Задля уникнення таких труднощів під час адаптації учнів п'ятого класу організуються творчі групи, до складу яких входять, наприклад, учителі, які викладають іноземну мову лише в початкових класах, і ті, хто навчає лише в п'ятих класах. Ця робота виконується за алгоритмом наступності між початковою та середньою школами та охоплює такі етапи:

1. Створення шкільних творчих груп учителів початкових класів та вчителів 5-х класів для обговорення таких питань:

- фізичні, інтелектуальні та психологічні особливості учнів 4-5 класів;
- спільні навчальні цілі;
- вимоги програми;
- технології та принципи навчання;
- спільне дослідження та обговорення Державного стандарту початкової, базової та середньої освіти;
- обговорення та розв'язання проблем у процесі навчання;
- огляд загальноосвітніх та предметних умінь, які учні повинні набути після початкової школи;
- обговорення та прийняття рішень щодо сумісності із загальноприйнятими технологіями навчання.

2. Призначення для роботи в цих групах учителів-предметників п'ятих класів наступного навчального року.

3. Затвердження графіка взаємовідвідування уроків учителями четвертого та п'ятого класів.

4. Проведення вчителями 5 та 4 класів спільних інтегрованих уроків з подальшим їх детальним аналізом та обговоренням, акцентуючи увагу на прийомах, методах, формах, дидактичних засобах та досягненнях учнів.

5. Діагностика предметних умінь і навичок учнів, їхньої розумової та фізичної підготовленості після початкової школи та під час навчання в 5 класі.

6. Відвідування уроків (у 5 класі) керівництвом школи, керівником творчої групи школи та вчителем початкових класів з метою контролю за безперервністю навчання та адаптації учнів до нових умов.

7. Щорічні зустрічі з завучем на педагогічних радах, спільні засідання шкільних творчих груп учителів початкових класів та вчителів-предметників з метою заслуховування питань забезпечення безперервності навчання учнів 4 та 5 класів.

8. Систематичне відстеження та аналіз ефективності такої роботи з подальшим підтвердженням цієї інформації педагогічним колективам, батькам та громадськості.

Висновки. З'ясовано, що наступність є однією з умов безперервності процесу здобуття математичної освіти, яка певною мірою має забезпечувати єдність, взаємозв'язок та узгодженість цілей, змісту, методів, форм навчання математики з урахуванням віку дітей на суміжних рівнях освіти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Амонашвили Ш. А. Школа Жизни. М.: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 1998. 80 с.
2. Ананьев Б. Г. О преемственности в обучении. 1953. № 2. С. 27.
3. Ганелин Ш. И. Преемственность в учебно-воспитательной работе в 4-5 классах / под. ред. А. К. Бушли. Вып. 72. М., Л., 1955. С. 14.
4. Годник С. М. Процесс преемственности высшей и средней школы. Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1981. С. 8.
5. Ігнатенко І. Ю. Наступність у навчально-виховній роботі IV-V класів школи-інтернату : дис. ... канд. пед. наук. Кам'янець-Подільський, 1963. 285 с.
6. Куртышева М. А. Как сохранить психологическое здоровье детей. СПб.: Питер, 2005. 252 с.
7. Кухта А. М. Шляхи забезпечення наступності в організації навчальної роботи : автореф. дис. ... канд. пед. наук. К., 1969. 28 с.
8. Львов Ю. В. Преемственность педагогического руководства трудом учащихся : дис. ... канд. пед. наук. Л., 1989. С. 33.
9. Національна доктрина розвитку освіти. Нормативно-правове забезпечення освіти : у 4-х ч. Ч. 1. Харків: Основа, 2004. С. 14.
10. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів. К.: Генеза, 1999. С. 360.
11. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник. К.: Грамота, 2012.
12. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: у 5 т. К.: Рад. шк., 1977. Т. 3. С. 5-279.

Павлова Наталія,
практичний психолог
Дунаєвецького закладу дошкільної
освіти № 4 «Теремок»

Психолого-педагогічні умови наступності в процесі навчання та виховання дошкільників та молодших школярів

У статті розглядаються особливості психолого-педагогічної організації навчально-виховного процесу в дошкільному закладі та початковій школі. Основна увага зосереджується на важливості дотримання наступності єдиних стартових позицій, єдиного принципового підходу до навчання і виховання дошкільника та школяра.

Ключові слова: дошкільна, початкова, безперервна освіта, наступність, підготовка дітей до школи, пізнавальна діяльність, екскурсії, взаємовідвідування, організація гри, готовність до навчання.

*Мудрим є педагог, який пристосовується
до природи дошкільника,
а не намагається пристосувати природу
різних дітей до своєї власної,
який не вважає себе «хазяїном» дитини,
а вчиться в неї,
у життя, у природи, не вимагає,
не наполягає, не залякує, а запрошує
вихованця до дії, зацікавлює нею, розуміє,
що рухливість є важливою умовою
повноцінного розвитку дитини,
не пригнічує активності дошкільника.*

Олена Кононко

Сьогодні, коли в Україні відбувається глибоке реформування системи освіти, важливе місце в цьому процесі посідає проблема наступності й перспективності між дошкільною та початковою освітою.

Дошкільне дитинство – це особливий і самодостатній період розвитку в житті кожної людини, під час якого вона набуває певного досвіду й готується до зміни соціального статусу. І лише від дорослих залежить, щоб ця зміна відбулася природно й безболісно. Забезпечення наступності в навчанні дошкільників та молодших школярів у сучасних умовах, які склалися в Україні, є дуже важливим.

Система роботи щодо психологічного супроводу розвитку дітей у період переходу з дитячого садка в початкову школу зумовлює реалізацію єдиної лінії

їхнього розвитку на етапах дошкільного й початкового шкільного дитинства. Вона надає освітньому процесу цілісності, послідовності й перспективності.

«Наступність – це врахування того рівня розвитку дитини, з яким вона прийшла до школи, опора на нього. Вона забезпечує органічне, природне продовження розвитку, виховання та навчання, започатковані в дошкільному віці, створює умови для успішного переходу молодшого школяра в основну школу», – зазначає Л. Калмикова.

З боку дошкільних навчальних закладів наступність виявляється не тільки в підготовці дитини до школи, а й у забезпеченні її загального психічного розвитку, а з боку школи – передбачає продовження загального психічного розвитку дитини на основі максимального використання того позитивного, що дитина набула в дошкільному віці. Реалізація наступності й перспективності між навчальними закладами передбачає об'єднання комплексів організаційних заходів, створення методичних розробок, спрямованих на задоволення вікових і особистісних потреб дітей старшого дошкільного й молодшого шкільного віку. Такий комплексний підхід насамперед має на меті забезпечити психологічні умови, які максимально сприяли б усебічному розвитку особистості дитини, збереженню її індивідуальності.

Супровід наступності розвитку дітей під час переходу з дошкільного навчального закладу в гімназію варто реалізувати за такими основними формами. Це: 1) екскурсії в гімназію для дітей – випускників дитячих садків; 2) взаємовідвідування вчителями занять у дитячому садку, а вихователями – уроків у школі; 3) організація гри в початковій школі як засобу розвитку пізнавальної діяльності й інтегрування елементів шкільного навчання в заняття в дитячому садку з метою формування навичок навчальної діяльності.

Розглянемо детальніше наведені вище форми психологічного супроводу й умови їхньої ефективної реалізації в освітньому просторі етнічного спрямування.

Екскурсії дошкільників у гімназію. Проведення для випускників дитячого садка екскурсій і прогулянок у школу здійснюється не лише задля ознайомлення майбутніх першокласників з приміщенням гімназії, з її статусом, а й з майбутнім учителем. Дошкільники, уперше зустрічаючись з учителем у ситуації вільного спілкування, не відчують почуття тривожності і страху, якими неминуче супроводжується їхній вступ до школи і в перші дні шкільних занять. Натомість учителі можуть ознайомитися з майбутніми першокласниками, побачити їх у нерегламентованій діяльності. Такі екскурсії корисні для дошкільників ще й тим, що дають змогу їм заздалегідь побачити реальні ситуації шкільного життя і взаємодії «учитель-учень». Дітям старшого дошкільного віку не завжди є зрозумілими особливості та відмінності в спілкуванні «вихователь-дитина» і «учитель-учень». Відвідування школи уможливають огляд і оцінку наявної різниці у взаємодії. Надалі, у початковий період навчання, у першокласників виникає значно менше утруднень в адаптації. Роль психолога в організації і проведенні екскурсій полягає в

поясненні дошкільникам мети відвідування гімназії. У тому випадку, якщо в дітей залишаються запитання без відповідей і сумніви, почуття тривожності, екскурсія може мати й негативні наслідки. Тому завдання психолога полягає в організації попередньої роз'яснювальної бесіди з дітьми ще в дитячому садку.

Отож, відвідування дітьми старшого дошкільного віку ЗОШ I ступеня впливає на їхній особистісний розвиток, надає їм упевненості у своїх можливостях, нівелює тривожність, зумовлену вступом у новий навчальний заклад – школу, а також ознайомлює першокласників з правилами й нормами поведінки та спілкування в школі. Така форма взаємодії між дошкільним навчальним закладом і початковою школою найефективніша в тому випадку, коли відвідування організовані не у формі разових екскурсій або цільових прогулянок у школу, а згідно з певною програмою її реалізують упродовж усього періоду підготовки до школи і спрямовують на організацію взаємодії дошкільників з молодшими школярами в умовах вільного спілкування. Використання постановок, театралізованих дійств залучає батьків на засадах паритетності до участі в процесі навчання, виховання й розвитку дітей.

Взаємовідвідування вчителями занять у дитячому садку та вихователями уроків у школі. Цією формою психологічного супроводу передбачено активну участь психолога в процесі взаємного відвідування з наступним аналізом і обговоренням уроків та занять. У ситуаціях, коли це не формальні заходи, і вони мають на меті щодо створення максимально комфортних умов для навчання й розвитку дитини – психологічна й педагогічна функції не є ізольованими й підпорядковуються досягненню означеної мети.

Головними завданнями цієї форми психологічного супроводу є психолого-педагогічний аналіз уроків і занять. Він дає змогу вихователям дати об'єктивну оцінку своєї підготовчої роботи, спрогнозувати її недоліки й позитив, натомість педагоги гімназії можуть виявити особливості підготовки дітей до умов навчання. У процесі взаємодії з вихователями й педагогами психолог одержує інформацію про рівень їхньої психологічної підготовленості й компетентності, які є основою підготовки постійно діючого навчального чи методичного семінару, його тематику визначають старший вихователь спільно з вихователями, психолог.

Роль психолога полягає в наданні допомоги щодо означення рівня узгодженості змісту освітніх програм дитячого садка з аналогічними для початкового змісту ступеня шкільної освіти. Скажімо, «Центр раннього інтелектуального розвитку дитини» використовує в роботі з дітьми й авторські програми, а з учнями молодших класів – аналогічно нормативні та авторські згідно з профілем школи чи класу.

Отже, взаємовідвідування уроків у школі й занять у дошкільному закладі є ефективним не лише з педагогічних позицій. У цій формі супровідної діяльності вміщено психологічний потенціал налагодження конструктивного спілкування вихователів з учителями і їхня професійна взаємодія з психологом.

Організація гри в початковій школі як засіб розвитку пізнавальної діяльності й уведення елементів шкільного навчання в заняття зі старшими дошкільниками в дитячому садку з метою етнопедагогізації навчальної діяльності. Ця форма психологічного супроводу наступності на уроках у школі реалізується внаслідок уведення в навчально-виховний процес різних видів дитячої діяльності творчого змісту на етнічній основі (самостійні ігри, драматизації, технічне й художнє моделювання, словесна творчість). У процесі занять з дошкільниками максимально активізуються їхні пізнавальні інтереси через використання в змісті занять знання історико-географічного і краєзнавчого спрямування. За участю психолога їх проводять вихователі і, зазвичай, безпосередньо в музеях (краєзнавчий, художній, музей природи). До таких форм проведення занять запрошують учителів, які, вочевидь, будуть навчати цих дітей у перших класах школи, а також батьків-фахівців.

Співпрацю вихователів дитячого садка з учителями шкіл (гімназій) варто реалізовувати й у формі занять для дошкільників, які проводять учителі певної школи чи гімназії. Це дає змогу збагачувати зміст занять естетичного циклу й художню діяльність як засобів самовираження етнічного потенціалу кожної дитини. Окрім цього, діти-дошкільники мають можливість побачити особливості шкільного навчання ще в період відвідування ДНЗ.

Використання ігор на уроках у початковій школі забезпечує доцільну логіку й безболісний перехід дітей з дитячого садка в школу. У початковий період навчання діти якнайкраще демонструють свої потенційні можливості у звичній для них формі діяльності – грі. Це дає змогу і психологові, і вчителю активно використовувати гру як метод психологічної й педагогічної діагностики та корекції.

Використання елементів навчальної діяльності на заняттях у дитячому садку уможлиблює вдосконалення форм організації й методів підготовки дітей до умов шкільного навчання. Роль психолога в таких ситуаціях вбачаємо в спостереженні за дотриманням вихователями окремих та обов'язкових дидактичних принципів. Зупинимось дещо ширше на окремих:

– відмова від жорсткого регламентування навчання в групах старшого дошкільного віку. Його дотримання передбачає неприпустимість статичності поведінки дітей на заняттях. Вихователі, зазвичай, і в разі потреби повинні якомога ширше використовувати фізкультхвилинки, гімнастику для здорового аналізатора тощо, наповнюючи їхній зміст народним ігровим фольклором;

– неприпустимість розташування столів у ДНЗ за шкільним зразком. Такий підхід до організації групової кімнати в дитячому садку унеможлиблює рухову активність у процесі занять. Окрім цього, аналог шкільного класу в дитячому садку передбачає відповіді за піднятою рукою, що здебільшого гальмує ініціативність висловлювань із дисциплінарних мотивів (в окремих закладах із вираженою етноспецифікою діти обирають самостійно форми поведінки);

– використання в дитячому садку циклічності і проектної організації занять. Цей принцип забезпечує актуальність «попереднього в сьогодні», створення умов для використання дітьми свого досвіду, яким вони почасти оволоділи.

Урахування вище зазначених принципів у реалізації підготовчої роботи зі старшими дошкільниками уможливорює психологові забезпечення взаємозв'язку занять із повсякденним життям дітей, їхньою самостійною діяльністю (ігрова, художня, конструктивна тощо). Окрім цього, елементи шкільного навчання дають змогу ширше використовувати методи, що активізують мислення, уяву, пошукову діяльність дітей, тобто елементи проблемності в навчанні.

Підсумком цієї форми психологічного супроводу наступності в розвитку дітей стає не лише забезпечення його поступальності й логічності переходу з дитячого садка в школу чи гімназію. Змінюються також і форми спілкування дітей на заняттях у дитячому садку й на уроках у школі, спостерігається позитивна динаміка їхнього розумового розвитку. Цей вид психолого-педагогічної співпраці забезпечує плавне інтегрування дітей в освітній простір школи чи гімназії й оптимальне психологічне самопочуття в процесі навчання, їхнє особистісне та інтелектуальне зростання.

Однак вказані форми психологічного супроводу наступності можуть не забезпечити достатню ефективність, якщо, на наш погляд, у системі роботи психолога будуть зігноровані такі умови: 1) облік стану фізичного і психічного здоров'я дітей; 2) співпраця вихователів і вчителів задля врахування традицій сім'ї; 3) пріоритетна позиція психолога, що зумовлює його участь у навчально-виховному процесі дитячого садка і школи (гімназії).

Отже, доцільність системи супроводу наступності в розвитку дітей на етапі «дитячий садок – початкова школа» зумовлено відсутністю в сучасній освіті способів і форм оптимального співробітництва між суміжними ланками забезпечення безперервного й поступального розвитку дітей, формування їхньої самоідентичності на ґрунті етнокультури і своєї приналежності до неї.

Психологічний супровід треба розглядати як системне, комплексне й послідовне втілення в практику заздалегідь спроектованої психологічної діяльності з урахуванням психологічних умов забезпечення ефективності використання змісту і прийомів, засобів і методів в освітньому просторі сучасного дошкільця й початкової школи.

Психологічний супровід у порушеному нами контексті визначаємо як спеціально організовану діяльність, яка ґрунтується на використанні дотичних знань і досягнень психологічної науки з метою створення оптимальних умов для успішного навчання і виховання дитини, збереження її психічного і фізичного здоров'я, а також розвитку її розумового й особистісного потенціалу.

Мету супроводу наступності в розвитку дітей вбачаємо в побудові освітнього простору, який спрямовано на збереження максимально найкращих умов для переходу дітей з дитячого садка в початкову школу. Систему роботи за

психологічного супроводу рекомендуємо здійснювати поетапно: формування готовності дітей у дошкільному навчальному закладі до початкового навчання; адаптація до умов навчання в початковій школі; розвиток учнів у початковій школі на основі використання елементів сформованої готовності в дитячому садку; підтримка і стимулювання їхнього стилю життя в родинному оточенні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Жовнер С., Бобро О., Погребняк Т. Системний підхід до забезпечення наступності і перспективності між дошкільним закладом і школою // Журнал «Вихователь-методист». 2011. № 4. С. 16-33.
2. Рожок Т., Харматова В. Забезпечення наступності між дошкільним навчальним закладом та початковою школою // Журнал «Вихователь-методист». 2012. № 8. С. 43-46.
3. Назаренко Г. І. Шестирічна дитина в школі: Методичні рекомендації для вихователів дошкільних закладів; учителів початкових класів та батьків. Х.: ХОНМІБО, 2003. 32 с.
4. Савельєва С., Тарапка Н. Наступність у роботі дитсадку і школи. // Початкова школа. 1988. № 1. С. 35-36.
5. Усова А. П. Дидактические основания связи и преемственности в работе между детским садом и школой / А. П. Усова // Подготовка детей в детском саду к школе. М.: Просвещение, 1955. С. 5-35.
6. Вашуленко О. Проблема наступності у вихованні: [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://osvita.ua/school/theory/1078>
7. Войтенко В. НВО «Дошкільний заклад – загальноосвітня школа» – перспективний шлях розвитку дошкільної освіти // Підготовка дітей до школи. Наступність і перспективність: [збірник] / В. І. Войтенко, Л. А. Грицюк, М. І. Каратаєва. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. С. 3-5.
8. Дронь Т. Психологічна підготовка дитини до школи // Психолог. 2007. С. 21-22.
9. Войтенко В. Підготовка дітей до школи. Наступність і перспективність: Збірник / В. І. Войтенко, Л. А. Грицюк, М. І. Каратаєва. Хмельницький, 2002. 140 с.
10. Пісоцька Л. С. Психологічні фактори наступності дошкільної і початкової загальної освіти // Підготовка дітей до школи: Наступність і перспективність: зб. / В. І. Войтенко, Л. А. Грицюк, М. І. Каратаєва. 2002. С. 18-20.

Пасічник Зоя,
заступник директора
з навчально-виховної роботи
гімназії № 6 Шепетівської міської ради,
учитель-методист

Наступність у навчанні та вихованні здобувачів освіти як важлива складова розвитку сучасного закладу

У статті розкрито проблему наступності навчання та виховання молодших школярів і здобувачів освіти базової школи, удосконалення педагогічного процесу з метою виховання творчої особистості, розвитку індивідуальних здібностей дитини.

Окреслено напрям удосконалення наступності через узгодження батьківської та педагогічної взаємодії як одного з факторів сприятливого емоційного самопочуття дитини передпідліткового віку.

Ключові слова: *Нова українська школа, початкова освіта, базова середня освіта, неперервність, наступність, форми взаємодії, якість освіти.*

*Школа не повинна вносити різкого
перелому в життя дитини.
Нехай, ставши учнем, дитина продовжує
робити сьогодні те, що робила вчора.
В. О. Сухомлинський*

На сьогодні проблема перспективності та наступності між початковою та базовою школами набуває особливої значущості. Загальною тенденцією стала інтеграція діяльності всіх ланок освіти в межах єдиного освітнього процесу.

Відповідно до чинного законодавства та нормативно-правових документів саме наступність є однією з обов'язкових умов здійснення неперервності здобуття освіти, яка певною мірою має забезпечити єдність, взаємозв'язок та узгодженість мети, змісту, методів, форм навчання й виховання з урахуванням вікових особливостей дітей на суміжних щаблях освіти.

У Законі України «Про освіту» зазначено: «Освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства й держави». Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями».

У статті 6 визначено основні принципи освіти, серед яких є і принципи:

- цілісність і наступність системи освіти;
- єдність навчання, виховання та розвитку [1].

Концептуальні засади реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року проголошують побудову освіти всіх рівнів з максимальним урахуванням індивідуальних, фізичних, психологічних, інтелектуальних особливостей дитини кожної вікової групи. Серед ключових компонентів формули Нової української школи:

- новий зміст освіти, що ґрунтується на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації дитини в суспільстві;
- наскрізний процес виховання, спрямований на формування соціально-моральних цінностей;

- педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками;
- дитиноцентризм, орієнтація на потреби учня в освітньому процесі;
- нова структура закладу освіти, що сприятиме засвоєнню нового змісту і формуванню життєвих компетентностей;

• сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології навчання учнів, освітян і батьків у закладі освіти та поза його межами [2].

Тенденції розвитку початкової та базової освіти в умовах реформування загальної середньої освіти на засадах Концепції Нової української школи мають багато спільного. Зокрема, гуманізм як норма поваги до особистості, доброзичливе, дбайливе ставлення до дитини без спонукання й насилля; визнання самоцінності кожного вікового періоду та орієнтація на вікові особливості; урахування індивідуальних інтересів, здібностей, темпу розвитку дитини; опора на досягнення попереднього етапу розвитку; створення сприятливих умов для формування й розвитку в дитини пізнавальних, психічних процесів, належної спрямованості на активність у соціумі, конструктивних мотивів поведінки, самосвідомості, позитивної самооцінки, самоповаги та шанобливого ставлення до тих, хто її оточує; забезпечення реалізації можливостей дитини тощо [2].

Робота з реалізації перспективності та наступності між початковою та базовою школами вимагає розробки комплексу організаційних заходів.

№ з/п	Заходи	Термін	Відповідальний	Відмітка про виконання
1.	Підсумкова діагностика розвитку та навчальної діяльності учнів 4-х класів. Заповнення психологічного паспорта класу	квітень-травень	заступник директора, учителі-предметники, практичний психолог, учитель-логопед	
2.	Відвідування уроків у 4-х класах	квітень-травень	учителі-предметники базової школи	
3.	Державна підсумкова атестація учнів 4-х класів початкової школи	квітень-травень	заступник директора, учителі-предметники	
4.	Екскурсія до навчальних кабінетів базової школи	квітень-травень	учителі-предметники, заступник директора	
5.	Спільні підсумкові батьківські збори з метою знайомства з класним керівником, учителями-предметниками	травень	заступник директора	

6.	Засідання педагогічної ради «Наступність у навчанні між початковою і базовою школами»	серпень	заступник директора, учителі початкової школи	
7.	Проведення стартових діагностичних робіт у 5-х класах. Порівняльний аналіз	вересень	заступник директора, учителі-предметники	
8.	Батьківські збори для батьків учнів 5-х класів	вересень	класні керівники	
9.	Відвідування уроків у 5-х класах	вересень	заступник директора, учителі	
10.	Робота з учнями 5-х класів з питань адаптації до умов навчання в базовій школі	вересень-жовтень	практичний психолог	
11.	Індивідуальні консультації для батьків	жовтень	заступник директора, класні керівники, учителі-предметники	
12.	Засідання шкільних професійних спільнот з наступності за участю учителів початкових класів та вчителів-предметників	жовтень	заступник директора, практичний психолог, учителі-предметники	
13.	Психолого-педагогічний консилиум «Адаптація учнів 5-х класів до умов навчання в базовій школі»	вересень-жовтень	заступник директора, психолог, учителі-предметники	
14.	Аналіз програм і методичних рекомендацій з наступності викладання навчальних дисциплін	березень	учителі-предметники	
15.	Статистичний звіт «Рівень навчальних досягнень учнів 5-х класів»	вересень-жовтень, 1 семестр, 2 семестр, навчальний рік	заступник директора, психолог, учителі-предметники	

У закладі здійснюється пошук нестандартних підходів щодо забезпечення якісного та ефективного збереження наступності під час переходу від початкової до базової середньої освіти, особливо в умовах карантинних обмежень. Такий підхід

передбачає використання педагогічними працівниками методик дистанційного навчання: онлайн-анкетування, віртуальні екскурсії, онлайн-уроки та виховні заходи, семінари-практикуми з обговоренням діючих програм, спільні підсумкові батьківські збори з метою знайомства з класним керівником, учителями-предметниками.

У процесі роботи педагогічного колективу над проблемою перспективності досягнуті певні результати. Перехід учнів від початкової школи до базової відбувається безболісно. На кінець I півріччя більшість учнів 5-х класів адаптувалися до умов навчання. Практичний психолог, учитель-логопед провели коригувальну роботу щодо дезадаптації школярів. Спостереження свідчать про створення сприятливого мікроклімату в класних колективах. Учні п'ятих класів впевнено використовують знання, уміння та навички, які отримали в початковій школі. На підставі співпраці вчителів 4-х та 5-х класів процес звикання учнів до нових умов забезпечено.

Забезпечення перспективності та наступності сприяло збереженню та зміцненню фізичного та психічного здоров'я школярів [6].

Отже, успішній адаптації учнів 5-х класів до навчання в базовій школі сприятимуть цілеспрямована координація дій учителів, їхній професіоналізм і досвідченість.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2147-VIII. (Редакція станом на 02.10.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 12.11.2021).
2. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 № 463-IX (Редакція станом на 02.10.2021) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 12.11.2021).
3. Лист МОН України від 19.04.2018 № 1/9-249 «Інструктивно-методичні рекомендації щодо забезпечення наступності дошкільної та початкової освіти». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/nastupnist/list.pdf> (дата звернення: 12.11.2021).
4. Неперервність і наступність у навчанні дітей як передумова забезпечення якості освітнього процесу: навчально-методичний посібник URL: <http://library.ippro.com.ua/attachments/article/527/> (дата звернення: 15.11.2021).
5. Іванова Ж. Г. Настільна книга заступника директора в початковій школі. Харків: «Основа», 2009. 395 с.
6. Нова українська школа: освітній простір учня початкової школи. / Навчально-методичний посібник. Київ: «Освіта», 2020. 160 с.
7. Перспективність і наступність у роботі початкової і середньої ланок: журнал «Завучу. Усе для роботи». Харків: «Основа», 2009. № 10.

Покотилюк Віта,
учитель біології та природознавства
Старокостянтинівської загальноосвітньої
школи I-III ступенів № 1,
старший учитель

Забезпечення наступності та неперервності між початковою та середньою школою під час формування природничих знань учнів п'ятих пілотних класів НУШ

Публікація привертає увагу до неперервності та цілісності природничої освіти в початковій та середній школі у зв'язку з упровадженням реформ НУШ у пілотних п'ятих класах. порушуються питання про труднощі роботи й оцінювання учнів пілотних класів.

***Ключові слова:** природнича освітня галузь; Нова українська школа; результати навчання здобувачів освіти; спіральний принцип побудови курсу; діяльнісний підхід; практична спрямованість; оцінювання результатів.*

Реформа школи останніми роками стала викликом для багатьох освітян та батьків дітей, які почали навчатися в початковій школі. Вони зіткнулися з новими напрямками роботи, іншими методиками, труднощами у впровадженні нового в освітній процес. Діти не можуть порівняти, що було до й що є сьогодні, а їхні батьки можуть. Тому подекуди вчителі мали більше переконувати батьків у правильності діяльності НУШ.

Наступним етапом реформи школи стає переосмислення роботи середньої школи. Саме пілотні п'яті класи стають майданчиком навчання не учнів (вони вже звикли до НУШ), а вчителів-предметників. Якщо початкова школа мала класоводів із більш-менш сформованими за чотири роки вміннями працювати в Новій школі, то для нас багато ще залишається незвичним та подекуди проблематичним для реалізації під час навчання.

Пілотні класи нашої початкової школи користувалися типовими освітніми програмами для закладів загальної середньої освіти, розроблені під керівництвом Р. Б. Шияна. Природничі знання учні здобували, в основному, на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Під час аналізу природничої освітньої галузі можна спостерігати спіральний тип побудови програми зі щорічним повторенням змістових ліній «Я пізнаю природу», «Я в природі» і «Я в рукотворному світі».

Метою природничої освітньої галузі загальної середньої освіти є формування наукового мислення та культури дослідження; розвиток системних уявлень про цілісність і розмаїття природи, утвердження принципів сталого розвитку, ефективної, безпечної та природоохоронної поведінки в довкіллі [6]. Тобто мета зазначеної галузі

є єдиною для початкової та середньої освіти. Вона реалізується через завдання, які є слухними як для молодших, так і старших учнів школи. Наступність та неперервність природничої освіти реалізується й у виборі модельних програм для пілотних класів. Наша школа обрала два природничих інтегрованих курси: модельну навчальну програму «Пізнаємо природу». 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Біда Д. Д., Гільберг Т. Г., Колісник Я. І.) [4] для учнів 5-А класу та модельну навчальну програму «Природничі науки. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Білик Ж. І., Засекіна Т. М., Лашевська Г. А., Яценко В. С.) [5] для учнів 5-В класу.

Інтегрований курс «Пізнаємо природу» для 5-6 класів є продовженням курсу «Я досліджую світ» початкової школи й водночас є пропедевтичною основою вивчення природничих наук у базовій школі. Новий ступінь вивчення природи забезпечує початок систематизації знань про об'єкти і явища природи, формування первинних уявлень про взаємозв'язок між світом неживої й живої природи, між організмами й середовищем, поглиблює розуміння впливу діяльності людини на зміни, що відбуваються в навколишньому середовищі. Такий підхід до відбору змісту відповідає і віковим особливостям розвитку розумових операцій у молодших школярів, й екологічним вимогам сучасного життя. Цей курс також завершує вивчення природи в межах єдиного інтегрованого предмета, тому в змісті велику увагу приділено розкриттю способів та історії пізнання природи людиною, представлені основні природничі науки, визначена специфічна роль кожної з них у дослідженні навколишнього світу та в житті людини [4].

Модельна навчальна програма «Природничі науки» у 5-6 класах реалізує наступність між початковою й базовою освітою у вигляді одного навчального предмета – інтегрованого курсу – і закладає основу для подальшого розподіленого вивчення природничих предметів «Фізика», «Хімія», «Біологія», «Географія» у 7-9 класах, об'єднаних однією програмою. Інтегративний підхід, закладений у програмі, спрямований передовсім не на інтеграцію змісту, а на подальше формування й розвиток ключових компетентностей: компетентності в галузі природничих наук, техніки й технологій та екологічної як провідних для цього курсу й розвиток інших ключових компетентностей як інтегративних якостей особистості учня/учениці [5].

Державний стандарт початкової та середньої освіти передбачає схожі загальні результати навчання здобувачів освіти з природничої освітньої галузі.

<i>Загальні результати навчання здобувачів освіти початкової школи (Державний стандарт початкової освіти, від 24.07.2019 р. № 688) [3]</i>	<i>Загальні результати навчання здобувачів освіти базової середньої школи (Державний стандарт базової середньої освіти, від 30.09.2020 р. № 898) [6]</i>
--	--

I. Відкриття світу природи, набуття досвіду її дослідження, пошук відповідей на запитання, спостереження за навколишнім світом, експериментування та створення навчальних моделей, вияв допитливості та отримання радості від пізнання природи	I. Пізнання світу природи засобами наукового дослідження
1. Виявляє і формулює дослідницькі проблеми	1. Виявляє і формулює проблему дослідження
2. Визначає мету дослідження і висуває гіпотезу	2. Визначає мету й завдання дослідження та формулює гіпотезу
3. Планує дослідження	3. Планує дослідження
4. Спостерігає, експериментує, моделює	4. Досліджує (спостерігає, експериментує, моделює)
5. Аналізує та обґрунтовує результати досліджень, формулює висновки	5. Аналізує результати, формулює висновки, презентує результати дослідження
6. Проводить самоаналіз дослідницької діяльності	6. Здійснює самоаналіз дослідницької діяльності
II. Опрацювання та систематизація інформації природничого змісту, отриманої з доступних джерел, та представлення її в різних формах	II. Опрацювання, систематизація та представлення інформації природничого змісту
1. Знаходить інформацію та систематизує її	1. Здійснює пошук інформації, оцінює та систематизує її
2. Перетворює інформацію з однієї форми в іншу	2. Представляє інформацію в різних формах
III. Усвідомлення розмаїття природи, взаємозв'язків її об'єктів та явищ, пояснення ролі природничих наук і техніки в житті людини, відповідальна поведінка в природі	III. Усвідомлення розмаїття й закономірностей природи, ролі природничих наук і техніки в житті людини; відповідальна поведінка для сталого розвитку суспільства
1. Виявляє взаємозв'язки в природі та враховує їх у своїй діяльності	1. Усвідомлює розмаїття природи
2. Діє в навколишньому світі, розуміючи наслідки власної поведінки	2. Класифікує об'єкти/явища природи
3. Використовує наукові надбання для розв'язання проблем	3. Виявляє взаємозв'язки об'єктів і явищ природи

4. Відповідально та ощадливо використовує природні ресурси	3. Усвідомлює значення природничих наук, технологій, техніки
IV. Критичне оцінювання фактів, поєднання нового досвіду	IV. Розвиток наукового мислення, набуття досвіду розв'язання проблем природничого змісту [індивідуально та в співпраці]
1. Визначає проблему через співвіднесення нових фактів з попереднім досвідом	1. Розрізняє наукове й ненаукове мислення
2. Критично оцінює проблему	2. Усвідомлює проблему й аналізує її
3. Групує і класифікує об'єкти навколишнього світу	3. Розв'язує проблеми
4. Генерує нові ідеї для розв'язання проблеми	4. Працює в групі для розв'язання проблеми
	5. Оцінює власну діяльність/діяльність групи

Отже, ми чітко простежуємо неперервність та наступність у вивченні природничих наук у початковій та середній школі. Звісно, з ускладненням природничих знань вимоги до результатів навчання учнів підвищуються, стають більш конкретними, ширшими.

Зміст курсу «Пізнаємо природу» та його структура побудовані на основі спірального принципу неперервного розширення та поглиблення знань з певної проблеми; структурно-функціонального принципу в описі та поясненні явищ, за якого досліджуються їхні елементи й залежності між ними в межах єдиного цілого [4]. Цей курс реалізує діяльнісний, компетентнісний, особистісно орієнтований, дослідницький, рефлексивний, проблемно-ситуативний та інші підходи до навчання [4]. Діяльнісний підхід – це така організація навчально-виховного процесу, за якої головна увага приділяється активній, різнобічній, продуктивній, максимально самостійній навчально-пізнавальній діяльності учнів. Суттю діялісного підходу є розвиток особистості учня на основі засвоєння ним способів дій. Саме тоді школяр зможе сам вчитися в класі та вдома. Ці способи – основа формування компетенцій «уміння вчитися самостійно».

Реалізувати діялісний підхід можна через логічні операції аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення й систематизації, класифікації, індукції й дедукції, виділення головного тощо. Уміння використовувати ці логічні операції – серцевина універсальних навчальних дій.

Під час вивчення абсолютної більшості тем шкільних курсів можна і треба не лише використовувати ці розумові дії, а й підкреслювати їхню необхідність,

науковість, формувати в учнів уміння їх успішно застосовувати, підкреслювати, що ці вміння не менш значущі, ніж сам зміст матеріалу, що вивчається.

Інтегрований курс «Пізнаємо природу» базової школи має чітко визначену практичну спрямованість, яка реалізується під час організації спостережень у природі, проведення експериментів, виконання практичних робіт і вправ, моделювання, розв'язання ситуативних, проблемних, аналітичних завдань та досліджень, організації уроків-екскурсій, роботи з науково-популярною літературою, інтернет-ресурсами тощо. Вони спрямовані на розвиток умінь і навичок роботи з географічними картами та іншими джерелами інформації, а також передбачають розв'язання природничих, екологічних та соціально-економічних завдань, здійснення порівняльного аналізу, проведення мінідосліджень, дискусій, презентацій тощо [4].

Під час роботи в пілотних класах одним з основних методів, який використовую, є дослідницький. Такий спосіб організації пошукової діяльності учнів сприяє набуттю вмінь і навичок самостійної роботи. Але під час проведення практичних робіт у деяких учнів виникли труднощі зі здатністю самостійно працювати з досліджуваним матеріалом, у частини – недостатньо сформовані вміння працювати з обладнанням. Мені здається, це пов'язано з виконанням більшості досліджень у початковій школі демонстраційно вчителем у зв'язку з недостатнім матеріальним забезпеченням практичних досліджень. Проблеми виникли й під час запису висновків проведених дослідів у зошит, оскільки в початковій школі висновки формувалися, але письмово не вимагалися.

Значний вплив на результативність навчального процесу мають освітні технології: проблемного, особистісно орієнтованого, перевернутого навчання, критичного мислення тощо. Організація освітнього процесу передбачає:

- зв'язок навчання із життям;
- підвищення мотивації учнів до навчання;
- реалізацію діяльнісного та компетентнісного підходу до навчання;
- розвиток самостійності й активності учнів;
- розвиток уміння адаптуватися до дійсності;
- уміння спілкуватися, співпрацювати з однолітками в процесі різних видів діяльності [4].

Ми відчуваємо наступність у процесі вивчення природничої освіти також у підтримці колективу авторів модельної програми «Пізнаємо природу» Біди Д. Д., Гільберг Т. Г. та Колісник Я. І., оскільки Тетяна Гільберг є одним з авторів підручників «Я досліджую світ» для початкової освіти, допомагає нам, предметникам пілотних класів, зорієнтуватися в уже зрозумілих для учнів 5 класу поняттях. Допомогу авторів програми ми одержуємо через організовані виданням «Генеза» онлайн-зустрічі, Viber-групи, семінари, організовані Хмельницьким ОШПО. Постійний зворотний зв'язок через анкетування та вільне спілкування через соціальні мережі допомагає бути в курсі проблем інших педагогів пілотних класів, швидко

одержати методичну допомогу, поділитися досягненнями та напрацюваннями з окремих видів діяльності. Авторами зазначеної модельної програми й у самій програмі, і в розробленому календарно-тематичному плануванні запропоновані орієнтовні види навчальної діяльності до кожного уроку, що дуже допомагає під час підготовки до занять. Цими ж авторами розроблені та видаються видавництвом «Генеза» посібники «Пізнаємо природу». Ми вже одержали дві частини, пізніше чекаємо ще дві. Посібники яскраво ілюстровані, з великою кількістю практичних завдань до кожного уроку, які спрямовані на формування різних результатів навчання.

Але оскільки ми починаємо впроваджувати НУШ в середню школу, є й деякі проблеми. Так, учні ще мають деякі труднощі через спосіб подання навчального матеріалу. У початкових класах переважна більшість природничих знань формувалася на висуванні гіпотез, дослідженні проблеми та формуванні висновків. У п'ятому класі ми маємо знайомити учнів з більшою кількістю наукового матеріалу, вчити аналізувати наукові факти, терміни, розуміти поняття. Також виникли деякі труднощі з оцінюванням учнів. Ми можемо лише заохочувати учнів до навчання, але є незначна кількість п'ятикласників, які зовсім не хочуть виконувати навіть дуже цікаві завдання. Чи можливе якесь покарання, яке б стимулювало учнів? Вони вже звикли, що невиконане завдання ніяких наслідків не має. Запропоновані рекомендації з оцінювання результатів навчання учнів, що ми одержали наприкінці жовтня, більше поставили питань ніж дали відповідей. Нам пропонується оцінювати результати навчання в чотирьох напрямках: дослідження природи/експериментування; робота з інформацією природничого змісту; сформованість системи природничих знань; розв'язання проблем природничого змісту. Деякі моменти такого оцінювання потребують додаткового роз'яснення та обговорення. Так, на мою думку, запропоновані критерії оцінювання рівнів результатів навчальних досягнень учнів завищені та не відповідають віковим особливостям учнів 5 класу. Незрозуміло, у який спосіб проводити діагностику результатів навчання з дослідження природи/експериментування на окремому уроці за 20 хв. Незрозуміло, як виставити оцінку за діагностичну роботу відсутнім учням. Чи не будуть перевантажені діти, якщо в останній навчальний тиждень матимуть на кожному уроці діагностичну роботу? Діагностичні роботи мають розроблятися вчителем чи мають пропонуватися авторами курсу?

Отже, природнича освіта має безпосередній зв'язок між початковою та середньою школою. Державні стандарти початкової та середньої школи чітко спрямовані на поетапне формування на основі спірального принципу неперервного розширення та поглиблення знань з певної проблеми, науковості, принципу інтеграції, що передбачає об'єднання відомостей з різних наук з метою створення цілісної картини світу в учнів, наступності, який забезпечує неперервну, послідовну освітню траєкторію здобувачів освіти, наочності, екологічного принципу, зв'язку

навчання з життям. Ми ще відчуваємо деякі труднощі у впровадженні реформи освіти в середній школі, але всі проблеми можна розв'язати, доопрацювати, запропонувати практичні шляхи подолання проблем.

Список використаних джерел та літератури:

1. Біда Д. Д. Пізнаємо природу: навч. посібн. для 5-го кл. закл. заг. серед. освіти. У 4-х ч. Ч. 1. / Дарія Біда, Тетяна Гільберг, Ярина Колісник. Київ: Генеза, 2021. 64 с.: іл.
2. Біда Д. Д. Пізнаємо природу: навч. посібн. для 5-го кл. закл. заг. серед. освіти. У 4-х ч. Ч. 2. / Дарія Біда, Тетяна Гільберг, Ярина Колісник. Київ: Генеза, 2021. 64 с.: іл.
3. Державний стандарт базової середньої освіти від 30 вересня 2020 р. № 898 <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
4. Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу». 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт.: Біда Д. Д., Гільберг Т. Г., Колісник Я. І.) <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navc h.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Pizn.pryr.5-6-kl.Bida.ta.in.14.07.pdf>
5. Модельна навчальна програма «Природничі науки. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт.: Білик Ж. І., Засекіна Т. М., Лашевська Г. А., Яценко В. С.) <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navc h.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Pryrod.nauky.5-6-kl.Bilyk.ta.in.14.07.pdf>
6. Типові освітні програми для закл. заг. серед. освіти, розроблені під керівництвом Р. Б. Шияна. 1-2 класи, 3-4 класи / Уклад. А. В. Лотоцька. Харків: Вид-во «Ранок», 2020. 240 с.

Прокоф'єва Любов,
учитель початкових класів
Старокостянтинівського навчально-
виховного комплексу «Спеціалізована
школа І ступеня, гімназія»
Старокостянтинівської міської ради
Хмельницької області
імені Героя України
Сергія Михайловича Бондарчука

Технології організації наступності між початковою й базовою середньою освітою

Учителям початкових класів для вирішення завдань наступності в навчанні учнів 4-х класів необхідно дотримуватися таких вимог:

– більш ретельно вивчати та виконувати вимоги Державного стандарту та навчальної програми, інших нормативних документів стосовно організації роботи в початковій школі;

– упродовж усього періоду навчання стежити за якісним засвоєнням навчального матеріалу, не допускаючи розподілу його на «важливий» і «неважливий»;

– протягом навчання в четвертому класі організувати системне повторення, ретельно виконувати аналіз типових утруднень та вчасно робити корекцію знань учнів.

Для розв'язання проблем наступності в навчально-виховному процесі, особливо в період адаптації молодших школярів до нових умов навчання в 5-му класі, керівникам навчальних закладів, учителям, батькам необхідно:

– враховувати індивідуальні та психологічні особливості 10-11-річних школярів;

– постійно спиратися на попередні знання, уміння та навички й на основі зазначеного забезпечувати їх удосконалення, осмислення вже на новому, вищому рівні;

– здійснювати обов'язкову підготовку школярів до засвоєння нових навчальних компетентностей;

– забезпечувати систему взаємозв'язків у змісті, формах і методах педагогічного процесу, оптимальне співвідношення та зв'язок між окремими етапами навчального процесу;

– створювати освітньо-дидактичні ситуації, у яких дитина почувала б себе невимушено, комфортно, не боялася розкривати світ власних емоцій;

– забезпечувати систему оптимальних вимог до знань і поведінки учнів, їхніх моральних якостей, форм і методів роботи з ними на всіх етапах навчання;

– впроваджувати засоби стимулювання та заохочення дітей до пізнавальної діяльності;

– розвивати рефлексивні вміння дивитися на себе з «боку»;

– формувати навички самоконтролю й самооцінки;

– аналізувати причини неуспішного адаптаційного періоду;

– запроваджувати способи, спрямовані на подолання труднощів у навчанні учнів 5-х класів.

Раєвська Наталія,
учитель біології Дунаєвської
загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів,
старший учитель

STEM-освіта – виклик часу

Основою STEM-освіти є інтегрований підхід до навчання, проєктна діяльність, демонстрація учням застосування науково-технічних знань у реальному житті, підготовка до сприйняття технологічних інновацій сучасного світу. Освіта вимагає змін. Сучасні діти не можуть навчатися за програмами минулого століття. STEM – це також освітня реформа української школи і, як будь-яка реформа, вона викликає страх, незрозуміння в усіх учасників цього процесу.

***Ключові слова:** STEM-освіта, Нова українська школа, «м'які навички», наскрізні вміння, покоління Z, кліпове мислення, інтегроване навчання.*

З 2018 року в Новій українській школі впроваджується інтеграція дисциплін та елементи STEM-освіти. Тому, дотримуючись принципу наступності та неперервності початкової та базової загальної середньої освіти, необхідно продовжувати впровадження зазначених технологій надалі.

STEM-освіта зараз фактично в усіх на вустах. Це тренд, який останнім часом набирає швидких обертів в освітньому просторі України. Акронім STEM вживається для позначення популярного напрямку в освіті, що охоплює природничі науки (Science), технології (Technology), технічну творчість (Engineering), математику (Mathematics), а також мистецтво (Arts). У навчальних програмах цього напрямку посилюється природничо-науковий компонент + інноваційні технології. Технології використовують навіть у вивченні творчих, мистецьких дисциплін. Наприклад, музикантів навчають не тільки музикувати, але й використовувати комп'ютерні програми для створення музичних творів. STREAM (STEAM + Reading + wRiting + Robotics + Religion) – освітній підхід, який передбачає, окрім інтеграції п'яти дисциплін, також розвиток навичок мислення, читання, письма, робототехніки, релігії [3].

У XXI столітті стрімко змінюються професії: одні відходять у минуле, натомість з'являються нові. Технології змінюють ринок праці, а нинішнє молоде покоління все менше мислить логічно, сприймаючи отриману інформацію поверхово та фрагментарно. Фахівці навіть говорять про феномен сучасності – кліпове мислення. Тому й навчатися за освітніми програмами минулого століття – це вже не відповідає вимогам часу. Людина майбутнього повинна вміти самоорганізовуватись, самонавчатись, оволодівати основами ІТ-технологій, опанувати іноземні мови.

У сучасному світі віддають перевагу так званим «м'яким навичкам» (англ. Soft skills) – це комплекс неспеціалізованих, надпрофесійних навичок, які відповідають за успішну участь у робочому процесі, високу продуктивність і, на відміну від спеціалізованих (твердих) навичок, не пов'язані з конкретною сферою. У дослідженні, проведеному Гарвардським університетом, зазначено, що 80 % досягнень у кар'єрі визначаються м'якими навичками та лише 20 % – твердими (професійними) навичками. До м'яких навичок належать:

- критичне мислення і розв'язання проблем: прогнозування, висування гіпотез, узагальнення, оцінка суперечливих ідей, вибір альтернативи, прийняття обґрунтованих рішень;

- соціально-комунікативні навички: уважне слухання, повага до поглядів інших, розуміння думок інших, коректне донесення власної думки, співпраця з іншими в процесі спільної роботи або ігор;

- організаційні: логічне вибудовування ідей, власне висловлювання (у письмовій, усній, візуальній чи драматичній формі), керування часом, створення гри в навчальних ситуаціях;

- навички застосування: використання раніше засвоєної інформації або навичок у новій ситуації (дослідницькі, розуміння прочитаного, навички вимірювання).

Вони є ключовими, бо дають змогу учням бути успішними в будь-якій сфері життя, а не лише опанувати навчальну програму [5].

Перелік ключових компетентностей та наскрізних умінь, закладених у Державному стандарті, базується на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя». У Новій українській школі визначені такі наскрізні вміння:

- читання з розумінням;
- вміння висловлювати власну думку усно й письмово;
- критичне та системне мислення;
- здатність логічно обґрунтовувати позицію;
- творчість;
- ініціативність;
- конструктивно керувати емоціями;
- оцінювати ризики та приймати рішення;
- розв'язувати проблеми;
- здатність співпрацювати з іншими людьми.

Нинішнє молоде покоління відрізняється від дітей, які випускалися зі школи 10-15 років тому. Особливістю уваги представників цього покоління є не погіршення психічної функції, а трансформація, спричинена історичними умовами. Покоління Z (народжені наприкінці 90-х – на початку 2000-х) зростає у світі, де інформаційні можливості безмежні, а от часу не вистачає. Їхні психічні процеси адаптуються до необхідності швидко оцінювати та фільтрувати великі обсяги інформації. Вони

вправно переключаються з однієї сторінки в соцмережах на іншу, переходять за посиланнями, уміють читати інформацію «діагонально», не заглиблюючись. Власне, учитель перестав вважатися єдиним джерелом знань, радше мудрий провідник у океані інформації. Педагоги стикаються з дитячим нерозумінням тримати дистанцію, підкорюватися чийсь вимогам тощо. «Зети» дотримуються правил, якщо чітко розуміють їх мету або мають внутрішню потребу в цьому. Спостерігається тенденція випадіння «зетів» з традиційної системи навчання. Вони не вивчають лише один чітко визначений предмет. Школярі звикли до інтердисциплінарного підходу, коли перетинається багато різноманітних напрямів. Їхня увага перемикається швидко, тому важко зосередитися на вивченні певного матеріалу. Їм варто часто змінювати види діяльності. Серед представників покоління Z багато гіперактивних.

У сучасних дітей психологи зазначають так зване кліпове мислення. Мозок просто не встигає збудувати логічний ланцюжок, а отримана інформація швидко забувається, звільняючи місце для нової. З цим мисленням світ перетворюється на калейдоскоп різних, не пов'язаних між собою уламків інформації. Діти звикають до того, що образи в їхній голові постійно змінюють один одного і вимагають нових. Школярі мало читають, погано аналізують, бо взаємодія з інформаційним суспільством призводить до низки змін в їхній психіці [4].

Головною дилемою для сучасного педагога є питання: як вчити? Навчання – не просто передача знань від учителя до учня, це спосіб розширення свідомості і зміни реальності. Саме STEM-освіта бере за основу не набуття знань, а вміння їх здобути та застосувати, при цьому отримувати знання не з окремих предметів, а за допомогою інтеграції чотирьох напрямів в єдине ціле. Вивчаючи певні закони, одразу випробовувати їхню дію на практиці, створюючи справжні наукові проєкти.

Такий підхід до освіти вже не новий для багатьох країн, проте в Україні він лише з 2016 року (пілотні класи НУШ). Концепція та базові поняття НУШ полягають у тому, що школярі отримують не лише теорію, а вмотивованість знаходити потрібні знання, застосувати їх, вміти критично мислити. Це і є основою STEM-освіти.

Нова українська школа – це три рівні освіти: початковий, базовий, профільний.

Завдання початкової освіти – спонукати дитину до бажання отримувати знання, до самостійних досліджень, створення своїх найпростіших проєктів.

Пріоритет базового рівня – зацікавити учнів природничо-математичними науками, застосовувати знання на практиці для вирішення завдань у технологіях.

Мета профільного рівня – сприяти правильному вибору подальшої освіти, науково-дослідна діяльність, змагання, проєкти, розробки стартапів.

Саме для впровадження STEM-освіти продовжуватимуть навчання до 12 років.

Як бачимо, Нова українська школа теж базується на цінностях STEM-освіти, тому і вчитель потрібний сучасній школі мобільний і готовий переформатувати своє мислення на інноваційне, який готовий узяти на себе відповідальність працювати повному.

STEM-освіту часто називають «навчанням навпаки», «перевернутою освітою». І все тому, що шлях «від теорії до практики» у STEM зазвичай зворотний: спочатку практика (придумування та конструювання пристроїв і механізмів), а вже потім, у процесі цієї діяльності, – опанування теорії й нових знань. STEM – це не одразу й не просто, це довгий шлях удосконалення як навчального процесу, так і самого вчителя.

Та є ціла низка проблем, які вимальовуються на горизонті з упровадженням STEM. Це насамперед: готовність учителя працювати як з академічно обдарованим, здібним учнем, так і з учнем, у якого немає ні здібностей, ні мотивації до навчання; готовність навчати не лише зі свого предмета, але й інтеграції складних дисциплін. STEM-освіта – це не лише написані навчальні програми, це й освітній простір, у якому будуть перебувати школярі. На законодавчому рівні наказами МОН №№ 601, 137, 283, 704 прописано, що потрібно придбати в загальні кабінети, кабінети початкової школи, профільні кабінети. Треба пам'ятати, що класи мають бути зручні, відповідати санітарним нормам, бути технологічно оснащені. Лише такий простір дасть змогу втілити в життя нову реформу. Я проти спрощеного підходу, коли STEM-освітою називають усе, що має бодай натяк на інтеграцію природничих предметів із математикою, технологіями, мистецтвом. Мене хвилює питання: наскільки під час нового підходу процес здобуття знань буде керованим та системним. Англійський письменник Редьярд Кіплінг писав: *«Освіта – найбільше із земних благ, якщо вона найвищої якості. В іншому разі вона абсолютно марна»*. Це найбільшою мірою стосується STEM-освіти [3].

Тому варто зазначити, що залежно від ступеня й завдань інтеграції технології інтегрованого навчання можливо згрупувати: 1) технології STEM-освіти (для задоволення освітніх потреб учнів, які прагнуть отримати якісні і ґрунтовні знання в галузі природничих наук, техніки й технологій у поєднанні з навичками XXI ст.); 2) технології інтегрованого навчання курсу «Природничі науки» (для учнів, освітні потреби яких полягають у сфері суспільно-гуманітарних наук, мистецтва, спорту). Також потрібно виділити 3) універсальні технології, що отримали умовну назву «парасольки», які забезпечують синхронізацію, міжпредметні й міжгалузеві зв'язки, вирішення комплексних завдань за предметного навчання. Яким воно буде це навчання? Як його прийме учень та вчитель у конкретній, неабстрактній українській школі? Що втратимо, а що віднайдемо, змінивши підходи кардинально? Чи маємо право на помилку? Усі ці питання залишаються відкритими. Одне зрозуміло, напевно: людство сьогодні перебуває в технологічній фазі науково-технічної революції, коли стрімко змінюються техніка й технології, і щоб встигнути за запаморочливими новинками, щоб не відчувати себе викинутим за борт сучасного життя, треба постійно вчитися. «Навчання» стає категорією, яка супроводжує людину протягом усього життя, а найбільшою мірою це стосується нас – педагогів.

Список використаних джерел та літератури:

1. <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/> STEM-освіта: інститут модернізації змісту освіти.
2. <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
3. <https://nus.com.ua/nus-and-stem/>
4. <https://osvita.ua/school/57359/> Раїса Савченко. Кліпове мислення та школа: суміщаючи несумісне.
5. <https://uk.wikipedia.org>

Рибчинська Галина,
учитель образотворчого мистецтва
Хмельницького ліцею № 15
імені Олександра Співачука

Наступність між початковою та базовою загальною освітою в умовах реалізації освітніх стандартів

У статті розглядаються питання наступності як основного принципу переходу з початкової ланки освіти до базової. При цьому здійснюється аналіз нових державних стандартів, запропонованих Концепцією Нової української школи, спрямованої на покращення якості освіти.

Ключові слова: *початкова освіта, базова загальна освіта, наступність, Державний стандарт, реформування, НУШ.*

Реформування освіти – важливий етап у розвитку свідомого, освіченого та активного суспільства. Українське освітнє середовище перебуває в умовах реформацій, які можна простежити, ознайомившись зі змінами, внесеними до Закону України «Про освіту», новими Державними стандартами та іншими державними документами, що інформують працівників освіти про нововведення.

Проте є принципи, що залишаються незмінними та виступають основоположними аспектами, на які опирається вчитель під час створення здорового та психологічно комфортного середовища для учнів. Їхній зміст викладено в статті 6 Закону України «Про освіту» [5]. Особливу увагу, на мою думку, варто приділити саме принципу наступності як важливому компоненту підготовки дитини до переходу з початкової школи до основної.

Відповідно до оновленого чинного законодавства та нормативно-правових документів, які спрямовані на побудову Нової української школи на всіх рівнях, саме наступність є однією з обов'язкових умов, що становить базу для здійснення неперервності здобуття освіти, яка в єдності з іншими принципами має забезпечити взаємозв'язок та узгодженість мети, змісту, методів, форм навчання й виховання з урахуванням вікових особливостей дітей.

Наступність створює в педагогічному процесі простір, необхідний для реалізації єдиної, динамічної та перспективної системи виховання й навчання, яка дає можливість утворити своєрідний місток для переходу молодших школярів у нові умови виховання, яке перетворить їх в учнів середньої школи.

Завдяки цьому перехід здійснюється з найменшими для дітей психологічними труднощами. До того ж забезпечується природна і комфортна зміна середовища здобування нових компетентностей, що підвищує ефективність виховання й навчання з перших днів перебування в середній ланці.

На думку науковця І. Перережко, проблема наступності в навчанні – це проблема, яка пов'язана із забезпеченням комфортних умов, необхідних для якісно нового етапу розвитку дитини та розкриття її потенціалу. Принцип наступності в навчанні презентує погодженість і взаємозв'язок усіх щаблів навчально-виховного процесу. Реалізація принципу наступності гарантує цілісність і єдність освітнього процесу [6, с. 7].

Наступність є важливою і в процесі навчання, проявляючись через послідовність і системність у побудові навчального матеріалу, зв'язок і узгодженість ступенів і етапів навчально-виховного процесу. Здійснюється під час переходу від одного уроку до наступного (тобто в системі уроків), від одного року навчання до наступного. Досягнення наступності в шкільній практиці забезпечується з опорою на методичні і психологічні рекомендації щодо побудови програм, підручників, дотриманням послідовності оформлення завдань від простого до складнішого в навчанні та організації самостійної роботи учнів, системою необхідних методичних засобів [2, с. 227].

Варто звернути увагу на те, що, як передумова, наступність реалізує концепт спадкоємності навчання і виховання, що базується на врахуванні рівня знань, умінь і навичок дітей, переході від навчально-ігрової до навчальної діяльності. Наявність взаємозв'язку змісту навчально-виховної роботи, методів педагогічного керівництва, форм організації діяльності забезпечує цілісність процесу розвитку, навчання і виховання школяра та поступовий перехід до нового вікового періоду, поєднання щойно здобутого дитиною досвіду з попереднім.

Отже, принцип наступності розглядається як система заходів з урахуванням того рівня розвитку дитини, з яким вона прийшла до школи. Він забезпечує органічне, природне продовження розвитку, виховання та навчання, створює умови для успішного переходу молодшого школяра в основну школу.

Основним видом діяльності молодшого школяра є навчання, тому, закінчуючи період здобування освіти в початковій школі, у нього має закріпитися бажання і вміння вчитись. На цьому етапі відбувається розвиток пізнавальних потреб, мотивації учіння, навичок учіння, формування навчальної діяльності в учня. Особистісна сфера дитини набуває індивідуальних особливостей і здібностей, розвиваються навички самоконтролю, самоорганізації та саморегуляції, адекватна самооцінка та оціночні

судження. По закінченню цієї ланки освіти задля готовності до переходу на базовий рівень у дитини мають бути сформовані такі вікові новоутворення як: розвиток довільності, рефлексія, загальне позитивне ставлення до себе, адекватна самооцінка, внутрішній план дій, розвиток пізнавального ставлення до дійсності, орієнтація на групу однолітків [1].

Підготовку учнів до здобування нового рівня, на іншому щаблі освіти, варто розпочинати в 4 класі. Цей процес має реалізовуватись за участю всіх членів навчального середовища, батьки в тому числі. Перехід з молодшої школи до основної тісно пов'язаний з динамічними змінами в стереотипах спілкування, діяльності та збереженням окремих компонентів попередньо набутого соціального досвіду. Наступність є закономірною умовою цілісності й ефективності навчально-виховного процесу; чинником, що визначає логіку та послідовність навчання й виховання особистості на всіх вікових етапах, а тому вона має бути реалізована на всіх рівнях презентації змісту освіти.

Стандарт базової освіти має тісний зв'язок зі стандартом початкової освіти, оскільки пропонує ті ж ідеї реалізації компетентнісного та особистісно орієнтованого підходів. Зокрема, у документі визначено ті ключові компетентності та наскрізні вміння, якими мають оволодіти школярі, закінчуючи кожен із циклів: адаптаційний (5-6 класи) і базове предметне навчання (7-9 класи). Цикли дають можливість враховувати вікові та індивідуальні особливості розвитку й потреб учнів [3]. Саме такий поділ дає можливість реалізувати всі властивості наступності під час організації навчально-виховної діяльності.

Нові умови висувають й інші вимоги до розвитку мислення, пам'яті, уваги, особистісного розвитку, а також ступеня сформованості навчальних умінь, навичок та знань. Коли педагог презентує учням навчальні завдання, він має розуміти рівень сформованості їхніх пізнавальних процесів. Адже високий рівень розвитку пізнавальних процесів є основою успішного навчання, яке формує в дитини позитивну самооцінку та впевненість у собі. Тому провідне місце в роботі всього педагогічного колективу займає цілеспрямована й системна діяльність із розвитку в учнів пізнавальних процесів, згуртованість колективу, діяльність на пізнання самого себе, на формування навичок взаємодії в колективі, на більш інтенсивну роботу в процесі здобування знань.

Наступність між початковою та середньою ланками здійснюється за такими напрямками [1]:

- аналіз навчальних програм;
- організація навчального процесу;
- єдині вимоги до учнів;
- структура уроків.

Для того, щоб досягти оптимальних результатів у забезпеченні наступності змісту між початковою та основною школою, необхідно дотримуватися таких умов:

- програвати з учнями освітньо-дидактичні ситуації, у яких вони б почувалися комфортно, пізнаючи водночас світ власних емоцій;
- забезпечити систему вимог до знань і поведінки учнів, їхніх моральних якостей, форм і методів роботи з ними на всіх етапах навчання;
- упроваджувати лояльні та обґрунтовані засоби заохочення дітей до пізнавальної діяльності;
- розвивати навички рефлексії;
- формувати вміння самоконтролю й самооцінки;
- аналізувати чинники неуспішності в процесі адаптаційного періоду;
- запроваджувати способи, що допоможуть впоратись із труднощами в навчанні учнів 5-х класів.

Учителям початкових класів для вирішення завдань наступності та підготовки до базової ланки освіти в навчанні учнів 4-х класів необхідно дотримуватися таких вимог:

- більш ретельно ознайомитись з вимогами Державного стандарту та навчальної програми, інших нормативних документів, що стосуються організації роботи в початковій школі, сумлінно дотримуватись зазначених вказівок;
- упродовж усього періоду навчання стежити за якісним засвоєнням навчального матеріалу, не допускаючи розподілу його на «важливий» і «неважливий»;
- протягом навчання в четвертому класі готувати завдання, спрямовані на систематичне повторення, та детально аналізувати утруднення задля вчасного проведення корекційної роботи знань учнів.

Успішність школяра в базовій середній школі безпосередньо залежить від рівня сформованості загальнонавчальних умінь та навичок, а відповідальність за їх формування несуть учителі початкових класів. Аби здійснити попередню підготовку випускника початкової школи до продовження навчання в основній ланці класоводи мають реалізовувати діяльність у таких напрямках:

- розвиток мовленнєвого апарату учня, формування вміння користуватися довідковою літературою;
- застосування в навчальному процесі таких форм роботи як екскурсії, дидактичні та рольові ігри, дискусії, практикуми;
- проведення інтегрованих та бінарних уроків з метою демонстрації зв'язків між різними предметними галузями;
- створення в колективі позитивного мікроклімату, створення ситуацій успіху, сприяння усвідомленню кожною дитиною власної значущості та цінності в колективі.

Висновки. Теоретичний аналіз проблеми наступності дає можливість стверджувати, що вона має важливе значення для організації навчально-виховного середовища на всіх щаблях здобування знань, умінь і навичок та виступає умовою постійного розвитку особистості на різних вікових етапах. Наступність –

багатокомпонентне явище психології та педагогіки, яке розглядається як закономірність психічного і фізичного розвитку дитини, умова реалізації безперервної освіти, принцип навчання й виховання.

Реалізація наступності впроваджується завдяки створенню єдиної, динамічної, перспективної системи спланованих дій, у взаємодії з адміністрацією школи, педагогами та батьками. Ефективність такої спільності дій особливо залежить від застосування в освітньому процесі закладів початкової та базової середньої освіти кардинально нових способів взаємодії і зв'язку змісту, програм, методів і форм організації навчання, підготовки педагогів до вирішення науково-методичних та практичних завдань, спрямованих на інноваційний розвиток учнів. Зміни, внесені до нормативних документів освіти, побудовані таким чином, щоб досягнути вищезазначених цілей, і відповідають реаліям не тільки сьогодення, але й майбутнього, пріоритетом яких буде формування людини нової формації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Візгалова Н. Неперервність і наступність у навчанні як передумова забезпечення якості освіти. URL: https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2017/12/6_vizgal.pdf (дата звернення: 07.11.2021).
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 375 с.
3. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://nus.org.ua/news/opublikovaly-novyj-standart-dlya-5-9-klasiv-dyvitsya-dokument/> (дата звернення: 07.11.2021).
4. Державний стандарт початкової загальної освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#n12> (дата звернення: 07.11.2021).
5. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 05.11.2021).
6. Перережко І. Проблеми наступності в навчанні. *Початкова освіта*. 2006. № 42 (378). С. 7-9.

Слободянюк Оксана,
учитель початкових класів
Держнянської загальноосвітньої
школи І-ІІІ ступенів № 3
імені Героя України Івана Зубкова

Наступність між початковою та базовою загальною середньою освітою в умовах реалізації нових освітніх стандартів

Реформування освіти в Україні є складовою процесу адаптації національної освітньої системи змін, що відбувається останніми роками в нашій країні. Постановка проблеми полягає в тому, що в сучасному світі відбуваються швидкі перетворення в усіх сферах життя й суспільних відносин. Це зумовило потребу в оновленні системи

професійної підготовки вчителів. Тому у вищих педагогічних навчальних закладах домінантою навчально-виховного процесу стає підготовка вчителя, який усвідомлює свою професійну відповідальність, є людиною культури, що не лише інформує, а й активно впливає на духовно-освітній розвиток тих, кого він навчає і виховує.

У Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти зазначено, що відбір змісту предметів 12-річної школи ґрунтується на принципі наступності між початковою й основною, основною та старшою школою. Проблема наступності між початковою та основною школою є складовою загальної проблеми наступності в навчально-виховному процесі.

Мета роботи – відстежувати наступність між початковою та базовою загальною середньою освітою.

Упродовж життя людям доводиться пройти через період адаптації до різних ситуацій. З власного досвіду можу сказати, що найважче адаптаційні процеси проходять у дітей. Їм потрібно адаптуватися, переступивши поріг дитячого садка, поріг початкової школи, середньої. Учням потрібно адаптуватися до вчителя, до однокласників, до уроків, до нового режиму дня. Деякі діти дуже швидко адаптуються в освітньому середовищі – за декілька днів, тижнів, а іншим на це потрібно місяці.

Перехід учнів з початкової школи до основної є одним зі складних адаптаційних періодів у житті дитини. З власного досвіду можу сказати, що в нашій школі чітко налагоджений алгоритм співпраці між учителями початкової ланки та вчителями старшої школи. Ми постійно запрошуємо на уроки, виховні заходи вчителів-предметників основної школи для забезпечення наступності, що є однією з основних умов успішної адаптації молодших школярів до навчання в основній школі та важливою передумовою успішного навчання в 5 класі. Рішенням педагогічної ради ми не оцінюємо п'ятикласників в адаптаційний період. Після першого місяця навчання проводимо консилиум із залученням усіх учителів-предметників, учителя початкових класів та психолога, де обговорюємо всі труднощі в період адаптації учнів та шляхи їх подолання. Які ж основні проблеми виникають з переходом у старшу школу?

1. Учні повільно залучаються до роботи на уроці, не одразу розуміють пояснення матеріалу «новим» учителем, їм потрібно звикнути до нового темпу роботи на уроці.

2. В учнів виникають труднощі в запам'ятовуванні, узагальненні навчального матеріалу, оперуванні поняттями. У них з'являється тривожність.

3. Великий обсяг навчального матеріалу.

4. Виникають труднощі в письмі і читанні у зв'язку зі зміною швидкого темпу вчителів.

5. В учнів підвищується тривожність, замкнутість, нерішучість, сором'язливість. В інших дітей, навпаки, спостерігається гіперактивність, підвищується схильність до відволікання, виникають труднощі в концентрації уваги.

6. Агресивність, запальність, дратівливість, плаксивість, вразливість, схильність до хвилювання й переживання через будь-який привід.

Учитель повинен мати глибокі і ґрунтовні знання, бути взірцем доброчесності, любити свою справу, а до учнів ставитися по-батьківському. На мою думку, саме від учителя, його освіти, знань і вмінь залежать усі успіхи в роботі, у навчанні та вихованні учнів в адаптаційний період. У процесі своєї роботи вчитель має виховувати в учнів поміркованість, мужність, справедливість. Якщо робота школи є незадовільною, то провина в цьому лежить на тих учителях, які не зуміли привернути до себе учнів такими рисами як доброзичливість, уважність.

Професійна діяльність сучасного вчителя вимагає низки різноманітних здібностей, серед яких важливе значення має творча активність і новаторство. Сучасна освіта має змінити наявну освітню практику й наблизити її до громадських потреб. Про це зазначав Коменський: «... у школах було б менше шуму, одуру, марної праці, а більше дозвілля, радостей і ґрунтового успіху...» [1, с. 103]. Перетворення, що відбуваються в сучасному суспільстві, змінюють його очікування стосовно школи. Необхідність креативного і творчого ставлення вчителя до своєї діяльності зумовлюється різними причинами – творчим характером педагогічної роботи, необхідністю соціалізації підростаючого покоління, перманентною мінливістю громадської, культурної та економічної дійсності та пристосуванням діяльності освітніх установ до функціонування в новій ситуації.

Уся робота школи, її успіхи та невдачі залежать від учителя. Він формує з дитини майбутню людину й мусить бути добрим, уважним і одночасно суворим і вимогливим. «Ти не можеш діяти як учитель, якщо ти не ставитимешся як батько» [2, Т. 2, с. 576].

Учитель не має відштовхувати від себе дітей надмірною суворістю, а привертати їх по-батьківськи. Коли він з любов'ю поводитиметься з учнями, то легше завоює їхні серця, і дітям приємніше буде перебувати в школі. Потрібно вміти збуджувати увагу, завдяки чому учні краще сприймають навчальний матеріал.

Ефективна професійна підготовка вчителя неможлива без самоосвіти, самовиховання та саморозвитку. Навчання й самонавчання потребує не лише знання форм і методів роботи та роботи з книгою, іншими сучасними джерелами інформації, але й застосування деяких вольових зусиль, розвитку певних особистісних якостей. Успішність педагогічної діяльності багато в чому залежить від уміння і здатності педагога мобілізувати свої зусилля на систематичну розумову працю, раціонально будувати свою діяльність, переборювати труднощі під час самотійної підготовки до занять, знімати емоції та психічні перевантаження, керувати своїм емоційним станом.

Ці якості не даються від народження чи у вигляді додатку до диплома про вищу педагогічну освіту, а є результатом довготривалої роботи над собою.

Отже, учителям постійно потрібно розвивати пізнавальні здібності учнів, особливо турбуватися про вироблення в них прагнення до самостійної активної роботи з набуття знань і застосування їх у житті. Ми розпочинаємо працювати над цим відтоді, коли дитина вперше переступить поріг школи і, звичайно, має бути наступність у старших класах.

Успішне виховання й навчання визначається насамперед усебічністю освіти вчителя, його широкою ерудицією і високим авторитетом. Учителі – це люди, які добре знають свою справу і вміють використовувати всі свої знання на практиці. Великого значення надають діти естетичному вигляду й поведінці вчителя, який має володіти не тільки почуттям прекрасного, але й бути прикладом у створенні всього прекрасного в житті. У зв'язку з цим необхідно залучати вихованців до читання художньої літератури, занять музикою і співами, навчання колективного декламування, що полегшить їм швидше реалізувати себе в подальшому навчанні.

В адаптаційний період не все залежить від учителя, його освіченості, високої моральності, педагогічної майстерності – але й від об'єктивних умов, від керівництва школи, яке всіляко має підтримувати учнів, батьків.

Учителі мусять бути прикладом в усьому для своїх вихованців. Той, хто присвятив себе вихованню дітей, повинен уміти переносити труднощі й систематично виховувати любов до своєї професії, бути вчителем і залишатися ним не заради грошей.

Учитель мусить уміти організовувати спостереження предмета учнями, пояснювати так матеріал, щоби постійно збуджувати силу розуму учня, виховувати віру в сили, можливості і здібності школяра: «Гарний учитель не минає жодного сприятливого випадку, щоб навчити чогось корисного учнів» [3, с. 650].

Усі педагоги, на мою думку, мають докладати зусиль до того, щоби бути для своїх вихованців не тільки наставниками, але і друзями, ставлячись до них по-батьківськи, із серйозними, пристрасними побажаннями їм успіхів. Коли дитина відчує це, їй значно легше буде адаптуватися в 5 класі.

Кожен педагог мусить постійно тримати в полі зору мету й завдання виховання учнів свого класу, чітко уявляти, яких учнів він має виховати, і все робити для цього. І лише тоді він виправдає своє покликання, коли кожного учня доведе до цієї благородної мети бути високоосвіченою, морально вихованою людиною, в іншому разі він заслужить неславу. Учителство є не стільки професією, скільки покликанням. Людина має прийти до думки про те, що вона буде давати освіту молодшому поколінню в процесі життєвих переживань. Учитель повинен мати солідну теоретичну підготовку, перш ніж братися за цю працю. Крім того, він не має бути стурбований про власне благополуччя – воно забезпечується громадою, що його

наймає. Громада ж, виділяючи гроші на наймання вчителя, поверне їх сторицею у вигляді знань власних дітей.

Сучасна школа має на меті підготувати молодих людей до життя у відкритому, демократичному, полікультурному, гуманному суспільстві, забезпечити їх не тільки знаннями та навичками, а й надати соціальну підготовку та сприяти моральному та емоційному розвитку, розвитку громадянина зокрема.

Такий підхід до забезпечення наступності гарантує на етапі початкової освіти зберегти цінності молодших школярів, пізнавально-особистісний розвиток дитини, її готовність до взаємодії з усіма вчителями. На етапі базової середньої освіти – спирається на наявний рівень навчальних досягнень молодшого шкільного віку.

Отже, успішній адаптації учнів 5-х класів до навчання в основній школі сприятимуть цілеспрямована координація дій учителів, їхній професіоналізм і досвідченість. Безперечно, успіх модернізації освіти в Україні значною мірою залежить від якості професійної підготовки педагогічних кадрів, здатних до інтелектуального і творчого розвитку особистості учнів як основи успішного функціонування людини в умовах мінливого світу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бербешкина З. А. Совесть как этическая категория : монография / З. А. Бербешкина. М.: Высш. шк., 2021. 103 с.
2. Державний стандарт базової середньої освіти.
3. Державний стандарт початкової освіти.
4. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения / Я. А. Коменский; под ред. и с примеч. А. А. Красновского. М.: Учпедгиз, 1955. 650 с.
5. Коменский Я. А., Локк Дж., Руссо Ж-Ж., Песталоцци Й. Г. Педагогическое наследие / сост. В. М. Кларин, А. Н. Джурицкий. М.: Педагогика, 2018. С. 83-87.
6. Коменский Я. А. Учитель учителей. Избранное. Материнская школа или о заботливом воспитании юношества в первые шесть лет (с сокращениями) / Я. А. Коменский. М.: Карапуз, 2018. 288 с.
7. Мединський Є. М. Братські школи України і Білорусії в XVI-XVII століттях : монографія / Є. М. Мединський. К.: Рад. школа, 2018. 210 с.
8. Мітюров Б. Н. Педагогічні ідеї Яна Амоса Коменського на Україні : монографія / Б. Н. Мітюров. К.: Радянська школа, 2021. 107 с.

Терепенчук Світлана,
учитель англійської мови
Рахнівської гімназії

Форми і методи реалізації принципу наступності між початковою та середньою ланками на уроках англійської мови

У статті проаналізовано ключові форми та методи реалізації принципу наступності між початковою й середньою ланками на уроках англійської мови в контексті впровадження Концепції НУШ. Наведено приклади мотивації учнів початкової та середньої школи до вивчення англійської мови.

Ключові слова: *неперервність, наступність, мотивація, адаптація, ІТ-технологія, концепція, методи та прийоми.*

*Справжня цінність учителя
визначається не тим,
що він знає, не його здатністю
передавати те, що він знає,
а його спроможністю стимулювати
в інших бажання знати.*
Роберт Лі Медісон

Забезпечення неперервності здобуття людиною освіти є можливим за умови реалізації принципів перспективності й наступності між суміжними ланками освіти, зокрема початковою та середньою. Концептуальні засади реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року проголошують побудову освіти всіх рівнів із максимальним урахуванням індивідуальних, фізичних, психологічних, інтелектуальних особливостей дитини кожної вікової групи.

Перехід учнів з початкової в середню ланку школи – це одне з випробувань, які мають пройти здобувачі – п'ятикласники (сьогоднішні учні 4 класу). В останні роки в педагогічній практиці дуже багато говориться про складності цього періоду, який характеризується низькою самоорганізацією, зниженням інтересу до навчання, а з психологічної сторони – заниженою самооцінкою та тривожністю. Це означає, що збільшується число дітей, які мають значні труднощі під час навчання та адаптації до нових умов навчального процесу. Для них особливо важлива правильна організація адаптаційного періоду під час переходу з початкової школи в середню. Саме тому увага педагогічного колективу школи повинна бути направлена на забезпечення якості освіти як умови сталого розвитку шкільного співтовариства на засадах Концепції Нової української школи.

Варто зазначити, що перехід із початкової школи в основну впливає на всіх учасників освітнього процесу: учнів, педагогів, батьків, адміністрацію школи,

фахівців психолого-педагогічної служби. З питанням адаптації п'ятикласників зіштовхнуться й учителі англійської мови, оскільки до кінця четвертого класу не в усіх учнів сформовані навички говоріння, читання й розуміння прочитаного тексту, а також навички письма та аудіювання. Учителям п'ятих класів потрібно докласти максимум зусиль, щоби підтягнути молодших здобувачів до вимог програми, бо саме це впливає на подальший процес навчання та застосування знань на практиці. «Сьогодні, з розвитком сучасних технологій, недостатньо надавати дитині лише знання – потрібна ще й соціалізація, уміння застосовувати знання та навички в житті. Саме на цих засадах базується НУШ», – запевнив міністр освіти і науки України Сергій Шкарлет під час конференції «Агенти змін» [1].

Як відомо, основною діяльністю молодшого школяра є навчання, а отже, наприкінці цього періоду в нього має бути бажання вчитися і він повинен уміти вчитися. У початковій школі відбувається розвиток пізнавальних потреб, мотивації, навичок учіння, формування навчальної діяльності. В особистісній сфері розвиваються індивідуальні особливості і здібності, навички самоконтролю, самоорганізації, розвиток адекватної самооцінки й оцінювання інших. Отже, складовими готовності до навчання в середній школі можна вважати сформованість навчальної діяльності й успішне засвоєння програми початкової школи.

Загальновідомо, що основною формою організації процесу навчання майже в усіх країнах світу є на сьогодні класно-урочна система. Але зміна вимог суспільства до освіти та підвищення обсягу загальноосвітніх знань спонукають нас, учителів англійської мови, до вдосконалення цієї форми. Пасивність учнів на уроці та зниження інтересу до навчання змушують вносити зміни до форми уроку та шукати нові технології навчання. А будь-яка технологія – це ризик, бо ніколи не знаєш, як усе обернеться. Та все ж, яку б технологію не застосовував учитель, сучасний урок іноземної мови, на мою думку, має бути захоплювальним, цікавим, ефективним та веселим. Ми спостерігаємо стрімкий розвиток сучасних дітей, які йдуть у ногу разом з ІТ-технологіями, де монотонний, шаблонний урок для них уже не в пріоритеті. І правда полягає в тому, що якщо вчитель хоче досягнути певного результату зі своїми учнями, то він має виходити зі звичної йому зони комфорту, пробувати різні методи та прийоми навчання, щоби бути ближчим до учнів, розуміти їхні потреби та давати їм відповідний рівень знань. Іншими словами, учитель має бути сам змотивованим «учнем», щоби зарядити своїм ентузіазмом школяра, розвивати його потенціал та стимулювати його бажання вчитися самому. Саме такі питання розглядаються та аналізуються на онлайн-платформі Британської Ради Online Teacher Community, на якій проходить навчання вчителів англійської мови 5-6 класів у межах реформи «Нова українська школа».

Я навчаю учнів різних вікових категорій у початковій та середній ланці. Вважаю, що ключовим для успіху в навчанні учнів будь-якого рівня є знання мотивації. Якщо вчитель не знає, чому він це викладає, він не знатиме й не

хвилюватиметься, чому він це вчить. Можливо, це працювало в минулі часи, але природа сьгоднішніх здобувачів освіти в Концепції НУШ полягає в тому, що їм не можна викладати у вакуумі. Навчання заради навчання – це красиво і звучно, але це вміння, до яких учні повинні прийти самостійно. Спершу ми, учителі, повинні показати їм, чому і як англійська мова не тільки важлива й необхідна, але й корисна для них. Чим частіше ми будемо використовувати методи словесного пояснення матеріалу (бесіда, розповідь тощо) та чим більше буде завдань з реального світу, тим кращий і ефективніший це матиме сенс для них.

На сьогодні є маса методів та прийомів, які базуються на принципах наступності та можуть позитивно мотивувати молодших здобувачів до навчання під час переходу з однієї ланки в іншу. Для реалізації цього процесу я використовую такі фактори як: цікаві навчальні прийоми, новизну, зацікавленість, яскравість і похвалу. Також, варто зазначити, дуже важливо отримувати задоволення від процесу навчання, залучаючи дітей до роздумів та міркувань, мотивувати їх власним прикладом, провокуючими ідеями, захопливим навчанням, щоб вони почували себе причетними до процесу пізнання.

Якось хтось сказав: «Лише правильно змотивований учень може стати добре адаптованим». Однією з навичок, які ми можемо донести до класу, є успішне спонукання учнів до вивчення англійської мови. Тому нам важливо покращувати рівень мотивації наших навчальних груп. Подумаймо про це на мить – мотивовану групу учнів зазвичай буде легше вчити. Отже, ми, учителі, відповідальні за створення правильного «мотиваційного середовища» для того, щоб наші учні зростали та розвивали свої знання мови. Саме з огляду на це, працюючи з молодшими школярами середньої ланки, надважливим є початок уроку, на якому варто використати такі групові та індивідуальні форми роботи, які вони виконували в початковій школі, а саме: мовленнєві та фонетичні розминки, пісні, вірші, загадки тощо. Прикладом можуть слугувати такі інтерактивні завдання: *Jumping Jack for the Mind, Morning Meeting Greeting, Happy to Be Me, Spider Web, Voice levels, Colour Games, Capitan Flint, Feed the Shark ABC, Synonym and Antonym Peacock* і тому подібні.

Діапазон дидактичних методів і прийомів варто розширювати розвивальними іграми і вправами, логічними задачами, проблемними питаннями, ігровими ІТ-технологіями, що активізують у дітей мислення й уяву. Ось чому під час основної частини уроку англійської мови можна диференціювати учнів по парах або ж по групах для виконання таких ігрових творчих завдань, які також можна виконувати індивідуально: *Super Speed Readers, Super Improver Walls, Mimic English Verbs, Index Card Puzzle Hunt, Relaxation Pauses with Inspiring Words*.

На засадах Концепції НУШ в освітньому процесі як початкової, так і середньої школи провідним має стати спілкування дорослого з дітьми у формі діалогу. При цьому дорослому необхідно визнавати право дитини на ініціативні висловлювання, аргументоване обстоювання своїх пропозицій, право на помилку. У цьому контексті

доцільними будуть такі активності: *Rumor Clinic, an Interview with the Hero from the Past, Story Vine тощо*. Варто зазначити, що цьогоріч учні 4 та 5 класів Рахнівської гімназії мали можливість вести онлайн-діалог на платформі Zoom з волонтером Корпусу Миру Біллом Олсеном. Це був дружній, невимушений діалог двох «культур» з теми «*My Family and My Hobby*». Для учнів-початківців це був справжній челендж, який вони успішно пройшли, подолавши страх новизни та мовленнєвий бар'єр.

Одним з дієвих методів навчання молодших школярів є метод проектів та портфолію здобувача освіти. Тому доречно буде продовжувати працювати й надалі в цьому напрямі. Цікавими й мотивуючими для учнів можуть стати такі групові, парні та індивідуальні проекти творчого спрямування, а саме: *Poster Parades, My Report to Funny Easter Bunny, Unusual Collections of My Schoolmates, The Map of My Native Place, Learner's Portfolio* тощо.

Як відомо, чим доросліші стають школярі, тим менше їм подобається робити домашні завдання. Єдиний спосіб залучити школярів середньої школи до їх виконання – це творчі та ретельно продумані домашні завдання, які дають змогу учням практично використовувати англійську мову вдома. Вони ніколи не байдужі до таких завдань як: *Incredible Bulletin Boards for Back to School, Letter to yourself in a week, Homework Chart, My Identification Card, Do My Research Project*.

Одним з цікавих домашніх завдань є *Do My Research!* Це надзвичайно захоплюючий спосіб забезпечити розширену практику роботи будь-якого пункту граматики. Скажімо, ми хочемо, щоб наші учні практикували ступені порівняння прикметників, і для цього нам потрібна інформація про цьогорічні номінації на Оскар. Завдання учнів зайти на Oscar.go.com та знайти відповіді на список питань, на які вони повинні відповісти:

- Який фільм має найбільше номінацій?
- Який, на ваш погляд, найкращий фільм?
- Порівняйте дві актриси, номіновані на кращу актрису. Хто старший? Молодший? І т. д.

Учитель може призначити будь-яку кількість дослідницьких завдань: ідеальні місця для сімейного відпочинку (LonelyPlanet.com), найкращі ресторани міста (Zagat.com) або будь-що, що базується на місцевій інформації. Просто переконайтеся, що ви надаєте їм вебсайт, на який потрібно перейти, набір питань, на які потрібно відповісти, або завдання, яке потрібно виконати, і найперше – не забудьте спланувати завдання з урахуванням граматики або навчальної мети.

Як відомо, найбільша нагорода для учнів – позитивна оцінка. Усі діти добре відгукуються на похвалу, коли зробили певне завдання й доклали максимум зусиль. Це ще один з дієвих способів мотивації. Мої вихованці обожнюють такі види діяльності як: *Self-Evaluation with Smiles and Thumbs, Fist to Five Chant, Voting for the Best, Evaluation Game «Money Winners», Pair – Evaluation with Positive Comments, Data and Goals Learning Portfolio*.

Принципи наступності й неперервності важливі як для учнів, так і для вчителя. Задля забезпечення успішного переходу з одного рівня в інший свідомий і досвідчений педагог має чітко планувати уроки в середній школі з урахуванням усіх психологічних та вікових особливостей молодшого школяра, а також регулярно проводити рефлексивну практику, щоби проаналізувати процес навчання в класі та зробити його більш якісним.

Отже, сутність проблеми наступності в навчанні англійської мови полягає:

- у послідовності та систематичності розташування матеріалу;
- в опорі на вивчене й на досягнутий учнями рівень розвитку;
- у перспективності вивчення матеріалу;
- в узгодженості ступенів і етапів навчально-виховної роботи;
- у спільній роботі вчителя 4 класу та вчителів англійської мови майбутніх п'ятикласників.

І наостанок. Вивчення іноземної мови в сучасному світі – це одна з найважливіших складових сучасної, успішної людини. Тому ми повинні завжди пам'ятати, що сьогодні ми, учителі, ведемо школу, а завтра наші учні вестимуть цей світ. І той факт, що англійська мова є скрізь, ще раз підтверджує, що знання іноземної мови відкриває нам більше можливостей. З ними ми всюди відчуваємось як удома.

Список використаних джерел та літератури:

1. <https://osvitoria.media/experience/shho-pokazalo-pilotuvannya-nush/>
2. <https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/how-keep-your-students-motivated>
3. <https://www.ef.com/wwen/blog/teacherzone/tips-to-motivate-students/>
4. <https://www.cambridgeenglish.org/images/168881-tkt-module-1-motivation.pdf>
5. <https://www.queryfloor.com/blog/how-to-motivate-students-to-learn>
6. <https://busyteacher.org/4204-5-most-creative-homework-assignments-notes.com/homework-help/how-motivate-school-students-learn-english>

Ткачук Майя,
учитель початкових класів,
Стріховецького
загальноосвітнього закладу
середньої освіти I-II ступенів
Солобковецької ТГ
Хмельницького району

Організація роботи з учнями з особливими освітніми потребами

У статті розглядається проблема впровадження в загальноосвітніх закладах інклюзивної освіти, адже це важливий аспект гуманізації як усієї освітньої галузі, так і навчально-виховного процесу.

***Ключові слова:** інклюзивна модель, психофізичний розвиток, інклюзивна освіта, принцип гуманізму, особливі освітні потреби.*

Актуальність. Кількість дітей з особливостями психофізичного розвитку в Україні, на жаль, щороку збільшується. Згідно із Законом України «Про освіту» усі українські діти мають право на рівний доступ до якісної освіти. Важливо усвідомлювати, що кожна дитина незалежно від стану її здоров'я та фізіологічних особливостей може й хоче спілкуватися зі своїми однолітками та іншими людьми.

Проблема. Інклюзивна освіта надає можливість кожній дитині право на самореалізацію, соціалізацію в природному середовищі, розкриття природних здібностей, отримання необхідної допомоги та підтримки з боку однолітків, педагогічного колективу школи та відповідних спеціалістів. Це можливе за умови правильно і відповідно адаптованого освітнього середовища.

Важливого значення набуває створення сприятливого позитивно-емоційного клімату в класі, школі, залучення дитини з психофізичними вадами в життя суспільства, її прийняття вчителями, однолітками, батьками та розуміння її особливостей.

Відомий філософ Конфуцій 2,5 тисячі років тому радив наставникам і вчителям поєднувати в навчально-виховному процесі нові ідеї з перевіреними концепціями, навчати тільки через діяльність, пристосовуватися до індивідуальних потреб учнів з різними здібностями до навчання, формувати моральні цінності й забезпечувати всім дітям рівні можливості для здобуття знань. Ця глибинна мудрість актуальна й у сучасному світі, де гуманістичні ідеї стали нормою для цивілізованих країн. Тож і ми, українські педагоги, модернізуючи освітній процес і впроваджуючи нові концепції, маємо дбати про кожного маленького громадянина, не забуваючи й тих, які мають особливі потреби. Це принципи інклюзивної освіти, яку, хоч вона і є новою для

української педагогіки, уже широко обговорюють у суспільстві й поступово впроваджують у навчальних закладах.

У цьому процесі вітчизняним педагогам стає у великій пригоді досвід зарубіжних колег. Отже, спробуємо проаналізувати та порівняти процеси реалізації інклюзивної освіти в Україні.

В Європі вже багато років реалізують принципи спільного навчання дітей з особливими потребами і їхніх однолітків в умовах звичайного загальноосвітнього навчального закладу.

Сьогодні в Україні відбувається формування нової освітньої політики, яка передбачає залучення кожної дитини в загальноосвітній процес і тим самим забезпечує реалізацію її права на освіту.

Основою концепції інклюзивної освіти є принцип, що всі діти й молоді люди, незважаючи на різне культурне й соціальне походження та різні рівні навчальних можливостей, повинні мати однакові можливості в навчанні в усіх типах закладів освіти.

Відповідно до Конвенції ООН про права інвалідів та інших міжнародних документів необхідними умовами для отримання якісної освіти для дітей з особливими потребами є вміння педагога здійснювати індивідуалізацію та диференціацію навчального процесу, оцінювати розвиток дитини на основі об'єктивних спостережень за її розвитком, розробляти індивідуальні навчальні програми, тісно співпрацювати з батьками дитини та іншими фахівцями. Звичайно, що для виконання цих та інших завдань педагогу потрібна допомога – з боку адміністрації навчального закладу, з боку інших фахівців, з боку батьків. Але найбільш важливою для педагога є надання допомоги під час самого навчального процесу. Саме надання такої допомоги і є основною метою діяльності асистента педагога (асистент учителя, асистент вихователя).

Асистент учителя призначається на посаду та звільняється з неї наказом керівника місцевого органу управління освітою. Посаду асистента вчителя може обіймати особа з високими моральними якостями, яка має повну вищу педагогічну освіту та пройшла курсову перепідготовку щодо роботи в умовах інклюзії. У навчальному закладі такий педагогічний працівник безпосередньо підпорядковується заступнику директора з навчально-виховної роботи, працює під керівництвом учителя класу, до якого призначений. Основні завдання асистента вчителя загальноосвітнього навчального закладу з інклюзивним навчанням полягають в адаптації змісту та методів навчання до можливостей і потреб дитини з особливими освітніми потребами та застосування під час уроку системи корекційних заходів, спрямованих на опанування навчального матеріалу. Асистент учителя повинен разом з учителем забезпечувати виконання навчальної програми та допомагати учням з порушеннями психофізичного розвитку набувати знання, уміння та навички, що будуть їм необхідні для повноцінного життя в класі, школі, суспільстві.

Разом з учителем класу асистент учителя здійснює соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, зокрема:

- проводить навчальні, виховні, соціально-адаптаційні заходи, використовуючи різноманітні форми роботи та запроваджуючи ефективні форми їх проведення;

- допомагає дітям з особливими освітніми потребами виконувати навчальні завдання;

- здійснює добір, розробку додаткового дидактичного матеріалу до тем, які вивчаються, враховуючи особливі освітні потреби учня відповідно до вказівок учителя;

- залучає дітей з особливими освітніми потребами до різних видів навчальної діяльності на уроці;

- адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами;

- спільно з групою фахівців бере участь у розробленні індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами, вивчає особливості діяльності та розвитку дітей, оцінює їхні навчальні досягнення, виконання ними індивідуальної програми розвитку, вивчає та аналізує динаміку розвитку дітей з особливими освітніми потребами;

- проводить спостереження за навчальною діяльністю учня з особливими освітніми потребами та об'єктивний запис інформації щодо виконання учнем завдань та змін у його поведінці, повідомляє цю інформацію вчителю;

- інформує вчителя класу та батьків про досягнення дітей з особливими освітніми потребами.

Учитель разом з асистентом є учасниками диференційованої команди, вони виконують чітко розділені ролі в навчальному процесі, гармонійно доповнюють один одного. Численні завдання, які стоять перед асистентом педагога, потребують не лише належної його підготовки, а й постійної підтримки та допомоги з боку вчителя.

Для створення здорової робочої атмосфери вчителі мають ефективно спілкуватися зі своїми асистентами. Розпочати потрібно з чіткого розуміння сторонами своїх обов'язків, а також створити можливості для їх постійного вільного обговорення. Ефективна комунікація залежить також від того, наскільки обидві сторони чують одна одну та враховують отриману інформацію.

Учитель постійно несе відповідальність за виконання навчальної програми й зобов'язаний виконувати пов'язані з програмою професійні обов'язки, особисто проводить переважну частину навчання, щоб налагодити взаємодію з учнем, необхідну для отримання даних щодо прийняття належних освітніх рішень. Завдання, що перебувають за межами професійної діяльності, можна делегувати асистентам, котрі демонструють, коментують слайди або обговорюють з учнями певні питання.

Щоб робота асистента в класі була ефективною, він має знати про визначені вчителем цілі в індивідуальному навчальному плані учня, уміти бачити, що учень уже

досяг певних поставлених результатів, знати, як звітувати вчителю про свої спостереження.

Якщо в процесі планування індивідуальної навчальної програми зазначено, що учень не може чи не повинен виконувати певні види діяльності самостійно, асистент учителя повинен:

- допомагати учням з фізичними порушеннями та обмеженою мобільністю під час виконання фізичних вправ і під час пересування;
- забезпечувати безпечне оточення для задоволення потреб учнів у сфері особистого догляду на основі поваги до гідності дитини;
- допомагати учням у виконанні щоденних побутових завдань (наприклад, переодягатися, харчуватися, дотримуватися особистої гігієни).

Роль асистентів має полягати в якісній допомозі взаємодії вчителя з учнем через усунення канцелярських, технічних та наглядових бар'єрів на цьому шляху.

Наводжу загальновідомий факт, що якість навчально-виховного процесу значною мірою визначається тим, наскільки враховуються та реалізуються потенційні можливості навчання й розвитку кожної дитини, її індивідуальні особливості. Якими б не були фізичні чи психічні обмеження, у дитини завжди є резерви для розвитку, використання яких може суттєво поліпшити якість її життя.

Пріоритетними напрямками діяльності асистента є сприяння соціальній, емоційній та когнітивній адаптації кожної дитини з тим, щоб вона відчувала себе неповторним, повноцінним учасником суспільного життя.

У класах, де навчаються учні з різними рівнями розвитку та здібностей, педагоги мають підтримувати один одного в застосуванні найефективніших стратегій навчання. Якщо в школі створено доброзичливу, невимушену атмосферу, якщо тут визнають унікальність кожного (і педагога, й учнів) та підтримують їх, це суттєво підвищує ефективність навчання.

Школа, клас мають стати рідними для учнів та їхніх родин. Батьки дітей з особливими потребами обов'язково повинні бути залучені до навчально-виховного процесу. Постійна соціальна взаємодія в різноманітних умовах, за різних обставин, у різних ситуаціях зближує учнів, виробляє емпатію, прихильність один до одного, усвідомлення індивідуальності кожного, відчуття захищеності.

На мою думку, найголовніша роль асистента вчителя – створення корекційного середовища для дитини з особливими освітніми потребами. Виконуючи свою місію, асистент учителя повинен стати для такої дитини наставником, вихователем, другом, який щохвилини, щосекунди, щомиті поруч. Він розуміє не лише слова й думки дитини, а і її погляд, відчуття, душевний стан.

Кількість дітей із відхиленнями в розвитку, на жаль, збільшується. Так, за даними Європейської академії дитячої інвалідності, у будь-якій країні світу 2-3 % усіх дітей – це діти-інваліди, ще 10-20 % – діти, які не мають ознак інвалідності, але підлягають постійному медико-педагогічному супроводу. Державна статистика

Міністерства охорони здоров'я України констатує, що в нас дітей-інвалідів – 160 тисяч, зокрема з патологією нервової системи, до яких належать і діти з ДЦП, – приблизно 100 тисяч [2, с. 4.]. Постає питання – хто і яким чином навчатиме таких дітей? Перед батьками хворого малюка стоїть непростий вибір: школа-інтернат чи навчання вдома? Це «вибір без вибору», адже необхідно визначити подальший шлях розвитку, режим і життєвий уклад своєї дитини та сім'ї. Адже від того, де знаходитиметься дитина більшу частину часу (удома з мамою чи в школі інтернатного типу в оточенні таких самих дітей), залежить рівень її подальшого розвитку. Саме тому з огляду на інтереси цих родин 01 жовтня 2010 року Міністерством освіти і науки України було затверджено Концепцію розвитку інклюзивної освіти.

Що ж таке інклюзивна освіта? У Концепції визначено, що інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами через організацію їхнього навчання в загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей [1, с. 2].

Але тепер постала проблема перед учителями, до яких у класи прийшли незвичні школярі. Адже дитина з особливими освітніми потребами – це не просто учень, який не встигає в навчальній діяльності за відносно здоровими однолітками. Кожен із них – це окремий незвичний, ще не зовсім пізнаний світ. Цим дітям надається низка послуг:

- освітні – спрямовані на здобуття освіти відповідного рівня на основі державних стандартів з урахуванням розвитку кожної дитини;

- психологічні – система кваліфікованих заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій і якостей дітей з особливими потребами, створення сприятливих умов для розвитку особистості;

- соціально-педагогічні – виявлення потреб, складання індивідуалізованих планів і рекомендацій щодо шляхів задоволення потреб, сприяння розвитку соціальних навичок і компетенцій дітей цільової групи, їхніх різнобічних інтересів;

- реабілітаційні – заходи, спрямовані на відновлення оптимального фізичного, інтелектуального, психічного й соціального рівнів життєдіяльності дітей з особливими потребами з метою сприяння їх інтеграції в суспільство.

Завдяки роботі Центру інклюзивної освіти хворі діти отримують доступ до якісної освіти, можливість задоволення особливих освітніх потреб, а також спілкування з однолітками. Батьки таких дітей зі свого боку можуть без перешкод реалізовувати свої запити, працевлаштовуватися, що позитивно впливає на підвищення їхньої самооцінки та емоційного стану в сім'ї. Отож, маючи за плечима чималий досвід, перед тим, як починати працювати з такою категорією дітей, радимо

прислухатися до деяких порад щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

1. Детально ознайомтеся з діагнозом дитини, особливостями її фізичного та психічного розвитку. Знаючи можливості учня, ви зможете використовувати ширший арсенал форм та методів навчання, не зациклюючись лише на кількох основних.

2. Налагодьте співробітництво з батьками учня. Батьки дитини з особливими освітніми потребами – це ваші союзники, а не конкуренти в навчально-виховному процесі. Вони для вас – це перше й найважливіше джерело інформації про дитину, її звички, захоплення, особливості характеру. Жодна педагогічна чи психологічна література не дасть вам такої дієвої та своєчасної поради в конкретній життєвій ситуації як батьки. Дуже часто батьки, не маючи спеціальної педагогічної освіти, але добре знаючи особливості своєї дитини, підкажуть вам ефективні шляхи розв'язання певної проблеми.

3. Дитина з особливими освітніми потребами потребує особливої уваги від учителя, але вона не має стати центром уваги в класі. Не потрібно загострювати увагу на неспроможності дитини виконати те чи інше завдання, занадто допомагаючи їй у цьому або ж навпаки, відмінити її. Ви можете диференціювати навчальні завдання відповідно до можливостей класу, залучивши дитину в одну з (слабших) груп. Крім того, треба пам'ятати, що, як правило, у таких дітей формування особистості відбувається по-своєму, не так, як у інших однолітків, а значна увага може спричинити лише піднесення їхнього «Я». Діти-інваліди не повинні бачити від вас ні жалощів, ні поблажок, особливо щодо навчальної дисципліни, а мають усвідомлювати, що вони такі ж члени учнівського колективу, як і решта учнів класу.

4. Інші діти класу не повинні відчувати дискомфорт від того, що поруч з ними навчається учень з особливими потребами. Учителю потрібно побудувати свою роботу таким чином, щоб усі діти класу були товаришами, а не няньками один для одного. Коли методично правильно продумана робота, здорові діти самі прагнуть допомогти своїм однокласникам у звичайних життєвих ситуаціях, таких як, наприклад, піднести портфель, подати сніданок у їдальні чи погратися разом на перерві.

5. Навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами має здійснюватися не лише вчителем-класоводом. В ідеалі з таким учнем має працювати мультидисциплінарна команда, до якої входять, крім класного керівника, який є вчителем-реабілітологом, асистент учителя-реабілітолога, психолог, соціальний педагог, лікар-реабілітолог та, у разі потреби, логопед. Якщо ж можливості школи не мають змоги розширити штати, то лівову частку всіх цих обов'язків виконує сам учитель.

6. Чітко розплануйте свою діяльність. Щоб досягти гарних результатів, необхідно чітко визначити мету роботи з дитиною, яка має особливі освітні потреби. У цьому вам насамперед допоможе індивідуалізований навчальний план, складений

за програмою, рекомендованою медико-психолого-педагогічною комісією саме для вашого учня. Індивідуалізований навчальний план складається фахівцями мультидисциплінарної команди (або ж самим учителем, якщо таких спеціалістів у школі немає). У ньому мають бути зазначені загальні відомості про учня, його батьків чи опікунів, поточний рівень розвитку дитини, пристосування та модифікації класного докільця, довгострокова (річна) мета, короткострокові завдання, а також дата і прогрес у розвитку вашого учня відповідно до поставлених завдань. Чималу роль у відстежуванні змін у розвитку такої дитини відіграє портфоліо учня. Воно може бути оформлене в будь-якому вигляді, але, як показав досвід, найзручніша форма – це папка. У папку-портфоліо ви можете вкласти: соціальний паспорт сім'ї, у якій виховується дитина, результати обстежень психолога, фотографії, аудіо та відеозаписи, дитячі малюнки, аплікації, і, безумовно, робочі зошити школяра. Така папка буде для вас незамінним джерелом інформації та показником позитивних зрушень у розвитку вашого учня.

7. Заздалегідь обговоріть систему оцінювання навчальних досягнень дитини з особливими освітніми потребами. Оцінювання здійснюється за критеріями навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти та обсягом матеріалу, визначеним індивідуальною навчальною програмою. Але система оцінювання навчальних досягнень таких учнів може бути стимулюючою. Тобто вчитель може поставити дещо завищену оцінку, мотивуючи її тим, що для виконання певного завдання учневі з особливими потребами необхідно докласти значно більших, а деколи й титанічних зусиль, порівнюючи зі здоровими однолітками.

8. Учні з особливими освітніми потребами мають бути активними учасниками позакласної роботи, яка проводиться з урахуванням психофізичних можливостей дитини і спрямована на всебічний розвиток особистості, формування позитивного соціально-психологічного статусу [3, с. 5]. Залучайте їх до позашкільної роботи відповідно до можливостей, інтересів, нахилів, здібностей, з урахуванням їхніх побажань, віку, психофізичних особливостей та стану здоров'я. Дуже часто дитина, яка не може достатньо виявити себе в навчальній діяльності, надолужує втрачене в позакласних формах роботи. Так, наприклад, були випадки, коли діти з церебральним паралічем чудово співали на дитячих ранках, а дитина із синдромом Дауна відвідувала заняття з хореографії.

Звичайно ж, універсального рецепта, як працювати з дітьми з особливими потребами, немає. Кожен день – це нові, часто неочікувані завдання перед педагогами, саме тому маємо бути терплячими та винахідливими. Діти із серйозними відхиленнями в розвитку часто просто не мають досвіду спілкування з людьми, які не належать до членів їхніх родин. Вони не вміють товаришувати, співпереживати, допомагати та співпрацювати з іншими, їм важко поділитися своїми емоціями та побажаннями. З огляду на це перше й найголовніше завдання, яке стоїть перед

учителями, котрі працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, – це спочатку соціалізувати, а потім уже чогось навчати своїх учнів.

То ж пам'ятаємо вислів Г. С. Сковороди: «Хочеш чогось навчити – навчися сам». Не зневірюйтеся, коли щось не вдається, учіться розуміти своїх вихованців і отримуйте насолоду від своєї роботи!

Список використаних джерел та літератури:

1. Концепція розвитку інклюзивної освіти. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/
2. Мартинюк В. Про лікування та адаптацію дітей із органічним ураженням нервової системи. URL: <http://medsvit.org/artieles/1/168/volodimir-martinyuk-pro-I-kuvannya-ta-adaptats-yu-d-leu-z-organ-chnim-urazhennyam-nervovo-sistemi/>
3. Татаринцев О. Методичні рекомендації щодо організації та змісту інклюзивного навчання дітей із особливими освітніми потребами. URL: http://www.osvitajagotin.com.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=24&Itemid=71

Трачук Олена,
вчитель початкових класів
Міцівецької гімназії
Новодунаєвецької селищної ради

Самостійна робота учнів як ефективний спосіб адаптації школярів до навчання в базовій середній школі

У статті пропонується розглянути «самостійну роботу» як ефективний спосіб адаптації учнів початкових класів до навчання в базовій середній школі.

Нові вимоги до освітнього процесу дають змогу виділити пріоритетну задачу підготовки учнів – здатність мислити та діяти самостійно, нестандартно і творчо. Перед освітою постає проблема формування пізнавальної активності, розвитку творчих здібностей, самостійності учнів як особистісної якості здобувачів освіти.

Державний стандарт вимагає більшої самостійності від учнів, тому що саме це необхідно для становлення особистості, яка буде навчатися впродовж життя. Самостійна робота сприяє формуванню умінь учнів ставити перед собою мету, вибирати засоби та методи, які допоможуть її реалізувати, а також коригувати та регулювати освітній шлях. Правильна організація самостійної роботи є одним з головних завдань як початкового навчання, так і навчання в середній школі, бо саме в цей період відбувається активне засвоєння матеріалу та опановування певними вміннями й навичками.

***Ключові слова:** початкова освіта, базова загальна середня освіта, самостійна робота, види, типи та форми організації самостійної роботи, форми контролю, етапи самостійної пізнавальної діяльності, принципи керування самостійною роботою.*

Вступ. Базова загальна середня освіта покликана зберігати неперервність та наступність із початковою освітою, забезпечуючи подальше становлення особистості дитини з її індивідуальними особливостями, характером та її розвиток.

Необхідною умовою неперервної освіти є вміння вчитися впродовж життя, під яким розуміється здатність до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових умінь та навичок, організація освітнього процесу, зокрема через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками, уміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати свою освітню траєкторію, оцінювати власні результати навчання [6].

Щоб сформувати зазначені вище якості, Нова українська школа має створити нові механізми, правила, процедури, нову культуру управління співпраці та й сам учитель має працювати по-новому.

Сухомлинський В. О. говорив, що головне завдання вчителя початкових класів полягає в тому, щоб навчити дитину вчитися, сформувати той інструмент, без якого вона стає неуспішною, нездібною.

Саме з початкових класів починається формування особистості, члена суспільства «освіченого загалу, високої культури і рівних можливостей» [6]. Нова українська школа має готувати майбутнього громадянина України до успішної самореалізації в житті, який у найближчій перспективі стане найуспішнішим на ринку праці, і все це завдяки вмінню критично та логічно мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями.

Випускник школи має бути інноватором, який «здатний змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, учитися впродовж життя» [6].

Тому однією з головних ключових компетентностей є вміння вчитися, яку доповнили в новій редакції Закону України «Про освіту» як «уміння вчитися впродовж життя».

Згідно з вимогами Концепції «Нова українська школа» головним завданням визначено: сформувати в учнів уміння вчитися, а саме висловлювати свою думку, критично мислити, виявляти ініціативу, уміння займати позицію та приймати рішення, творити та співпрацювати в команді. При цьому розвивати організованість, зацікавленість, допитливість, ініціативність, відповідальність.

Досягнення потрібного суспільству рівня освіченості та розвитку особистості неможливо без систематичної самостійної праці, готовність до якої закладається в

шкільному віці. У зв'язку з цим в освітньому процесі велика увага приділяється самостійній діяльності учнів.

Метод самостійної роботи учнів постійно в центрі уваги дидактів і психологів. Доведено, що самостійна робота відіграє велику роль у формуванні й розвитку навчальних умінь, вихованні волі, пізнавального інтересу, навичок колективної праці. У ній виявляється індивідуальність кожного учня, формується їхній інтелект і характер. Вважається, де організована самостійна робота, там є праця, видно результат, там ефективний урок, бо самостійність у навчанні – найважливіша передумова повноцінного оволодіння знаннями, уміннями й навичками. Часто і правильно застосована самостійна робота розвиває довільну увагу дітей, виробляє в них здатність міркувати і, взагалі, формує самостійність як рису характеру.

Виклад основного матеріалу. Самостійна робота учнів у класах базової середньої школи має стати не просто важливою формою освітнього процесу як у початковій школі, а повинна стати його основою. Це передбачає орієнтацію на активні методи опанування знань, розвиток творчих здібностей учнів, перехід до навчання з урахуванням потреб і можливостей особистості учня. Йдеться не просто про збільшення часу на самостійну роботу. Посилення ролі самостійної роботи учня означає принциповий перегляд організації освітнього процесу, який повинен будуватися так, щоб розвивати вміння вчитися, формувати в учнів здібності до саморозвитку, творчого використання отриманих знань, способів адаптації до діяльності в сучасному світі. Насамперед необхідно досить чітко визначити, що ж таке самостійна робота учня.

Поняття «самостійна робота учнів» отримало різні трактування залежно від змісту, який вкладається в термін «самостійний». У закордонній науковій літературі самостійну роботу учнів визначають по-різному, застосовують терміни, які підкреслюють різні її аспекти: у Німеччині – це «непряме навчання»; в Австрії – «тиха робота», у Франції та Англії – «індивідуальна робота»; у США – «незалежне навчання».

Ще Я. А. Коменський проголошував: «... Альфою та омегою нашої дидактики нехай буде: пошук та відкриття способу, при якому б вчителі менше навчали, а учні більше б вчилися» [5, с. 347]. Як вважає А. М. Алексюк, самостійна робота виступає чи не єдиним способом формування самостійності в набутті знань [1]. Самостійність у набутті знань проявляється лише завдяки власній діяльності з появою внутрішньої потреби в знаннях, пізнавальних інтересів, захопленості. У цьому розумінні самостійності насправді неможливо навчитися. Таку самостійність можна лише виховати.

Відсутнє і єдине визначення самостійної роботи. У діяльнісній концепції самостійна робота – це сукупність дій учня з предметами в певних умовах, що передбачають відсутність безпосереднього керівництва та допомоги з боку вчителя, з використанням наявних індивідуальних рис особистості для того, щоб отримати

продукт, відповідний заданій меті, у результаті чого має бути сформована самостійність як риса особистості учня та засвоєна певна сукупність знань, умінь та навичок.

Найбільш правильним варто визнати визначення самостійної роботи, подане Б. Єсіповим: «Самостійна робота учнів, що включається в процес навчання, – це така робота, що виконується без особистої участі вчителя, за його завданням у спеціально заданий для цього час; при цьому учні свідомо прагнуть досягти поставленої мети, враховуючи свої зусилля і виражаючи в тій чи іншій формі результат розумових чи фізичних (чи тих та інших разом) дій» [4, с. 15]. Це сукупність різноманітних навчальних прийомів і дій, за допомогою яких учні самостійно закріплюють і поглиблюють раніше набуті теоретичні знання, практичні навички і вміння, а також оволодівають новими.

Розвиток самостійності учнів – це мета діяльності як учителів, так і учнів, тому вчитель повинен створити умови для спонукання учня до самостійної роботи, такий режим самостійної діяльності, який би дав змогу реалізувати головну мету – розвиток особистості учня, його творчого потенціалу. Найбільшу актуальність набуває така організація самостійної роботи, за якої кожен учень працював би на повну силу своїх можливостей.

Отже, широке застосування самостійної роботи учнів на уроках дає змогу успішно розв'язувати багато завдань:

- ✓ підвищити свідомість і міцність засвоєння знань учнями;
- ✓ виробити в них вміння й навички, яких вимагає навчальна програма;
- ✓ навчити користуватися набутими знаннями і вміннями в житті, у суспільно корисній праці;
- ✓ розвивати в учнів пізнавальні здібності, спостережливість, допитливість;
- ✓ розвивати логічне мислення, творчу активність;
- ✓ прищеплювати їм культуру розумової і фізичної праці;
- ✓ вчити їх самостійно продуктивно і з інтересом працювати;
- ✓ готувати учнів до реалій життя після закінчення школи.

Самостійну роботу можна застосовувати на різних етапах уроку. Це вимагає від учителя враховувати вікові та індивідуальні можливості учнів, особливості матеріалу уроку, рівень знань і умінь, на які спиратимуться учні під час самостійної діяльності, обсяг знань і рівень навичок самостійної роботи.

Самостійна робота в початкових класах лише в тому випадку буде активізувати процес навчання і сприяти успішності його здійснення, забезпечить учнів міцними знаннями, буде активізувати процес розвитку їхньої творчої ініціативи та вміння вчитися самостійно, якщо здійснюється в цілісності й системності викладання.

Результативність самостійної роботи залежить найперше від постановки цілей. Чітко поставлена вчителем і прийнята учнем мета стимулює мотивацію на початку роботи, а надалі є важливим регулятором самостійної діяльності. Суть

цілепокладання – зробити цю мету привабливою. Досягається це через раціональну організацію освітнього процесу, завдання та контроль.

Самостійна робота може бути засобом залучення учнів у пізнавальну діяльність. Спонукальним мотивом для школяра стає потреба в нових знаннях і вміннях, що виникають під час розв'язання поставлених учителем пізнавальних завдань. Варто зазначити, що організація самостійної пізнавальної діяльності учнів повинна вміщувати такі етапи:

I. Стимулююче-мотиваційний етап. На цьому етапі вчитель формує в учнів мотиви навчання, формує стійкий пізнавальний інтерес до предмета, розвиває відповідальність та сприяє створенню атмосфери змагань між учнями, стимулює їхнє бажання поліпшити свої результати. З цією метою бажано подати завдання для самостійної роботи учнів у дещо незвичній оригінальній формі.

II. Навчаючий етап. Цей етап передбачає використання ефективних методів і засобів навчання, які сприяють формуванню самостійності та пізнавальної активності учнів. Навчаючи, учитель повинен враховувати індивідуальні особливості учнів, формувати в них позитивну мотивацію навчання, стійкий пізнавальний інтерес до предмета, попереджувати виникнення негативних психічних станів.

III. Діагностико-коректуючий етап. Вказаний етап допомагає з'ясувати причини труднощів, які виникають в учня під час навчання, виявити прогалини в знаннях і вміннях та скоригувати його діяльність, спрямовану на усунення недоліків.

VI. Контролююче-оцінний етап. Цей етап дає можливість учневі з'ясувати рівень знань, навичок та вмінь з даної теми, а вчителеві також і оцінити їх. На цьому етапі значну увагу треба приділити виробленню в учнів навичок самоконтролю.

Отже, у процесі управління самостійною пізнавальною діяльністю не останнє місце належить учителю, так як він бере пряму (потім непряму) участь в організації цього процесу. У зв'язку з цим треба перерахувати такі **принципи керування**:

- диференційований підхід до учнів із дотриманням посиленості навчальних завдань;
- планомірне зростання інтелектуальних навантажень і послідовний перехід до більш неточних і неповних вказівок для виконання самостійної роботи;
- поступове віддалення вчителя й зайняття ним позиції пасивного спостерігача за процесом;
- перехід від контролю вчителя до самоконтролю.

За умов дотримання визначених дидактичних принципів можна досягти значної результативності самостійної пізнавальної діяльності у формуванні особистості учня. Під час організації самостійної роботи вчителю необхідно піклуватися про те, щоб оволодіння учнями кожним новим видом робіт було підготовлене попередніми заняттями й водночас важливо, щоб учні не зупинялися на досягнутому, а поступово опановували інші види робіт, які вимагають від них більшої самостійності.

Відповідно до рівня самостійної продуктивної діяльності учнів виділяють чотири **типи самостійних робіт**: відтворюючі, реконструктивно-варіативні, евристичні та творчі роботи. Кожний з цих типів має свою дидактичну мету.

1) Відтворюючий тип самостійної роботи. **Мета**: формування вмінь і навичок, їх закріплення. Фундамент для самостійної роботи. Копіювальні дії учня за поданим зразком через порівняння (розв'язування типових задач, заповнення схем, таблиць, виконання тренувальних завдань, що вимагають осмислення, запам'ятовування і простого відтворення раніше отриманих знань). Відтворюючі самостійні роботи за зразком необхідні для запам'ятовування способів дій у конкретних ситуаціях, формування вмінь і навичок та їх міцного засвоєння. Під час виконання робіт цього типу діяльність учнів не зовсім самостійна, оскільки їхня самостійність обмежується простим відтворенням, повторенням дій за зразком. Однак, роль таких робіт досить значна. Вони формують ґрунт для дійсно самостійної діяльності учня. Роль учителя полягає в тому, щоб для кожного учня визначити оптимальний обсяг роботи. Передчасний перехід до самостійних робіт інших типів позбавляє учня необхідної системи знань, умінь і навичок. Затримка на роботах за зразками – зайва витрата часу, що сприяє породженню нудьги й неробства. У школярів зникає зацікавленість до навчання і предмета, настає гальмування в їхньому розвитку.

2) Реконструктивно-варіативний тип. **Мета**: знаходження конкретних шляхів виконання завдань. Формування фундаменту для творчої діяльності, мотивація пізнавальної діяльності. Реконструктивно-варіативні самостійні роботи дають змогу на основі раніше отриманих знань та за поданої вчителем ідеї самостійно знайти конкретні способи виконання завдань. Самостійні роботи цього типу сприяють осмисленому перенесенню знань у типові ситуації, виробленню умінь аналізувати події, явища, факти, формуванню прийомів і методів пізнавальної діяльності, розвитку внутрішніх мотивів пізнання, створюють умови для розвитку розумової активності учнів.

3) Евристичний тип самостійної роботи. **Мета**: пошук нових рішень, систематизація знань, перенесення їх на вирішення нестандартних ситуацій формує потребу до самоосвіти. Продуктивна діяльність: вживання даних завдань у нових ситуаціях, що виходять за межі відомого зразка. Евристичні самостійні роботи формують уміння й навички пошуку відповіді за межами відомого зразка. Учень сам обирає шлях виконання завдання на основі вже відомих йому знань. На такому рівні продуктивної діяльності формується творча особистість учня. Постійний пошук нових рішень, узагальнення й систематизація нових знань, перенесення їх у нові, нестандартні ситуації роблять знання учня більш гнучкими, мобільними, виробляють уміння, навички й потреби самоосвіти. Види евристичних самостійних робіт можуть бути найрізноманітнішими. Найпоширенішим видом евристичних самостійних робіт у практиці школи є самостійне пояснення, аналіз демонстрації, явища, реакції, обґрунтування висновків за допомогою аргументів, рівнянь, розрахунків, складання

опорних конспектів, схем-конспектів, побудова технологічних карт, розв'язання творчих завдань.

4) Творчий тип самостійної роботи. *Мета:* здобуття нових знань, закріплення навичок самостійного пошуку знань, формування творчої особистості. Самостійна діяльність по перенесенню знань під час виконання завдань у нових ситуаціях по складанню ухвалення рішень, експериментування, проектування приладів, макетів, теоретичні дослідження та ін.

Важливим є урізноманітнення форм самостійних завдань. Необхідно залучати до сприймання різні види пам'яті: зорову, слухову, моторну й не перевантажувати один вид сприймання.

Результативність самостійної роботи залежить від того, наскільки вдало вчитель поєднує завдання: усні – з письмовими, фронтальні – з індивідуальними, і від способу постановки завдання (мається на увазі розробку навчальних завдань, їх формулювання, вказівки щодо послідовності опрацювання матеріалу). Якщо вказівки мають загальний характер (алгоритм розв'язування задачі, схема морфологічного та фонетичного розбору тощо), бажано оформити їх у вигляді пам'ятки (настінної таблиці), яка в потрібний час вивішується на дошці.

Добираючи завдання для самостійної роботи, учитель прискіпливо зважає можливості кожної форми завдання відповідно до мети уроку. Так, коли учням пропонується робота з тренувальними вправами, доцільно використати підручник чи картки з диференційованими завданнями; коли ж ідеться про підготовку до сприймання нового матеріалу з читання, у пригоді стане аудіозапис, картинка, підготовчі вправи з дошки тощо.

Тривалість самостійної роботи зумовлюється низкою факторів. Насамперед – складністю та обсягом завдання: воно може бути й невеликим, але учні тільки-но почали засвоювати цей матеріал і, отже, техніку виконання вправ опрацьовано ще недостатньо. У такому разі на самостійну роботу потрібно відвести більше часу, ніж на етапі повторення матеріалу. Буває, що робота не складна (наприклад, прийом обчислення, добре засвоєний учнями), але, щоб здобути результат, доводиться робити багато записів. Це також треба враховувати, визначаючи час.

Крім того, тривалість роботи залежить від працездатності учнів, обсягу їхньої уваги, темпу читання та письма.

Для підтримання уваги, розширення її обсягу школярам варто пропонувати завдання, виконання яких вимагає поєднання розумових дій з практичними. Наприклад, не лише прочитати, а й поділити текст на частини. Не тільки повторити правило, а й записати в зошит власні приклади тощо.

Самостійна робота потребує різного унаочнення: картини, схеми, таблиці, картки, перфокартки, роздатковий матеріал, який учитель виготовляє самостійно.

У зв'язку із зазначеними умовами успішності самостійної роботи великого значення набуває інструктаж, що проводиться вчителем перед початком самостійної

роботи в усній, письмовій і наочній формі. Під час інструктажу пояснюється мета і значення майбутньої роботи, дається завдання до неї й залежно від того, наскільки учні володіють необхідними вміннями й навичками, вказується (більш-менш докладно) чи не вказується спосіб виконання завдання.

Самостійна робота тільки тоді досягає найбільшого успіху, коли школярі усвідомлюють свої досягнення як результат самостійної діяльності, помилки, допущені ними в процесі роботи. Велику роль у цьому відіграє аналіз учителем роботи учнів. Ця робота впливає на ефективність навчання, якщо вчитель спрямовує учнів на самоконтроль результатів своєї навчальної діяльності. Самостійну роботу застосовують майже на всіх етапах уроку.

Сучасні дидакти в організації самостійної роботи рекомендують застосовувати випереджувальні завдання, які спрямовані на повне або часткове попереднє самостійне вивчення учнями навчального матеріалу, який буде висвітлюватися вчителем через деякий час. Попередньо вивчений учнями матеріал можна «вкраплювати» на уроках у вигляді виступів, рефератів, презентацій (історичні факти, поглиблення знань з теми і т. д.).

Зміст роботи, форма її виконання повинні викликати інтерес в учнів, бажання виконати роботу до кінця. Самостійна робота організовується так, щоб вона сприяла виробленню в учнів навичок та звичок до праці. За **формою організації самостійної роботи** можна поділити на *індивідуальні, фронтальні та групові*.

Особливості фронтальної роботи:

- ❖ усі учні виконують спільну для всіх роботу;
- ❖ учитель дає загальний інструктаж для виконання завдання;
- ❖ використовуються загальні прийоми організації та керівництво діями учнів.

Індивідуальна самостійна робота не має на увазі спільних дій учнів, але сприяє співпраці учня з педагогом.

Види індивідуальних завдань:

- невеликі за обсягом роботи;
- виконання поточних індивідуальних домашніх завдань на альтернативній основі;
- підготовка до уроку випереджальних завдань, що вимагають пошукової діяльності.
- позакласна самостійна робота.

Сприятливими умовами для співпраці учнів є **групова** самостійна робота. Вона усуває дефіцит спілкування й може використовуватися під час виконання навчальних завдань

У практиці навчання кожен тип самостійної роботи представлений різноманітністю **видів робіт**, що використовуються в системі урочних та позаурочних занять:

1. *Робота з книжкою.* Це робота з текстом та графічним матеріалом підручника: переказ основного змісту тексту; складання плану відповіді за прочитаним текстом; короткий конспект тексту; пошук відповіді на раніше поставлені до тексту завдання; аналіз, порівняння, узагальнення й систематизація матеріалу кількох параграфів. Робота з першоджерелами, довідниками, науково-популярною літературою, конспектування прочитаного.

2. *Вправи:* тренувальні, відтворюючі й за зразком, складання завдань та запитань і їх розв'язання, рецензування відповідей інших учнів, оцінка їхньої діяльності, вправи, спрямовані на вироблення практичних умінь та навичок.

3. *Розв'язання різноманітних завдань та виконання практичних і лабораторних робіт.*

4. *Різнманітні перевіріні самостійні роботи, диктанти, твори.*

5. *Підготовка доповідей та рефератів.*

6. *Домашні лабораторні дослідди та спостереження.*

7. *Технічне моделювання та конструювання.*

Більшість із перерахованих видів самостійних робіт може використовуватися на різних рівнях самостійної діяльності учнів.

Значно підвищує ефективність самостійності роботи своєчасна її перевірка. Тут стануть у нагоді різні способи, скажімо, демонстрування школярами відповіді за допомогою сигнальних карток на уроках мови та математики, картки з цифрами і знаками, цеглинки LEGO. Це дає змогу своєчасно виявляти прогалини в знаннях та запобігти відставанню.

Контроль і оцінювання результатів самостійної роботи може здійснюватися як на навчальних заняттях, так і в позаурочний час. Контроль проводиться в письмовій, усній або змішаній формах.

Основними **формами контролю самостійної роботи** учнів є:

- усне опитування на заняттях;
- письмові контрольні роботи;
- тестові завдання;
- співбесіди на індивідуальних заняттях.

У наш час особливого значення набуває самостійна робота з використанням комп'ютера, але зауважимо, що для учнів з різним рівнем знань, умінь і навичок, з різним рівнем сформованості пізнавальної самостійності таке використання матиме різне дидактичне спрямування. Комп'ютер – це засіб, що дає можливість для перевірки гіпотези, розв'язування практичного завдання, здійснення узагальнень, систематизації матеріалу, що вивчається, удосконалення методів навчання.

Електронні носії інформації під час самостійного навчання мають такі **переваги:**

- ✓ полісенсорність, тобто вплив на різноманітні почуття людини;

- ✓ мультимедіальність або можливість апаратного та програмного поєднання чи злиття в одному пристрої багатьох функцій і засобів інформації;
- ✓ інтерактивність або здатність до машинного діалогу в системі «людина – комп'ютер», що забезпечує учневі суб'єктивне відчуття успішності;
- ✓ симуляційність або можливість імітації дійсних явищ, процесів чи дій пристроїв;
- ✓ комунікативність або здатність до забезпечення за допомогою мережі візуального, звукового чи символічного зв'язку з іншою особою (з іншим комп'ютером або устаткуванням);
- ✓ віртуалізація або здатність до творення уявного світу, який називають віртуальною або кіберпросторовою дійсністю.

Для підвищення ефективності супроводу самостійної роботи учнів можна використовувати:

- ❖ електронний підручник;
- ❖ електронні методичні вказівки;
- ❖ тестові контролюючі завдання;
- ❖ електронну аудіовізуальну наочність тощо.

Комп'ютерна підтримка забезпечує можливість чітко організувати й конкретно спрямовувати самостійну навчальну діяльність учнів та досягти кращих результатів у навчання при скороченні затрат часу.

Висновки. Самостійна робота є дійсно ефективним способом діяльності як і в початковій школі, так і в подальших класах базової середньої школи. Вдало використовуючи різні форми, методи та прийоми самостійної роботи, формується самостійність як якість особистості, реалізуються принципи індивідуального підходу, диференціюються навчальні завдання й тим самим досягається дійсно свідоме й міцне оволодіння знаннями. Можна сказати, що тільки під час самостійної роботи учні розвивають ті пізнавальні здібності, здобувають і вдосконалюють ті вміння й навички, без яких неможливе оволодіння знаннями як у школі, так і в житті.

Так вчасно й повноцінно сформовані вміння та навички самостійної праці в початкових класах допомагають класоводові підтримувати інтерес до подальшого навчання. Завдяки цьому діти працюють активно, щоразу роблять для себе невеликі, але важливі відкриття.

Список використаних джерел та літератури:

1. Алексюк А. М. Загальні методи навчання в школі. К., 1973.
2. Базелюк І. І. Організація групової самостійної роботи учнів на етапі засвоєння нових знань // Педагогіка: Республ. наук. метод. зб-к. К.: Радянська школа, 1988. Вид. 5. 117 с.
3. Дідора М. І., Ковальчук Т. Г., Стельмах В. О. Умови формування самостійності молодших школярів // Початкова школа. 1989. № 3. С. 15-16.
4. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. М.: Просвещение, 1961. 240 с.
5. Коменський Я. А. Великая дидактика // Избр. пед. соч.: В 2-х т. М.: Педагогика, 1982. Т. 1.

С. 339-364.

6. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Початкова школа. 2002. №№ 2, 3.
7. Марчук Л. Б. Самостійна робота як метод урізноманітнення навчальної діяльності учнів // Рідна школа. 2000. № 4. С. 84-88.
8. Пованда Г. Д. Формування загальнонавчальних умінь і навичок шляхом використання самостійної роботи молодших школярів // Початкова школа. 2002. № 5. С. 56-61.
9. Трубочова С. Методи самостійного здобування знань у школах нового типу // Шлях освіти. 1999. № 1. С. 30.
10. Штабова С. М. Самостійна робота молодших школярів. Початкова школа. 2004. № 6.

Туркот Юлія,
заступник директора
з навчально-виховної роботи
Новоушицької загальноосвітньої
школи І-ІІІ ступенів № 2

STEM-освіта як напрям інтегрованого навчання та виховання в Новій українській школі

Сучасна освіта має бути спрямована не на подачу дітям окремих знань з різних галузей, а на їх інтеграцію. Саме за цієї умови в школярів формується цілісна картина світу і здатність застосовувати набуті знання та вміння в різних життєвих ситуаціях. Педагоги мають розвивати здібності учнів до точних та гуманітарних наук у тісному взаємозв'язку. Реалізувати поставлені завдання допомагає новий напрям освіти – STEM.

Ключові слова: *STEM-освіта, інновації, інтеграція, особистість, розвиток, здібності, увага, уява, пам'ять.*

Нова українська школа – це три рівні освіти: початковий, базовий, профільний.

Завдання початкової освіти – спонукати дитину до бажання отримувати знання, до самостійних досліджень, до створення своїх найпростіших проектів.

Завдання базового рівня – зацікавити учнів природничо-математичними науками, навчити застосовувати їх на практиці для вирішення завдань у технологіях.

Завдання профільного рівня – сприяти правильному вибору подальшої освіти: науково-дослідна діяльність, змагання, проекти, розробки стартапів [3, с. 16].

Основні ключові компетентності Концепції «Нової української школи», а саме: спілкування державною та іноземними мовами, математична грамотність, компетентності в природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова

грамотність, уміння навчатися впродовж життя, соціальні і громадянські компетентності, підприємливість, загальнокультурна, екологічна грамотність і здорове життя гармонійно входять у систему STEM-освіти, створюючи основу для успішної самореалізації особистості і як фахівця, і як громадянина [3, с. 54].

Саме для розвитку, виховання й навчання учнів Нової української школи впроваджується новий інтеграційний підхід – STEM-освіта. Він інтегрує в собі завдання з формування в дітей загальних наукових уявлень про світ; ознайомлення їх з інформаційно-комунікаційними технологіями; розвиток уміння експериментувати, конструювати. Отже, маємо в тісному взаємозв'язку розвивати здібності дітей до точних та гуманітарних наук, оскільки головна мета STEM-освіти полягає в реалізації державної політики з урахуванням нових вимог Закону України «Про освіту» щодо посилення розвитку науково-технічного напрямку в навчально-методичній діяльності на всіх освітніх рівнях; створенні науково-методичної бази для підвищення творчого потенціалу молоді та професійної компетентності науково-педагогічних працівників.

Сучасні діти – відкриті, розкуті, комунікабельні. Дидактичні принципи та методи минулого століття не викликають у них особливого інтересу. Як здійснити оновлення змісту навчальної діяльності? Як створити умови не лише для формування знань, умінь, навичок, а і для розвитку творчих здібностей, винахідливості, уяви, індивідуальності, фантазії? Ми, педагоги, маємо усвідомити значення розвивального середовища для гармонійного розвитку особистості. Час вимагає змін до організації середовища закладу, а досвід свідчить, що становлення та розвиток індивідуальності дитини відбувається найчастіше не на занятті, а в повсякденному житті, де вона отримує різнобічний і багатий емоційний та діяльнісний досвід.

Дослідивши та систематизувавши досвід сучасних науковців, узагальнюємо, що STEM-освіта – найбільш багатогранна. Треба надати дитині можливість випробувати себе в різних галузях – побути співаком, актором, балериною, музикантом, науковцем, винахідником... Водночас варто уважно стежити за тим, що їй найбільше подобається, що виходить краще, чим вона може займатися самостійно, і не примушувати до того, до чого в неї немає бажання.

У центрі діяльності педагога Нової української школи – дитина – обдарована особистість, тобто така, яка самостійно, з огляду на власні вікові і психофізіологічні особливості, обирає свої дії та рішення, досягає вищого рівня пізнавального розвитку. Розвиваючи здібності, обдарованість дитини, вкрай важливо спрямувати їх у правильне річище – на користь добра. Це завдання реалізується завдяки цілісному соціально-психологічному проектуванню ланцюжка моделей-різновидів взаємодій учителя та учнів, функціонування яких забезпечує прогресивне духовно-креативне зростання потенцій як дорослого, так і дитини. Ґрунтом для розвитку пізнавальних здібностей дитини є розвиток його сенсорних, інтелектуальних і творчих здібностей.

Для кращого усвідомлення поняття STEM-освіта пропонуємо ознайомитися з особливостями нетрадиційних технік малювання з використанням музичних творів.

Розглядаємо репродукції картин Вінсента ван Гога та визначаємо основні техніки, використані художником під час написання картин.

Звертаємо увагу на репродукцію Вінсента «Зіркова ніч», на те, що художник використовує модель рідких турбулентних структур у своїх роботах. Отже, можемо переконатися, що навіть мистецтво може інтегруватися з природничими науками, зокрема астрономією та фізикою.

Бажано, щоб художню діяльність дітей супроводжували музичні композиції, рекомендовані освітньою програмою, та звуки природи. Це мотивуватиме створювати малюнки відповідно до емоцій, які викликають музичні твори.

Особливою формою наскрізного STEM-навчання є інтегровані уроки/заняття, які спрямовані на встановлення міжпредметних зв'язків, що сприяють формуванню в учнів цілісного, системного світогляду, актуалізації особистісного ставлення до питань, що розглядаються на уроці.

Інтегровані уроки можуть проводитися двома способами:

- через об'єднання схожої тематики кількох навчальних предметів;
- через формування інтегрованих курсів або окремих спецкурсів через об'єднання навчальних програм таких курсів/предметів.

STEM-підходи до навчання

Поступове нарощення самостійної діяльності учнів:

1. У 1-5 класах стимулювання учнів до проведення пошукової роботи під керівництвом учителя.

2. У 6-8 класах спроби проведення дослідницьких робіт на основі навчального матеріалу з програми (виконати всі етапи наукового дослідження й самостійно отримати новий для них факт).

3. У 8-9 класах самостійне дослідження теми, що виходить за межі програмового матеріалу. Учні працюють самостійно й лише інколи радяться з учителем. Результат – написання й захист роботи на МАН, участь у творчих конкурсах і фестивалях.

4. У 9-12 класах наукове дослідження за обраною темою, досягнення практичного результату, розробка Startup.

STEM-освіта базується на використанні засобів та обладнання, що пов'язані з технічним моделюванням, енергетикою й електротехнікою, інформатикою, обчислювальною технікою й мультимедійними технологіями, науковими дослідженнями в галузі енергозберігаючих технологій, автоматикою, телемеханікою, робототехнікою й інтелектуальними системами, радіотехнікою й радіоелектронікою, авіацією, космонавтикою й аерокосмічною технікою тощо.

За нинішніх умов в Україні затребуваними стають: ІТ-фахівці, програмісти, інженери, професіонали високотехнологічних виробництв, фахівці біо- і нанотехнологій. Здобуття сучасних професій потребує всебічної підготовки з різних

освітніх галузей природничих наук, інженерії, технологій та програмування, напрямів, які охоплює STEM-освіта. Головна мета STEM-освіти в школі II, III ступенів полягає в реалізації державної політики з урахуванням нових вимог Закону України «Про освіту» щодо посилення розвитку науково-технічного напрямку в навчально-методичній діяльності на всіх освітніх рівнях; створенні науково-методичної бази для підвищення творчого потенціалу молоді та професійної компетентності науково-педагогічних працівників. Для підготовки підростаючого покоління до життя у високотехнологічному конкурентному світі необхідно розвивати інтерес до науково-технічної творчості, техніки та високих технологій. У багатьох розвинених країнах світу все більшої популярності набуває STEM-освіта як перетин науки (Science), технології (Technology), інженерії (Engeneering) та математики (Math). Зараз, можливо, як ніколи, освіта повинна бути випереджувальною, що зобов'язує вгадувати тенденції розвитку суспільства в майбутньому. Інноваційна науково-технічна система навчання STEM здобуває свою популярність в усьому світі. Діти навчаються розв'язувати проблеми, стають новаторами, винахідниками, розвивають логічне мислення та технічну грамотність. Освітній процес спрямований на допомогу в придбанні учасниками освітнього процесу навичок XXI століття: командної роботи, комунікації, управління проектами, генерації ідей. STEM-освіта визначає стратегічний розвиток. STEM-навчання дасть змогу зміцнити та розв'язати найбільш актуальні проблеми майбутнього. STEM – навчальний план, що ґрунтується на ідеї навчання учнів із застосуванням міждисциплінарного та прикладного підходу. Замість того, щоб вивчати окремо кожен дисципліну, STEM інтегрує їх у єдину схему навчання [4, с. 126]. На сьогодні в нашому закладі сформувалася досить цікава система роботи з інтелектуально обдарованими дітьми: конкурси, олімпіади, де учні мають високу результативність. Це той трикутник, на базі якого потрібно вибудовувати підходи до впровадження нових принципів в освіту дитини. STEM-програмою прийнято вважати таку, яка відповідає основним критеріям: актуальність та інноваційність змісту; зрозумілість процесу його реалізації; інноваційне мислення вчителя та учня. За терміном реалізації STEM-програми можуть бути: короткострокові; курсові (для літніх шкіл, курсів тощо); середньострокові (річні); довгострокові, неперервної додаткової освіти. STEM-програми розробляються за такими основними напрямками: інтегровані, міжпредметні навчальні програми; робототехніка та інженерні розробки; авіамоделювання; 3D-моделювання; винахідництво; хімічні технології тощо. Під час реалізації програми впровадження STEM-освіти вчителям треба активно використовувати інноваційні методи навчання, а саме програмовані, інтерактивні та проблемні.

Якість освіти багато в чому визначається компетентністю та рівнем професійної діяльності вчителя. Знання – це не єдине мірило професійності людини XXI століття. Креативне, аналітичне, творче, інноваційне мислення, уміння працювати над

проектами в команді, інформаційна грамотність і навички ефективного використання ІКТ – ось неповний перелік характеристик сучасної успішної людини. Саме завдяки STEM-освіті можна досягти перерахованих очікуваних результатів. Таку освіту ми практикуємо у своїй школі. Наша Новоушицька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 2 – як школа мовленнєвої культури та креативного мислення. Працює за гуманітарним напрямом, з поглибленим вивченням української мови.

Учителі-предметники проводять круглі столи, конференції, відвідують з учнями краєзнавчий музей, організують зустрічі з викладачами, відомими людьми. Нещодавно мною було проведено засідання круглого столу на тему: «Голодомор 1932-1933 рр.». З цієї теми проведено низку досліджень. Учні займалися пошуковою та краєзнавчою роботою, досліджуючи події «Великого Голоду в Україні». Учениця 10 класу Шевчук Альона працює в МАН – досліджує проблему «Євген Патон – державотворець, громадський діяч, учений». Серед наукових досліджень, які проводяться, є такі теми: «Моніторинг динаміки чисельності живих організмів», «Дослідження методів вегетативного розмноження рослин на прикладі пеларгонії ампельної», «Мовні засоби гумору у творах Остапа Вишні».

Учні мають змогу поповнювати і збагачувати свої знання, відвідуючи факультативи, гурткові заняття. Беремо участь в екологічних проектах: «Чисте село очима дітей», «Ландшафтний дизайн», «Зелений туризм», «Зробимо Україну чистою разом», «Наслідки Чорнобильської катастрофи», «Дерево на згадку», «Яблуневий сад біля школи»; акціях: «За чисте повітря», «Вода для нащадків», «Земля – наш спільний дім», «Чисте джерело», «Чисте довкілля».

В освітній процес впроваджуємо новий Закон України «Про освіту», обговорення якого проводилося на загальношкільних батьківських зборах, під час засідання педагогічної ради школи. Вивчаємо проект Державного стандарту початкової загальної освіти. Працюємо за науково-педагогічним проектом «Інтелект України». З колегами застосовуємо нестандартні форми роботи. А саме: круглі столи щодо обговорення нового Закону України «Про освіту» та проекту Державного стандарту загальної середньої освіти, проходження онлайн-курсів для вчителів початкової школи, відкритий діалог з учителями початкових класів, нестандартні курси щодо підготовки вчителів 1-х класів. У школі наявна матеріально-технічна база. У кожному навчальному кабінеті є комп'ютери з підключенням до швидкої мережі Інтернет. Придбано обладнання для кабінету LEGO.

Сьогодні також стоїть питання перспективи розвитку гуманітарних наук. А якою буде наука? Як буде розвиватися? Саме сьогодні історичні та суміжні дисципліни є невід'ємною частиною в системі STEM-освіти, формування дослідницького і критичного характеру мислення майбутніх фахівців, що є громадянами нашої держави. Практика залучення учнів до навчальних та наукових досліджень з кожним роком стає більш широкою, популярною та результативною. Це

перспективний напрям розвитку освіти, на який звернули увагу не тільки вітчизняні науковці, а і світова прогресивна спільнота [5, с. 25].

На сьогодні багато науковців приділяють увагу сучасним тенденціям STEM-освіти, практичному інструментарію, до яких можна віднести розвиток дослідницьких умінь учнів. Доведено, що дослідницька діяльність у навчальній та позашкільній діяльності сприяє розвитку мислення, самостійності, самоконтролю, рефлексії, активізує пізнавальну та творчу позицію особистості. Проведення учнями самостійних досліджень і виконання ними творчих дослідницьких проєктів є актуальним. Участь у турнірах забезпечує їм творчу самореалізацію та посилення потреби в інтелектуальному самовдосконаленні. Це своєю чергою слугує мотивацією до подальшого вивчення предмета на вищому рівні та підготовки не лише до турнірів, а й до науково-дослідницької роботи. Учасникам турнірів простіше адаптуватися до навчання у вищих навчальних закладах. Вони відрізняються серед інших студентів глибиною знань, умінням їх застосовувати, аналітичним мисленням і толерантністю у веденні дискусії. Вагомим показником успішної роботи є участь учнів в олімпіадах, їхні результати. Наші учні здобули чимало призових місць на рівні району та області. А це вже говорить про те, що школа розвивається, освіта працює й ми даємо результат. Тому потрібно залучати дітей до праці, допомагати учневі знайти себе в житті, працювати з обдарованою молоддю, «іти в ногу з часом». Саме через це гуманітарні дисципліни є невід'ємною частиною в системі STEM-освіти, формування дослідницького і критичного характеру мислення майбутніх фахівців, що є громадянами нашої держави.

Отже, можемо визначити основні принципи впровадження STEM-освіти:

- особистісний підхід, що орієнтує на врахування вікових, індивідуальних особливостей учнів, наявних інтересів, нахилів;
- перманентне оновлення змісту (зміст STEM-освіти постійно оновлюється відповідно до розвитку науки та технологій);
- цілісність, що передбачає створення цілісної національної системи впровадження STEM-освіти як складової єдиного освітнього простору України;
- громадянська спрямованість (STEM-освіта спрямована на нарощування людського потенціалу держави, підвищення її конкурентоздатності);
- продуктивна мотивація (формування продуктивної мотивації учасників STEM-освітнього процесу до здійснення науково-дослідницької та проєктної діяльності, винахідництва, участі в різноманітних конкурсах, фестивалях).

Список використаних джерел та літератури:

1. Іванюк Т. STEM як освітній ресурс XXI століття. STEM-освіта та шляхи її впровадження в навчально-виховний процес. Тернопіль, 2017. С. 14-18.
2. Кириленко С., Кіян О. Проблема підготовки вчителя у системі STEM-освіти: розвиток та формування його професійної компетентності. STEM-освіта: стан впровадження та перспективи

розвитку : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 09-10 листопада 2017 р., м. Київ. Київ: ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», 2017. 160 с.

3. Концепція «Нова українська школа». Інформаційний збірник МОН України. 2016.
URL: <http://mon.gov.ua>

4. Ночевчук М. Впровадження елементів STEM-освіти у навчання математики та фізики.
URL: <https://vseosvita.ua/library/statta-na-temu-vprovadzenna-elementiv-stem-osviti-u-navcanna-matematiki-ta-fiziki-84380.html>

5. STEM-освіта. URL: <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/>

Чижевська Людмила,
голова методичного об'єднання
вчителів іноземної філології
відділу освіти, культури, молоді та спорту
Староостропільської сільської ради,
учитель англійської мови
Ладигівського навчально-
виховного комплексу
«Загальноосвітня школа I-III ступенів –
дошкільний навчальний заклад»
Староостропільської сільської ради

Форми, методи та прийоми роботи з обдарованими учнями на уроці англійської мови в сучасній школі

Стаття присвячена питанням роботи з обдарованими дітьми на уроці англійської мови. Розкрито цілі, завдання та принципи роботи з цією категорією дітей в умовах сучасної школи. Особлива увага звертається на прийоми роботи, почерпнуті з особистого досвіду роботи. Актуальність цієї статті полягає в тому, що поданий у статті матеріал може бути переосмислений та перероблений і надалі використаний під час роботи як із встигаючими, так і з дітьми, що відстають на уроці англійської мови.

Ключові слова: обдарованість; обдарована дитина; форми роботи; методи навчання; прийоми навчання.

У суспільстві сьогодні є зростаюча потреба в людях, які нестандартно мислять, здатні вирішувати завдання, які виходять за звичні рамки, і формулювати нові, багатообіцяючі цілі.

Сучасна наука визначає поняття «обдарованості» як системне, що розвивається протягом життя, якість психіки, що визначає можливість досягнення людиною вищих

(незвичайних, непересічних) результатів в одному чи кількох видах порівняно з іншими людьми [3].

Обдарована дитина – це дитина, що володіє видатним інтелектом та нестандартним мисленням, індивідуальними задатками та здібностями, їх поєднанням, творчим підходом та високою мотивацією до діяльності, що призводить у процесі складної взаємодії особистісного потенціалу, соціокультурного середовища та професійного педагогічного супроводу до високих досягнень та яскравих результатів в одній або кількох сферах [1].

Відмінними рисами обдарованих дітей, як зазначають психологи, є: високий рівень мислення та інтелекту, пізнавальна потреба, відмінна пам'ять, добре розвинена мова, великий словниковий запас. Обдаровану дитину характеризує прагнення до лідерства, підвищення вимог до себе та оточуючих, прагнення до досконалості в усьому, нетерпимість. Обдаровану дитину не влаштовують традиційні методи навчання, оскільки в неї немає можливості особливо проявити, реалізувати себе, й тому її долають нудьга, монотонність, а іноді і відчуженість від усього, що відбувається на уроці.

Я, як учитель, вважаю, що дуже важливо зрозуміти таких дітей, спрямувати всі зусилля на те, щоби передати їм свій досвід та знання. Ми повинні розуміти, що ці діти потребують підтримки дорослих.

Спираючись на власний досвід роботи в школі, я дійшла висновку, що схильність до вивчення іноземних мов виявляється в дітей на початковому етапі навчання. Такі учні легко засвоюють новий матеріал, активні, їх відрізняє творчий підхід, прагнення пізнання та самостійного дослідження. Вони експериментують, застосовуючи засоби художньої виразності, оригінальні, креативні. З такими учнями вчителю працювати й легко, і водночас складно. Вони вимагають особливої уваги.

Уже в початковій школі можна зустріти таких учнів, яких не задовольняє робота зі шкільним підручником, вони звертаються до словників та спеціальної літератури, намагаючись дізнатися якнайбільше, беруть участь в олімпіадах та конкурсах з предмета. Багато моїх учнів займають призові місця на шкільних, міських чи навіть всеукраїнських олімпіадах та конкурсах.

У процесі виховання обдарованої дитини необхідно, щоб цікавість вчасно переросла в любов до знань – допитливість, пізнавальну потребу. Урок для таких дітей особливо цікавий, коли є пошукова та дослідницька ситуація, імпровізація та парадокси.

Класно-урочна система навчання, будучи хорошим стимулом середніх учнів, стає гальмом для розвитку обдарованих. Тому з обдарованою дитиною треба працювати за індивідуальною програмою.

Моє завдання як педагога – підтримати дитину та розвинути її здібності, підготувати ґрунт для того, щоб ці здібності та потреби були реалізовані.

У своїй роботі я дотримуюсь таких принципів роботи з обдарованими дітьми:

1. Диференціація та індивідуалізація навчання.
2. Максимальна різноманітність наданих можливостей.
3. Особливу увагу приділяю проблемі міжпредметних зв'язків в індивідуальній роботі з учнями.
4. Створення умов спільної роботи учнів за мінімальної ролі вчителя.

Завдання, які я ставлю перед собою як професіонал:

1. Знайомство вчителя з прийомами цілеспрямованого педагогічного спостереження, діагностики.
2. Проведення різноманітних позаурочних конкурсів, інтелектуальних ігор, олімпіад, що дають змогу учням виявити свої можливості.
3. Надання можливості вдосконалювати здібності в спільній діяльності з однолітками, учителем через самостійну роботу.
4. Розвиток пізнавальних інтересів, творчих та розумових здібностей учнів.

У своїй роботі я дотримуюсь такого плану роботи з обдарованими дітьми:

1. Виконання вправ з додаткового матеріалу та за дидактичними картками.
2. Виконання фонетичних, лексичних, граматичних вправ в ігровій формі.
3. Виконання творчих проєктів.
4. Знайомство з англійською культурою, літературою, життєдіяльністю англійських та американських письменників.
5. Підготовка школярів та їхня участь у шкільних, районних олімпіадах з англійської мови.
6. Підготовка та участь у дистанційних олімпіадах.
7. Проведення предметних тижнів, ігор, конкурсів.

Як показує практика, найбільш ефективний метод взаємодії з обдарованою дитиною – індивідуальні заняття з акцентом на її самостійну роботу з матеріалом.

Прийоми роботи з обдарованими дітьми, які я широко використовую на уроках:

«Карусель» / «Merry-Go-Round»

Цей прийом дає змогу задіяти образне мислення, пам'ять. Перший учень отримує картку від учителя й називає асоціації, що в нього виникають з цим словом. Картка передається ланцюжком доти, доки повернеться до вчителя. Кожен учень має можливість у швидкому темпі висловити свої думки.

Прийом «кошик ідей» (понять, імен...)

Це прийом організації індивідуальної та групової роботи учнів на початковому етапі уроку, коли йде актуалізація наявного в них досвіду та знань. Він дає змогу з'ясувати все, що знають чи думають учні з обговорюваної теми уроку. На дошці можна намалювати значок кошика, у якому умовно буде зібрано все те, що всі учні

разом знають з теми, що вивчається. Обмін інформацією проводиться за такою процедурою:

1. Ставиться пряме питання, що відомо учням з тієї чи іншої проблеми.
2. Спочатку кожен учень згадує та записує в зошиті все, що знає з тієї чи іншої проблеми (суворо індивідуальна робота, тривалість 1-2 хвилини).
3. Потім відбувається обмін інформацією в парах чи групах. Учні діляться одне з одним відомими знаннями (групова робота). Час на обговорення – трохи більше як 3 хвилини. Це обговорення має бути організованим, наприклад, учні повинні з'ясувати, у чому збіглися наявні уявлення, щодо чого виникли розбіжності.
4. Далі кожна група по колу називає якусь одну інформацію або факт, не повторюючи раніше сказаного (складається список ідей).
5. Усі відомості коротко у вигляді тез записуються вчителем у «кошик» ідей (без коментарів), навіть якщо вони помилкові. У «кошик» ідей можна «скидати» факти, думки, імена, проблеми, поняття, що стосуються теми уроку. Далі під час уроку ці розрізнені у свідомості дитини факти чи думки, проблеми чи поняття можуть бути пов'язані в логічні ланцюжки «Збери картинку – прочитай слово на звороті».

«Інтелектуальна розминка» «A Magic Ball» / «A snowball»

Тут учні «згадують» вивчений матеріал. Принцип «Інтелектуальної розминки» можна використовувати й під час уроку для формування навичок мовлення. Як правило, лексичні опори для таких вправ розташовуються на дошці, особливо на початковому етапі. Наростання «Снігової коми» може йти двома лініями: з нарощуванням лексики та/або з ускладненням граматики.

Прийом «навчальний мозковий штурм»

Основна мета «навчального мозкового штурму» – розвиток творчого типу мислення. Отже, вибір теми щодо його проведення прямо залежить від кількості можливих варіантів розв'язання тієї чи іншої проблеми.

«Навчальний мозковий штурм» зазвичай проводиться в групах чисельністю 5-7 осіб.

Перший етап – створення банку ідей, можливих розв'язків проблеми. Приймаються та фіксуються на дошці чи плакаті будь-які пропозиції. Критика та коментування не допускаються. Регламент – до 15 хвилин.

Другий етап – колективне обговорення ідей та пропозицій. На цьому етапі головне – знайти раціональне в будь-якій із пропозицій, спробувати поєднати їх у ціле.

Третій етап – вибір найперспективніших рішень з погляду наявних ресурсів. Цей етап може бути відстрочений у часі і проведений на наступному уроці.

«Написання есе»

Сенс цього прийому можна висловити такими словами: «Я пишу для того, щоб зрозуміти, що думаю». Це вільний лист на задану тему, де цінується самостійність, прояв індивідуальності, дискусійність, оригінальність розв'язання проблеми,

аргументації. Зазвичай есе пишеться в класі після обговорення проблеми та за часом займає не більше як 5 хвилин.

«Puzzle-Time»

У цьому прийомі є багато варіацій, які можна з успіхом застосовувати на різних етапах уроку. Наприклад: ЗНАЙДИ СЛОВА серед набору літер з певної теми; ДОПИШИ СЛОВА: дано слова, але літери в них пропущені; ВИРІШИ КРОСВОРД, відповівши на запитання; Вгадай слово за пазлами.

Рефлексія «Скажи одне одному добре слово»

Для того, щоб закінчити урок на позитивній ноті, можна скористатися одним з варіантів вправи «Комплімент» (комплімент-похвала, комплімент діловим якостям, комплімент у почуттях), у якому учні оцінюють внесок один одного в урок і дякують один одному та вчителю за проведений урок. Такий варіант закінчення уроку допомагає визнати особистісне значення кожного.

Систематична, ретельна індивідуальна робота з дітьми дає свої результати. Найважливішою формою роботи з талановитими учнями є олімпіада.

Чи буде дитина талановитою людиною з ознаками обдарованості? Це залежить від багатьох причин і факторів. Перед учителем стоїть складне завдання: створити максимально сприятливі та комфортні умови для повноцінного розвитку учня, створити ситуацію успіху, яка позитивно мотивує та стимулює творчу активність талановитих учнів.

Пошук та виховання талановитих дітей – найважливіше питання. Талановиті люди – найбільше процвітання суспільства. Вроджені обдарування подібні до диких рослин і потребують вирощування за допомогою вчених занять (Ф. Бекон).

Список використаних джерел та літератури:

1. Барановська І. Чернятинська А., Похила С. Інноваційні підходи розвитку творчої обдарованості дітей у позашкільних закладах освіти / Освітологічний дискурс, 2019. № 3-4 (26-27). URL: <https://od.kubg.edu.ua>
2. Братошевська С. В. Реалізація STEM-освіти через проектну діяльність (з досвіду роботи) URL: http://yakistosviti.com.ua/userfiles/file/web-stemshkola/24_serpnia/Bratoshevskaya_Svitlana_Viktorivna/1_Realizatsiya_STEMosvity_cherez_proektnu_diyalnist.PDF
3. Васильченко Л. І. Психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей. Педагогіка і психологія: вісник АПН України, 2007. С. 32-39.
4. Загребельна О. О. Дослідження проявів інтелектуальної та творчої обдарованості: теоретичний аналіз. Обдарована дитина. 2008. № 8. С. 63-67.
5. Закон України «Про освіту».
6. Закон України «Про позашкільну освіту». / Освіта України. 2018.
7. Зорочкіна Т. Види та типи обдарованості особистості. Наукові записки. Серія : педагогічні науки, 2009. № 122. С. 147-152.
8. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
9. Матюшкин А. М. Одарённые и талантливые дети. Вопросы психологии. 1988. № 4. С. 88-97.

10. Матюшкин А. М. Концепция творческой одарённости // Вопросы психологии. 1989. № 6. С. 23-33.

11. Моляко В. А. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. Обдарована дитина. 2005. № 6. С. 2-9.

12. Національна програма «Діти України».

Шпак Марія,
учитель початкових класів
навчально-виховного комплексу № 7
м. Хмельницького

Неперервність і наступність у навчанні як передумова якісної освіти

«Усе, що має зв'язок, має вивчатися у зв'язку, усе наступне має спиратися на попереднє», – так казав відомий чеський мислитель XVII століття Ян Амос Коменський, який став основоположником сучасної наукової педагогіки. Для досягнення ефективності навчального процесу в період між початковою й основною школою необхідно дотримуватися певних принципів. Яких саме – висвітлено в статті.

Ключові слова: ланка освіти, наступність, структурно-організаційна наступність, адаптація, компетентності, неперервність.

Вступ. Сучасні тенденції розвитку суспільства вимагають постійного вдосконалення системи освіти, яка розглядається як необхідна передумова економічного та культурного процвітання будь-якої цивілізованої держави. Освіта перетворює творчий та інтелектуальний потенціал людини в рушійну силу соціального прогресу.

Протягом останніх 30 років більшість європейських країн активно впроваджують освітні реформи, здійснюють пошук ефективних рішень, зокрема щодо забезпечення наступності між різними ланками освіти. Такі перетворення наявні і в Україні.

З початку незалежності держави розроблено нормативно-правову базу розвитку національної системи освіти (закони «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту»), впроваджено Державний стандарт дошкільної освіти, пілотний проект «Нова українська школа» тощо. Концепція сучасної освіти полягає в створенні умов для дітей, за яких вони будуть постійно навчатися в діяльності, розвивати компетентності і здібності, а не запам'ятовувати факти та терміни.

Неперервність і наступність є однією з обов'язкових умов реалізації цієї концепції, що базується на тісному взаємозв'язку всіх аспектів навчання дітей з урахуванням їхніх вікових особливостей на кожному етапі навчального процесу.

Характеризуючи зміни освітнього середовища, варто зазначити, що вони стосуються не тільки нових підручників, сучасних засобів і зручного мобільного обладнання класів. Передусім це нові форми й методика навчання учнів, готовність педагогів до освітніх реформ, творчого пошуку й партнерства в навчальному процесі.

Сучасна система освіти повинна забезпечити якісне оволодіння знаннями, сформуванню в кожній дитині свідому потребу в практичному досвіді та навичках самоосвіти.

Теоретичні засади наступності між початковою і основною ланками освіти

У педагогічній теорії поняття «**наступність**» трактується як безперервний навчально-виховний процес, у якому вміщено загальні та специфічні цілі для кожного вікового періоду учнів.

Згідно із Законом України «Про освіту» саме наступність є обов'язковою умовою неперервності здобуття знань, єдності, взаємозв'язку та узгодженості мети, змісту, форм, методів навчання і виховання дітей на суміжних щаблях освіти [2].

У наукових працях О. Сухомлинської, В. Андрущенко, Л. Лук'янової, Н. Ничкало та інших учених-педагогів розкрито теоретичні засади безперервної освіти та методологію наступності в навчанні учнів та студентів. Зокрема, науковці зробили акцент на необхідності оптимальної адаптації людини впродовж життя в умовах постійних змін [4].

Учені виділяють низку важливих аспектів реалізації наступності, за якими її умовно поділяють на такі види:

- цільова,
- змістовна,
- технологічна,
- психологічна,
- управлінська,
- структурно-організаційна.

Цільова наступність забезпечується узгодженням цілей виховання й навчання на кожному рівні ланки освіти – від дошкільного закладу до старшої школи. Суть цього процесу полягає в становленні особистості дитини, розвитку її інтелектуальних і творчих здібностей, рівня самооцінки та світогляду загалом.

Цільову наступність зазвичай тісно пов'язують з умовними віковими еталонами:

- 1-4 класи – період, коли учень вчиться розуміти і приймати цілі, які ставить учитель. Молодший школяр послідовно засвоює нові знання, виконує поставлені задачі за інструкціями і співставляє з власними можливостями;
- 5-6 класи – плавний перехід освітнього процесу, у якому учень вчиться самостійно приймати рішення, використовувати нестандартні підходи і знаходити кілька способів розв’язання однієї задачі;
- 7-9 класи – етап, на якому учні-підлітки свідомо визначають постановку цілей у навчальному процесі та в позаурочних видах діяльності;
- 10-11 класи – період, коли в старшокласника з’являються нові мотиви до професійного й життєвого самовизначення, до самоосвіти за межами шкільної програми. Учні вчать об’єктивно оцінювати власні можливості та прогнозувати майбутні результати своєї діяльності.

Змістовна наступність полягає в забезпеченні взаємозв’язку навчальних програм і планів, їхньої відповідності провідним освітнім галузям з урахуванням компетентності учнів різних вікових категорій.

Технологічна наступність – відбір загальних засобів, визначення основних підходів до організації навчання для оптимальної адаптації дітей між ступенями освіти.

Психологічна наступність – удосконалення форм і методів навчального процесу з урахуванням вікових і соціально-психологічних особливостей школярів. Для досягнення позитивного результату педагоги поєднують інтелектуальні та рухові навантаження учнів, акцентуючи на емоційній взаємодії і спілкуванні.

Управлінська та структурно-організаційна наступність – реалізація загальних підходів щодо організації роботи між учасниками-освітянами, у тому числі проведення спільних заходів (педрад, семінарів, методичних нарад, круглих столів та ін.).

У педагогічній практиці наступність передбачає безперервний розвиток особистості, характеризує основні вимоги до знань та навиків учнів, а також відповідну **адаптацію** педагогів, авторів програм і підручників в усі періоди між освітніми ланками [5].

Проблеми наступності між початковою та основною школою

Переступаючи поріг школи, першокласникам доводиться адаптуватися до нових непростих умов: до вчителів, однокласників, уроків, нового режиму дня та системи оцінювання знань. Ще складнішим є період переходу дітей з молодшої школи в основну (у 5-му класі).

Це пов’язано зі змінами в стереотипах спілкування, діяльності, а також зі збереженням певних елементів попереднього соціального досвіду.

Тому в такі перехідні етапи вкрай важливо дотримуватись оптимальної послідовності освітнього процесу та наступності, що має забезпечуватися на всіх рівнях ступенів освіти.

За статистикою, в Україні лише 28 % учнів п'ятих класів показують такі ж високі результати знань, як по закінченню початкової школи. Тому проблема наступності між початковою та основною школою залишається актуальною і потребує постійних рішень, особливо в умовах запровадження карантинних норм у зв'язку з пандемією COVID-19. Під час періодичного дистанційного навчання важливо не втратити динаміку здобуття знань, освоєння навиків, а також набутий соціальний зв'язок учнів з однолітками та педагогами.

Проблема адаптації дітей між ступенями освіти зумовлена їхніми віковими особливостями. Школярі 9-10 років часто втрачають інтерес до навчання, мають недостатній рівень організованості, дисциплінованості, а також певні психологічні труднощі – зниження самооцінки, симптоми ситуативної тривожності тощо. Тому адаптація учня в новому колективі та умовах навчального процесу дається доволі складно.

Важким він є і для інших учасників освітнього середовища: батьків, учителів, адміністрації та допоміжного персоналу шкільного закладу.

Унаслідок цього часто спостерігаються негативні явища, зумовлені такими чинниками:

- збільшення вимог до навчальних досягнень;
- різниця програм початкової та основної школи;
- збільшення кількості вчителів-предметників;
- зміна стилю спілкування педагогів;
- збільшення кількості домашніх завдань;
- недостатнє вивчення педагогами даних про випускників початкової школи.

Такі фактори істотно впливають на поведінку і світогляд молодших підлітків. Переважна їх більшість розгублена і втрачає бажання спілкуватись. Дітям важко пристосуватися до вимог багатьох учителів, збільшення кількості предметів та постійного потоку інформації. Крім того, практично в кожному класі є учні, які з огляду на свій емоційний стан не здатні засвоїти нові знання і взаємодіяти в колективі. Через це виникає ще безліч організаційних труднощів навчального процесу.

Щоб скоригувати ці проблеми, педагоги мають насамперед проявляти ширшу турботу до своїх вихованців, викликати в них довіру та відчуття захищеності. Саме від комунікації з викладачем залежить мотивація учнів і їхнє ставлення до навчання загалом на кожному етапі здобуття освіти.

Шляхи вирішення завдань наступності між ступенями освіти

Для того, щоби під час навчання відбувався цілісний розвиток особистості дитини, важливо, щоби разом зі знаннями та навичками повною мірою формувалася мотиваційна, діяльнісно-практична й емоційно-вольова сфери.

Дотримання принципу наступності суттєво полегшує процес адаптації дітей до нових умов життя. Важливу роль у ньому відіграє взаємодія між учителями молодших та старших класів, яким передають учнів для подальшого навчання. Маючи об'єктивну характеристику хоча б частини класу, педагогам простіше вибудувати модель поведінки, налаштувати й заохотити дітей отримувати нові знання.

Також для сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі мають тісно співпрацювати вчителі й батьки учнів.

Їм необхідно:

- враховувати індивідуальні та психологічні особливості дітей;
- брати до уваги попередні знання та навички вихованців, сприяти їх удосконаленню;
- мотивувати школярів до засвоєння нових **компетентностей**;
- забезпечити оптимальне співвідношення та взаємозв'язки між окремими етапами навчального процесу;
- створювати освітньо-дидактичні ситуації, у яких діти можуть вільно розкривати свої емоції, почуватися невимушено та комфортно;
- забезпечити систему оптимальних вимог до моральних якостей, знань і поведінки учнів, а також методів роботи з ними;
- застосовувати інструменти стимулювання та заохочення дітей до пізнавальної діяльності;
- розвивати рефлексивні вміння власної об'єктивної оцінки учня;
- аналізувати причини неуспішного адаптаційного періоду;
- формувати навички самоконтролю і самоорганізації дітей;
- запроваджувати методи подолання труднощів у навчанні дітей, що переходять між освітніми ступенями.

Дотримання цих умов є запорукою безболісної адаптації і якісного навчання школярів на кожному етапі між **ланками освіти** [6].

Важливим аспектом у цьому процесі є система оцінювання знань. З огляду на досвід кожен педагог має певні критерії, за якими дає характеристику за шкалою своїм вихованцям. І тут дуже важливі його професійні навички.

Ефективне оцінювання учнів забезпечується під час дотримання низки умов:

- емоційна врівноваженість та етичні погляди вчителя;
- оголошення оцінок різного рівня з доброзичливою інтонацією;
- врахування потенційної реакції дітей та їхнього душевного стану;
- застосування відмітки як стимулу, а не покарання.

Учні мають сприймати оцінки як позитивний досвід і можливість допрацювати прогалини у власних знаннях і вміннях.

Суттєва роль в оптимальній адаптації школярів покладена на класних керівників, які є організаторами класного колективу й наставниками своїх підопічних.

Їхні основні функції:

- сприяти забезпеченню умов для засвоєння учнями відповідного обсягу навчального матеріалу, розвиток їхніх здібностей;
- створювати умови для організації змістовного дозвілля, профілактики правопорушень та усунення негативних наслідків навчально-виховного процесу;
- сприяти вихованню в учнів гуманного ставлення до представників інших соціальних, етнічних, національних та релігійних груп;
- проводити виховну роботу зі школярами, враховуючи їхні вікові, індивідуально-психологічні особливості, інтереси, здібності, а також рівень сформованості й готовності до певних видів діяльності;
- координувати роботу педагогів-предметників, психолога, медперсоналу, органів учнівського самоврядування, батьків та інших учасників освітнього процесу з виконання завдань, що безпосередньо пов'язані з навчально-виховним процесом і соціальним захистом дітей.

Крім вище перерахованих задач, класний керівник має подбати про позакласне дозвілля: інтелектуальні розваги, вікторини, екскурсії, читацькі конференції, тематичні вечірki тощо. Це один із важливих елементів взаємодії учнів і педагогів, який сприяє їхній згуртованості та оптимальній адаптації в колективі [1].

Різноманітна робота, спрямована на забезпечення наступності, допомагає школярам безболісно долати кожен ланку ступенів освіти. Використовуючи при цьому інноваційні підходи та щирий ентузіазм, учитель стимулює вихованців проявляти ініціативу, повноцінно реалізовувати власний потенціал та вдосконалювати їхні здібності.

Забезпечення принципу наступності й неперервності освіти, покладена на адміністрацію шкільного закладу, полягає в такому:

- розробка планів організаційно-педагогічних заходів для спостереження за проходженням учнями адаптаційного періоду та створення відповідних умов;
- щорічне проведення педрад, спільних засідань учителів, у тому числі з початкової школи з метою вивчення індивідуальних особливостей та навчальних можливостей учнів;
- заздалегідь (за пів року) призначення класних керівників та вчителів-предметників, які будуть працювати в 5-х і старших класах;
- ознайомлення з навчальними програмами на всіх етапах навчального процесу учнів, педагогів та батьків;

- організація планових відвідувань занять і виховних заходів учителями суміжних класів;
- заохочення до взаємодії вчителів початкових класів зі своїми колишніми підопічними;
- популяризація позитивного досвіду із забезпечення наступності й неперервності в навчально-виховному процесі.

Також на всіх стадіях перехідного періоду учнів необхідна участь шкільного психолога. У зв'язку з початком статевого дозрівання відбуваються природні зміни в пізнавальній сфері школярів, що проявляються в такому:

- уповільнюється темп розумової діяльності;
- часто проявляється апатія, роздратування або агресія;
- неуважність і розсіяність уваги;
- відсутність бажання контактувати;
- неадекватна реакція на зауваження, оцінки та ін.

Такі симптоми можуть знижувати рівень досягнень, учнів, демотивувати їх і навіть призводити до важких конфліктів у колективі. Тому шкільний психолог спільно з педагогами та батьками має забезпечувати відповідний нагляд, а саме:

- забезпечувати оптимальний соціально-психологічний мікроклімат для збереження здоров'я дітей;
- створювати належні умови для успішної адаптації школярів до норм Державного стандарту базової повної й загальної середньої освіти;
- надавати рекомендації класним керівникам та вчителям-предметникам в організації роботи на уроках з урахуванням індивідуальних особливостей дітей;
- проводити методичну роботу, спрямовану на збереження наступності й неперервності навчання учнів суміжних класів;
- проводити тісну роз'яснювальну роботу з батьками і вживати заходи щодо усунення причин порушень прав дитини тощо.

У період молодшого підліткового віку, коли в дітей відбуваються психофізіологічні зміни та зростає інтерес до самостійності, важливо, щоби педагоги й батьки спільно сприяли їхньому особистісному розвитку, умінню якісно використовувати вивчений матеріал та додаткові засоби інформації (наукову літературу, довідники, інтернет-ресурси тощо) [3].

Отже, **наступність і неперервність освіти** – це чітко спланована й систематична робота всіх учасників навчально-виховного процесу, що спрямована на ефективну підготовку дітей і молоді до повноцінного життя в сучасному суспільстві.

Висновки. Наступність у педагогіці – це дидактичне правило, що передбачає засвоєння знань, умінь та навичок учнем у їхньому логічному зв'язку і взаємозалежності.

Згідно із законодавством України наступність у роботі всіх ланок освітньої системи – необхідна умова освіти, що має забезпечувати якісне навчання і всебічний розвиток дитини з урахуванням вікових особливостей.

У педагогічній практиці відомо безліч проблем наступності між ланками освіти. Вони пов'язані з різними факторами: соціально-психологічними змінами в житті дітей, адаптацією в нових умовах навчання з іншою кількістю і складом учителів, зростанням інформаційного навантаження тощо.

Для розв'язання проблеми наступності потрібна відповідна організація роботи педагогічного колективу та дотримання таких умов:

- чітке слідування нормам освітніх програм і державних документів;
- спільні навчально-виховні заходи з педагогами початкової та основної школи;
- психологічні обстеження та аналіз рівня розвитку учнів;
- корекційна робота;
- спільні культурно-дозвіллеві види діяльності;
- взаємодія адміністрації та допоміжного персоналу школи з батьками (проведення зборів і профілактичних бесід для уникнення негативних наслідків неналежного виховання дітей);
- проведення практикумів, семінарів, тренінгів для підвищення рівня професійності педагогів.

Наступність і неперервність у навчанні – одна з основних умов здобуття якісної освіти й безболісної адаптації дітей на кожному щаблі освітнього процесу. А головне – це запорука зростання успішної, здорової та цілеспрямованої молоді!

Список використаних джерел та літератури:

1. Абетка класного керівника / Упоряд. І. Рожнятовська, В. Зоц. К.: Редакція загальнопедагогічних газет, 2003. 128 с.
2. Закон України «Про освіту», № 2145-VIII // Голос України. 2017. 27 вересня.
3. Калмикова Л. Сучасні проблеми наступності й перспективності та шляхи їх вирішення. Переяслав-Хмельницький. 2000. 10 с.
4. Ковшар О. В. Роль принципів наступності і перспективності в організації безперервної освіти. / Педагогіка вищої та середньої школи. 2017. Вип. 1. 176 с.
5. Перебежко І. Проблеми наступності в навчанні. / Початкова освіта. 2006. № 42. 7 с.
6. Проскура О. В. Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками. Київ, 1998. 57 с.

Основні підходи та умови розвитку соціальної компетентності як запоруки успішної адаптації в базовій школі

У статті розглянуто основні умови та підходи розвитку соціальної компетентності молодших школярів. До основних умов розвитку соціальної компетентності належать: соціально-педагогічні, організаційно-дидактичні та зовнішньо-об'єктивні. Серед підходів до формування соціальної компетентності науковці виокремлюють: гуманістичний, особистісний, діяльнісний, екофасилітативний, компетентнісний, системний та інші, які дають змогу вплинути на сферу соціальних стосунків і самореалізації суб'єкта. Процес формування соціальної компетентності має аксіологічну, громадянську, креативну, гуманістичну, рефлексивну спрямованість; максимально сприяє саморозкриттю, самовизначенню, саморозвитку, самовияву й соціалізації, проявам самостійності, ініціативності, лідерських якостей особистості.

Ключові слова: компетентність, компетенція, соціальна компетентність, соціально-педагогічні умови формування, організаційно-дидактичні умови, зовнішньо-об'єктивні умови формування.

Вступ. Для сучасного етапу розвитку України характерна трансформація соціальних, культурних умов існування, що зумовлює необхідність виховання підростаючого покоління, здатного до особистісного зростання, активного входження в соціальне життя. Особливої ваги набуває проблема пошуків шляхів оптимізації соціального становлення молодших школярів. Тому проблема розвитку соціальної компетентності особистості, а особливо молодших школярів є нагальною. Її актуальність зумовлюється також і тим, що система Нової української школи має забезпечити молодших школярів ефективним інструментарієм життєвої адаптації в мінливих соціальних умовах базової школи, сформувати ціннісні настанови та практичні вміння ефективної взаємодії й соціально-компетентної поведінки, які реально підтримують будь-які соціально-рольові функції, важливі для життєдіяльності дитини.

Аналіз останніх публікацій Починаючи із середини ХХ ст., поняття соціальної компетентності інтенсивно розроблялося філософами, психологами, соціологами. Так, поняття «соціальна компетентність» ввів у науковий обіг німецький учений Г. Рот, який соціальну компетентність вважав одним із різновидів людської компетентності, що відображає взаємодію між людьми [7, с. 348]. Науковці досліджували соціально-психологічну компетентність (Л. Лепіхова); соціальну

компетентність школярів (М. Гончарова-Горянська, О. Кононко), структуру соціальної компетентності (В. Масленнікова), діагностику соціальної компетентності (І. Зарубінська). Формуванню соціальної компетентності приділяють увагу вітчизняні та зарубіжні вчені: В. Байденко, І. Зимняя, У. Каннінг, В. Куніцина, В. Сейд, Б. Шпінат, Г. Шотмейєр та ін. У наукових дослідженнях С. Гончарова, В. Куніциної, В. Первутинського та інших учених розглянуто характеристики соціальної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Формування ключових компетенцій молодших школярів, комунікативних, організаційних здібностей, здатності до співпраці, роботи в групі, ініціативності є завданням української освіти в сучасних умовах.

Небезпідставно соціальну компетентність вважають одним зі значущих факторів, здатних забезпечити стійку життєдіяльність дитини в освітній діяльності, необхідною умовою її успішної адаптації до базової школи. Така компетентність, на думку Є. Муниць, вміщує засвоєння соціальних знань, умінь і навичок, необхідних для виконання соціальних функцій, що усуває відчуття внутрішнього дискомфорту і блокує можливість конфлікту із соціальним середовищем [5, с. 4].

Ознаками соціальної компетентності є наявність знань про соціальну дійсність і себе, складних соціальних умінь і навичок взаємодії; гнучкості поведінки в соціальних ситуаціях; здатності досягати мети в соціальній взаємодії, досягаючи балансу між кооперацією й конфронтацією; соціально значущих і професійно важливих якостей; умінь прогнозувати розвиток ситуацій міжособистісного спілкування, зміни в розвитку життєвих ситуацій; умінь будувати гіпотези про погляди партнерів, їхнє ставлення до предмета спільної діяльності, соціальної відповідальності [3, с. 41].

Процес формування соціальної компетентності пов'язаний зі змістовим функціоналом суспільних вимог до нього.

Серед підходів до формування соціальної компетентності науковці виокремлюють гуманістичний, особистісний, діяльнісний, екофасилітативний, компетентнісний, системний та інші, які дають змогу вплинути на сферу соціальних стосунків і самореалізації суб'єкта.

Процес формування соціальної компетентності має аксіологічну, громадянську, креативну, гуманістичну, рефлексивну спрямованість; максимально сприяє саморозкриттю, самовизначенню, саморозвитку, самовияву й соціалізації, проявам самостійності, ініціативності, лідерських якостей особистості, засвоєнню позитивних стереотипів та алгоритмів соціальної поведінки, соціально значущої діяльності, розв'язанню життєвих соціальних проблем, підвищенню соціального й особистого статусу, розвитку впевненості в собі.

Формування соціальної компетентності молодшого школяра відбувається безпосередньо з розвитком його компетентності, паралельно з процесами

становлення його соціального досвіду, розширення простору міжособистісного спілкування, розвитку соціального інтелекту, просоціальних якостей особистості.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що в основі всіх сучасних педагогічних концепцій лежить ідея необхідності формування компетентної особистості, здатної застосовувати знання, уміння та досвід відповідно до ситуації [4-6]. Адже дитина опиняється перед необхідністю жити в складному, багатовимірному соціумі, брати участь у функціонуванні різних соціальних спільнот та залучатися водночас до різних видів діяльності.

Враховуючи положення щодо сутності компетентнісного підходу, який нині реалізується в освіті, можемо зазначити, що природа феномена компетентності, соціально зокрема, є двояко зумовленою. По-перше, вона є соціально зумовленою, оскільки людина є істотою соціальною, і за цією суттю компетентність є умовою інтеграції індивіда в соціумі (найближчому і віддаленому); по-друге, вона є особистісно зумовленою та особистісно значущою, оскільки детермінує самореалізацію особистості. Отже, соціальна компетентність задовольняє й потреби суспільства, й особистісні цілі школяра.

Дослідники вважають, що умовами розвитку соціальної компетентності є обставини, що детермінують напрям цього процесу, а чинниками – «рушійні сили, причини або суттєві обставини процесу» [7, с. 730].

Під час визначення чинників та шляхів розвитку соціальної компетентності необхідно враховувати умови.

Ми погоджуємося з дослідниками, що до соціально-психологічних (основні суб'єктивно-об'єктивні закономірності соціальної взаємодії) умов розвитку соціальної компетентності можна віднести такі: розвивальний характер внутрішнього середовища навчального закладу, гуманістична спрямованість міжособистісних взаємин, дотримання традицій, усталеність режиму життєдіяльності молодших школярів, наявність індивідуального простору, здоров'язберігаюча спрямованість освітніх технологій, змістовне дозвілля, наявність позитивних стимулів активності, допомога й підтримка, орієнтація на якісний результат.

До організаційно-дидактичних (тих, що визначають внутрішню упорядкованість та узгодженість взаємодії окремих підсистем і суб'єктів) необхідно додати: зміст навчання і виховання, профіль та якість освіти, рівень організованості суб'єкт-суб'єктної взаємодії, ступінь керованості освітнім процесом, наявність системи моніторингу розвитку учнів, обсяг забезпечення пізнавальних потреб молодших школярів, реалізацію єдиних педагогічних вимог, оптимальність навчального навантаження, раціональність режиму дня (узгодження навчальної й позанавчальної діяльності), ефективність методів і засобів навчання [4, с. 76].

Зовнішніми об'єктивними умовами є матеріально-технічна база освітнього закладу (навчальне обладнання), нормативно-правове (інструкції, розпорядження, угоди, інші внутрішні документи), інформаційне та технолого-дидактичне

(наприклад, доступ до освітніх і соціальних мереж, розробленість методичних рекомендацій щодо навчання, виховання й розвитку) забезпечення процесів соціальної адаптації, соціальної активності й соціальної взаємодії закладу освіти з оточенням; внутрішніми суб'єктивними – природні здібності, професійний рівень педагогічного колективу [9, с. 134].

Дослідниками, враховуючи психоаналітичний, гуманістичний та когнітивний підходи, *провідною умовою* розвитку соціальної компетентності школярів визначено гомеостатичну рівновагу особистості із соціально-культурним середовищем навчального закладу, а *основним механізмом* розвитку соціальної компетентності – динамічну за змістом та оптимальну за формами, методами й засобами взаємодії особистості з оточенням у процесі навчальної та позанавчальної діяльності [1, с. 115].

Провідним принципом психолого-педагогічного супроводу розвитку соціальної компетентності студента автор вважає *інтегративне узгодження* змісту і процедури діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу коледжу – визначення на кожному етапі розвитку (віковому відрізьку/курсі навчання) рівня сформованості соціальної компетентності і знаходження оптимальних шляхів (дидактичних форм і методів, засобів і прийомів) її подальшого розвитку [Там само, с. 115].

Аналіз педагогічної практики та наукових пошуків останнього часу дає змогу стверджувати, що розвиток соціальної компетентності молодших школярів – це складний багатофакторний процес, *джерелом* якого виступають суперечності, що виникають на межі зовнішнього та внутрішнього світу індивіда: між рівнем прагнень особистості до виконання певних соціальних ролей чи до бажаної соціальної активності та реальними особистісними й суспільними можливостями для їх реалізації.

Застосування діяльнісного підходу дало змогу нам трактувати розвиток соціальної компетентності учня як складову його загального розвитку, психолого-педагогічний супровід розвитку – як визначення стратегії й тактики організаційної та професійно-педагогічної діяльності суб'єктів навчального процесу.

Особистісний підхід розглядає розвиток соціальної компетентності як процес формування сукупності його психофізіологічних та соціальних особистісних утворень. Тому з урахуванням цих положень нами виокремлено три площини розвитку соціальної компетентності молодшого школяра: когнітивну (пізнання себе й навколишнього світу), духовну (формування ціннісних орієнтацій, ставлень і переконань) та креативну (виявлення творчості в різних видах діяльності).

Висновки. Отже, розвиток соціальної компетентності молодшого школяра є результатом взаємодії значної кількості умов, які ми об'єднали в такі групи, виокремивши провідні:

– об'єктивні та суб'єктивні – вікові особливості, психофізіологічні особистісні риси та якості, природні здібності дитини, ресурсне забезпечення освітнього процесу;

– зовнішні та внутрішні – соціальні процеси, що відбуваються в найближчому соціумі та суспільстві, характер і спрямованість середовища освітнього закладу, базовий соціокультурний досвід молодшого школяра;

– колективні та індивідуальні – особливості організації освітнього процесу та життєдіяльності учнів, специфіка взаємодії з оточенням, мотиви діяльності, особистісно-дієвий контекст розвитку;

– сприятливі та несприятливі – цілеспрямована діяльність педагогічного колективу освітнього закладу, характер та умови навчально-пізнавальної діяльності, відсутність планування розвитку.

Усі ці умови впливають на розвиток соціальної компетентності молодшого школяра безпосередньо чи опосередковано – через агентів впливу, головним завданням яких виступає формування особистої відповідальності – риси, що вирізняє соціально сформовану особистість. Урахування названих умов дає змогу успішно розв'язувати проблему загального розвитку молодших школярів і вирішувати такі питання: оволодіння нормами спілкування з однолітками й дорослими як формою самовияву, формування навичок рефлексії як провідного механізму самовдосконалення, пристосування до рольових функцій і соціальних статусів, ідентифікація себе як члена певної спільноти та суспільства. Умовою й результатом розвитку соціальної компетентності учнів початкової школи є сформованість соціально значущих засобів спілкування, поведінки й діяльності, прийнятих у суспільстві, за допомогою яких діти могли б реалізувати свої внутрішні потенції, тобто проявляти себе в соціальному середовищі й самореалізовуватися в ньому.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бахтеєва С. С. Формирование социальной компетентности в процессе обучения иностранному языку в ВУЗе экономического профиля : дис ... кандидата пед. наук / С. С. Бахтеєва. Казань, 2001. 174 с.

2. Галузевий стандарт вищої освіти України / розробники Ренжин П. М., Базидевич Л. О. Київ, 2005. 38 с.

3. Егоров Д. Е. Формирование социальной компетентности студента среднего профессионального учебного заведения в процессе социального образования: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Казань, 2003. 188 с.

4. Краснокутская С. Н. Формирование социальной компетентности студентов вуза: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Светлана Николаевна Краснокутская. Ставрополь, 2006. 178 с.

5. Муниц Е. С. Формирование социальной компетентности специалистов по социальной работе в процессе обучения в вуз : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Теория, методика и организация социально-культурной деятельности (по всем уровням образования)» / Евгений Семенович Муниц. Москва, 2009. 19 с.

6. Скірко Р. Л. Формування соціальної компетентності майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Р. Л. Скірко; Класичний приватний ун-т. Запоріжжя, 2010. 250 с.

7. Словник психолого-педагогічних термінів і понять / укл. Буган Ю. В. Тернопіль: ТОКШПО, 2001. 764 с.

8. Шабатура Л. Н. Становление социальной компетентности личности в процессе гуманизации профессионального образования : дис. кандидата философ. наук / Л. Н. Шабатура. Омск, 1996. 167 с.

Шуплик Оксана,
учитель зарубіжної літератури
Дунаєвецької загальноосвітньої
школи І-ІІІ ступенів № 3
Дунаєвецької міської ради,
старший учитель

Адаптації п'ятикласників на уроках зарубіжної літератури

У Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти зазначено, що відбір змісту предметів 12-річної школи ґрунтується на принципі наступності між початковою й основною школою. Проблема наступності між початковою й основною школою є складовою загальної проблеми наступності в навчально-виховному процесі [1].

Ключові слова: адаптація, компетентності, літературний контекст, національні традиції, аналіз, інтерпретація літературного твору.

Будь-які перехідні періоди в житті людини завжди пов'язані з проблемами. Перехід учнів з початкової школи в 5-й клас – важливий і складний період у житті дітей. Успіх адаптації залежить від здатності вчителів враховувати вікові та індивідуальні особливості учнів, від уміння педагогів формувати мотивацію до навчання, розвивати здібності вихованців.

Головною метою вивчення зарубіжної літератури в загальноосвітніх навчальних закладах є залучення учнів до найвищих досягнень національної та зарубіжної літератури й культури, національних і загальнолюдських духовних цінностей, формування комунікативної та літературної компетентностей, розвиток творчих здібностей учнів, виховання в них естетичного смаку, високої читацької та загальної культури, вироблення вмінь самостійно ознайомлюватися зі зразками мистецтва слова, свідомо сприймати втілені в них естетичні й духовні цінності [3].

Для досягнення цієї мети необхідно вирішувати такі основні завдання [4]:

- ✓ формувати в учнів уявлення про художню літературу як мистецтво слова, важливу складову системи мистецтв і духовної культури українського та інших народів світу;

- ✓ виховувати повагу до духовних скарбів українського народу та всього людства, расову, етнічну, соціальну, гендерну, релігійну, індивідуальну толерантність, здатність формувати, формулювати й активно обстоювати власний погляд, свою систему життєвих цінностей і пріоритетів, зберігати і примножувати кращі національні традиції;
- ✓ відпрацьовувати з учнями вміння й навички аналізу художнього тексту, здатність сприймати його з урахуванням авторської концепції й індивідуального стилю, бачити кожен конкретний твір у літературному, культурному та історичному контекстах;
- ✓ давати школярам оптимальний обсяг літературознавчих понять і термінів, потрібних для повноцінної інтерпретації художніх текстів, розуміння головних закономірностей перебігу літературного процесу;
- ✓ навчати учнів визначати національну своєрідність і загальнолюдську значущість літературних творів, у тому числі через зіставлення зі зразками різних національних літератур та різних видів мистецтв;
- ✓ розвивати усне й писемне мовлення школярів, їхнє мислення (образне, асоціативне, абстрактне, критичне, логічне тощо);
- ✓ формувати в учнів потребу в читанні літературних творів, здатність засвоювати духовно-естетичний потенціал художньої літератури;
- ✓ виховувати повагу до книги як універсального носія інформації;
- ✓ відпрацьовувати навички розрізнення явищ елітарної та масової культури.

Об'єктом вивчення в курсі світової літератури є художній твір, його естетична природа та духовно-етична сутність. Аналіз та інтерпретація літературного твору мають спиратися на ґрунтовне знання тексту, докладний розгляд ключових епізодів, доречне цитування, виразне читання окремих творів або їхніх фрагментів тощо.

Перехідний період з початкової школи в середню позначається на всіх учасників освітнього процесу: учнів, педагогів, фахівців психолого-педагогічної служби [6]. Часто наслідки бувають негативними, що обумовлено:

- ✓ зміною соціальної обстановки;
- ✓ зміною ролі учня;
- ✓ збільшенням навчального навантаження;
- ✓ зміною режиму дня;
- ✓ різницею систем та форм навчання;
- ✓ нестиковкою програм початкової та середньої школи;
- ✓ відмінністю вимог з боку вчителів-предметників.

На думку педагогів та методистів, розв'язання проблеми наступності успішне за певних умов: створення єдиного освітнього простору в школі; створення умов співробітництва між педагогами на всіх щаблях освітнього закладу і навіть між освітніми установами міста, району.

Літературне читання в початковій школі – перша ланка в системі єдиної безперервної літературної освіти та культурологічної підготовки учнів. У сучасних умовах загостренню проблеми наступності в змісті літературної освіти між початковою та середньою школою сприяє перехід початкової школи з предмета «Читання» на предмет «Літературне читання», коли навчання читанню молодших школярів доповнюється долученням їх до літератури як до мистецтва слова.

Програма та підручники з літературного читання залучають для цієї мети високохудожні твори вітчизняної та зарубіжної літератури, знайомлять молодших школярів з певним колом теоретико-літературних понять. Це дає позитивний ефект – дає змогу вже в молодшому шкільному віці відчувати різноманітність вітчизняної та зарубіжної літератури. І досягається завдяки відповідним питанням та завданням до текстів, а також через систематизацію навчального матеріалу за принципом приналежності до того чи іншого роду, виду та жанру літератури. У кожен розділ підручника вміщено твори одного літературного виду (жанру), що дає змогу педагогу навчити дітей вибирати адекватний спосіб читання та відповідні особливості текстів, творчі та практичні види освоєння прочитаного. Упорядковане накопичення літературних уявлень, що відбувається при цьому, є неодмінною умовою наступних літературних узагальнень, на яких базується подальший (у середній школі) літературний розвиток та освіта учнів. Отже, дотримується наступність між початковою та середньою ланками шкільної літературної освіти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний стандарт базової середньої освіти.
2. Дмитренко К. А. Інноваційні методи викладання зарубіжної літератури. / Б-ка журн. «Зарубіжна література в школі». «Основа», 2018. № 2.
3. Дереклеева Н., Савченко М., Артюхова И. Адаптация учащихся 5-х классов к процессу обучения в средней школе / Справочник классного руководителя (5-9 кл.). М.: ВАКО, 2011.
4. Коблик Е. Г. Первый раз в пятый класс. М.: Генезис, 2003.
5. Кочура Л. В. Компаративний аналіз художніх творів на уроках зарубіжної літератури. / Б-ка журн. «Зарубіжна література в школі». «Основа», 2018. № 7/8.
6. Куцінко О. Г. Особливості викладання зарубіжної літератури в школі. / Б-ка журн. «Зарубіжна література в школі». «Основа», 2018. № 1.
7. Ціко І. Г. Різноманітні та індивідуальні завдання зі світової літератури: 5 клас. К.: Шк. світ, 2010. (Бібліотека «Шкільного світу»).

Проблеми неперервності та наступності між початковою і базовою загальною середньою освітою та шляхи їх подолання

Найбільш яскравою ознакою сучасних змін у системі національної освіти, що вимагають відповідних управлінських, науково-методичних і організаційних рішень, є її реформування на засадах наступності та неперервності. Проблема наступності в навчанні через цілу низку причин досить складна. Її складність полягає у відсутності єдиних підходів. Зокрема, коло наукових досліджень, пов'язаних із розв'язанням вказаної проблеми, досі ще залишається недостатньо розкритим як у вітчизняній, так і в зарубіжній педагогіці. Тому наступність у навчанні, залежно від наукових поглядів учених-педагогів, розглядається з найрізноманітніших позицій: і як нормативна функція дидактики, і як закономірність розвитку педагогічного процесу, і як загальнодидактичний принцип [4, с. 13].

Перехід учнів з початкової в середню ланку школи – одна з педагогічних найбільш складних проблем, а період адаптації в 5-му класі – один із найважчих періодів шкільного навчання. В останні роки в педагогічній і психологічній літературі багато говориться про складності цього періоду навчання, що він став сприйматися мало не як об'єктивна криза розвитку дітей 9-10 років, що породжує серйозні педагогічні проблеми. Підстав для такого твердження більш ніж достатньо: стан дітей у цей період з педагогічного погляду характеризується низькою організованістю, іноді недисциплінованістю, зниженням інтересу до навчання та його результатів. Це означає, що збільшується число дітей, що зазнають значні труднощі під час навчання та адаптації до нових умов організації навчального процесу. Для них особливо важлива правильна організація адаптаційного періоду під час переходу з початкової школи в середню ланку. Тому увага педагогічного колективу школи повинна бути направлена на забезпечення якості освіти як умови сталого розвитку шкільного співтовариства, постійно зростати до проблем адаптації школярів. Перехідний період з початкової школи в основну позначається на всіх учасниках освітнього процесу: учнях, педагогах, батьках, адміністрації школи, фахівцях психолого-педагогічної служби.

Часто наслідки бувають негативними, що обумовлено:

- зміною соціальної обстановки;
- зміною ролі учня;
- збільшенням навчального навантаження;
- зміною режиму дня;
- різницею систем і форм навчання;

- нестиковкою програм початкової й основної школи;
- відмінністю вимог з боку вчителів-предметників;
- зміною стилю спілкування вчителів з дітьми.

Спостереження за учнями, спілкування з ними в цей період показує, що вони дуже розгублені, не можуть зрозуміти, як будувати стосунки з 12 педагогами, які вимоги обов'язкові для виконання – до школяра вперше пред'являється багато вимог з боку багатьох людей. На п'ятикласника звалюється потік інформації з незрозумілими для нього словами, термінами. Є й така категорія дітей, які з огляду на свій емоційний стан створюють безліч труднощів. Специфіка навчальної діяльності, її вимоги до особистості школяра і визначають зміст психологічної готовності. Визначити структуру психологічної готовності можна тільки з урахуванням структури особистості і структури діяльності, так як, вважає О. М. Леонт'єв, «в основі особистості лежать відносини співвідпорядкованості людської діяльності, породжувані ходом її розвитку» [5, с. 17]. Згідно з визначенням, що його дає «Робоча книга шкільного психолога» за ред. І. В. Дубровіної [5], готовність до переходу в середню школу – це:

- сформованість основних компетентностей навчальної діяльності, успішне засвоєння програмового матеріалу;
- новоутворення молодшого шкільного віку – довільність, рефлексія, планування, теоретичне мислення;
- якісно інший, більш «дорослий» тип взаємовідносин з учителем та однокласниками.

Основною діяльністю молодшого школяра є навчання, а отже, наприкінці цього періоду в нього має бути бажання вчитися і він повинен уміти вчитися. У початковій школі відбувається розвиток пізнавальних потреб, мотивації учіння, навичок учіння, формування навчальної діяльності, усі цілі та компетенції реалізуються сповна.

Ці новоутворення виявляються в новій особистісній позиції:

1. Щодо навчання – учень має стати суб'єктом власної навчальної діяльності.
2. Щодо ставлення до школи і вчителів – відповідальна усвідомлена позиція суб'єкта внутрішньошкільних відносин;
3. Щодо однолітків – автономність від дорослих, конструктивність і певна соціальна зрілість у налагодженні усталених емоційних відносин. Зміна форм організації навчальної діяльності може бути тою об'єктивною дійсністю, яка перешкоджає успішному переходу до основної школи.

До таких різких змін умов навчання можна віднести:

1. Сам факт переходу в середню освітню ланку, який висуває нові вимоги до дитини, що підкреслюється вчителями і батьками.
2. Проведення уроків різними вчителями (звідси неузгодженість, різноманітність і якісне ускладнення вимог з боку вчителів; невміння ними враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей тощо).

3. Кабінетна система навчання.

Сьогодні в Україні лише 28 % п'ятикласників зберігають таку ж високу успішність навчання, як по закінченню початкової школи. Тому проблема наступності між початковою та середньою ланками освіти залишається актуальною й потребує широкого обговорення в закладі освіти.

Учителям початкових класів для вирішення завдань наступності в навчанні учнів 4-х класів необхідно дотримуватися таких вимог:

– більш ретельно вивчати та виконувати вимоги Державного стандарту та навчальної програми, інших нормативних документів стосовно організації роботи в початковій школі;

– протягом усього періоду навчання стежити за якісним засвоєнням навчального матеріалу, не допускаючи розподілу його на «важливий» і «неважливий»;

– протягом навчання в четвертому класі організувати системне повторення, ретельно виконувати аналіз типових утруднень та вчасно робити корекцію знань учнів.

Проблеми наступності між початковою та середньою ланками освіти можливі та шляхи їх розв'язання теж, при умові систематизації й «діалогу».

Організаційно-психологічні проблеми:

1. Недостатня наповненість уроку навчальним матеріалом, невиправдано повільний темп уроку, відсутність матеріалів для сильніших учнів, перенесення основної тяжкості засвоєння курсу на домашню роботу.

Шляхи подолання: з кожним роком збільшувати обсяг матеріалу й темп навчання; давати додаткові завдання сильним учням; у класі виконувати складніші завдання, а додому задавати легші.

2. Недостатньо організований і чіткий початок уроку, закінчення уроку, виділення додаткового – понад 45 хв – часу на виконання письмових перевірних робіт, а тому діти не привчаються швидко доєднуватися до роботи, ефективно і швидко працювати.

Шляхи подолання: привчити дітей починати роботу на уроці по дзвінку, швидко долучатися до роботи, не давати окремим дітям додаткового часу на виконання контрольних робіт, закінчувати урок також по дзвінку.

3. Стійка звичка в дітей до надмірної допомоги батьків під час виконання домашніх завдань, творчих робіт.

Шляхи подолання: пояснити батькам четвертокласників, що їхня надмірна допомога шкодить інтелектуальному розвитку їхньої дитини. Вміщення в уроки завдань, що контролюють ступінь самостійності школярів у виконанні домашніх завдань.

4. Пасивність більшості учнів у процесі навчання.

Шляхи подолання: використання форм і методів організації занять, що вимагають від кожного учня активної й усвідомленої участі (у т. ч. парної, групової роботи, інтерактивних методів навчання, методик критичного та креативного мислення, творчих завдань).

5. Несформованість в учнів уявлення про відмінну усну відповідь «з місця» чи відповідь «біля дошки» (еталону відповіді).

Шляхи подолання: учителям-предметникам спільно з учителями початкової школи визначити вимоги до відповіді учня й поступово роз'яснювати дітям ці вимоги, враховувати їх, оцінюючи відповіді в 4-му класі.

Загальнодидактичні проблеми

1. Недостатня техніка читання, значні проблеми в розумінні тексту через збіднений лексичний запас у частини дітей, невміння ділити текст на смислові частини та аналізувати його.

Шляхи подолання: постійно пропонувати учням завдання на перевірку знання й розуміння суті термінів, понять; вести словнички термінів, читати вголос і аналізувати умови завдань, рекомендувати й батькам проводити таку роботу з дітьми вдома.

2. Недостатня швидкість письма, нечіткий почерк у значної частини дітей.

Шляхи подолання: рекомендувати вправи для розвитку м'язів кисті, відповідну ручку, продовжувати стежити за правильністю написання букв і цифр, за правильним положенням ручки.

3. Недостатня тренованість довготривалої механічної пам'яті.

Шляхи розв'язання: практикувати письмове опитування правил, пропонувати для запам'ятовування не лише віршовані, а і прозаїчні тексти.

4. Відсутність в учнів звички звертатися до енциклопедій, довідників, словників, науково-популярної й додаткової навчальної літератури.

Шляхи подолання: використовувати в класі довідкові видання, пропонувати учням завдання щодо роботи з довідниками і словниками, доручати готувати повідомлення, розповіді, твори за матеріалами додаткової літератури.

Отже, неперервність в освіті – це чітко спланована, систематична та якісна робота всіх учасників освітнього процесу, що забезпечує ефективну підготовку учнівської молоді до життя в сучасному суспільстві.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. 2011. № 7. С. 1-18.
2. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991. N 34. С. 451. Введено в дію Постановою ВР N 1144-ХІІ (1144-12) від 04.06.91 // ВВР. 1991. N 34. 452 с.
3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. Указ Президента України № 344/2013 від 25.06.13 року.
4. Перережко І. Проблеми наступності в навчанні / І. Перережко // Початкова освіта. 2006. № 42 (378). С. 7-9.

5. Робоча книга шкільного психолога. / Під ред. І. В. Дубровиной / М.: Просвещение, 1991.
303 с.
6. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. К., 1997.

ЗМІСТ

Гривко Антоніна Формувальне оцінювання результатів навчання учнів: підходи до змісту та проблеми реалізації	3
Коча Інна Забезпечення принципу наступності між дошкільною та початковою ланками освіти.....	6
Пархоменко Наталія Актуальність вальдорфської педагогіки для впровадження формувального оцінювання результатів навчання здобувачів початкової і базової освіти в Новій українській школі.....	10
Тарнавська Світлана Дошкільна і початкова освіта: дотримання наступності у формуванні математичної компетентності.....	14
Шоробура Інна, Рогатюк В. Національно-патріотичне виховання: виклики сучасності.....	19
Баля Сніжана Формувальне оцінювання як освітній тренд.....	22
Войтович Галина Адаптація п'ятикласників: проблеми та шляхи їх розв'язання.....	29
Гудима Марина Шляхи вдосконалення підготовки майбутніх педагогів до створення творчого освітнього середовища.....	33
Гудима Марина Використання лінгводидактичного потенціалу сучасних технологій організації самостійної роботи студентів.....	37
Дрижал Олександр Використання доповненої реальності (AR) на уроках природничо-математичного циклу...	40
Дяков Інна Розвиток інтелекту молодших школярів методами кінезіології.....	46
Крачковська Ірина Формування гендерної культури майбутніх учителів початкової школи: досвід роботи закладів вищої освіти.....	49
Кучерук Андрій Використання кваліметричного підходу під час проведення моніторингових досліджень...	58
Максименко Вероніка Інтерактивні онлайн-вправи як засіб мотивації до навчання здобувачів освіти середньої школи.....	62
Романишина Людмила, Міхалевська Олеся Особливості підготовки майбутнього вчителя до організації ігрової діяльності в освітньому процесі початкової школи.....	66
Студенець Олена Неперервність і наступність у навчанні та вихованні як передумова та основний чинник забезпечення якості освіти.....	70
Павич Ніна Значення, мета, завдання галузі «Технології» в освітньому процесі.....	77
Ребрина Віталій Забезпечення перспективності, наступності і неперервності між початковою і базовою загальною середньою освітою як злагоджений зв'язок компонентів освіти при формуванні алгоритмічної компетентності.....	80
Теслик Алла Нормативно-правове забезпечення внутрішнього шкільного моніторингу якості освіти.....	84

Романишина Людмила, Тичинська Н.	
Формування готовності майбутніх учителів початкової школи до розв'язання конфліктних ситуацій.....	88
Фрига Інна	
Моніторинг як інструмент визначення якості освіти.....	92
Харченко Алла	
Дошкільна та початкова освіти: вектор наступності в умовах сьогодення.....	95
Шпак Тетяна	
Управлінська культура керівника навчального закладу як чинник ефективної передумови реформи освіти.....	101
Басистюк Валентина	
Взаємозв'язок між початковою та базовою загальною середньою освітою як передумова ефективного навчання.....	104
Бондарчук Ірина	
Початкова і середня школа: на шляху від ізоляції до безперервності.....	109
Власюк Людмила	
Проблеми дотримання принципу наступності в процесі формування й розвитку мотивації навчальної діяльності школярів у початковій, середній та старшій школі.....	115
Габрик Юлія	
Неперервність і наступність у навчанні як передумова забезпечення якості освіти.....	120
Гаврилюк Любов	
Роль особистості вчителя в Новій українській школі.....	124
Гаврілець Галина	
Діяльнісно-компетентнісний підхід під час викладання предметів мовно-літературної галузі в НУШ.....	127
Гудзяк Валентина	
Педагогіка партнерства – якісно новий рівень взаємовідносин між учасниками освітнього процесу закладу дошкільної освіти в умовах НУШ.....	130
Дудко Наталя	
Неперервність освіти під час вивчення природознавства.....	133
Єфіменко Тетяна	
Співпраця – запорука успішного переходу з початкової ланки школи до середньої.....	135
Касянчук Валентина	
Неперервність і наступність у навчанні як передумова забезпечення якості освіти.....	140
Кмита Дмитро	
Адаптація учнів 5 класу на уроках фізичної культури.....	141
Ковальська Ганна, Ткачук Наталія	
Неперервність і наступність у навчанні як передумова забезпечення якості освіти.....	144
Котик Лілія	
Інтеграція в НУШ: інтеграційний підхід у природничій освітній галузі.....	151
Ксьондз Ірина	
Сутність інтерактивної технології навчання.....	155
Локайчук Алла	
Комунікація з учнями та їхніми батьками на засадах партнерства.....	164
Магальяс Леся	
Неперервність та наступність в освітньому процесі під час викладання біології та екології в умовах Нової української школи.....	170
Музичинська Оксана	
«Посіяні» практичні вміння в початковій школі – стабільний якісний результат неперервної освіти.....	173
Наральник Тетяна	
Наступність між початковою та базовою загальною середньою освітою в умовах реалізації нових освітніх стандартів.....	179

Павлова Наталія	
Психолого-педагогічні умови наступності в процесі навчання та виховання дошкільників та молодших школярів.....	188
Пасічник Зоя	
Наступність у навчанні та вихованні здобувачів освіти як важлива складова розвитку сучасного закладу.....	193
Покотиліук Віта	
Забезпечення наступності та неперервності між початковою та середньою школою під час формування природничих знань учнів п'ятих пілотних класів НУШ.....	198
Прокоф'єва Любов	
Технології організації наступності між початковою і базовою середньою освітою.....	204
Раєвська Наталія	
STEM-освіта – виклик часу.....	206
Рибчинська Галина	
Наступність між початковою та базовою загальною освітою в умовах реалізації освітніх стандартів.....	210
Слободянюк Оксана	
Наступність між початковою та базовою загальною середньою освітою в умовах реалізації нових освітніх стандартів.....	214
Терепенчук Світлана	
Форми і методи реалізації принципу наступності між початковою та середньою ланками на уроках англійської мови.....	219
Ткачук Майя	
Організація роботи з учнями з особливими освітніми потребами.....	224
Трачук Олена	
Самостійна робота учнів як ефективний спосіб адаптації школярів до навчання в базовій середній школі.....	231
Туркот Юлія	
STEM-освіта як напрям інтегрованого навчання та виховання в Новій українській школі....	241
Чижевська Людмила	
Форми, методи та прийоми роботи з обдарованими учнями на уроці англійської мови в сучасній школі.....	247
Шпак Марія	
Неперервність і наступність у навчанні як передумова якісної освіти.....	252
Шпичко Інна	
Основні підходи та умови розвитку соціальної компетентності як запоруки успішної адаптації в базовій школі.....	260
Шуплик Оксана	
Адаптації п'ятикласників на уроках зарубіжної літератури.....	265
Яворина Тетяна	
Проблеми неперервності та наступності між початковою і базовою загальною середньою освітою та шляхи їх подолання.....	268
ЗМІСТ	273